

Rákóczinak dicső kora

Tanulmánykötet

II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA

ЗАКАРПАТСЬКИЙ УГОРСЬКИЙ ІНСТИТУТ ІМ. ФЕРЕНЦА РАКОЦІ ІІ

Rákóczi-füzetek XCI.

Rákóczinak dicső kora

Tanulmánykötet

Szerkesztette és az előszót írta: Csatóry György

PoliPrint
2012

УДК 94(439) "1703" (063)

ББК 63.3 (4 ВН) 46

Ч-46

E kötet a Rákóczi-szabadságharcot lezáró szatmári béke 300. évfordulója alkalmából Beregszászban, 2011. március 24-én rendezett nemzetközi tudományos konferencia anyagait tartalmazza.

A tanulmánykötetet Soós Kálmán emlékének ajánljuk

A KIADÁSÉRT FELEL: *Kohut Attila*

KORREKTÚRA: *G. Varcaba Ildikó*

TÖRDELÉS: *Lukács Attila*

BORÍTÓ: *K&P*

A kiadvány megjelenését a

támogatta.

Készült: PoliPrint Kft., Ungvár, Turgenyev u. 2. Felelős vezető: Kovács Dezső

© A szerzők, 2012

Tartalom

Előszó.....	7
R. VÁRKONYI ÁGNES: Az európai hatalmi egyensúly és a szatmári béke Rákóczi politikájában.....	9
KOVÁCS ÁGNES: A gazdasági és társadalmi válság kiteljesedése Szatmár vármegyében az ónodi adókiivetés után	29
GEBEI SÁNDOR: II. Rákóczi Ferenc és I. Péter cár diplomáciai kapcsolatai (1707–1711).....	43
KÓNYA PÉTER: Ottlyk György brigadéros a szabadságharc végén.....	63
MÉSZÁROS KÁLMÁN: A kik legtovább kitartottak – Munkács védői 1711-ben.....	75
BARÁTH JULIANNA: Bercsényi Miklós és Károlyi Sándor a szatmári béke idején.....	103
CSATÁRY GYÖRGY: Rákóczi salánki levelei, anno 1711.....	111
FAKÁSZ MIHÁLY : Munkács a Rákóczi-szabadságharc végén.....	125
KALMÁR JÁNOS: Magyarországgal kapcsolatos kormányzati elképzelések Szatmár után.....	133
KIS DOMOKOS DÁNIEL: A király, illetve a fejedelem körül – XIV. Lajos udvarában. Dangeau márki és Szatmári Király Ádám naplója.....	143
SERES ISTVÁN: A külföldre került kuruc katonaság sorsa a szatmári béke után.....	181

HENZSEL ÁGOTA: Balogh István Rákóczi-kutatásai.....	187
BOCSKOR ANDREA: II. Rákóczi Ferenc és kora a kárpátaljai ukrán helytörténetírásban 1991-től napjainkig	193
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Rákóczi-kultusz Kárpátalján.....	205
TAMÁS EDIT: II. Rákóczi Ferenc relikviái a sárospataki gyűjteményekben	209

Előszó

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (II.RFKMF) immár a hagyományaihoz híven minden év márciusának második felében *Rákóczi Hét* címmel megrendezi kulturális rendezvénysorozatát. Így történt ez 2011 márciusában is, amikor a gazdag program keretein belül a Rákóczi-szabadságharcot lezáró béke 300. évfordulójára rendezett nemzetközi-tudományos konferencia és a hozzá kapcsolódó kiállítások kerültek megrendezésre. A *Rákóczinak dicső kora* című konferenciánk értelemszerűen a szabadságharcot lezáró béke körüli eseményeket, annak megítélését tette a tudományos vizsgálódás tárgyává. A tudományos fórumon részt vettek a szakma kiváló képviselői, köztük R. Várkonyi Ágnes (ELTE, Budapest), Tamás Edit (Nemzeti Múzeum, Sárospatak), Gebei Sándor (EKF, Eger), Kánya Péter (Eperjesi Egyetem), Mészáros Kálmán (Hadtörténelmi Intézet, Budapest), akik már több alkalommal látogattak el Kárpátaljára, hogy megosszák velünk Rákóczi-kutatásaiknak eredményeit. A központi Rákóczi-kutatóhelyek képviselői mellett előadást tartottak a helyi kutatók is. A konferencia előadásaiban és az utána folytatott megbeszéléseken egyaránt előkerültek a szatmári békével kapcsolatos vitás kérdések, amelynek máig ható értelmezései nagyon is aktuálissá teszik a mintegy 300 éve kutatott Rákóczi-szabadságharc eseményeit. A konferencia utáni megbeszélések során felvetődtek a kárpátaljai tudományosság fejlődésének aktuális problémái, amelyek megoldási lehetőségeiről tárgyaltak a résztvevők.

Az egynapos konferencia üde színfoltja volt a déli órákban megnyitott négy kiállítás, ami szorosan kapcsolódott a 300 évvel ezelőtti eseményekhez. A II.RFKMF és a Kárpátaljai Állami Levéltár beregszászi részlege először rendezett közös kiállítást a levéltár Rákóczi-irataiból. A főiskola könyvkiállítást szervezett Apáczai Csere János könyvtárának, valamint Csatóry György könyveiből, továbbá a Kárpátaljai Református Egyház Múzeuma és Levéltára XVII–XVIII. századi ereklyéket állított ki, végül de nem utolsósorban a konferencia résztvevői megtekinthették Szálkay Tamás erdélyi nemesi családok címereit bemutató tablót.

Jelen kiadványban a konferencia előadásait olvashatják bővített formában, ami egyértelműen azt vetíti elénk, hogy sok még a tennivaló a Rákóczi-kutatás terén, többek között régióinkban is.

Reméljük, hogy ezek a hagyományok tovább folytatódnak, és főiskolánk a Rákóczi-kutatás méltó kutatóhelyévé válik.

Beregszász város napja, 2011. május 20.
A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola hallgatói
felidézék az 1703-as beregszászi zászlóbontást.

R. VÁRKONYI ÁGNES
(ELTE BTK, BUDAPEST)

Az európai hatalmi egyensúly és a szatmári béke Rákóczi politikájában

Rákóczi 1700 nyarán a spanyol örökösödési háborúba merülő Európa esélyeit a következőképpen értelmezte: *Akár a francia, akár a Habsburg nyer a jelenlegi háborúban, felborul az európai hatalmi egyensúly.*¹ Egy esztendővel később Daniel Defoe (1660–1731) viszont összefoglalva a távolabbi múlt tapasztalatait is, kijelentette: *a hatalmi egyensúly a béke éltetője.*² A hatalmi egyensúly közös fogalom Európa nyugati és középső végvidékén. Központi irányelv Angliában és Magyarország meghatározó politikai személyiségénél, a XVIII. század elején, az európai erőviszonyokat átrendező nemzetközi politika szemszögéből. Mégpedig úgy, hogy összefügg mint feltétel és biztosíték Európa békéjével. Természetesen meghatározó a Rákóczi-szabadságharcot lezáró szatmári békéhez vezető politikában is.

A hatalmi egyensúly teóriája, noha már korábban megfogalmazták, a harmincéves háborút lezáró vesztfáliai békében lett a gyakorlati politika vezérelve. Megegyezéssel békében kívánták elrendezni a nagy birodalmak és a kis országok, a vesztesek és a győztesek egymáshoz való viszonyát, hogy Európa népei békében éljenek egymással: *Pax sit Christiana, Universalis et Perpetua.* A vesztfáliai normára hivatkoznak majd a spanyol örökösödési háborút lezáró utrechti békerendszert létrehozó hatalmak. Ezt tekintette vezérelvének a Magyar Konföderáció fejedelme és kormányzóköre is, végig a szabadságharc ideje alatt, a béketárgyalások nyolc hónapjában és később is, a bujdosás éveiben.³ Minket közelebbről természetesen nem annyira a teória, mint inkább a gyakorlati politika érdekel. Különösen a szatmári békéhez vezető tárgyalásokon.

¹II.Rákóczi Ferenc Önéletrajza /Confessio peccatoris./ Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága (GRISZA Agoston). Budapest, 1876., 71.

²DEFOE,Daniel: The Two Great Questions consider'd. I. What the French King will Do, with Respect to the Spanish Monarchy. II.What Measures the English ought to Take. London, 1700.

³A könyvtárnyi irodalomból: BRAUBACH, Max: Der Westfälische Frieden. Münster. 1963–1965. – HÖVEL,E.: Pax Optima Rerum. Beiträge zur Geschichte des Westfälischen Friedens 1648. (Hrsg.) Unter Mitwirkung von J.Bauermann – B. Peus unv. Münster.1948. – DICKMANN, F.: Der Westfälische Frieden Münster, 1959. – DUCHARDT, H.:Zwischenstaatliche Friedenswahrung im Mittelalter und Früher Neuzeit. (Hrsg.) Wien–Köln, 1991. – BÉLY, Lucien: Vers un equilibre Europeen. In: BÉLY, L.–BERCÉ, Y. M.–MEYER, J.–QUATREFAGES, R.: Guerre et paix dans l'Europe du XII. siècle. Paris, 1991, 279–367.

Vizsgálva Rákóczi koncepciójának geneziséét látnunk kell, hogy a vesztfáliai békére többször hivatkozott, mert az beépült Magyarország történetébe. Példának tekintették, hogy az Erdélyi Fejedelemséget, az akkor még a török protektorátus alatt élő országot, mint Franciaország és Svédország szövetségesét befoglalták a békébe.⁴ Emellett a vesztfáliai béke teremtette meg a lehetőséget, hogy a kereszténység egyesítse anyagi és szellemi erőit, és az Oszmán Birodalom határát Magyarország közepéről a Balkán küszöbére vessék vissza. Viszont az Oszmán Birodalom visszaszorítása után még inkább nyilvánvaló lett, hogy a vesztfáliai békével megteremtett Európa eredendően sérülékeny része az a terület, amelyet később Közép-Európának neveznek.

A béke létrehozói nem számoltak vele, hogy mi lesz Közép-Európában a török kivonulása után. Ez a körülmény azzal együtt, hogy a spanyol király végrendeletében XIV. Lajos unokájára hagyta birodalmát, s a spanyol örökségből kirekesztette az ugyancsak várományos Habsburg-házat, új helyzetet teremtett a hatalmi egyensúly értelmezésében, és felgyorsította a hatalmi erőviszonyok átrendezésének folyamatát. Anglia és Hollandia a hatalmi egyensúly esélyeit latolgatva egyetlen szavazattöbbséggel döntött úgy, hogy nem Franciaország, hanem a Casa Austriaca oldalán száll be az egész Európát átfogó háborúba.

Magyarországnak pedig válaszolnia kellett az új történelmi kihívásokra: Milyen legyen az ország berendezése a török kiűzése után, és hogyan legyen jelen az ország az átrendezett erőviszonyok új Európájában?

Ismeretes, hogy a Kárpát-medence geopolitikai helyzete és a hatalmi érdekek alternatív megoldást kínáltak. Az egyik a Habsburg-berendezkedés volt, mégpedig úgy, hogy a Magyar Királyságot és az Erdélyi Fejedelemséget betagolták a Habsburg Birodalomba, megszüntetve vagy formálissá téve az önrendelkezés országos és helyi, világi és egyházi, polgári és katonai intézményeit. Megváltozott az alkotmány, a választott királyság a Habsburg-dinasztia örökös királysága lett.

A Habsburg Birodalom rendkívül nagy katonai, politikai, gazdasági potenciállal rendelkezett. Diplomáciája teljes területi kiterjedtségben és funkcionális tagoltságában páratlannak számított a kontinensen. A Burg mint uralkodói udvar, reprezentációjában és kultúrájában nemzetközi jelentőségű volt, és különböző országainak és tartományainak hagyományait formálisan beépítette hatalmi protokolljába. Ezzel szemben országainak eltérő történelmét és nagyon különböző fejlettségi szintű gazdaságát nem tudta egységes birodalomként integrálni. Központi hivatali vezetői és udvari arisztokráciája csoportérdekeit, belső ellentéteit

⁴Összefoglalóan szakirodalommal és forrásokkal: R. VÁRKONYI Ágnes: Erdély és a vesztfáliai béke. In: Scripta manent. Ünnepi tanulmányok a 60. életévét betöltött Gerics József professzor tiszteletére. Szerkesztette: DRASKÓCZY István. Budapest, 1994. 187–198.

pedig nem volt képes a központi hatalom érvényesítése érdekében áthidalni. A század utolsó évtizedében pedig gazdasági válságok sorát élte át. A magyarországi berendezésben érvényesülő katonai abszolútizmus anarchikus viszonyokat teremtett a belső nyugalom helyett, és nem tudta biztosítani az ország működő képességét.⁵ Az udvari arisztokrácia csoportharcaival megterhelve végsőkéig kiélezte a szociális, a gazdasági és a vallási ellentéteket.⁶ Helyi felkelések robbantak ki, a térség stabilitása felborult, polgárháború fenyegetett.⁷ A Duna-tájon eluralkodott viszonyok kihatottak a szomszédos országokra is, és nem hagyták érintetlenül az átalakuló tágasabb Európa hatalmait sem.

Általános kívánságként, majd kényszerítő követelményként ismerték fel a kor felelős politikusai a másik alternatívát: biztosítani kell a Magyar Királyság és az Erdélyi Fejedelemség önrendelkezését és államiságát. Memoriálék és opiniók sorában javasoltak és terveztek megoldásokat az ország stabilizálására 1686–1700 között a magyar politikai elit különböző csoportjai. Ezek azonban nem értek célba. Megegyezések tárgyalásokra a Habsburg-kormányzat államférfijai nem adtak módot, s a javaslatok Magyarországgal Európától elszigetelve foglalkoztak.⁸

II. Rákóczi Ferenc és társai vállalkozása a már meglehetősen tagolt társadalomra épült. A protoindusztriális kezdeményezésekben a fűrészmalomokat, üveghutákat, vashámorokat, papírmalmodokat és nagy malom együtteseket működtető, bányatulajdonos főúri, köznemesi és polgári csoportok erősen érdekelték voltak a kereskedelemben is. Ugyancsak élénken kereskedett a mezővárosi cívisek és a főleg hegyvidéki parasztság meghatározott rétege. Kialakult a köznemesség művelt, államelméletben is járatos köre, és számottevő volt a külföldi egyetemeken végzett egyházi és a világi szolgáló értelmiség.

Rákóczi nem a Habsburg Birodalmat akarta legyőzni, hanem Magyarország önrendelkezéséért szállt harcba. Politikájának többlete abban

⁵Újabbban: CZIGÁNY István: Az új katonai berendezkedés Magyarországon. HK 116 (2003) 3–4, 714–741. – ZACHAR József, A magyar katonaság a Hegyaljától a Tiszahátságig. 1697–1703. HK, 116 (2003) 3–4, 742–758.

⁶BENCZÉDI László: Kollonich Lipót és az Einrichtungswerk. In: Gazdaság és mentalitás Magyarországon a török kiűzésének idején. Szerk: Praznovszky Mihály–Bagyinszky I. Salgótarján, 1987. – Újabbban: VARGA S. Katalin: Vitetnek ítélőszékre... Az 1674-es gályarabper jegyzőkönyve. Kaligram. Pozsony 2002. A per koncepciój jellegéről: MEZEY Barna a könyv bemutatóján elhangzott méltatása.

⁷A nagy szakirodalomból újabbban CSATÁRY György: Ugocsa vármegye II. Rákóczi Ferenc államában. Ungvár–Beregszász, 2008, 32–40.

⁸MAGYARI András: A parasztság helyzete, Habsburgellenes és antifeudális harca a XVII. század fordulóján Mármaros tartományban. Studia Universitatis Babeş–Bolyai. Ser. IV. Fa. 1. 1961. Cluj. – Az egyik legjelentősebb kompromisszumos javaslat Bercsényi Miklós aláírásával a tizenhárom vármegye Puncta Instantiarum című, 1696 február 10-én keltezett javaslata volt, többek között az adó igazságos kivetését, a katonai beszállások mérséklését, a sómonopólium feloldását, a pénzdevalvációnak az örökös tartományokéval egyenlő kezelését kéri. Vö.: R. VÁRKONYI Ágnes: Kompromisszumontól a szabadságharcig. HK 116 (2003) 3–4. 701–707.

állt, hogy felismerte, az ország önálló államiságát, korabeli kifejezéssel *a magyar nemzet szabadságát* csakis az európai változásokkal szerves egységben biztosíthatják. Szervezkedő társaival már letartóztatása előtt kialakíthatta a közös cselekvés követelményeit. Még a bécsújhelyi börtön foglya volt, amikor a Lengyelországba szerencsésen kijutott Bercsényi a Du Heron francia követtel megkezdett tárgyalásaiban, majd pedig már 1701 július 14-én a francia királynak elküldött *Emlékiratában* hangsúlyozta a Magyar Konföderáció később következetesen többször is megfogalmazott két alapelvét. Az egyik, hogy Magyarország szövetséget kötve szomszédival tényező lehet az európai hatalmi egyensúly alakításában. A másik alapelv pedig, hogy Franciaország oldalán bekapcsolódva az európai ún. spanyol örökösödési háborúba, a küzdelmet befejező európai békekötésre meghívják, s a szerződésbe, az universalis békébe Magyarország „új kormányát” belefoglalják.⁹ Mint minden hadviselő fél, Rákóczi is a békét akarta megnyerni. Felfogásában a béke kritériuma, hogy Magyarország és az Erdélyi Fejedelemség szabadságát, vagyis önrendelkezését biztosítsa, létrehozása pedig nemzetközi garanciával és az európai békerendszerbe foglalva érhető el.

Ezek az alapelvek végig követhetők Rákóczi diplomáciai kezdeményezéseiben és a szabadságharc idején a különböző béketárgyalásokban. Fontos részét alkották a Magyar Konföderáció diplomáciájának, hogy a szomszédos országokkal konföderációt hozzanak létre. Rákóczi 1704 legelején az első konföderáció nevében indította Ráday Pált szövetségi ajánlattal a lengyel, a porosz és a svéd királyhoz. Majd pedig a katonai erőviszonyok gyors változásaihoz alkalmazkodva 1705-ben és 1707-ben is újra megkísérelte a közép-európai országok szövetségbe szervezését. Ezúttal nem foglalkozhatunk részletesen ezekkel a konföderációs tervekkel. Néhány alapelvét azonban kiemeljük, mivel kapcsolatban voltak a közvetítéssel létrehozandó garanciális béketervekkel.

Az egyik indok: *az ország szabadsága csak akkor biztosítható, ha azzal a szomszéd is egyetért.*

Visszatérő gondolat, amit már 1702-ben leszögeztek: Magyarország, Lengyelország és az Erdélyi Fejedelemség konföderációja *biztosíthatná az európai hatalmi egyensúlyt*. Ebben az értelemben fogalmazta

⁹Bercsényi Emlékirata, amelyet Ágost lengyel királynak a biala camalduli kolostorban 1701 július eleji kihallgatás alkalmával nyújtott be. Továbbá az 1701 július 14-én kelt Emlékirat és Rákóczi s Bercsényi közös emlékirata Varsó, 1703. június 15. Az első kettő Du Héron 1701. augusztus 4. és 11-én küldött jelentéseihez, a harmadik Bonnac varsói francia követ jelentéséhez csatolva. Thaly Kálmán kezdeményezésére Thallóczy Lajos irányításával 1886-ban a Francia külügyi levéltárból készített másolatokat kivonatossan közölte: THALY Kálmán: A székesi gróf Bercsényi család története II. kötet. Budapest, 18. 360., 372–373. 505–507. A teljes anyagot kiadta: LUKINICH Imre: II. Rákóczi Ferenc felségárulási perének okirattára. AR/I /XI. Budapest, 1935., 401–419., 424–430, 449–452. Röviden ismerteti: KÖPECZI Béla: A Rákóczi szabadságharc és Franciaország. Budapest, 1966. 36–37, 41.

meg Rákóczi politikai alapelvét: *hazánk szabadságának megnyerésével nemcsak a nemzetnek, hanem az egyetemes, keresztény Európának is használni akarunk.*

Nem katonai segítséget vár, és nem számít anyagi támogatásra sem. A közép-európai konföderációs terveknek egyértelműen politikai, diplomáciai és gazdasági jelentőséget tulajdonít. Hangsúlyozza a közös kereskedelem előnyeit. A svéd királyhoz küldött instrukcióban pedig erőteljesen leszögezte: nem vár sem katonai, sem pénzbeli segítséget, hanem egyetlen feltétele, hogy a megkötendő békében Svédország is garantálja Magyarországot szabadságát.

Ez a konföderáció védelmi szövetség lenne a nagyhatalmak hódító szándékai ellenében. Lengyelország helyzetét elemezve hangsúlyozta Rákóczi, hogy különben a nagyhatalmak fel fogják osztani. Cassandra jóslata be is következik majd a XVIII. század második felében.

A Közép-európai konföderáció minden változatának közös motívuma, hogy hatékonyan hozzájárulhat a kontinens hatalmi erőviszonyai egyensúlyának alakításához, s ily módon meghatározó lehet az egész Európa biztonsága szempontjából. *Magyar-, Svéd-, s Poroszország közt örök szerződés által oly szoros unió köttessék, mely annak idején Angolország és Hollandia is, /s/ járulván hozzá Európa bilanxává, vagyis Európa szabadságát fenntartó hatalmassággá váljék.*¹⁰ Ezért is javasolja Rákóczi, hogy a konföderációt közöljék Angliával, Hollandiával, Franciaországgal. S a térség országainak ezt a szövetségét is foglalják be az általános európai békébe. Bizonyára ezek az újszerű diplomáciai kísérletek is hozzájárultak, hogy az európai hatalmi egyensúly elvét hangsúlyozó tengeri hatalmak egyre nagyobb figyelemmel kísérték Rákóczi szabadságharcát. Anglia és Hollandia mint protestáns ország, eleve rokonszenvvel viseltetett a vallásuk szabad gyakorlásáért is harcoló magyar „hittestvéreik” iránt. Bécs háborús kiadásait fedező angol és holland bankok kölcsöneinek fedezetéül a magyarországi és az erdélyi rézbányák szolgáltak. A pamletírók pedig vitriolba mártották tollukat, amiért az angol katonák véreznek a nyugati hadszíntereken, miközben Lipót császár haderejének javát a magyar szabadságharc leverésére fordítja. A béketárgyalások során megismerve Magyarországot és a térség problémáit, az angol és a holland érdeklődés élénkebbé és szélesebb körűvé vált. Mint a nagy koalíció tagjai alaposan hozzájárultak, hogy a Burg álláspontja a magyar–Habsburg béketárgyalások kérdésében némileg megváltozott. Már Lipót császár elfogadta a közvetítéssel megkötendő béke gondolatát, igaz oly módon, hogy József főherceg legyen közbenjáró a király és a nemzet között. I. József király pedig atyja halála után, amint elfoglalta a trónt, elismerte a Magyar Konföderációt mint hatalmi intézményt és 1706 nyarán angol–holland mediációval kezdődtek a béketárgyalások a Habsburg Birodalom

¹⁰ SZALAY László: Klement János Mihály, II.Rákóczi Ferenc követe Berlinben, Hágában, Londonban. Századok 3 (1870) 1. 85.

és a Magyar Konföderáció között. Amikor megszakadtak a tárgyalások, Richard Warre, a londoni parlament helyettes államtitkára kijelentette: annak, hogy a császári udvar militáris körei miatt nem sikerült a garanciális megegyezés, *Európa közös ügye látja kárát.*¹¹

A további fejlemények természetesen módosították az esélyeket. Az ónodi országgyűlési végzés szerint I. József mint a magyar királyi trónt örökség jogán elfoglalt uralkodó nem fogadható el, mivel Magyarország alkotmányát, a választó királyságot az ország törvényeit kijátszva törölték el. Viszont Rákóczi és köre felfogása szerint I. József választás útján elnyerheti a koronát, s ez annál is inkább megfontolandó, mert az ily módon üresnek nyilvánított trónra nemcsak magyar, hanem francia részről is Miksa Emmanuel választófejedelem és más jelölt személye ugyancsak felmerült. Ez a Habsburg-dinasztia kormányköreiben további indulatot és félelmet keltett a Magyar Konföderációval szemben.

Jelentős fejleménynek számított, hogy az 1707. szeptember 14-én megkötött varsói szerződésben a gyorsan változó erőviszonyok erőteljesen módosították a hangsúlyokat. Több pont illuzórikussá vált, de más feltételek jelentősebbek lettek. Így került előtérbe, hogy a cár támogatja az Erdélyi Fejedelemség önálló államiságát, segíti a rácok átállítását a Magyar Konföderáció oldalára, főleg pedig a Habsburg–magyar békekötésben közreműködik és garanciát vállal.

Franciaország régen ígért és szorgalmazott szerződésének 1708 nyarán elkészültek a szövegei. XIV. Lajos jóváhagyta a francia–magyar és a francia–erdélyi szerződés fogalmazványát. Aláírása azonban a francia és magyar vereségek miatt elmaradt. Oudenaarde és Trencsén (1708), s Malplaquet (1709) után a francia–magyar kapcsolatban a békekötés került előtérbe, és a Rákóczi közreműködésével erőteljesen szorgalmazott francia–orosz szövetség terve ígért változást a térség erőviszonyiban.

1709-re nyilvánvaló lett, hogy Európa országai kimerültek a hosszú háborúban. Elfogytak a tartalékok, a hadseregek utánpótlási gondokkal küzdöttek, különösen rossz volt a termés, és a takarmány hiánya miatt pusztultak a lovak. Új ellenség, a pestis tizedelte a kivézt hadseregeket és az éhező lakosságot az európai hadszíntereken és Magyarországon egyaránt. A hágai (1709) majd a gertruydenbergi (1710) kongresszusokon megkezdődött az európai háborút lezáró békerendszer előkészítése. Minden ország igyekezett előnyös helyzetbe jutni a békekötés idejére. A Habsburg Birodalom katonai pártja, a haditanács elnöke, Savoyai Jenő herceg vezetésével arra számított, hogy a nyilvánvaló fegyveres erőfölénnyükkel megtörik a Magyar Konföderáció, vagy ahogyan maguk között emlegették, a „rebellesek”, a „lázadók” ellenállását.

¹¹AR II/3 175. Vö: BÁRCZY István: A Rákóczi-szabadságharc angol–holland diplomáciája. In: Rákóczi-tanulmányok. Szerkesztette KÖPECZI Béla, JOPP Lajos, R. VARKONYI Ágnes. Bp. 1980. 278. – KÖPECZI Béla – R. Várkonyi Ágnes: II Rákóczi Ferenc. Harmadik javított kiadás. Bp. 2004. 296–305.

Rákóczi és kormányzóköre viszont az ország elsődleges érdekének tekintette, hogy a háborút külföldi hatalmak közvetítésével és garanciális békekötéssel fejezzék be. *„Annyira óhajtom a békét, hogy legszebb birtokomat adom annak, aki elősegíti, hogy jól megalapozott, szilárd békéje legyen a Magyar Királyságnak.”* Kalandfilmre jellemző módon jutott el Angliába Rákóczinak ez az egyik, találmra kiemelt kijelentése még 1705-ből, amikor a szécsényi országgyűlésen törvénybe is foglalták, hogy angol–holland közvetítéssel tárgyalnak a békéről.¹² Vég nélkül idézhetném Rákóczi gondolatait, terveit, követelményeit a békéről. 1709-től kezdve pedig számolva az áthidalhatatlan katonai és gazdasági nehézségekkel, többször is leszögezte, hogy nem akar több vérontást, békét kíván kötni. Kidolgozták a békekötés programját és többszöri sikertelen kezdeményezés után 1710 augusztusában nagy diplomáciai előkészítéssel elkezdődtek a tárgyalások.

Mégis Rákóczi aktív békepolitikáját nagyon kevés történetíró említette meg. Rákócziról általában az a preconcepció alakult ki, hogy a békekötést eleve ellenezte. Már a szatmári békéhez vezető tárgyalásokkal kapcsolatban is a kérdések végletes, negatív előjellel hangoztak el. *„Miért nem ismerte el, hogy békét kell kötnie? „Miért vetette el a béke gondolatát?”* S a válaszok: *„Eleve ellenezte a békét.” „Elutasította, mert vég nélkül harcolni akart.” „Visszatartotta az orosz katonai segítség reménye.”* A „forróvérű Bercsényi” hatása alá került, „lelki alkata”, hite miatt utasította el a békekötés gondolatát, sőt tett kísérletet a „békekötés feltartóztatására”, még arra is, hogy „félbeszakítja” Károlyi béketárgyalását.¹³

Kialakult az ellentétes előjelű, egyszerűsített séma, a kettős pólusú kreált, hamis mítosz. Változatai sokfélék: „az áruló és a végsőkig harcoló”, a „reális és az ideális politika megtestesítői”, a „valósággal számot vető és az illúziókat kergető”, vagy a „kompromisszumra kész és a merev”, a „felelős népszerűtlen és a népszerű felelőtlen” képze.¹⁴ Értelmezzük a békét mint reális kompromisszumot, de rokonszenvünk a bujdosó Rákóczit követi. E tudathasadásos állapot feloldására számos kísérlet történt.¹⁵

¹²The Proceedings of the Diet at Szetchin in Hungary in September 1705, AR II/II 242–244.

¹³Kitűnő elemzését adta ennek a folyamatnak: NAGY József Zsigmond: Szekfü Gyula monográfiaterve Károlyi Sándorról. In: A Rákóczi-szabadságharc vitás kérdései i. m. 71–77. A békekötést elvető Rákócziról legrészletesebben: BÁNKÚTI Imre: A szatmári béke, Budapest, 1981.96., 105–107.

¹⁴MÁRKI Sándor: II.Rákóczi Ferenc. III. kötet. Budapest, 1910. 237. DÉNES Iván Zoltán: A „hamis realizmus” eszményítése. In: A Rákóczi-szabadságharc vitás kérdései. i. m. 78–79.

¹⁵Legjelentősebb, hogy mivel a gróf Klebelsberg Kunó egységes terv és határozott feladatokkal 1920-tól a bécsi levéltári anyag szisztematikus átkutatásának programjába belevéve a szatmári béke kötés történetének feltárását, Lukinich Imre a bécsi minisztérium tanácskozó jegyzőkönyveit és gróf Pálffy János jelentéseit is feltárhatta, sok vonatkozásban meghaladva Pulay János már akkor hiányos és elavult forráseggyűjtését. LUKINICH,1925. V–VI.

Egyrészt le kellett számolni azzal a téves gyakorlattal, hogy a XIX–XX. század békefelfogását és békekötési gyakorlatát vetítsük vissza a XVII–XVIII. századra. Másrészt fel kellett tárnai a szatmári békehez vezető folyamat nemzetközi összefüggéseit, meghaladva azt az ugyancsak a XIX. századból visszavetített nézetet, hogy Rákóczi egyedül kardok erejével kívánta kivívni az ország szabadságát. Harmadrészt elvetve a végsőkig harcoló, a békét eleve elutasító Rákóczi álmitosztát, meg kell ismernünk a fejedelem koncepcióját és törekvéseit a szabadságharc békével történő lezárásáról, és fel kell tárunk valós részvételét a szatmári békehez vezető tárgyalásokban. Az ily módon elének táruló kép merőben tágasabb horizontját fogja be a történeti valóságnak, bár még számos részlet vár tisztázásra.¹⁶

Ma már világosan áll előttünk, hogy a magyarországi szabadságharc befejezése érdekében vitt két különböző politikai akciósorozat, amint majd látni fogjuk, egyaránt a spanyol örökösödési háborút lezáró európai béke rendszer keretébe tartozik. Céljaikkal ezek a politikai eljárások eltérő módon az 1709–1713 között a békét előkészítő konferenciák, s az utrechti (1712–13) és a rastatti (1714) békekötések láncolatába illeszkednek. A Magyar Konföderáció nevében Rákóczi és kormányzóköre a szabadságharc befejezését magyar hagyományok alapján, korszerű európai igényekkel és külső hatalmak részvételével kezdte meg és próbálta megvalósítani. Ahogy végül is a másik alternatíva a „szatmári béke” néven a történelemkönyvekbe került megegyezés megtörtént, az messzemenő hazai és nemzetközi következményekkel járt.

A régebbi szakirodalomban a béketárgyalások megindulásának időpontját 1710 november második felére rögzítették, amikor gróf Pálffy János és báró Károlyi Sándor felvette a kapcsolatot.¹⁷

A forrásanyag szerint viszont a döntés, hogy megkezdik a béketárgyalásokat, magyar, angol, Habsburg közreműködéssel 1710 augusztus és szeptember folyamán született meg. Rákóczi 1710 augusztus 19-én a körömi táborból keltezett pátensében közölte: a sok nehézség ellenére megkezdik Anglia, Hollandia, Oroszország és esetleg még más külföldi

¹⁶Első megfogalmazását I: Rákóczi szabadságharca történelmi fejlődésünkben és a szatmári béke értékelése című tanulmányom és a körülötte kibontakozó vitában adott válasz. Itt jegyzem meg, hogy az egyetértő és a bíráló megjegyzések Esze Tamás, Balogh István, Gazdag István, Benda Kálmán, Köpeczi Béla, Heckenast Gusztáv, Bánkúti Imre, Nagy József Zsigmond, Dénes Iván Zoltán tanulmányai rendkívül hasznos segítséget nyújtottak a további kutatásaimhoz. In: A Rákóczi-szabadságharc vitás kérdései. Tudományos emlékülés 1976 január 29–30. Szerkesztette: Molnár Mátyás, Vaja–Nyíregyháza, 1976.

¹⁷A vélemény forrása Thaly Kálmán: „A negotiatio megindítója tulajdonképpen Pálffy vala, mert ő már Pestről november 17-én irt volt Károlynak” Idézi ESZE Tamás: A szatmári béke történelmi előzménye. In: A Rákóczi-szabadságharc vitás kérdései, Vaja–Nyíregyháza, 1976. 7. Ezt vette át: LUKINICH Imre: A szatmári béke története. Budapest, 1825, 21–22. BÁNKÚTI, 1981. 42–43. és uő: A szatmári béke. In: Pulyai János: Szatmári béke. Sajtó alá rendezte, a bevezetőt írta, a jegyzeteket és mutatókat Mészáros Kálmán közreműködésével összeállította: BÁNKÚTI Imre, Nap Kiadó, 2007. 10–11. KOVÁCS Ágnes: Károlyi Sándor. Budapest, 1988. 102–103.

hatalmak közvetítésével és garanciájával a „*Békesség traktátját*”. A pátent megkapta minden vármegye és város a Magyar Konföderáció területén.¹⁸

A fejedelmi döntés közvetlen és messze nyúló előzményekből következett. Szerencsen augusztus 10-i kezdettel tartott részleges szenátusi gyűlésen meghallgatták a hazarendelt követeket. Klement János Mihály, a tehetséges ifjú diplomata beszámolt arról, hogy a gertruydenbergi konferencián John Churchill Marlborough herceg és a holland főminiszter, Anthonie Heinsius az európai háború befejezését követelték és kívánatosnak tartották, hogy mielőbb meginduljanak a Habsburg–magyar béketárgyalások, Anna angol királynő és Marlborough herceg kilátásba helyezte, hogy a magyar konföderációt befoglalják az általános békébe. Meggondolva mindezt a szenátus a szükséges diplomáciai lépésekről döntött.

Rákóczi a Magyar Konföderáció nevében Szerencsről augusztus 30-i keltezéssel írt Anna angol királynőnek, a holland rendeknek és a porosz királynak. Megköszönte, hogy felajánlották a mediációt, bejelentette, hogy megkezdí a tárgyalásokat és kéri további közbenjárásukat, hogy az ország szabadságát biztosítva köthessen békét.¹⁹ Tudatában volt a Magyar Konföderáció súlyos helyzetének. A romhányi csata után az elveszett bányavárosokat nem tudták visszafoglalni, a túlerőben lévő császári haderővel szemben súlyos, területeket veszítő védekező hadműveletekre szorítkoztak. A Magyar Konföderáció és a Habsburg Birodalom között mindig is egyenlőtlenek voltak a katonai, gazdasági erőviszonyok, s 1710-re végérvényesen a császáriak kerültek döntő fölénybe. A mintegy 50 ezer főnyi császári haderővel szemben Rákóczi összesen mintegy 20–25 ezer rosszul felfegyverzett katonát tudott kiállítani, s nemcsak utánpótlási területét, hanem gazdasági erőforrásainak legfontosabb régióit is elvesztette.²⁰

¹⁸Vö: R. VÁRKONYI Ágnes: „Ad Pacem Universalem” A szatmári béke nemzetközi előzményeihez. Századok 1980. 165. MOL G.19. 11 3/e fol:153. – OSZK Kézirattár Fol Hung 1389 fasc. 14 fol: 42. Bercsényi fogalmazványa: uo. fasc 15 fol: 69–70. Nógrád vármegyének: Nógrád megyei levéltár IV.1b 25 10., fol: 4–8. Zemplén vármegyének: Borsod-Abaj-Zemplén Megyei Levéltár. Zemplén vármegye iratai. Szirmay–Kazinczy-féle historiai iratok Acta Politica Fasc. 19. No 280. A Szabolcs vármegyének: Balogh István: Egy irat a Rákóczi-szabadságharc történetéhez. Szabolcs Szatmári Szemle 1988 4. sz. 409–410. Ugocsa vármegyének Kárpátaljai Állami Levéltár F.674, op8od zb528 folio 46. Vö: CSATÁRY, 2008. 262.

¹⁹PRAY, Georgius: Epistolae procerum Regni Hungariae. Pars III. Pozsony, 1806. 525. FIEDLER, Joseph (Hrsg.) Actenstücke zur Geschichte Franz Rákóczy's und seines Verbindungen mit dem Auslande. II.B. Aus den Papieren Jihann Michael Klemen's seines Agenten in Preussen, England, Holland und bei dem Utrechten Congresse. 1708–1713 Wien 1858, 122–123, 126–130. Történelmi Tár 1882. 163.

²⁰BALOGH István: Szabolcs-Szatmár megye a szabadságharc utolsó éveiben. In: A Rákóczi-szabadságharc vitás kérdései, 1976. 15–21. KOVÁCS Ágnes: A kuruc állam gazdasági helyzete a szabadságharc második felében. MAGYARI András: A Rákóczi-szabadságharc politikai és katonai problémái 1710–1711-ben. Mindkét tanulmány: „kedves hazám boldogulása munkáját kezébe adom...” Történezszek a szatmári békéről. A Szatmárnémetiben 2001. április 27-én megrendezett történezszerferencián elhangzott előadások szerkesztett változatai. Szerkesztette: TAKÁCS Péter. Nyíregyháza, 2003. 27–45. CZIGÁNY István: A kuruc állam katonai helyzete és a szatmári béke. Hadtörténeti Közlemények 1990/ 3 30–53.

A béketárgyalások legitimációjának nemzetközi tájékoztatásáról jó időzítéssel gondoskodtak. A szenátusi döntéssel egy időben jelent meg a híres röpirat latinul és franciául *Az Egy lengyel királyi tanácsos levele egy birodalmi nemesúrhoz a magyarországi ügyekről* című írás (a továbbiakban: *Levél a magyarországi ügyekről*) összességében Hugo Grotius a *Háború és béke joga* című műve alapján – mint írja – a nyilvánosságot kívánja meggyőzni a magyarok békekötési igényeinek jogosságáról. Széles körű történeti áttekintésben vázolja a Magyar Királyság és a Habsburg Birodalom viszonyát, részletesen ismerteti az addigi békekötéseik történetét. Hangsúlyozza a röpirat, hogy a császár nem rebelleseknek és lázadóknak tekintette őket, hanem méltóságuknak megfelelően Magyarország szövetkezett rendjeiként tárgyalt velük. Közlik I. József több nyilatkozatát, közöttük nem minden célzatosság nélkül a király levelét Nagybritania királynőjének és a holland szövetkezett rendeknek, „*hogy a szövetkezett magyarok és erdélyiek szeretnék befejezni a háborúságot üdvös békekötéssel*”. A hatalom önkorlátozását Szent István Intelmeinek 4. passzusából idézte a röpirat, az ország békéhez való jogát pedig Grotius elveiből vezette le.

Anna angol királynő szeptember 5-én kelt uralkodói átiratában kérte József császárt, hogy a közjó érdekében fejezzék be a magyarországi háborút. S ezekben a napokban a whig kormányt felváltó tory kormány azonnal utasította Francis Palmes bécsi angol követet, hogy készítse elő a mediációt, mivel a magyarok fegyverszünetet akarnak kötni, a béketárgyalások közvetítésére Peterborough lordot küldik.²¹

A Habsburg-kormányzat azonnal reagált a döntésre. A Haditanács szeptember 27-én kelt leiratában értesítette gróf Pálffy János horvát bánt az uralkodó I. József előző napon meghozott elhatározásáról, hogy ráruházza a magyarországi császári csapatok főparancsnokságát. S hogy a főparancsnoki megbízás a békekötés jegyében történt, azt egyértelműen bizonyítja a Pálffynak adott szóbeli utasítása „magyarként tegyen megbékélési kísérletet... a Rákóczi pártiak minden követelésével kapcsolatban az uralkodó vagy azonnali, vagy a következő országgyűlésen való orvoslását ígéri.”²² Pálffy kinevezése és az uralkodó instrukciója egyértelműen bizonyítja: a szövetségesek álláspontja Anna angol királynő igényével együtt megváltoztatta a magyar ügyet kizárólag katonai erőfölénnyel lezáró álláspontot, ennek szélsőséges képviselőjét, gróf Siegbert Heister tábornagyot leváltották főparancsnoki tisztségéből, s számolva Rákóczi augusztus 19-i pátensével, először a szabadságharc történetében, magyart

²¹ Archivum Rákócziánum II/ III. 454, 455, 456–458, 460–461, 464–466. Vö: R. VÁRKONYI Ágnes: „Ad Pacem Universalem” A szatmári béke nemzetközi előzményeihez. Századok, 1980. 193.

²² ZACHAR József: A szatmári béke bécsi szorgalmazója gróf Pálffy János tábornagy. In: „kedves hazám boldogulása munkáját kezébe adom”. Nyíregyháza, 2003, 62.

bíztak meg a császári csapatok főparancsnokságával, egyben a háború befejezésével.

E forrás csoportból egyértelműen kiderül, hogy a béketárgyalások megkezdéséről angol és holland támogatással 1710 augusztus–szeptember folyamán döntöttek.²³ A módszer megfelelt a nemzetközi békekultúra normáinak. Az utóbbi időben kibontakozott nemzetközi béke történeti vizsgálatok egybehangzóan igazolták a fiatal Bibó István megállapítását. A korai újkor évszázadaiban a XVI–XVIII. században megegyezéssel kötötték a felek között közvetítéssel és garanciákkal. A szankcionális béke csak a XIX–XX. század sajátossága. Vagyis 1710. augusztus–szeptember békekezdeményezése a Habsburg Birodalom és a Magyar Konföderáció közötti háború állami szintű lezárását indította el. A garanciális és az európai békerendszerbe illeszkedő megoldásnak Magyarországon jeles hagyományai voltak.

Bocskai István a bécsi békét 1606-ban külső országok garanciájával kötötte meg, s ezt vette át Hollandia az 1609-es hágai békében. Szekfű Gyula a *Magyar történet* (1935) lapjain ezért nevezte Bocskait „a nagy magyar realistának”. Nincs tehát abban semmi különös, hogy az Európát tájékoztató röpirat, a *Levél a magyarországi ügyekről* visszautalt Bocskai jóállással megkötött bécsi békéjére.

A békekötésnek megvolt a koreográfiája, a kialakult menetrendje. A béketárgyalásokat fegyvernyugvás (rövid ideig tartó tűzszünet *suspension d’hostillites*, *Waffenruhe*), majd fegyverszünet (hosszabb ideig tartó, szabályozott hadműveleti szünet) követi. Ezután következik a tényleges tárgyalás, majd a megállapodás és a szövegek ratifikálása, ünnepélyes kicserélése és törvénybeiktatása.

A következő döntő mozzanat, ahol Rákóczi álláspontja érvényesült, Pálffy és Károlyi kapcsolatfelvételével összefüggésben történt.

A Habsburg-kormányzat részéről a meghatározó politikát képviselő Savoyai Jenő herceg, a haditanács elnöke a külföldi közvetítő bevonásával megkötendő békét, vagyis államhatalmi szinten történő tárgyalást a dinasztíára nézve veszélyesnek látta. Mint Anglia és Hollandia szövetségese a tárgyalásos megoldást azonban nem vethették el. De a háború gyors befejezését egyértelműen belpolitikai utakon kívánták elérni. Egyrészt a Magyar Konföderáció maradék területének, várainak elfoglalásával. Másrészt a Magyar Konföderáció tagjait, vezérkarát, elsősorban Rákóczit amnesztiával térítve vissza az uralkodó hűségére. I. József császár és magyar király 1710. június 24-én keltezett amnesztialevelekkel árasztotta el a császári katonasággal elfoglalt területet, s a különben már

²³ Nem fedi a valóságot, hogy november 17-én „a tárgyalás gondolata mindkét fél vezetőinél egyidejűleg merült fel”. BANKÜTI, 1981, 50. Az angol és a holland *mediatio* kétséges voltáról: KOVÁCS Zoltán: Külpolitikai esélyek a Rákóczi-szabadságharc utolsó éveiben. In: *Történelem a szatmári békéről*. 2003. 45–56.

elkobzott birtokok visszaadásáról Igazoló Bizottságot hozott létre. Október 5-én pedig az udvar általános, országosan érvényes amnesztia-rendeletet adott ki.

Teljesen egyértelmű, hogy a császári udvar jól ismerte Rákóczinak a garanciális békéhez ragaszkodó koncepcióját, és számolt mindenekelőtt Anglia és Hollandia kívánságával, de saját érdekeit kívánta érvényesíteni. Ennek jegyében szabta meg a hainburgi értekezlet október 25-én Pálffy konkrét feladatait. Egyrészt a hadműveletekben a Tisza átkelőinek elfoglalását és az erdélyi császári haderővel történő egyesülésben jelölte ki. Másrészt Pálffy megbízást kapott, hogy amnesztialeveleket adjon a császár hűségére térőknek. Emellett felhatalmazást nyert arra is, hogy tárgyalással keresse a békés megegyezést.²⁴

A hadműveleteket Pálffy súlyos körülmények között kezdte meg: nincs pénz, nincs élelem, nincs takarmány, már csendesült a pestis, de a katonák lázonganak és szöknek. Ennek ellenére döntően jelentős katonai sikereket könyvelhettek el.²⁵ November 14-én Pálffy általános, úgynevezett hódoltató és amnesztiát ígérő pátenseket bocsátott ki.²⁶ Hangneme fenyegető és megalázó: *Eleitől fogvást mindenkor tapasztaltátok, hogy Rákóczinak és hozzátartozóinak hitegetése csak vakítás volt.*²⁷

Rákóczi *Emlékiratai* szerint szóban november elején, írásban november 23-án bízta meg Károlyit, hogy keresse fel a császári fővezért: *menne személye szerint méltóságos commandérozó főgenerális uramhoz s bővebben beszélne parolára őexcellenciájával.*²⁸ Miért esett Rákóczi választása Károlyira? Emlékirataiban a fejedelem elismeréssel ír majd képességeiről. A katonailag sok gondot okozó generális páratlan gazdasági érzékkel és jó helyzetfelismerő képességekkel rendelkezett.²⁹ Mint szenátor a miskolci tanácsülésen államférfiúi körültekintéssel fejtette ki, hogy a konföderációnak egyértelműen a közvetítőkké kell létrehozandó, megegyezéses és garanciális békét kell kötnie. A béketárgyalásokon Rákóczi megbízottjaként vett részt. 1710 őszén rendszeresen tájékoztatta a fejedelmet Pálffy hódoltató pátenseiről.

Mai ismereteink szerint Rákóczi generálisát november 23-án kelt levelében a rabok kicserélése, valójában a béke kötési program első

²⁴ LUKINICH, 1925, 20-21.

²⁵ Érsekújvár szeptember 24-én, Szolnok október 20-án, Tokaj, Sárospatak november elején, Krasznahorka november 26-án, Eger november 30-án, Bártfa, Eperjes december 16-án került a császári csapatok hatalmába.

²⁶ Eddig a Szabolcs és Szatmár vármegyének, Debrecennek és a Hajdúvárosoknak küldött példányok ismeretesek. BÁNKÚTI, 2007.

²⁷ Közli: ESZE, 1976, 11.

²⁸ Rákóczi – Károlyinak Munkács, 1710. november 23. AR I/XII. 548–549. Pulyai, 2007, 51.

²⁹ BÁNKÚTI Imre: Károlyi Sándor. In: Vítás kérdések. 1976, 66–70. KOVÁCS Ágnes, 1988. KÖPECZI Béla: Rákóczi és Károlyi. In: Történeszek a szatmári békéről. 2001. 7–13.

fázisát alkotó béketapogatódzás, fegyvernyugvás feladataival bízta meg.³⁰ Károlyi indulóban volt Munkácsra, amikor megkapta a császári főpáncsnok félig baráti félig hivatalos levelét. Ebben a fővezér ajánlatot tett, hogy álljon át titokban az uralkodó hűségére. *Addig is míg nyíltan teheti, térjen a császár hűségére, hiszen a jó politikusnak inghének titkait dolmánya nem tudja.* Pálffy levelét és Pataky Gáspár Szolnokról küldött „csalogató”, vagyis ugyancsak átállásra ösztönző írását Károlyi bemutatta a fejedelemnek.³¹

Ennek alapján a munkácsi tanácskozáson Rákóczi úgy döntött, hogy Károlyi helyett neutrális személyt: Bihar vármegye viceispánját, és Debrecen városának bíróját, Komáromi Csipkés Györgyöt úgy is mint semleges megbízottat küldi Pálffyhoz.³²

Komáromi három anyagot vitt magával: Károlyi levelét, egy *Emlékiratot* és *Instrukciót*, hogy mit felelhet Pálffy kérdéseire. Mindhárom írás Rákóczi koncepcióját, a Konföderációval közvetítők útján köteendő béke követelményét fejezte ki. Károlyi Kisvárdán, december 9-én kelt levelében visszautasítja a titkos megtérést és a béketárgyalások mellett áll ki. Kívánja, hogy Pálffy *légyen vezérlő utunk az haza nemzetséges állandó, jó békességének és örvendetes csendességünknek elérésére.* Elutasítja feltételezését, hogy megsértené konföderációhoz való hitét, a haza igaz ügyét megvetné. Kijelenti, hogy a haza törvényei szerint munkálkodik a békekészen.³³

Az *Emlékirat* (Egy igaz magyarnak hazája dolgai felől való elmélkedése) kézírata Rákóczi sajtókezű javításaival maradt fenn, tehát álláspontját fejezi ki.³⁴ Két különösen fontos megállapítása van. Az egyik: mivel a magyar urak egy része a császár mellett hűségesen kitartott, az országot nem lehet alávetni mint fegyverrel meghódított tartományt. Rákóczi különben másutt is elmondta: szerencse, hogy a királyság főméltóságai a császár hűségén maradtak, mert így az országot nem kezelhetik fegyverrel meghódítotttnak és nem tagolhatják a birodalomba. Károlyinál is feltűnik majd a tárgyalások utolsó szakaszában, hogy fegyveres erővel nem lehet Magyarországon békét teremteni, mert elfoglalhatja ugyan Pálffy a maradék országrészt, de a Konföderáció külső országba szorult csapatai állandó betörésekkel szikrát, sőt tüzet gyújthatnak és nem lesz béke. Az *Emlékirat* lényegbevágó megállapítása, hogy a háborút „solemnis békeség”-gel kívánatos befejezni s ha ez nem megy, akkor Pálffy működjék

³⁰ AR I/XII 548–549.

³¹ A levélnek két dátuma ismeretes: 1710. november 14. és november 17. MOL P 396 I.Ser. Irreg. 1710. nov. 1710. nov. 17. Uo.: Ser V. 1. csomó. Vö: BÁNKÜTI, 1991 13., 15. Stílusos változat: „a közönséges jó folytatásának dolmánya az belsőbb ruhának titkát nem tudja.” PULAY, 1865, 199. – PULAY, 2007. 52. ESZE, 1976. 8–9.

³² PULAY, 54.

³³ PULAY, 54–56. Szókincse Rákóczi álláspontját tükrözi!

³⁴ Példányai: ARII/III. 198–202. Pulay 58–64., Szalay.

közre, hogy a hadakozást kihúzzák az universalis békességig, vagy a megromlott egészségű császár haláláig.

A harmadik anyag, amit Komáromi magával vitt, Károlyi sajátkezűen írt *Instrukciója* arról, hogy szóban mit kell Pálffy-nak válaszolnia, ha a kívánatos békesség tractájáról, tárgyalásáról kérdezi. Elsőként Rákóczi álláspontját kell közölnie. Feltételeiket Urbich Péter cár megbízottja már elvitte az udvarba és tudnak róla. Feltétlenül fegyverszünetet kötve, a vármegyék részvételével szabályosan kívánnak tárgyalni. Második pontként tapintatosan azt kell Komárominak a császári főparancsnok tudtára adnia, hogy még van erejük az ellenállásra. Végül barátságos gesztussal közölni kell, hogy ha Pálffy kész a tárgyalásra, akkor ő, Károlyi is „nemzetünk kívánt békességének kimunkálásával minden tehetséggel fogok igyekezni”. *Instrukciója* is egyértelműen Rákóczi álláspontját fejezte ki. De aki nem vette figyelembe, hogy Rákóczi kezdte határozott koncepcióval a béketárgyalásokat, az – Károlyi minden békével kapcsolatos kijelentésében, már bizonyítékot látott, hogy – már ekkor elpártolt a fejedelemtől.

Károlyi álláspontját Pálffy megértette, mert tudomásul vette, hogy a tárgyalásokat Rákóczi tudtával és bevonásával kell vinniük. De azt is tudomásul kellett vennie, hogy Károlyi nem válaszolt hívására, hogy titokban térjen a császár hűségére. Az *Emlékirat* javaslatát pedig nem fogadhatta el. Utasításával aligha egyeztethető össze, hogy a háború „solennis békességgel”, vagyis államhatalmi szintű békével végződjék és ha nem, akkor húzza el az időt az universalis békességig, vagy a császár haláláig. Savoyai Jenő herceg a külföldi közvetítőkkel kötendő békét a dinasztíára nézve veszélyesnek ítélte, és amnesztiával kívánta a császár hűségére visszahozni az alattvalókat, elsősorban Rákóczit és főméltóságú híveit. Pálffy ezek után gróf Vencelaus Wratislaw cseh kancellárnak, I. József bizalmasának azt jelentette, hogy Károlyi kész elhagyni a „rebellisek” táborát. Hogy nem a valóságnak megfelelően tájékoztatta a kancellárt, azt több tényező bizonyítja. Károlyi levele, Komárominak az *Instrukcióban* megszabott válaszai még csak nem is utaltak Károlyi átállási szándékára. A rövid szemrehányó sorok, amit Pálffy december 17-én küldött Károlyinak ugyancsak jól kifejezik: Károlyi nem kötelezte el magát. *Meghozták Kegyelmed 9 currentis datált levelét, abbul semmi igyenes választ nem érttem.*³⁵

Károlyi december 23-án is kitérő választ adott, utalva Pálffy szóbeli üzenetére is, majd Kisvárdán, december 26-i keltezéssel Komárominak eljuttatja hosszabb emlékiratszerű összefoglalását a béketárgyalás követelményeiről. Egyértelműen Rákóczi álláspontját hangsúlyozza. Közli, hogy Rákóczi soha sem I. József, sem boldogemlékezetű atyjához *hitel köteles nem volt, hanem az haza törvényeihez*. A haza szabadságáért

³⁵PULAY, 64.

fogott fegyvert, s az ország törvényeit biztosítva kész a békekötésre. Magánszemélyként Rákóczi soha nem tárgyal, hanem mint erdélyi fejedelem és a konföderált magyarok vezére. Ha pedig ki is kell mennie az országból, igazságát az egész keresztény világ ismeri. Károlyi saját álláspontját is Rákóczi gondolataival fejezte ki: kéri Pálffy-t félre tévén minden privátumot a haza ügyében munkálkodjanak és azon igyekezzenek, hogy „a békesség öszve lévén kötetve a szabadsággal, országunk boldoggá és gazdaggá tétessék.”³⁶

Közvetlen írásos bizonyíték tehát eddig nem került elő, amely Pálffy-jelentését igazolta volna. A főparancsnok Wratislaw kancellárnak írt levelét Lukinich nem közli, Zachar József pedig legutóbbi nagyon lelkiismeretes bécsi kutatása alkalmával sem akadt nyomára. Pálffy-indítékairól ezúttal nem szólhatunk. Érvelésére esetleg I. József császár Pálffy-nak adott felhatalmazásából következtethetünk. Az uralkodó, miután Wratislaw közléséből értesült Károlyi állítólagos átállási szándékáról, december 22-én felhatalmazta Pálffy-t, hogy Károlyi birtokait és Szatmár vármegye főispáni méltóságát biztosíthatja. De, s ez megint Pálffy önkényes tájékoztatásának hipotézisét erősíti meg, az uralkodó ragaszkodott hozzá, hogy Károlyi nyilvánvalóbb bizonyosságát adja hűségének.³⁷ Ugyancsak december 22-i dátummal kapta meg Pálffy I. József grationálisát, ez esetben uralkodói kegyelmességéből adott hivatalos, nyilvános iratát.³⁸ *Mivel füleinkbe jött, – írja a királyi levél – hogy Károlyi Sándor megtérni, és hozzánk való engedelmességre és megalázásra magát adni igyekszik, reményt ad a császári és királyi kegyelem megnyerésére. Mivel pedig minden megtérő előtt atyai keblünket megnyitjuk,*³⁹ hatalmat ad a magyarországi császári csapatok fővezérének, hogy Károlyival *visszajöveteléről* tárgyaljon, a császár nevében neki *szentül ígérjen*, sőt mindent, amit neki ígér vagy végez jóváhagyja *Mintha magunk ezen megbékéltetésnek alkalmosságával személyünk szerint jelen volnánk és császári királyi hitünket közbe tettük volna.* Nem más ez a levél, mint Pálffy felhatalmazása, hogy a császár és király nevében folytathatja a tárgyalásokat.

Az új felhatalmazással együtt Pálffy megküldte Komáromival a tárgyalások feltételeit tartalmazó pontokat. A tizenhat pontból három mentegődzés a válasz késedelme miatt, három az ilyenkor szokásos záró rész fenyegetéssel, a többi tíz Rákóczinak szól, Rákóczi megnyerését szolgálja. Mégpedig a császári udvar felfogása szerint. Országgyűlésről, traktárról vagy frigyről, vagyis hivatalom tárgyalásról *semmit se gondolkozzék,*

³⁶ Eredetije Károlyi javításaival MOL P 396 1 ser. V. 1 csomó.

³⁷ LUKINICH, 1925. 217–218.

³⁸ Haus – Hof - und Staatsarchiv Hungarica, fasc 192. sine fol. Pulay ,1965, Századok 1987/5, 465. Vö Zachar, 2003. 65

³⁹ „Mi mindazok fölé, akik gonosz tetteiket szívből megbánták született kegyelmességünk-ből kegyes atyai szárnyainkat kiterjesztjük... Ilyen tartalmú teljhatalmat kapsz, melyet a fenti céllal ügyesen vegyél igénybe” Zachar, 2003, 65.

*mert abból semmitem lesz. A járható utat a tizenegyedik pont foglalja magában: Javallja valamint azelőtt: alázza meg magát és alázatosan írjon egy levelet, kérjen ki mind maga, mind jószágai végett kegyelmet és hogy a f/elséges/ Császár az országot... kegyelmesen vigasztalja meg régi szabadságában és törvényeiben tartsa meg, rendesen feltéven ezeket le-velben ő hercegsége meglátja, hogy őfelsége gratiáját megnyeri.*⁴⁰

Vitathatatlan, hogy a császári udvar egyértelműen Rákóczi kívánja megnyerni – a hivatalos tárgyalások mellőzésével – úgy mint magánembert, a Magyar Konföderációt a hatalmi intézményét megtagadva térjen vissza az uralkodó hűségére. Bécs számára Rákóczi a tárgyalások tétje. Tökéletesen tisztában volt ezzel Károlyi is és a fejedelem iránti elkötelezettségét több nyilatkozata és levele bizonyítja. *Az én részemről ...a fejedelem híre nélkül nemhogy valamit végezhetnék, legkisebben se merek megindulni.* Ugyanebben a Gyuláról január 12-én írott válaszlevelében azt is kijelentette Károlyi, hogy a quartélyról, amelyet a fegyvernység fejében kívánt Pálffy, hogy csapatainak átadjon *a fejedelem híre nélkül ezt nem cselekedhetném...*

Miért ment ki Rákóczi 1711. január 9-én Lengyelországba? A hagyományos válasz, hogy orosz katonai segítséget kívánt nyerni. Valójában a cár békeközvetítését kívánta biztosítani, emellett az orosz–francia szövetséget akarta tető alá hozni. A szenátust már 1710 őszén Sztrybe telepítette át biztonsági meggondolásokból. A lengyel szenátus pedig már korábban ígéretet tett a magyar béketörékvések támogatására. Feltehetőleg azonban főleg azért ment Rákóczi ki Sztrybe, mert innen tudott kapcsolatot teremteni Anglia berlini követe, Thomas Raby lord segítségével a Bécs felé tartó Peterborough-val, és eljuttatja neki a Magyar Konföderáció feltételeit.

Mivel az angol kormány január folyamán a méltányos békekötést ismételten sürgette, az udvar pedig magyarországi főparancsnokától követelte az eredményeket, Pálffy személyes találkozót kezdeményezett. Rákóczi a különleges hidegben, amikor a szánra tett hintó aljára még „két hosszú fát korcsolya formára” kellett Ottlik Györgynek csináltatnia, csak január 20. után tudott elindulni.⁴¹ Két feltétellel vállalta, hogy „*magát megalázza*”, s a Szabolcs vármegyei Vaján, Vay Ádám kastélyában január 31-én találkozott a császári főparancsnokkal. Egyrészt, hogy Pálffy fegyverszünetet köt, és ami ezzel jár, kijelölik a Tiszánál a demarkációs vonalat, s legalább egy időre leáll a császári csapatok előrenyomulása. Másrészt eljuttatja levelét Keresztély Ágost hercegprímásnak, amelyben a magyar hagyományokat követve az ország egyházi főméltóságának bejelentette,

⁴⁰MOL P396. I. Ser. V. 1.cs. 73/1 melléklet. Pulay 1865, 233–236. Javított szöveggel: Pulay, 2007. 75–77.

⁴¹Ottlik György levele Rákóczinak, Munkács 1711. január 20. MTA Kézirattár, Ms 4968/18.

hogy békét kíván kötni. Korábban Pálffy János az armistitiumnak még a gondolatát is elutasította. Most mégis fegyverszünetet kötött, és azt többször is meghosszabbította. A vajai tárgyaláson azonban nem tudta meggyőzni a fejedelmet, hogy fogadja el az amnesztiát. Csak annyit ért el, hogy Rákóczi írt az uralkodónak. Bécsi éveiből jól ismerte I. József királyt, s most hangsúlyozta, hogy a Magyar Konföderáció megválasztott fejedelme, s ragaszkodott az ország törvényeit biztosító, intézményes békéhez. Levelét azonban a Burg államférfijai nem tekintették elfogadhatónak, mivel nem tartotta be a megszólítás protokolláris követelményeit.

A különösen nehéz gazdasági helyzet ellenére, a vajai tárgyalás idejére második kiadásban is megjelent a magyaroknak a békéhez való jogáról a külföldet tájékoztató röpirat, a *Levél a magyarországi helyzetről*. Megfogyott hadseregének az olcsvai hadiszemlén beszélt Rákóczi a vajai tárgyalásról, Salánkon pedig a farkasordító hidegben, amikor negyven ökörrrel kellett utat törni a méteres hóban február 14-től tárgyaltak az összegyűlt erdélyi és a magyar szenátorok a megkötendő békéről. Végül szavaztak és a többség a nemzetközi közvetítéssel és garanciákkal megkötendő békére adta voksát. Ragaszkodásukat a külföldi hatalmak garanciájához történelmi tapasztalatokon kívül csak megerősítette, hogy a Dunántúlon foglyul ejtett Béri Balogh Ádám brigadérost a hadijogot mellőzve Pálffy február 6-án kivégeztette.⁴²

A vajai találkozót követően a fejedelem Károlyira bízta a Magyar Konföderáció katonai főparancsnoki tisztét. Károlyi írásban is megújította hűségesküjét. Báró Sennyei István generális szenátort és kancellárt a fejedelem politikai teljhatalommal ruházta fel. Székhelye Munkács vára lett, ahová a pénzverdét, a konföderáció pecsétnyomóit, nagy mennyiségű fegyvert, elegendő védősereget és egy esztendőig kitartó élelmet gyűjtöttek be.⁴³ Rákóczi a vármegyékkel nyílt levélben tudatta: rövid időre elhagyja az országot, hogy a szent békekesség érdekében külső hatalmakkal tárgyaljon. Február 21-én Vereckén át kiment Lengyelországba.

A Bécs politikájában is bekövetkezett változás fő oka, hogy Peterborough, az angol királynő különmegbízottja február 19-én Hollandia, Anglia és Poroszország békeközvetítési tervével befutott az udvarba. Több tanácskozás után Savoyai, tekintettel szövetségeseikre, némileg kibővítette a „lázadók”-nak adható amnesztia körét, hogy siettesse a megegyezést. Mindjárt február 20-án éjjel indult is Karl Locher Pálffy táborába az új feltételekkel. Megtárgyalására Károlyi március 11-én kíséretével megjelent a császári fővezér debreceni hadiszállásán, és beszámolva a háromnapos tárgyalásról Locher megjegyezte: sikerült belőle kiűzni „a kuruc

⁴² CSATÁRY György: A salánki „országgyűlés”. Salánk, 2011.

⁴³ „A militáris állapotok az maghok rendjén folynak, azokban fogyatkozás eddig nem volt. ... Igaz az is, hogy ugyan csak nem egy hónapja húsa nem volt az Hadaknak, de Mélt. Generális Károlyi Séándor uram Kglme tött arról is dispoziótiót. ...” Sennyei István levele Rákóczinak Munkács 1711. március 13. MTA Kézirattár, Ms 4968 /18.

Belzebúbot”. Károlyi esküt tett. Pontosán nem tudni, hogy mire. A császár és király iránti hűségére majd ünnepélyesen a majtényi sikon esküszik meg. Feltehetően a tárgyalás folytatása érdekében kötelezte el magát március 14-én, vagy célszerűnek látta, ha kettős játékba kezd. Esetleg vállalta, hogy Rákóczit megnyeri. Pálffy március 28-án azt jelentette Bécsbe, hogy Kállóra várja *Károlyit, aki biztosított róla, magával hozza Rákóczit.*⁴⁴

A megegyezési feltételek jegyzékét, a *Declaratiót* Károlyi kivitte Lengyelországba.⁴⁵ Hűségéről a fejedelmet is esküvel biztosította. Bercsényi már korábban bizalmatlankodott, s most a szenátorokban is felébredt a gyanú. Vay Ádám, Eszterházy Antal, Forgách Simon azt javasolták Rákóczinak, hogy tartóztatassa le Károlyit.

A fejedelem nem akarta megszakítani a tárgyalásokat. A változatlanul amnesztia ellenében fegyverletételre és a még birtokában lévő várak és Kassa átadására is felszólító *Declarációt* azonban elfogadhatatlannak minősítette. A tárgyalásokat folytatni kívánta, de megtiltotta, hogy Károlyi ezután személyesen tárgyaljon Pálffyval. *Dilucidatió* címmel (1519) megvilágosította az amnesztialis feltételek ellentmondásait és az országot csapdába ejtő jellegét. Ragaszkodott a konföderáció útján történő tárgyaláshoz, és Husztra gyűlést hívott össze. Véleményét Pálffynak címzett és töretlen békekötési szándékát hangsúlyozó levél kíséretében küldte be, Ráday Pállal és Gerhard Györggyel. Mindketten a Magyar Konföderáció meghatározó művelt, vállalkozó szellemű köznemesi rétegét képviselték. Károlyi már nem térhetett ki Pálffynak a fegyverszünet felmondásával fenyegető és Rákóczi oda jöveteléhez, „*hitének letételéhez*” ragaszkodó követelése elől. Szatmáron az összegyűlt haditisztek és nemesek előtt Ráday mint magánember ismertette, hogy Rákóczi miért ragaszkodik a garanciális békéhez: „*a fejedelem véghezvitte, hogy az hatalmas angliai és hollandiai parlamentum és respublica követje, Peterborough kiküldetett, ki által a magyarországi konföderációval való megbékélésre a felséges császár fog kényszeríteni és már kényszerítetett is.*” A szatmári gyűlésen végül elfogadták a némileg kibővített *Declaratio* Pálffy által jóváhagyott változatát, a *Finalis resolutiot*.

Küldöttség vitte ki a fejedelemnek a döntést Pálffy írásával, amelyben mintegy a megegyezés feltételének tekinti, hogy Rákóczi elfogadja feltételeit. Tudósított a követség Károlyi azon döntéséről is, hogy a

⁴⁴Idézi: ZACHAR József: A szatmári béke bécsi szorgalmazója: gróf Pálffy János tábornagy. In: Történeiszek a szatmári békéről. 2001. 68.

⁴⁵Ez vagy az esetleg előző tervezet eljutott Munkácsra Sennyei március 13-i levele szerint: „Komáromi által első projectumában az császárnak nem látok olly nagy difficultást, hogy nagyobb közönséges javunkat illető dolgok is ne exponderáltathatnának; ha azért Fölséged jobb s nagyobb dolgokhoz oda bé nincsen bizodalma, (melyet Fölséged nálamnál jobban tud s lát) nem itélném rossznak ennek continuationját, mindazonáltal álljon Fölséged tetszésében, mink azalatt is fasciamus incumbentia s készek vagyunk s várjuk az ellenséget.” Sennyei István Rákóczinak. Munkács, március 13. MTA Kézirattár Ms 4968/18.

Husztra hívott gyűlést Szatmárra tette át. Nem tudjuk viszont, hogy tudomást szerzette-e Rákóczi Peterborough és általában az angol és a holland diplomáciának ebben az időben benyújtott újabb, a békekötést sürgető követeléséről. Rákóczi Kukizówból (ma Kukeziv, Ukrajna) április 18-án adta ki az amnesztia alapján történő megegyezést elutasító és az intézményes garanciális béke követelményeit kifejtő kiáltványát. Ez a terjedelmes írás áttekintette a tárgyalások addigi menetét, elemezte a Pálffy által képviselt amnesztiát, vázolta az így kínált megegyezés csapda jellegét, és mindvégig képviselt a *jó béke, az igaz békesség, az állandó békesség*, a konföderáció nevében megkötendő, az ország szabadságát biztosító béke mellett érvelt. Mert amire készülnek, az *„nem országos békesség traktája, hanem csak egy hadi capituláció*. Amnesztiával befejezni a háborút, az uralkodó kegyelmét elnyerve megegyezni *nem békesség, hanem a fegyver által való meggyőzetés*. Idő azonban már nem jutott rá, hogy a kiáltványt szélesebb körben megismerjék.

I. József császár 1711. április 17-én meghalt. Pálffy kegyvesztett lett, és visszahívták. Hangsúlyozta azonban, hogy ezzel meghiúsulna a küszöbön álló megegyezés, és mindent megtesz, hogy ne tudódjon ki a király halála. Eleonóra császárné erre megerősítette főparancsnoki megbízatását, és Londonban már 19-én tudni vélték, hogy Pálffy megegyezett Károlyival. Rákóczi megnyerése érdekében a megállapodásba sűrűn engedelményeket vettek be. Így került a királyi kegyelemmel megadandó feltételek közé a protestánsok vallásgyakorlásának országgyűlési biztosítása, és a tiszti rangot elért jobbagyszármazású katonák társadalmi szabadsága. A Habsburg-kormányzat azonban arra már nem tudta elszánni magát, hogy elismerje a Magyar Konföderációt, Rákóczi államának vívmányait és a megállapodás külső hatalmakkal történő garanciáját.

Rákóczi 1711. május 1-jén a következő sorokat vetette papírra: *a Császárnak halála / melyet nem csak Priváta személyeknek, de magának a Felső Császárnak Bécsből jött Curéra által tudtára adtak / Hazánk szabadságának helyben állítására, magunk munkálkodása felett utat nyitotts remélhetjük Confoederatióknak restabilitását régen óhajtott szabadságunkat elnyerhetjük*. Nem tudta, hogy ezen a napon zárult le a majtényi síkon a nyolcéves küzdelem.

Károlyi Sándor parancsából hadiszemle címén összegyűlt mintegy 12 ezer főnyi haderő. Gróf Pálffy János altábornagy, tekintélyes lovasság kíséretében megtekintette a sereget, majd maga köré állította az ezeres kapitányokat, a zászlótartókat, a rézkürtösöket és néhányat a magyarországi és az erdélyi rendek képviselői közül. Károlyi ünnepélyes hűségesküt tett Pálffy kezébe, azután rövid beszéddel köszönetet mondott az amnesztiáért I. József magyar királynak. Ezután a zászlótartók földbeszúrtak 149 lőporfüstös, tépett zászlót. Azután hangos szavakkal hűséget fogadtak a halott királynak és az erdek, és hazaoszlottak csöndesen. Eleonóra régenscsászárné pedig, amint a szatmári lovas futár benyargalt Bécsbe, azonnal tudósította az angol és holland követeket, sőt

Gallas grófot, a császár angliai diplomatáját is, hogy „a magyarországi rebellió” szerencsésen véget ért.

A megegyezés értelmében a hűséget esküdő főurak és nemesek viszszaadták birtokaikat, és megtarthatták rendi kiváltságaikat. De még így is a hűségesküt megtagadók mintegy két millió hold területű birtoka került indigenák tulajdonába.

Rákóczi bízott az európai háborút lezáró általános békében. Az utrechti tárgyalásokon bár az Erdélyi Fejedelemség ügye felmerült, célt nem érhetett, mert Rákóczi állama, a Magyar Konföderáció megszűnt.

A Habsburg-udvar fő célját nem érte el. A fejedelem és vele együtt a Magyar Konföderáció néhány főbb vezetője nem fogadta el a megegyezést, néhány évi szétszóródottság után Lengyelországból, Franciaországból, Moldvából összegyűlve a törökországi Rodostóban bujdosó magyar udvart, diplomáciai és kulturális központot szervezett Rákóczi. Az isztambuli császári követek jelentései bizonyítják, hogy létük Bécsben mellőzhetetlen gond. Hatékonyan hozzájárultak, hogy az új uralkodó, VI. Károly igyekezett betartani a szatmári megállapodást. 1718-ban Rákóczi Poroszország számára készített egy elemzést, amelyben az egész kontinens hatalmi egyensúlya és Közép-Európa szempontjából bírálta az utrechti és a rastatti békét. Az európai hatalmi egyensúly és Magyarország, Erdély, Lengyelország és más országok békéje és biztonsága szempontjából ragaszkodott a térség államainak konföderációjához, szavakba öntötte a kora újkorban Közép-Európa hivatásának gondolatát, értelmes összefogását azoknak az országoknak, amelyeket annyi csapás ért azóta is. A terv akkor nem lehetett más, mint nagyralátó álom, de a probléma már akkor megoldásra várt.

Túlzás lenne azt állítani, hogy egyedül a Konföderáció intézményei a Munkácsra menekített Kancellária, a Sztryben ülésező szenatorok, s a hadsereg főparancsnokának kinevezett Károlyi, mindenekelőtt pedig a fejedelem álláspontja készítette katonai fölénye ellenére engedményekre a császári kormányzatot. Anglia elvárása és követelménye erőteljesen hatott Savoyai politikájára, aki Franciaország békekészülődései, orosz kapcsolatai s a nagykoalíció bomlása miatt is igyekezett mielőbb lezárni a magyarországi háborút.

Miért nem sikerült Rákóczi elgondolása szerint lezárni a szabadságharcot? Válasz helyett a fejedelem szavait idézzük: „...*Semmit nem mulasztottam el, ami jó békéhez vezethetne, olyan békéhez, amely megegyezik szabadságainkkal, amelyekért már annyi vért ontottunk.*”⁴⁶ Az utókor a pacificatio jogi vonatkozásait korántsem tekinti egyértelműnek.⁴⁷

1711 nem elbukott, sikertelen politikát zárt le. Mert a siker kritériuma a folytathatóság.

⁴⁶ Rákóczi Emlékiratai 1717.

⁴⁷ MEZEY Barna: „Össze-szövetkezett Szövetségünknek kötele” A joglótás alkotmányos keretei a Rákóczi-szabadságharcban. Bp. 2009. 286.

KOVÁCS ÁGNES

(DEBRECENI EGYETEM)

A gazdasági és társadalmi válság kiteljesedése Szatmár vármegyében az ónodi adókivetés után

Többen és sokszor leírták/elmondták már, hogy a Rákóczi-szabadságharcot végigkísérték a gazdasági nehézségek elleni küzdelmek, amelyek néha, bár mindig csak átmenetileg, sikereket is hoztak, többnyire azonban kudarcba fulladtak, s a küzdelem utolsó hónapjaiban teljesen eredménytelennek bizonyultak. Témaválasztásomat két szempont indokolta. Egyrészt az, hogy három évvel ezelőtt, az ónodi adókivetést értékelve, írtam egy dolgozatot Szatmár vármegye 1703 és 1707 közötti hadi szolgáltatásairól, Balogh István pedig, jóval korábban – Szabolcs vármegyével együtt – a megye 1710 augusztusa és 1711 májusa közötti teljesítéseiről, ill. gazdasági állapotáról adott áttekintést, de a közbeeső esztendőök eseményeinek ilyen szempontú elemzése hiányzott.¹ A témaválasztás másik indoka az volt, hogy Szatmár vármegye helyzetének alakulása jól tükrözi a szabadságharc szinte összes jellegzetes problémáját, lévén annak részese elejétől a végéig. Forrásul elsősorban a Szatmár vármegyei közgyűlési jegyzőkönyvek szolgáltak, amelyeknek másolatát Balogh Istvántól kaptam megisztelő ajándékként, röviddel a halála előtt.

Mint ismert, Ónodon a hadsereg súlyos ellátási gondjaira, az inflációra és a társadalom elszegényedésére tekintettel helyezték új alapokra az adórendszert. Egyrészt megváltoztatták az adókulcsot, másrészt mindenkire kiterjesztették az adókötelezettséget, méghozzá a vagyoni állapot szerint. A portális adót felváltó dicalis adó minden birtokra és vagyontárgyra kiterjedt, de personalis dicát csak a parasztságnak kellett fizetnie (a 16 év felettieket 1 dicába számították), a kiváltságosok személye ettől mentes volt. Adózás szempontjából az évet két részre osztották, a május 1-jétől november 1-ig tartó nyári, és a november 1-től május 1-ig tartó téli hónapokra. Ebben az időszakban a parasztság adott szállást a katonaságnak, s csak rá hárult a szekerezés és a közmunkások kiállításának és fizetésének terhe is. Május elsejével a seregek ún. mozgó táborba vonultak, ilyenkor kellett nekik a naturálékat kiszolgáltatni. Ezt egyformán rótták ki a nemességre és a parasztságra. A toborzás, a fegyver- és ruhavásárlás céljából kivetett pénzadó 2/3-át viszont a nemesekre terhelték. A dicaszámok megállapítására 1707. december 17-én került sor Kassán,

¹ KOVÁCS Ágnes: Az ónodi adókivetés Szatmár megye hadi szolgáltatásai tükrében. In: Memoria rerum. Tanulmányok Bán Péter tiszteletére. Szerk. Oborni Teréz és A. Varga László. Eger, 2008. 245-257.; BALOGH István: Szabolcs és Szatmár megyék a Rákóczi szabadságharc utolsó évében (1710. augusztus–1711. május). Levéltári Közlemények, LVIII. (1987) 1–2. 13–25. (A továbbiakban: Balogh).

a megyék által elvégzett összeírások alapján.² Szatmár megye dicáinak számát 52 841-ben határozták meg, mint később kiderült: tévesen. A conscriptio ui. az Ónodon általánosságban megfogalmazott, s ezért félreérthető utasítások alapján készült, a dicaszám a valóságosnál módosabbnak tüntette fel a megyét.

Az új adórendszer bevezetése és az előző év történései – Turóc megye szervezkedése, a szabadságharc radikalizálódása a trónfosztás kimondásával – arra készítették Károlyi Sándort, hogy főispánként, s egyben a kuruc állam egyik vezetőjeként, személyes tekintélyét latba vetve, nyerve meg a nemességet és a megye vezetőit a további együttműködéshez. 1708. március 6-án, a Pusztadarócon tartott közgyűlésen jelentették be, hogy a tiszántúli főkapitány személyesen kíván résztvenni a március 15-re, Szatmárra hirdetett generalis congregatió. A jelenlévők az ellátásáról is határoztak. A megye négy járásának (Krasznaközi, Nagybányai/Bányavidéki, Szamosközi, Nyíri/Ermelléki) összesen 12 szekér szénát, 14 köből abrakot, 2 vágómarhát, 6 bárányt, 8 ludat, 2 pulykát, 20 tyúkot, 40 köből bort, 3 köből fehér lisztet, 6 icce írósvajat, 12 icce színvajat, 2 icce mézet, 5 icce olajat, 220 tyúktojást, 1 oldalszalonnát és 1 kősót kellett beszolgáltatnia. A szolgabírók figyelmét még arra is felhívták, hogy petrezselyemről és hagymáról gondoskodjanak.³ Az ország súlyos gazdasági helyzetében ez az ellátás igen nagyvonalúnak tűnik még akkor is, ha tudjuk, hogy Károlyit nem főispánként, hanem katonai kísérettel rendelkező generálisként illette meg a bőséges konyháravaló (culinaria).

A szatmári generális gyűlésen számos kérdés került napirendre, s fontos határozatok születtek. Mindenekelőtt az adózás ügyében kellett döntéseket hozni. Mivel a szenátus egy évvel korábbi roznsnyói ülésén kivetett 2 millió forintnyi adó ráeső részét, másokhoz hasonlóan, Szatmár vármegye sem fizette be, a közgyűlés vállalta, hogy azt a szolgabírák 15 napon belül kiegyenlítik. Ezenkívül kötelezte magát 12 darab, a szatmári magazinum szükségletére kívánt szekér kiállítására is. A szekereket újonnan kellett csináltatni, talpukon megvasztatni, gyékénnyel, lánccal, kassal, kaszával és fejszével felszerelni, s darabonként 6 ökröt és 2 bérest kellett adni melléjük. A 12 szekérből Böszörményi Sámuel járásának (Krasznaközi) 5-öt, Ráthonyi Lászlóéna (Bányavidéki) 6-ot, Kölcsey Ferencéna (Szamosközi) 4-et, Ibrányi Jánoséna (Nyíri) 2-t kellett kiállítani, ami jelzi, hogy a szolgáltatásokat nem mindig egyforma, hanem a processusok helyzeténa figyelembevételével, arányos mértékben rótták ki.

²Az adózásról a legrészletesebb összefoglalást Takács János és Bánkúti Imre munkája adja. Takács János: Közteherviselés II. Rákóczi Ferenc korában. Zalaegerszeg, 1941. (A továbbiakban: Takács); Bánkúti Imre: A kuruc függetlenségi háború gazdasági problémái (1703–17119. Bp. 1991. (A továbbiakban: Bánkúti)).

³Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Levéltár. IV. A. 1/a. 11. k. Pusztadaróc, 1708. márc. 6. (A továbbiakban, mivel ugyanazon megye jegyzőkönyveire hivatkozom, csak a kötetszámot és a közgyűlés helyét, ill. időpontját adom meg.

A congregatio azt is megígérte, hogy a nemességtől maradéktalanul (in integro) behajtja a természetbeni szolgáltatásokat, de a szegénységtől csak fele részben (in medietate). Vállalta, hogy a már korábban kirótt 800 ökröt két hét alatt összegyűjti és beszolgáltatja. Károlyi jelenléte tehát nem volt véletlen, s hogy annak okát senki félre ne érthesse, a generális közölte: ha a kassai határozatok végrehajtásában „tovább halasztást tapasztal... kéntelenítettik nemes vármegye tiszteit más mediumokkal compelláltatni”. Távozása előtt azonban még a saját ezrede számára is megszavaztatott 17 darab hatökrös szekeret, teljes felszereléssel.⁴

Jó egy hónappal később újabb követeléssel állt elő: személyes tábori szükségére 2 darab hatökrös társzekeret és 2 bérest, valamint különböző élelmiszereket (liszt, borsó, kása, dara, vaj, olaj, ecet, szalonna, vörös-, és fokhagyma) kért a megyétől.⁵ Nyilván nem jószántából, de a megye eleget tett a kérésnek, holott a szatmári gabonaraktárhoz küldendő 12 szekérrel is adós volt. Amikor Eötvös Miklós, a kerületi főhadbiztos erre rákérdezett, az volt a felelet, hogy csak a Krasznaközi járásban vannak indulásra kész állapotban a szekerek, Ráthonyi László járásában még készülnek, a másik két járásban azonban még el sem kezdődtek a munkálatok. Ugyanebben a levélben Eötvös a dicaszám szerint járó marhákat éppen most hajtják a hajdúk, s egyben – mintegy jelezve az adószedés nehézségeit – kérte, hogy küldjön valakit a megyei biztosok munkájának segítésére, s hasson oda, hogy a jövőben a megyét ért károokra is legyenek tekintettel az adó megállapításánál és behajtásánál. Példaként a bányavidékre hivatkozott, amelyet annyira kiélt a katonaság, hogy a Kővár ellátására eredetileg előírt 600 köből lisztet képtelenség összegyűjteni.⁶

Eötvös Miklós erősítésként Dessewffy Lászlót küldte a dicahátralék behajtására, s vele néhány embert. Érkezésük után néhány nappal jött meg Károlyi assignatiója 8448 rénes forintról, amelyen kívül még 50 negyedfű üszöt és 100, ugyancsak negyedfű tinót kellett összegyűjteni, továbbá „valamennyi” csontozni való ökröt, ill. hízlalásra és járomba való marhát, valamint 64 szekeret.⁷

A kassai, voltaképpen önkényes, adókitetés korrekciójának szándékával, és az elszámolás céljából a fejedelem Egerbe hívta össze a megyék és a városok képviselőit. Szatmár vármegye Klobusiczki György alispánt, Kende Gábort és Uszcai Lászlót delegálta.⁸ A június 7-én lezajlott elszámolásokból jelentős restantiákra derült fény. Szatmár vármegye pl. 12 905 forinttal maradt adós, tehát a Kassán 39 365 forintra kalkulált

⁴ 11. k. Szatmár, 1708. márc. 15.

⁵ 11. k. Komlódtótfalu, 1708. ápr. 24.

⁶ Uo.

⁷ 11. k. Csenger, 1708. máj. 7.

⁸ Uo.

adójának csaknem egyharmadával. Annak ellenére, hogy az előző év végén irreálisan magas dicaszámokat állapítottak meg, a kuruc vezetés nem mondott le a hátralékok megfizetéséről. Azt azonban belátta, hogy új összeírás szükséges, s hogy le kell szállítani a Kassán megállapított dicaszámokat. Szatmár megye esetében ezt 44 000-ben határozták meg. Az újoncoztatás (recrutatio) és a fegyvervásárlás költségeire Kassán kivetett pénzadót – amely a nemesek esetében dicánként 3, az ignobilisek esetében 2 Ft-ot tett ki – meghagyták. Úgyszintén a minden 1 dica után kirótt 6 garasos adót, amelyet mindenki köteles volt fizetni a katonalovak (remundák) beszerzése céljából. A „szegénység” számára azonban könnyítést jelentett, hogy ezüst helyett rézpolturával is fizethetett, s az eredetileg 1 főre kivetett personalis adót felére csökkentették, azaz 2 személyt számítottak 1 dicába. Újabb 6 garas ellenében a parasztság a súlyos terhet jelentő fuvarozástól is megmenekedhetett.

Az egi végzésekről június 20-án, a Csegöldön tartott gyűlésen számoltak be a küldöttek. Elmondták, hogy a ruházat és a fegyverek beszerzési költségeire a megyének 8000 rénes forintot kell fizetnie, amelyet a Hadbiztosság Szluha Ferenc érsekújvári praefectus rendelkezésére kíván bocsátani. További 2000 forintot kell fizetni a Hadbiztosság számára, vagy „fejér pénzül”, vagy ugyanilyen értékben ökröket kell beszállítani. Arról is tájékoztatták a megjelenteket, hogy a jövőben a lisztet, zabot és húst meg kell váltani, de tekintettel arra, hogy a megyében erdélyi menekülteket helyeztek el, a dicális lisztből először őket kell ellátni, a csak a fennmaradó mennyiséget kell pénzben beszállítani. A districtualis commissarius közlése szerint 1 köből tiszta búzát másfél német forintba fognak beszámítani, a rozst folyó áron. A vármegye csak arról dönthet, hogy a kirótt 5000 köből gabonát a dicális restantiába vagy az új adóba kívánja-e elismertetni. Közben Károlyi újabb szekereket (40 darabot) kért a vármegyétől, amely arra kérte a generális parancsát közvetítő Szöke Mihály főstrázsamestert, hogy csak 30 szekeret vegyen igénybe a liszt-hordáshoz, 10-et pedig engedjen át a fejedelem géberjéni malma körüli teendők ellátására, amely szintén a szatmáriakat terhelte. A megyének természetesen a főstrázsamester ellátásáról is gondoskodni kellett, ahogy megajándékozni is illet a területén átvonuló vagy hosszabb ideig ott tartózkodó kuruc főtiszteket, ill. tisztségviselőket. A csegöldi gyűlésről készült prothocollum szintén megörökített ilyen eseteket: pl. a Pekry Lőrinc számára vásárolt egy hordó borért 24, az Eötvös Miklósnak „sokszori jó szolgálatjáért” ajándékozott 12 ökörért 12 forint kifizetését hagyta jóvá.⁹

A kuruc gazdasági vezetés szándéka ellenére a naturálék megváltása az általános pénzhiány miatt nem valósult meg. Szatmár vármegye jegyzőkönyvébe, az egi végzések kihirdetése után néhány héttel

⁹ 11. k. Csegöld, 1708. jún. 20.

azt jegyezték fel, hogy „sok ezer forint fejér pénzbeli restantiája lévén a tekintetes vármegyének, melyek ki nem telhetvén pénzü, districtualis commissariussal való szép correspondentia szerint determináltatott, hogy minden processusra ahhoz értő becsületes tagjai exmittáltatnak avégre, kik a helységekbe kimenjenek, és a paraszti rendet mind szép szóval, és mind másképpen inducálják, szép kövér ökröket adjanak...”. Azaz, mivel a dicák alapján kiszámolt pénzbeli illeték egyharmadát nem tudták ezüstpénzben kifizetni, a megbízottaknak a hátralékkal arányos értékben kellett begyűjteni az ökröket. Méghozzá „a possessionatus hadi főnemesi rendek[től is, akik] semmiképpen dicafizetés nélkül nem hagyattanak”.¹⁰

A vármegye tehát mindig tudomásul vette, és járásonként, a dicaszámok alapján szét is osztotta az adót, de a jegyzőkönyvek azt tanúsítják, hogy a hadi szolgáltatások teljesítésére egyre kevésbé volt képes. Az 1708. évi augusztusi számvetés szerint a megye az általa kiállítandó, ekkor már összesen 94 szekérből csak 17-et adminisztrált, ezért a fennmaradó 77-et újra szétosztotta a járások között, s arra is utasította a szolgálbírákat, hogy hajtsák be a pénzdadót. A nemességtől 8448 forintot ezüstben, a parasztságtól 18 000-et fele részben ezüstben, fele részben „indiferens monétából”, azaz bármilyen pénzben augusztus 20-ig.¹¹ Rendszeressé vált, hogy az eredetileg kivetett adót lecsökkentették, mert nem volt esély a követelés behajtására. Szeptemberben pl. Eötvös Miklós arra való tekintettel, hogy „még vetni való búzát sem egészen csépeltehetett a szegénység,” a rá kirótt 3000 köből lisztet és 2000 köből abrakot a felére szállította le. A Károlyi tábori szekerei elé kért újabb 24 pár ökröt viszont a nehézségek ellenére is ki kellett állítani, béresekkal együtt.¹²

A hadihelyzet romlása miatt egyre nőtt a vármegyében elszállásolt katonaság létszáma, ami hallatlanul megterhelte a lakosságot. Októberben a Szamoson túl állomásozó hadakat költöztették át a folyón (velük együtt a generális-főispán is bekvártélyozott a vármegyébe), és a lakóik által elhagyott falvakban helyezték el őket, ahonnan a korábbi kvártélyosokat, az erdélyi menekültek kivételével, kiszállították. Provisiójukra november végén 2000 köből búzát és 1000 köből abrakot vetettek ki a vármegyére.¹³ December elején újabb katonák érkeztek, maga a fejedelmi ezred. A vármegye Erdőd vidékén jelölt ki számukra szállásul 30 falut, továbbá 376 orális és 331 equilis porció beszolgáltatását, 26 ökor, valamint 10 béres kiállítását vállalta.¹⁴ Egyidejűleg elrendelte, hogy a hadak továbbvonulása előtt, beleértve a fejedelem regimentjét is, alapos vizsgálat keretében jegyezzék fel, mit és melyik hadnak szolgáltattak a települések, van-e restantia és miből.

¹⁰ 11. k. Szatmár, 1708. júl. 19.

¹¹ 11. k. Lázári, 1708. aug. 11.

¹² 11. k. Csenger, 1708. szept. 10.

¹³ 11. k. Szamosújlak, 1708. nov. 29.

¹⁴ 11. k. Szatmár, 1708. dec. 4.

A rendelet háttérében a kuruc állam sárospataki részgyűlésének határozatai álltak, amelyeket a vármegye 1709. január 19-én hirdetett ki Csengerben tartott gyűlésén. Mivel a hadvezetés legfőbb célja a szabadságharc folytatásának alapvető feltételét jelentő katonaság megtartása volt, megszavaztatta a conventussal a vitézli rend adómentességét és jövőbeni libertálását, valamint – ami a kilátásba helyezett szabadságot is fontosabb volt – az adóbeszedés jogát. Az infláció megfékezése érdekében, a kuruc gazdaságpolitika szokásos voluntarizmusával, az arany- és az ezüstpénzt korábbi értékére állította vissza. Mivel az Egerben elhatározott új összeírásból a trencsényi csatavesztés következtében semmi sem lett, ezúttal sem a valóságos, hanem csak a becsült vagyoni állapot szerint került sor a dicaszámok megállapítására, amely Szatmár vármegye esetében 39 000 lett.¹⁵ Jelentősen csökkentették az adót is, az Ónodon kivetett összeg 1/3-ára, 600 000 forintra.

A katonaság köteles volt nyugtát adni a számára szállást és ellátást biztosító megyéknek, amelyek ezekkel bizonyították a Hadbiztosságnak a rájuk kirótt szolgáltatások teljesítését, s nyertek jogosultságot költségeik megtérítésére.¹⁶ Minthogy a nyugták átvételét ugyancsak nyugtákkal, ún. contraquietantiákkal kellett igazolni, a megye 24 forint büntetést és megintést helyezett kilátásba a munkájukat hanyagul ellátó tisztségviselők számára, akik egy része korrupt is volt. Többször előfordult, hogy a raktárakba szállított gabona mérésénél a prófuntmester becsapta a parasztokat, vagy éppen nyugtát nem adott a beszolgáltatott éléről.¹⁷ Gyakran visszaéltek helyzetükkel a collectorok is. A Szatmár vármegyében kvártélyozó Károlyi, megelégedve az „executoroknak maga privatum keresését és rendtelenségeit,” nem egyszer saját hadi tisztjeit bízta meg az adóbehajtással.¹⁸

A pataki conventus statutuma értelmében a portális hajdúkat a dicára kivetett pénzdó arányában kellett kiállítani, méghozzá minden 50 adóforint után egyet, fegyverrel együtt, február végéig. Amelyik vármegye nem tudott fegyvert adni, darabonként 7 forinton kellett azt megváltania (fegyverpénz, fegyverre való subsidiális pénz).¹⁹ Szatmár megyének, a quantuma alapján, 740 hajdút kellett kiállítani, s a számukra beszerzendő flinták és kardok ára 5180 rénes forintot tett ki. Ennek fejében február folyamán 200 köből búzát kellett volna adminisztrálni, de a megye – a búza

¹⁵Takács, 210.

¹⁶1709 nyarán pl. a számvetésre készülő Szatmár vármegye is megnyugvással vette tudomásul, hogy Károlyi Sándor a neki átadott 37 000 rénes forintról általános quietantiát adott. 11. k. Királydaróc, 1709. jún. 27–júl. 3.

¹⁷11. k. Szatmár, 1709. febr. 6–8.; Zsarolyán, 1710. jan. 18.; Atya, 1710. márc. 8. A probléma persze általános volt. Sennyey István írta egy ízben Rákóczinak, hogy a collectorok a legkisebb összegről kiállított nyugtáért is 4 pulturát követelnek. Takács, 245.

¹⁸11. k. Csenger, 1709. jún. 12.

¹⁹Takács, 208.

köblét 10 máriásban számolva – az előző évi rossz termés miatt inkább pénzben teljesítette a követelést. Eötvös kérésére 30 szekérről vagy szánról is gondoskodni kellett.²⁰

Annak ellenére, hogy a megye a kötelességeinek se tudott maradéktalanul megfelelni, a Hadbiztosság olykor rákényszerítette, hogy kölcsönbe is adjon élelmiszert. 1709 márciusában pl. 600 köböl búzát vetettek ki rá sub spe futurae receptionis.²¹ Mivel a kirótt szolgáltatások alig-alig teljesültek, a márciusi közgyűlés a vármegye becsületes tagjai közül minden járásba küldött egyet-egyet azzal a megbízással, hogy a rendelkezésükre álló segítséggel „egy alkalmatossággal mindeneket (pénzt, búzát és egyéb naturálékot) adminisztráltassanak, és mindaddig ki ne jöjjenek, míg minden meg nem léssen”.²² De nem lett meg minden, még a fegyverpénz sem.²³

Áprilisban 200 ökröt róttak ki a nemességre a 4000 forint értékben beszolgáltatandó liszt és zab helyett, s ugyanennyit a parasztságra is, mázsáját 4 magyar forintba számolva. Subsidiális pénzként 6000 forintot kellett (volna) fizetni, amelyet ökörrrel is meg lehetett váltani „böcsü szerint”. Ezenkívül 1000 vágót a hadak, 200 köböl búzát, 99 vágót és 8000 sing vásznat, 3000 sing zsinórt, valamint 2000 dolmányhoz való gombot és kapcsot a recruták szükségére követeltek. Mivel ezek értéke 800 forinittal meghaladta a dicák után járó quantumot, a többletet szétosztották a járások között, amelyeknek 1 héten belül még 12 darab, ún. magazinális szekeret is ki kellett állítani.²⁴

A súlyos adók és a végrehajtás kíméletlensége miatt a vármegye elhatározta, hogy először Eötvös Miklóshoz fordul segítségért, s ha a megkeresés eredménytelen, a fejedelemhez meneszt küldöttséget. Még a követeket is megválasztották Andrászi Jeremiás és Kölcsey Sándor személyében.²⁵ Júniusban azonban megkezdődtek az elszámolások Patakon, és a megye, ahogy mások is, haladékat kapott hátralékai pótlására. A tisztikar elrendelte, hogy falvanként és személyenként kell registrumot készíteni a restantiákról, amelyeket mindenkinek be kell szolgáltatni. A nemeseknek minél előbb, a szegényeknek aratás után. Könnyítésként egyrészt hatályon kívül helyezték azt a korábbi gyakorlatot, amely szerint az összeírás elkészültéig a rovások alapján vetették ki a parasztokra a pénzbeli és a természetbeni adók felét, másrészt felezték a hajdúállítási kötelezettséget. Azaz a szegények állították ki a hajdúkat, a nemesek fizették a fegyverpénzt.²⁶ Az adósságot azonban ennek ellenére sem sikerült tisztázni. A kerületi hadbiztos fellépése sem járt eredménnyel,

²⁰ 11. k. Szatmár, 1709. febr. 6–8.

²¹ 11. k. Szatmár, 1709. márc. 6.

²² Uo.

²³ Takács, 232.

²⁴ 11. k. Lázári, 1709. ápr. 19.

²⁵ 11. k. Fehérgyarmat, 1709. máj. 3.

²⁶ 11. k. Csenger, 1709. jún. 12.

pedig – a jegyzőkönyv szerint – „megszorította a nemes vármegye tiszteit”.²⁷ Szeptemberben Eötvös Miklós is tájékoztatta a helyzetről Bercsényit, s a következőket írta: „A Patakon végehezment computusok szerint a fehérpénzből álló quantumot Szabolcs és Ugocsa vármegyék egészen liquidálták, sőt supererogáltak is. Csak Szatmár vármegye maradt adós 5000 és egynéhány forint fehérpénzzel. Ennek 1000 forintját még liquidálhatja, négyezret pedig tartozik kifizetni. Én eleget urgeáлом, hogy akár pénzül, akár ököről exolválja. Executiót is küldöttem a nemes vármegyére. Mindazáltal eddig nem effectuálhattam. Látván a szegénység nagy extremitásra jutott állapotát, nem ítélem most tanácsosnak azzal való terhelését. A tekintetes nemes vármegye ígéri, hogy a jövő tavaszig ökörral fogja bonificálni. Addig várakozzék Önagysága. ...”²⁸

A megye valóban nehéz helyzetben volt. A katonaságon kívül 1707 őszétől az erdélyi menekültek egy részét is be kellett fogadnia, szállást és ellátást biztosítva számukra. Az exulansok ügyét a fejedelem személyesen is figyelemmel kísérte, mert rájuk kívánt támaszkodni az erdélyi kuruc uralom remélt restaurációját követően.²⁹ A nekik juttatott élelmi-szert ugyan beszámították a hadi szolgáltatásokba, de a gondot éppen ezek teljesítése jelentette. Több okból is. 1708-ban ui. a nagy szárazság, 1709-ben a rendkívüli hideg miatt (még májusban is volt hóvihár) rossz volt a termés és nagyon sok ridegen tartott állat (marha és juh) elhullott. Nem volt elég a kedvezőtlen időjárás, 1708 őszén felbukkant a vármegyében a pestis is, bár kezdetben inkább csak a városokban. Újabb csapást jelentett, hogy a háború utolsó éveiben, különösen a pénzádó bevezetése miatt, általánossá vált a jobbágyszökés. A kerületi hadbiztos Bercsényinek írt jelentése szerint: „Szatmár vármegyének közel 40 faluja egészen elment.”³⁰ Voltak olyanok, akik teljesen szakítva korábbi életformájukkal, erdőkbe, mocsarakba vették be magukat, vagy útonállókká váltak. A szökevények többsége azonban más megyében, más földesúrnál keresett menedéket, s a hivatalosságok szeme elől eltűnve azt remélte, hogy legalább terhei egy részétől megszabadul. A vármegyéknek kötelességük volt a fugitivusok kiadatása. Az eredeti lakóhely, ill. a földesúr megkeresésére Szatmár vármegye is járasonként kijelölt megbízottakat küldött a szökevényeket befogadó helységekre és visszaszolgáltatta őket.³¹ Természetesen a viszonyosság elve és gyakorlata alapján, ahogyan ezt a Szabolcs vármegyébe transmigráltak visszahozására felhatalmazott Klobusiczki György alispánnak adott utasítja: „Mint hogy

²⁷ 11. k. Szatmár, 1709. júl. 25.

²⁸ Takács, 245–246.

²⁹ A témáról bővebben lásd Kovács Ágnes: Erdélyi menekültek Szatmár megyében a Rákóczi-szabadságharc idején. In: Emlékkönyv Gunst Péter 70. születésnapjára. Szerk. ifj. Barta János és Pallai László. Debrecen, 2004.

³⁰ Takács, 223.

³¹ 11. k. Csenger, 1708. aug. 22.

hasonló formában nemes Szabolcs vármegye requisitójára az olyatén fugitivusok visszabocsáttatának, úgy, hogy maga embere bejövén, ahol odavalót találtak, reducálták.³² Am a vármegye repetitíós törevése nem mindig járt eredménnyel. Ezekre az esetekre az jellemző, hogy a befogadó birtokos jó érdekérvényesítő pozícióval rendelkező személy volt, akitől a szököttek hatékony védelmet remélhettek, és általában kaptak is. Különösen körülményes és nehéz volt a visszakövetelés akkor, amikor a jobbágytartó földesúr egyben tekintélyes uradalmi alkalmazott, – horribile dictu – vármegyei tisztségviselő, a kuruc katonai vagy hivatali elit tagja volt, netán mindegyik társadalmi csoportot képviselte, mint pl. Eötvös Miklós, akivel Károlyi Sándornak is volt ilyen természetű konfliktusa.³³

Ha nem is néptelenedett el minden település, szinte valamennyinek lecsökkent a lélekszáma. Nem volt, aki szántson, vessen, arasson, az uradalmak égető munkaerőhiánnyal küszködtek. A kényszerhelyzet következtében szokássá vált, hogy a megye munkásokat küldött az őket igénylő földesurak számára. 1708 júliusában pl. Károlyi anyósa, gr. Barkóczy Györgyné, Kende Zsigmond, Klobusiczki György és Böszörményi Sámuel birtokára rendelték aratókat, 3 járásból összesen 270 embert.³⁴ Ilyen körülmények között aligha csodálkozhatunk azon, hogy Károlyi Sándor felesége, aki kezdetben ódzkodott a férje által küldött raboktól, hamar felismerte, hogy velük lehet legkönnyebben pótolni a hadba vonult vagy szökött jobbágyokat. Különösen a németekkel volt elégedett, akiknek a munkakultúráját és szorgalmát nagyrabecsülte.³⁵

Mivel a vármegyéknek két összeírás között abban az esetben is az előzőleg megállapított dicaszám szerint kellett adózni, ha közben a népességszám csökkent, Szatmár megyében még reménytelenebb volt az adó behajtása, mint korábban. Ennek ellenére a közgyűlés 1709 szeptemberében kirótta a járásokra a természetbeni adót (csaknem 2515 köből búzát, 989 köből zabot és 100 oldalszalonnát), decemberben pedig a subsidiális pénz hátralékából 4730 forint megfizetésére kötelezte magát.³⁶ A pénzüdőt azonban nem tudta teljesíteni. A Kassán 1710 februárjában lezajlott elszámolás szerint, korábbi hátralékait is belevéve, Szatmár vármegye adóssága 18 692 Ft 40 dénár volt, ezüstben. Ennek csökkentését kérelmezve, a congregatio deputatiót küldött Károlyihoz, de addig is, „benn lévén az executio,” kénytelenségből 15 000 forintot repartíált – ezúttal – „a szegénységre.”³⁷ Kassán mindössze 100 134 rénes forint adót vetettek ki

³² 11. k. Csenger, 1708. szept. 10.

³³ Kovács Ágnes: Károlyi Sándor. Bp. 1988. 174.

³⁴ 11.k. Szatmár, 1708. júl. 19. A „kölcsonmunkásokért” járt ugyan ellenszolgáltatás – Barkóczyné pl. a megyének hitelezett 5000 Ft kamatáról mondott le – , de ennél többet ért, hogy a kérelmezők munkaerőhöz jutottak.

³⁵ MOL. P 396. 1. Ser. I. No. 9771.

³⁶ 11. k. Fehérgyarmat, 1709. szept. 29., Szamosbecs, 1709. dec. 18.

³⁷ 11. k. Zsarolyán, 1710. ápr. 15.

az 1710. esztendőre, amelyből 8000 jutott Szatmárra.³⁸ A drasztikus mértékű adócsökkentésnek részben az volt az oka, hogy a megyék csak 2/3-át tudták teljesíteni az előző évi kivetésnek, másrészt az, hogy a szabadságharc területi összeszűkülésével, a császáriak elől menekülők ellátását is a még kuruc kézen lévő megyék lakosságára kellett áthárítani. Jóllehet, az újonnan jöttek miatt ismét növekedésnek indult Szatmár vármegye lélekszáma, az adófizetők száma nem gyarapodott, csak a terhei súlyosbodtak.

Pedig 1710-től a tisztikar számarányánál nagyobb terhet vetett ki a nemességre: márciusban pl. a megye közcélú kiadásainak fedezetére a járásoktól követelt összesen 1000 rénes forint egyharmadát, a Sréter Jánosnak átutalt 1000 forint felét, az ún. desoláták (elpusztult helységek) által meg nem adható 354 köből búza és 106 köből zab egészét.³⁹ A nyári időszakra esedékes élelmiszeradóból 620 vágót vagy 1240 mázsa húst már májusban kiróttak, a gabonát viszont csak az aratást követően szándékozták behajtani. A helyőrségi raktárak kiürülése miatt azonban Bercsényi a tervezettnél hamarabb, külön természetbeni adót vetett ki. Ebből a quantumból Szatmár megye részesedése 6000 köből búza volt, amelyből 4000-et a parasztságnak, 2000-et az úri és nemesi rendeknek kellett szolgáltatni. A szekereket természetesen folyamatosan kérték, hol gabonaszállításra, hol fűhordáshoz, hol táborigényekre, s mellé még manuáriusokat is, bár már csak 200-at a korábbi 400 helyett.⁴⁰

A kétségbeejtő helyzet kikezdte az addig, legalábbis szavakban, készséges vármegyei vezetés lojalitását. Amikor július folyamán Bercsényi 84 ökröt akart lefoglaltatni az érsekújvári praesidium számára, a csegöldi közgyűlés határozottan ellentmondott, s legfeljebb 43 összegyűjtésére vállalkozott. A kerületi hadbiztossal azt is közölte, hogy mindaddig nem hajlandó a felajánlott pénz kivetésére, míg egyesek különböző okokra – pl. a Károlyitól kapott immunitásra – hivatkozva, nem akarnak fizetni.⁴¹ A helyzet meglehetősen furcsa volt, mert a jánkai közgyűlés mint alispánt, Eötvös Miklós kerületi hadbiztost küldte követségbe Vay Ádámhoz, hogy referáljon a megye állapotáról, és kérjen adócsökkentést.⁴² Az udvari marsall ennek ellenére a téli hónapokra 3000 köből búzát, 1500 köből abrakot és 720 mázsa húst követelt a vármegyétől.⁴³

A kuruc vezetés számára már 1710 tavaszán egyértelművé vált, hogy a hadsereg fizetése céljából újabb bevételi forrásra van szükség. A Consilium Oeconomicum és Bercsényi új adó bevezetését javasolta, amelyet a fejedelem is elfogadott, de arra figyelmeztette helytartóját, hogy

³⁸ Takács, 265.

³⁹ 11. k. Tyukod, 1710. márc. 22.

⁴⁰ 11. k. Szatmár, 1710. máj. 6., Szamosújlak, 1710. jún. 30.

⁴¹ 11. k. Csegöld, 1710. júl. 30.

⁴² 11. k. Jánk, 1710. aug. 27.

⁴³ 11. k. Jánk, 1710. szept. 24.

a gazdagok fizessenek, ne a szegény nemesek és a jobbágyok.⁴⁴ Végül, Keczer Sándor tervezete alapján az a döntés született, hogy a generálisok, brigadérosok, az egyházi és világi kiváltságosok, valamint a vármegyék tegyenek felajánlást. Szatmár vármegyéből Károlyi Sándor 5000, Orczy István 2000, Eötvös Miklós 1000, Dévay Pál 600, Klobusiczki György 500, Domahídy 300, Csomaközi 200 rénes forintot ajánlott fel, a vármegye többi nemese összesen 4000 forintot.⁴⁵ Ez az összeg azonban nem fedezte a szükségleteket, ezért mégiscsak bevonták (volna) a parasztságot is a különadó fizetésébe, amely Szatmár megye esetében plusz 14 400 forintot jelentett. De az adót nem tudták behajtani. Ezért Rákóczi megengedte a téli szállásra vonuló, fizetetlen katonáknak, hogy maguk szedhessenek pénzt, porciónként 1 tallért (=1 rénes forint 30 krajcár).⁴⁶ Ez volt az ún. talléros adó, amely önmagában is a szabadságharc gazdasági és katonai csődjét jelezte. 1711 februárjában Károlyi generális, mint a magyarországi kuruc csapatok vezetője még kivetett havi 2748 rénes forintot Szatmár vármegyére, és márciusban még 500 mázsa húst, de hogy ebből mit sikerült behajtani, nem tudjuk.⁴⁷

A trencsényi csata után már nem volt vonzó a katonáskodás, a korábban hadiszolgálatot vállalók is szabadulni akartak a seregből és sokan dezertáltak. Károlyi Sándor mint tiszántúli főkapitány a legnagyobb szigorral lépett fel velük szemben. Azokat a fálvakat, amelyek katonaszökevényeket fogadtak be, azzal fenyegette meg, hogy amennyiben 15 napon belül nem adják ki „az afféléket”, a bírót és a hadnagyot felakasztatja.⁴⁸ A katonaság szétszéledését azonban az elrettentő rendeletek sem tudták meggátolni, ahogyan az insurrectionalis kötelességüket elmulasztókat sem térítették jobb belátásra a hadvezetés és a vármegye által kilátásba helyezett szankciók. Hiába adta parancsba Károlyi, hogy a personalis és generalis felkelésnek „meg kell lenni”, vajmi kevés eredményt ért el.⁴⁹ A távolmaradókat, a vármegye négy járásából összesen 237 személyt, valószínűleg az a közgyűlési határozat érintette legérzékenyebben, amely a tábornagy parancsából 300 flinta beszerzési árának megfizetésére kötelezte.⁵⁰

A hadsereg megtartása érdekében Sárospatakon hozott határozatok csak átmenetileg tartóztatták fel a folyamatot. A seregek létszámának végszes apadása miatt a kuruc katonai vezetés általános felkelést hirdetett. 1709. július 1-jén, a Szatmár vármegyéből való katonaság hadiszemléje

⁴⁴ Archivum Rákócziánium. Első Osztály. III. k. 72–73.

⁴⁵ Takács, 270–271. 275., 11. k. Szamosújlak, 1710. jún. 30.

⁴⁶ Uo. 277., 281.

⁴⁷ Balogh, 22.

⁴⁸ 11. k. Szatmár, 1708. márc. 15. Többször előfordult, hogy a szökevényekkel együttműködő helységeket, ill. személyeket pénzbüntetéssel sújtották. Mint pl. a rozsályiakat, akik két dezertőrt kísértek Ecsedbe, de azok, az örök gondatlansága miatt megszöktek. Ezért a falunak 500 forintot kellett fizetnie. 11. k. Szatmár, 1708. júl. 19.

⁴⁹ 11. k. Szatmár, 1708. júl. 19., Csenger, 1708. szept. 10., Mátészalka, 1708. nov. 21. stb.

⁵⁰ 11. k. 1708. Szamosújlak, nov. 29.

alkalmával Erős Gábor mustramester ismertette a fejedelem levelét, amelyben Rákóczi választási lehetőséget kínált: vagy folytatja a megye az insurrectiot, vagy pénzen váltja meg azt, méghozzá „késedelem nélkül”, hogy zsoldosokat fogadhassanak. A közgyűlés a megváltást választotta, de csak azzal a feltétellel, hogy abból a katonáskodó főrendek és a nemesek is kiveszik a részüket. A váltságdíjat 1000 tallérban, a határidőt egy hétben határozták meg, de még augusztusban is hiányzott az összegből 360 forint[!].⁵¹

Probléma volt a hajdúk kiállításával és ellátásával is. A toborzások már nem vonzották, hanem taszították a néhány éve még hadba kívánczokat, a róluk való gondoskodás pedig nyűg volt a vármegyének. A Szatmár városában lévő recrutális hajdúság számára heti rotációban a járások szolgáltatták ki a kenyeret és a húst, a falvakba beszállásolt gyalogok ellátása azonban akadozott. A háború utolsó esztendejében már csak külön járási megbízottak kiküldésével tudták rákényszeríteni a lakosságot a szolgáltatásokra.⁵² A katonák – erőfölényüket kihasználva – már nemcsak a zsákmányszerzés reményében hatalmaskodtak és követtek el visszaéléseket a civilekkel szemben, hanem a megélhetésük érdekében is. Az excessusok miatt rendszeressé váltak a panaszok, a polgári lakosok az ellenséget látták a katonában, aki „hét falut él, praedálja, hegyeket pusztítja, házakat felveri”. 1710 végén a vármegye rendeletet hozott, hogy a „vitélző rend maga akaratján ne járjon, hanem szolgabíró úr járjon velek”, és minden faluban strázsa legyen, melynek elmulasztása 12 forint büntetést von maga után.⁵³

A nélkülözések, a hadi szolgáltatások, a természeti csapások, 1710-től a pestis rohamos terjedése kaotikus állapotokat idéztek elő. Aki tudott, elmenekült, házát, sokszor értékeit is hátrahagyva. A törvények lényegében érvényüket veszítették, közbiztonság nem létezett, elszaporodtak a lopások és a különböző erőszakos cselekmények. Eldurvult az élet, az erkölcsi normákat felülírták a rendkívüli körülmények. Még a kiváltságosok is gondokkal bajlódtak, ha nem is a napi betevő megszerzése volt a tét. Uradalmaik működtetését a munkaerő, termelvényeik értékesítését a szállítóeszközök és a fizetőképes kereslet hiánya nehezítette, olykor el is lehetetlenítette. Olyan dolgok estek meg velük is, amelyeket korábban el sem tudtak képzelni. Károlyné férjéhez írt leveleiből tudjuk pl., hogy a mesteremberek hívásra sem jöttek, a pásztor magára hagyta a jószágokat, de ami ennél is megdöbbentőbb: a személyes védelmére rendelt katonák közül többen is megszöktek.⁵⁴ A társadalom nagy többsége persze ehhez képest mélynyomorban élt, s a vármegye egyre gyakrabban adott

⁵¹ 11. k. Királydaróc, 1709. júl. 1., Szamosújlak, 1709. aug. 19.

⁵² 11. k. Fehérgyarmat, 1709. május 3., Jánk, 1710. jún. 11., aug. 27.

⁵³ 11. k. Jánk, 1710. aug. 27., Fehérgyarmat, 1710. nov. 27.

⁵⁴ MOL. P 396. 1. Ser. I. No. 10 844., 8651.

mentességet a különböző szolgáltatások teljesítése alól magánszemélyeknek és egész településeknek is.⁵⁵

Összességében elmondhatjuk, hogy 1711-re Szatmár vármegye gazdasága és népessége teljesen kimerült, s biztosra vehetjük, hogy „a jó és kívánt békességre s csendességre” vágyott, ahogyan azt a vármegye szamosújlaki közgyűlésén április 11-én megfogalmazott követi utasítás is megörökítette.⁵⁶

⁵⁵ 11. k. Csenger, 1708. máj. 7., Szatmár, 1710. máj. 6., Szamosújlak, 1710. jún. 30., Csegöld, 1710. júl. 30. stb. Arra is van példa, hogy könyörületességből élelmiszert juttattak a szűkölködőknek. 11. k. Szatmár, 1708. ápr. 13. stb.

⁵⁶ 11. k. Szamosújlak, 1711. ápr. 11.

Beregszász város napja, 2011. május 20.
A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola hallgatói
felidézik az 1703-as beregszászi zászlóbontást.

GEBEI SÁNDOR

(ESZTERHÁZY KÁROLY FŐISKOLA, EGER)

II. Rákóczi Ferenc és I. Péter cár diplomáciai kapcsolatai (1707–1711)

A téma nem ismeretlen a magyar historiográfiában, sőt, több mint tekintélyparancsoló. Márki Sándor például a 20. század elején publikált Rákóczi monográfiája mellett¹ akadémiai székfoglaló előadását is ennek a problémakörnek szentelte.² II. Rákóczi Ferenc születésének 300. évfordulója (1676–1976) alkalmából rendezett nemzetközi tudományos konferencián elhangzott előadásokból Benda Kálmán szerkesztett tanulmánykötetet, ahol a lengyel és orosz szerzők foglalkoztak Rákóczi „orosz diplomáciájával”.³ Perényi József, a neves Kelet-Európa-kutató, a poltavai csata előtti időszakra koncentrálnak elemezte a „magyar elégedetlenek vezérének” és az orosz cár külkapcsolatait.⁴ A historiográfiai előzmények számbavételekor nem feledkezhetünk meg Várad Sternberg János ungvári professzor,⁵ Kiss Gábor,⁶ Pásztor Péter⁷ idevágó cikkeiről sem. Köpeczi Béla akadémikus a 2002-ben megjelent, *II. Rákóczi Ferenc külpolitikája* című munkájában olvashatunk Rákóczi és I. Péter együttműködéséről.⁸ A historiográfiai visszapillantást kronológiailag néhány évvel ezelőtt közzétett írásaink említésével zárhatjuk.⁹

Jelenleg arra vállalkozunk, hogy választ adjunk röviden az alábbi kérdésekre: Milyen okok vezettek ahhoz, hogy I. Péter cár diplomáciai szövetségesének fogadta el II. Rákóczi Ferencet? Hogyan működött az

¹MÁRKI Sándor: II. Rákóczi Ferenc. I–III. k. Bp., 1907–1910.

²MÁRKI Sándor: Nagy Péter cár és II. Rákóczi Ferenc szövetsége 1707-ben. Budapest, 1913.

³BENDA Kálmán (szerkesztette): Európa és a Rákóczi-szabadságharc. Budapest, 1980. Ebben a kötetben jelentek meg a rövid, lábjegyzetek nélküli, inkább az általánosításokra törekvő cikkek: ARTAMONOV V. A.: Magyarország és az orosz–lengyel szövetség 1707–1712 (45–51.), NYIKIFOROV V. Ny.: Nagy Péter cár és II. Rákóczi Ferenc (53–56.) és STASZEWSKI Jacek: Lengyel–magyar politikai kapcsolatok a szabadságharc idején (57–60.) címmel

⁴PERÉNYI József: II. Rákóczi Ferenc és I. Péter cár diplomáciai kapcsolatai a poltavai csata előtt. In: Rákóczi–tanulmányok. (ELTE BTK) Szerkesztők: Sinkovics István, Gyenis Vilmos. Budapest, 1978. 23–66.

⁵VÁRADI Sternberg János: Ukrainev, Péter cár követe Magyarországon 1708-ban. Századok 1959/2–4. 233–251.

⁶GÁBOR Kiss: Franz Rákóczi II, Peter der Grosse und der polnische Thron (um 1707). In: Jahrbücher für Geschichte Osteuropas 1965.

⁷PETER Pastor: Peter the Great and Prince Ferenc II Rákóczi. In: The Place of Russia in Europe – Место России в Европе. Ruszisztikai könyvek V. Budapest, 1999. 211–218.

⁸KÖPECZI Béla: II. Rákóczi Ferenc külpolitikája. Budapest, 2002. 56–62., 98–108.

⁹GEBEI Sándor: Nagy Péter orosz cár diplomatája II. Rákóczi Ferencnél Egerben (1708). In: Acta Academiae Paedagogicae Agriensis. Sectio Historiae. Tom. XXVIII. Eger, 2004. 51–61., GEBEI Sándor: Az 1707. évi lengyel és magyar detronizáció politikai háttere. In: Hadtörténelmi Közlemények 2007/4. 1268–1296.

1707-ben Varsóban aláírt, majd ratifikált szerződés, s egyáltalán, mi lett ennek a szerződésnek a későbbiekben a sorsa?

A nagy északi háború (1700–1721) menetében – a tárgyalás téma szempontjából – az 1706. és az 1707. évek különös jelentőséggel bírtak. XII. Károly svéd király 1706 szeptember elején Európa valamennyi érdekelt uralkodójával közölte, hogy a vesztfáliai béke tiszteletben tartásával, hadait a Német-római Császárság területén át, II. Ágost lengyel király és szász választófejedelem „eredeti hazájába” Szászországba vezeti, mert csak így tudja kikényszeríteni a hitszegő és lovagiatlan (hadüzenet nélkül támadó) királytól a békét. A svéd katonakirály nemcsak hogy megfosztotta az ellenségét az utánpótlási bázisától, hanem a megszállt szászországi városokat (pl. Drezda, Lipcse, Königsberg stb.) arra is kényszerítette, hogy a több mint 20 ezer bekvártélyozott svéd katona ellátásáról gondoskodjanak.¹⁰

A lengyelországi hadszíntéren tartózkodó II. Ágost súlyos dilemma elé került. Lengyelországot védelmezze az 1704-ben Oroszországgal kötött szövetség erejénél fogva továbbra is Szászország feláldozásával, avagy Szászország megmentéséért hagyja sorsára másik országát, orosz szövetségeseit? Hosszú töprengésre nemigen maradt idő, az utóbbi variáció mellett döntött. Az orosz segélyhadak parancsnokának, Alekszander Mensikov herceg háta mögött titkos megállapodást kötött Karl Piper svéd kancellárral, a Lipcse melletti Alt-Randstädtben. II. Ágost képviselői 1706. szeptember 24-én érdemi vita nélkül elfogadták a svéd király diktátumait.¹¹

Eszerint, II. Ágost lengyel király és XII. Károly svéd király, I. Szaniszló lengyel ellenkirály közötti „béke és barátsági szerződésének” III. cikkelye értelmében II. Ágost „Lengyelországhoz–Litvániához kapcsolódó valamennyi jogáról és igényéről” egyszer s mindenkorra lemondott. Az eddig csak svéd bábkirálynak gúnyolt I. Szaniszlót „törvényesen választott, legitim királynak és nagyfejedelemnek” ismerte el. Visszavonhatatlanul megígérte, hogy sem Szaniszló életében, sem annak halála után uralkodói igényekkel nem lép fel a Rzeczpospolita egyetlen országában, tartományában sem.¹²

Miután 1706 október végén II. Ágost választott hazájából ténylegesen hazaszökött (=Szászországba ment), megaláztatása Lipcsében teljesedett be. Itt XII. Károly parancsára I. Szaniszlóval találkozott és saját

¹⁰Van olyan adat, hogy összesen 22 300 főt (7300 lovas, 5000 dragonyos, 7000 gyalog és egyéb kiegészítő személyzet) vezényelt Szászországba a svéd király. – Theatrum Europaeum. Theil XVII. (vom 1704ten Jahr bis Ausgangs 1706ten vorgegangen) Frankfurt am Mayn, 1718. Jahr 1706. 130–131.,136.

¹¹OTWINOWSKI, Erazm: Dzieje Polski pod panowaniem Augusta II. od roku 1696–1728. Kraków, 1849. 108. (A kortárs Otwinowski munkáját vagy 1728–ban, vagy 1738–ban írta. Kéziratát 1838–ban fedezték fel, 1849–ben adták ki.), Theatrum Europaeum. Theil XVII. Jahr 1706. 139–143.

¹²Theatrum Europaeum. Theil XVII. Jahr 1706. 140.

kézzel írt levelével gratulált I. Szaniszlónak a trónra lépése alkalmából.¹³ Úgy tűnt, hogy a lengyel válság megoldódott, a nagy északi háború a Rzeczpospolita kiválásával leegyszerűsödött, orosz–svéd konfliktusra redukálódott. Anglia és Hollandia egyetértésével I. József német-római császár nemzetközileg érvényesnek fogadta el az alt–ranstätti békét, tehát hitelesítette az uralkodóváltást a Rzeczpospolita élén. A Német-római Császárság, Anglia és Hollandia után Brandenburg–Poroszország, majd Franciaország, de az Oszmán Birodalom is befogadta I. Szaniszlót az európai uralkodók családjába.

I. Szaniszló, az új király „mintha teljesen ura lett volna a Rzeczpospolitának”, úgy intézkedett, rendezkedett Lengyelországban, Litvániában. Híveit és rokonságát magas tisztségekkel jutalmazta. Az unokahúgának férjét, az 1703-ban még Rákóczi-barát Józef Potockit a korona főhetmanságával,¹⁴ a nagybátyját, Jan Stanisław Jabłonowski kancellársággal, az „öreg Sapiehat”, majd annak a fiát nagyhetmansággal, a hozzápártolt litván főhetmant, Michał Wiśniowieckit a Rusz vajdasággal,¹⁵ Lanckoroński krakkói alkamarást a krakkói vajdasággal jutalmazta. Nem feledkezett meg a koronázó, Lvovi érsekről sem, Zieliński érsek a primás-ságot érdemelte ki a király részéről, egyelőre pápai jóváhagyás nélkül.¹⁶

De vessünk egy pillantást a Szaniszló-ellenes párt, a sandomierzi konföderáció magatartására is, amely létezését alapvetően az orosz szövetségnek köszönhette! S ami még ennél is fontosabb: hogyan viszonyult I. Péter cár az áruláshoz, az 1698 óta élő, többször, legutoljára 1704-ben megújított szerződés felrúgásához?

Mensikov herceg 1706. november 24-én/december 5-i cárhoz intézett levelében az ágosti kapituláció következményeinek orvoslására azonnali cselekvést javasolt. „... ha Ő Kegyelmessége mihamarabb hozzánk (Zsolkvára, lengyelesen. Żółkiew–be, az orosz hadak főhadiszállására – G. S.) méltóztatna érkezni – sugallta az ötletet a lengyelországi orosz hadak főparancsnoka –, akkor igen hamar új királyt lehetne választani (мочно скоро другого короля выбрать), amit a lengyelek, úgy vélem, az Ön jelenlétében hajlandóak lennének támogatni...”¹⁷ A mensikovi felvetés célba talált. I. Péter cár dacolva a téli időjárásai viszontagságokkal – Pétervárról indult, Velikije Lukit, Szmolenszket és Kijevet érintve

¹³ Voltaire's vorzüglichste Schriften. XV. Band. – Geschichte Karls XII. Königs von Schweden. Zweiter Theil. Wien, MDCCCX. 91. (Voltaire: Geschichte Karls XII.)

¹⁴ Zielińska, Teresa: Poczet polskich rodów arystokratycznych. Warszawa, 1997. 257. (Zielińska: Poczet)

¹⁵ OTWINOWSKI: Dzieje Polski, 119., 127., *Ciara, Stefan*: Senatorowie i dygnitarze koronni w drugiej połowie XVII wieku. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1990. 160–161., *Gąsiorowski, Antoni* (szerk.): Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Tom X. Biblioteka Kórnicka PAN, Kórnik, 1992. 171., 195.

¹⁶ OTWINOWSKI: Dzieje Polski, 127.

¹⁷ Письма и бумаги, IV/2. 1133–1136.

– már 1706. december 28-án/1707. január 8-án Zsolkván termett, ahová a sandomierzi konföderáció vezetői is befutottak.¹⁸ Zsolkván a háború folytatása mellett voksoltak a megjelent szenátorok, amiben közrejátszhatott I. Péter cár bőkezű ígérete is. A cári jutalommal kecsegtetett főurak hatására a sandomierzi konföderáció nagygyűlése hivatalosította a jövő politikáját. A Lvovban összegyűlt konföderátusok Stanisław Szembek primásérseket az alt–ranstádti béke után interrexnek, vagyis a királynélküli ország vezetőjének ismerték el. Szembek érsek interrexként nemcsak a Rzeczpospolita nehéz helyzetéről szónokolt, hanem kijelölte a napirenden lévő feladatokat is. Igaz, hogy a király lemondásával megszűnt a Rzeczpospolita első rendje (király = primus ordo) – állapította meg Szembek ideiglenes államfő –, így a másik két rendnek (panok, slachta) kell sürgősen döntenie a haza sorsáról. 1704-ben „a király megoltalmazására” (circa tuitionem majestatis) alakult meg ez a konföderáció, most 1707-ben „a szabadság megoltalmazására” (circa tuitionem libertatis) kell működnie. Most „Nincsen királyunk, de akárcsak őt [II. Ágostot], úgy a szabadságunkat is az életünkkel védelmezzük.”¹⁹ Szembek érsek, interrex hazafias beszéde, majd testvérének, a korona alkancellárjának, Jan Szembeknek az ugyanilyen hangvételű hozzászólása csak a sandomierzi konföderáció megújításáról és felelősségéről elmélkedett, ám „ki legyen a király?” életbevágóan fontos kérdést nyitva hagyta.

A királyválasztás alkotmányos kereteit Szembek primás-érsek és Denhoff marsall úgy biztosították, hogy 1707. május 23-ra Lublinba általános (= országos) gyűlést hirdettek meg a szabad királyválasztás (wolna elekcja) napirendi ponttal. Potenciális jelöltekből nem volt hiány. A nemzeti párt tekintélyes emberei közül elméletileg esélyesnek számított a három Sobieski fiú (Jakub, Konstanty, Aleksander) közül bármelyik, A. Sieniawski főhetman, J. Wiśniowiecki vilnai vajda. Az „idegen házbeli” királyjelöltek közül Eugen von Savoyennek (Szavoyai Jenőnek) és II. Rákóczi Ferencnek volt a legnagyobb esélye a Piastok trónjára.

A Sobieskiek népszerűtlensége, Wiśniowiecki vajda „gyanús”, a belső ellenséghez fűződő rokonkapcsolatai miatt erősen leszűkült a jelöltek száma, sőt, miután Szavoyai Jenő is elhárította a cári felkérést és Sieniawski is visszakozott Rákóczi javára a királyjelöléstől, csupán egyetlen jelölt maradt a kiszemeltek közül a porondon: II. Rákóczi

¹⁸FELDMAN, József: Polska w dobie wielkiej wojny północnej, 1704–1709. Kraków, 1925. 205–206. A konföderáció vezetője = főmarsallja St. Denhoff mellett olyan tekintélyes, jelentős politikai befolyással rendelkező főurak jelentek meg a zsolkvai orosz főhadiszálláson, mint A. Sieniawski lengyel főhetman, St. Rzewuski lengyel nagyhetman, a kujáviai püspök K. Szaniawski. Litvániát a vilnai vajda J. Wiśniowiecki, a litván főkinccstartó L. Pocij, a Sapiehák ádáz ellenségei a litván Ogińskie – Mikołaj, a nagyfejedelemség kincstárnoka, trocki (trakai–i) kastellán és öccse, Grzegorz Antoni stb. képviselték. (Feldman: Polska w dobie,.)

¹⁹FELDMAN: Polska w dobie, 211–213.

Ferenc birodalmi herceg, választott erdélyi fejedelem, a magyarországi konföderáltak vezére. I. Péter cár David Corbeát, a moldvai vajda szolgálatából cári alkalmazásba állt követség²⁰ Rákóczihoz indította azzal a céllal, hogy a május 23-án kezdődő gyűlésen Rákóczi igenlő válaszána a birtokában megtörténhessen a hivatalos jelölése. Corbea a részletes instrukció birtokában, amelyet Zsolkván 1707. április 21/május 2-án dátumoztak le az ideiglenes cári kancellárián, már május 15–20 között Szerencsen tárgyalt a fejedelemmel.²¹ A cár által kínált perspektíva ekkor még nem vonzotta Rákóczit. Erről így ír Rákóczi az Emlékirataiban, idézzük: „...*Igazán elmondhatom, hogy egyáltalában nem vágyakoztam a lengyel koronára, sőt, távol ettől, minden célom az volt, hogy elkerüljem ezt a választást. Így hát elküldtem Rádayt, erdélyi kancelláriám igazgatóját Szászországba, hogy őszintén jelentse a svéd királynak a cár ajánlatát és az én feleletemet. ... Azonkívül tudattam Szaniszló királlyal, hogy a lengyel főtábornok (Sieniawski – G. S.), aki bizalmas barátom, a nagytanácsot képező valamennyi szenátorral együtt hajlandó őt elismerni, és ezzel megerősíteni választását, ha testületileg fogadja őket. A svéd király Rádaynak igen határozott választ adott, tudniillik azt, hogy csak tartsam magamat erősen a cár ellen, mert ő, a svéd király, nemsokára Lengyelországba indul és megveri a cárt. Szaniszló király viszont tudatta velem, hogy ő Isten kegyelméből Lengyelország királya, s így nincs szüksége a nagytanács kegyelmére. ... Ez a két válasz határozottan arra indított, hogy kíméletesen bánjak a cárral, igyekezzem elkerülni lengyel királlyá választásomat, ugyanakkor békét közvetíthessek a cár és a svéd király között, a francia király és a bajor választófejedelem közbejöttével, azzal a feltétellel, hogy a választófejedelmet Magyarország trónjára emelik és segítik ott megmaradni, én megtartom Erdélyt és Szaniszló király Lengyelországot. Ime, minden lépésemnek és a cárral kötött szerződésemmek titkos kulcsa, melyről senki nem tudott, csak Bercsényi gróf.*”²² (kiemelés tőlünk – G. S.)

Eközben a sandomierzi konföderáció vezetői siettek I. Péter cár óhajának megfelelni, igyekeztek az új királyválasztást előkészíteni. A meghívónak megfelelően, a május 23-án megnyitott lublini országos tanácskozás a Rzeczpospolita jövőjét úgy látta biztosítottnak, ha változatlanul fennmarad az Oroszországgal való együttműködés, ha az interregnum kihirdetése után haladéktalanul új királyt választanak a lengyel trónra. Az elvárt forgatókönyvnek megfelelően Szembek primás-érsek

²⁰ RÁDAY Pál iratai, 1707–1708. II. k. (Sajtó alá rendezte: Benda Kálmán és Maksay Ferenc) Budapest, 1961. 209.

²¹ THOMÁŠIVSKYJ István: Adatok II. Rákóczi Ferenc és kora történetéhez. In: Századok 1912. évf. 2. füzet, 766.

²² II. Rákóczi Ferenc fejedelem Emlékiratai a magyarországi háborúról, 1703-tól annak végéig. (Fordította Vas István, a tanulmányt és a jegyzeteket írta Köpeczi Béla, a szöveget gondozta Kovács Ilona) Budapest, 1978. 397–398. (Rákóczi Emlékiratai)

1707. július 11-én üresnek nyilvánította a lengyel trónt, hivatalosan kihirdette a Rzeczpospolita interregnumát.²³ (Magyarországon a konföderáció 1707. június 22-én cikkelyezte be az interregnumot!²⁴)

A lublini döntés egyenes következménye az volt, hogy a konföderáltak képviselői is, „Volniszki Mihál névű Lengyelországi Republica emberivel” II. Rákóczi Ferencet a királyságba invitálták.²⁵ Audenciájuk 1707. július 21-én Munkácson zajlott, az érdemi tárgyalásoknak Bercsényi Miklós adott otthont az ungvári kastélyban július 24-én. Ezen a napon először Wolyński Michállal, a lengyel konföderáltak főkövetével váltott szót a fejedelem, majd a „Mosqua Czár követtye, és belső Tanácsosa Dávid Ivánovics Csorbe” („Csorbe”=Corbea) jelent meg Rákóczi előtt. Ebéd előtt újabb tárgyalási fordulóra került sor, s úgy „három óra tájban délután asztalhoz leültenek”. A fejedelem jobbján az első és második helyen az orosz és a lengyel követek foglaltak helyet. A rangos diplomáciai eseményhez illő díszében „drága étkekkel és confectumokkal” kedveskedtek a vendégeknek. „...sok szép discursus, Trombita, Dob és másféle Musica meg nem szűnt” este hat-hét óráig. A nevezetes nap a fejedelem és az orosz követ négy szemközti, ezen a napon a harmadik beszélgetésével fejeződött be.²⁶ Beniczky Gáspár fejedelmi titkár naplójából tudjuk azt is, hogy másnap este 11 órakor fejeződött be az a szűk körű, bizalmas tanácskozás, amely alaposan meghányta-vetette a cári és a lengyel ajánlatot és végül döntött a fejedelemnek felkínált korona elfogadásáról.²⁷ Rákóczi szavaival: „*elhatároztuk ..., hogy bizonyos szövetségben kikötött pontok és alább kijelölendő feltételek alatt a mindenható Isten véghehtetlen Gondviselése szerint nekünk felajánlott Lengyelország koronáját elfogadjuk.*”²⁸ (kiemelés tőlünk – G. S.)

A Magyarország és Erdélyország jövőjének, biztonságának garanciáit taglaló Rákóczi-elvárások közül a „katonai segedelem” dolga volt a központi kérdés.²⁹ A Magyarországra irányított orosz sereg „legalább

²³ Ismert olyan adat is, hogy St. Szembek primás 1707. július 7-én, más feljegyzés szerint július 8-án nyilvánította trónvesztettnek II. Agost királyt – *Gierowski, Józef Andrzej*: Rzeczpospolita w dobie złotej wolności (1648–1763) In: Wielka Historia Polski. t. 3. Kraków, 2001. 269.

²⁴ BENICZKY Gáspár naplója. 1707–1710. In: Rákóczi Tár. (Szerkeszti: THALY Kálmán) Első kötet. Pest, 1866. 17. (Rákóczi Tár I. k.) – az 1707. június 22-i bejegyzésből: „...végső Sessiója lévén az (ónodi – G. S.) Ország-Gyűlésének: kilencz óra tájban az Főlséges Fejedelem maga Sátorából az Ország Sátorában, az hol nagy frequentiával voltak az Nemes Vármegyék, az egész Senatussal együtt alá ment, Joseph Császár Törvénytelen Dominiumjának abrenuntiatiójárul való közakarattal condált solemnis Instrumentumnak, és egyszersmind Ártikulusok subscriptiójának ’s pöcséltésének kedvrér:”

²⁵ Rákóczi Tár I. k. 28.

²⁶ Rákóczi Tár I. k. 29–30.

²⁷ Rákóczi Tár I. k. 30. – II. Rákóczi Ferenc Bercsényi Miklóssal, Barkóczy Ferencsel, Sennyei Istvánnal és Kajali Pállal vitatta meg a hallatlan bonyolult kérdést.

²⁸ NEDECZKY Gáspár: A Nedeczky család, 261.

²⁹ Uo. 261–262.

20 = ezer emberből álljon” – kötötte ki a fejedelem –, amely elegendő az ország védelmére. Az orosz katonaság magyarországi jelenléte diplomáciailag sem kifogásolható – fejtegette Rákóczi –, mert az nem minősíthető casus belli-nek. Egyrészt azért nem, mert a cár a felajánlott mediátori szándékát ily módon kinyilvánítja, másrészt azért sem, mert a cár a segélyhadat Lengyelország választott királyának, azaz Rákóczinak adja, harmadrészt pedig azért sem, mert szerte Európában alkalmazott módszerről van szó. Hadüzenet híján adott „a dán a birodalomban katonát a francia ellen”, s ugyanez „a dán adott katonát a császárnak, kiket ellenünk (Magyarországon Rákóczi ellen – G. S.) fordított”. Stb. Ha a svéd király mégis megtámadná Lengyelországot, akkor „czár ő Felsege Silesia és Magyarország véghatárait, nagyobb számú sereget küldjön” – kérte Rákóczi –, ami azzal az előnnyel járna, hogy az ellenség hátrországát veszélyeztetné, a császár és a svéd király küszöbön álló szövetségét gyengítené, Magyarország feletti „örködést” stabilabbá tenné. Mint „Magyarország felszabadításának a protectora” demonstrálná „a bajor fejedelem felé” a Magyarország melletti eltökéltségét, „reményeket keltvén fel” benne a magyar trón iránt. Mivel Magyarországon is, Lengyelországhoz hasonlóan interregnum van, József császár mint magyar király éppúgy trónbitorló, mint Szaniszló Lengyelországban, Magyarországon sem kerülhető meg a királyválasztás. A „bavarus” (Miksa Emánuel bajor választófejedelem) magyar trónra való megválasztása nyomán „az osztrák érezvén gyengeségét”, a két háború miatt „Magyarországot kénytelen lenne átengedni”.³⁰

Úgy látszott, hogy a sandomierzi konföderáció lublini walna radájától Rákóczihoz küldött meghatalmazottainak Munkácson való megjelenése a finishez közelítette Rákóczi lengyel trónra választását. Ez a július 11-én kihirdetett lengyel interregnum utáni, hivatalos követség készítette Rákóczit arra, hogy az eddig csak a cártól érkező kezdeményezést revideálja. Amíg 1707 májusában a „Csorbe”-küldetésre adott válaszában a főhangsúly a svéd–orosz békekötés előmozdításán volt, addig a másodjára, Corbea által beterjesztett javaslatok – a konföderáltak hívószava, no meg a Lublinban tartózkodó Nedeczky-jelentések³¹ miatt is – új értelmet nyertek.

Közismert, hogy az I. Péter cár és II. Rákóczi Ferenc birodalmi herceg, erdélyi fejedelem (princeps) és a magyarországi konföderáltak vezére, vezérlője (dux) közötti szerződést Varsóban 1707. szeptember 4/15-én

³⁰ NEDECZKY Gáspár: A Nedeczky család. 262–270.

³¹ MTA Kézirattára Ms. 4958. fasc. 2. számozatlan iratok. – Lásd Nedeczky Sándor Lublinból küldött 1707. június 17-én, 1707. június 25-én, 1707. július 8-án keltezett jelentéseit.

látta el kézjegyével a Bercsényi Miklós vezette magyar delegáció.³² Ez a varsói egyezmény Rákóczit egyenesen optimizmussal töltötte el. A szerződés 3. pontjában kikötött három-négy hónapos moratórium a királyválasztás ügyében haladékot adott arra, hogy a szerződő felek újra megkíséreljék Franciaországot és Bajorországot rávenni XII. Károly megbékítésére. Az orosz–svéd békekötés mindkét, interregnumban lévő ország, Lengyelország és Magyarország sorsát pozitívan befolyásolhatta volna. Szaniszlóé maradhatna Lengyelország, Rákóczié Erdélyország, Miksa Emánuel pedig Magyarország trónjára pályázhatott volna sikerrel. Amennyiben kudarcot hozna az orosz–svéd béke dolga, úgy haladéktalanul egy másik forgatókönyv lépett volna életbe. Rákóczit királlyá választják a lengyel rendek és az egymással szövetséges cár-fejedelem, vagyis az új lengyel király, Rákóczi, az országaikkal együtt a végleges béke eléréséig folytatják a hadakozást mind Lengyelországban, mind Magyarországon. A Magyarországon elért hadisikerek lehetőséget adnak arra, hogy az ország nemessége a szabad királyválasztási jogával élhessen. Tehát a belháborútól sújtott, interregnum időszakát élő két országban (Lengyel- és Magyarország, Erdélyország nem!) a legitim királyválasztások lebonyolítását, mindkét ország visszavezetését az alkotmányos életbe – paradox módon – az alkotmány nélküli, abszolút hatalommal rendelkező I. Péter cártól remélte II. Rákóczi Ferenc.

A nem-országok, illetve nem-államok 1707-es varsói szerződése viszont nem bírt ki három-négy hónapos várakozási időt. XII. Károly, miután hadseregét egy évig pihentette Szászországban, Szilézián keresztül Lengyelországba vezette katonáit.³³ I. Péter cár előbb a Visztulához, majd a Nyugati-Bug folyóhoz, később a Nyeman és a Dnyeper folyók vonalához parancsolta vissza az 1702-től Lengyelország különböző részein hadakozó egységeit. Az oroszok átengedték a terepet a svédeknek, az élelemmel és takarmánnyal feltöltött raktárbázisokhoz (pl. a belarusz Minszkhez, Orsához, Kopiszhoz) és a természetes védvonalakhoz (a folyókhoz) koncentrálták az erőiket.³⁴ A visszavonulás tempójára a cári „mozgó” udvarnál maradt rezidens, Nedeczky Sándor leveleiből lehet következtetni. 1707. október 9-én hagyta el a cári udvar Varsót, 14-én már a Nyugati-Bug folyó partján fekvő Bresztben működött a cári kancellária,

³²Az orosz–magyar szövetség oklevele. In: *Márki Sándor: Nagy Péter czár és II. Rákóczi Ferenc szövetsége 1707-ben.* Bp., 1913. 473–477., Actenstücke zur Geschichte Franz Rákóczy's und seiner Verbindungen mit dem Auslande. Hrsg. JOSEPH Fiedler. In: *Fontes rerum Austriacarum. Zweite Abtheilung. Diplomataria et acta.* IX. Band. Wien, 1855. (Az 1707. december 10/21-i orosz ratifikációs okmány) 308–312., „Договор с Седмиградским князем Франциском Ракочи” – Письма и бумаги, т VI. СПб., 1912. 73–80.

³³Журнал, или Поденная записка, блаженныя и вечнодостойныя памяти Государя Императора Петра Великого с 1698 года, даже до заключения Нейштадского мира. Часть первая. Санкт–Петербург, 1770. 45., 58–59. (Журнал, или Поденная записка,)

³⁴Журнал, или Поденная записка, 37–38., 58–59., 68.

november 25-től 1708. január elejéig a belarusz Minszk számított a cári főhivatal központjának, hogy márciusban egy rövid időre Szmolenszk, áprilisban pedig Vityebszk (a Nyugati-Dvina partján) legyen a civil és katonai ügyekkel egyaránt foglalkozó adminisztratív centrum.³⁵

Mivel XII. Károly makacsul ragaszkodott rögeszméjéhez, I. Péter cár uralmának megsemmisítéséhez, lovasságát és gyalogságát úttalan utakon üzte-hajtotta Mensikov és Seremetyev orosz tábornokok seregei nyomában. XII. Károlyt még az ellátási problémák sem tudták eltéríteni a szándékától: *„a sveciai király publice mondotta sok helyen: valamint az Augustust detronizálta, azt czárt is hasonlóképpen valameddig ki nem veti országából, s mást nem teszen helibe [helyébe], nem fog nyugodni.”*³⁶ (kiemelés tőlünk – G. S.)

1707-ben, amikor XII. Károly svéd király hadai elérték a Visztulát, a kis-lengyelországi vajdaságok nemessége kettős politizálásba kezdett. A sandomierzi és a krakkói vajdaság hivatalviselői hol titokban, hol nyíltan arról tanácskoztak, hogy hogyan nyerhetnék el a svéd király és a svédbarát lengyel király, Szaniszló jóindulatát, miközben a tapasztalható realitást sem veszhették szem elől. Azt ti., hogy a vajdaságok területén a sandomierzi konföderáció serege mellett az orosz cár segélyhadai is itt tartózkodtak. Kis-Lengyelország keleti (chelmi, belzi, lublini) és nyugati (krakkói, sandomierzi) vajdaságainak a királyi és az egyházi birtokai már 1706-ban sem voltak képesek a katonaságot megfelelően élelmezni, szállítókapacitással ellátni, extraordináris adókkal támogatni stb., ezért a „saját”, a konföderációs had is, az „idegen”, az orosz, ukrán-kozák had is a nemesi magánbirtokok önkéntes vagy kikényszerített szolgáltatásaival biztosította maga számára a működési feltételeit. A nemesi immunitás nap mint nap sérült, a nemesség panaszáradatának se vége, se hossza nem volt. Ezeknek a sérelmeknek az orvoslását az elégedetlenkedők automatikusan a másik, a szembenálló politikai párt vezetőitől remélték. XII. Károly és Szaniszló királyok csapatainak Kis-Lengyelországhoz való közeledése az ingadozók és az elpártolók számát növelte a konföderáción belül.³⁷

Rákóczi – I. Péter cár varsói elképzeléseit a lengyelországi események gyorsan felülírták. Nem sikerült Franciaországot megnyerni a svéd–orosz béke mediatorságára, de indirekt módszerrel, Rákóczi Ferenc közbeiktatásával, sem sikerült Franciaországot jobb belátásra bírni. Rákóczi lengyel királlyá választásának három-négy hónapos lebegtetése nemhogy lélegzetvételhez juttatta volna I. Péter cárt és Rákóczi Ferencet, éppen ellenkezőleg. Szinte kiprovokálta és felgyorsította XII. Károly és a hozzá lojális I. Szaniszló hadainak Lengyelországba vonulását. Többé szó sem

³⁵ MTA Kézirattára. Ms. 4958. fasc. 2. Nedeczky Sándor számozatlan levelei.

³⁶ MTA Kézirattára. Ms. 4958. fasc. 2. Nedeczky Sándor számozatlan levelei.

³⁷ KRIEGSEISEN, Wojciech: Walka polityczna w wojewodztwach małopolskich w roku 1708. In: Kwartalnik Historyczny 1985/1. 6.

eshetett a királyválasztó országgyűlés összehívásáról. Olyan szituáció keletkezett Lengyelországban, amelyet XII. Károly és I. Szaniszló saját javukra kamatoztathattak.

I. Péter cárnak új utakat kellett keresnie a diplomáciai küzdőtéren. Okafogyottá vált Rákóczi Ferenc lengyel királysága, de a diplomáciai kapcsolatokat nem volt célszerű megszakítani. Annak ellenére nem történt meg a szakítás, hogy a ratifikált okmányok kicserélésére csak 1708 áprilisában került sor. (Rákóczi már 1707. október 10-én megerősítette a maga nevében³⁸ a szeptember 15-i varsói szerződést, a magyarországi konföderáltak képviselőinek – gyűlés híján – confirmációja hiányzott!) A cár Rákóczi rezidensét, Nedeczky Sándort a formális diplomáciai viszony ellenére is, a helyét gyakran változtató cári „udvarban” tartotta, a rezidens újra és újra kérelmezett búcsúaudenciájáról szándékosan nem intézkedett. Nedeczky több alkalommal is találkozott I. Péterrel, de a személyesen előadott kérelmeire sem bocsátotta haza. Érdekes módon Rákóczi diplomatája, aki 1707 őszén és 1707–1708 telén megtapasztalta az utazásokkal járó veszélyeket, „a pusztaság” „a nagy pusztaság” miatti nélkülözéseket,³⁹ a nagy politikáról mindig egyféleképpen nyilatkozott. 1708. március 28-án Szmolenszkből többek között ezt írta: *„Az mint az elütt is ennyihányszor meghirtam, non obstante rerum formalitate, nem köll hertelenkedny, valahogy az svéciai királylyal valami tarctatusban ne bocsátkozzék az ország, mert csak megvallom, nagy reménségem van, hogy ez a fél fog victorizálni végtére, ...”*⁷⁴⁰ (kiemelés tőlünk – G. S.)

Sajnos, Nedeczky nem indokolta álláspontját, de több mint figyelemre méltó, hogy a sikereinek zenitjén lévő svéd királytól milyen féltően óvta az országot.

1708 tavaszára gyökeresen megváltozott a politikai helyzet Lengyelországban, Rákóczi sem tehetett mást, mint keserűen tudomásul vette a politikai széljárás megfordulását. I. Péter cárhoz indított követének, Thalaba Máténak kiadott 1708. március 20-i instrukciójában a lengyelországi viszonyokról ekképpen vélekedett: „ugy láttyuk, hogy azokban

³⁸MTA Kézirattára. Ms. 4958. fasc. 2. – Nedeczky Sándor a fejedelemnek 1707. október 25-én Bresztből: „Confirmatóriát magának Golovkinak ugyan meg köllött mutatnom in originali, de kezemből ki nem adtam, úgy kért, hogy in paribus adjam oda, oda is adtam, ma küldik el postán, ...” Ugyanő ugyanebben a tárgykörben 1707. november 25-én Minszkből: „Felséged confirmatérióját” [...], nem is adom ki, külömben kezemből, hanem ha a másikat látom nálók suo modo expediálva.

³⁹MTA Kézirattára. Ms. 4958. fasc. 2. – Például az 1707. október 15-i levél Bresztből: „...minden nap utazván a czár udvarával s több követekkel tegnap érkeztem ide, valóban nagy pusztaságon által, ...”, 1707. november 25-i levél Minszkből: „...sok esőben havakban alkalmatlan fertelmes utakat pusztaságot járván”, 1708. február 23-i levél Kopiszból (Dnyeper parti település): nagy kerülővel lehetne csak hazajutni, „mert nagy pusztaság és tolvajlás miatt Litvániára s Lengyelországra nem mehetni, ha nem ha Kióviára (=Kijevre), Ukrainjára, Moldvára által Erdélyre”. Stb.

⁴⁰MTA Kézirattára. Ms. 4958. fasc. 2. – Nedeczky Sándor a fejedelemnek 1708. március 28-án Szmolenszkből.

[cár] eő felséghe szándéka személlýünk iránt frustraltatik”, tehát Rákóczi lengyel trónra kerülésének az esélye meghiúsult, és elsősorban azért, mert a lengyel főurak – folytatja Rákóczi –, „akik annak előtte választásunkat sürgették, azon szándékok melől el álván, magokat Augustus királyhoz csattolták”. A lengyel királyválasztás elmaradásának igazi felelősei – Rákóczi szerint – a „Slesiába” futott lengyel „vice cancellarius, az ki bátyáival együt lévén, és az koronát magokkal hordozván, bizonyára a’ császár ditióiból (= uralma alól, hatalma alól) ki nem bocsáttatnak, ha csak elegendő securitást nem adnak, hogy minket választatni nem fognak.”⁴¹ (A Szembek testvérpárról van itt szó, s nem Radziejowski primásról, ahogyan az a Ráday-iratok magyarázatában olvasható.⁴²)

Az 1707. évi varsói megállapodás lényege olyannyira átalakult 1708 nyarára, hogy az orosz diplomácia egy realitáshoz igazított, új koncepcióval jelentkezett Rákóczinál. Mivel a katonai együttműködés feltételeit már régen elsodorták az események, Jemeljan Ukrainev cári küldött az 1708. június 1/12-i instrukciója értelmében I. József császár, magyar király és Rákóczi közötti megbékélést szorgalmazta. A Rákóczi számára kedvezőtlené vált nemzetközi helyzetben a legcélravezetőbb úthoz, a kibékítéshez ajánlotta fel szolgálatait az orosz cár (mediatiót offerált).⁴³ Ukrainev a megbékélés körülményeit is felvázolta, legalábbis orosz szemszögből. Cár őfelsége kivitelezhetőnek látja a császár és a magyarok békéjét – sorakoztatta fel érveit a cári diplomata –, ha 1. a császár általános amnesztiát hirdet (generalis amnystia), ha 2. Rákóczit a császár erdélyi fejedelemnek és Erdélyt Rákóczi országának ismeri el olyan jussal (örökséggel), amelyeket a korábbi erdélyi fejedelmek a különböző békékben a császárelődöktől már elnyertek, nem tagadja meg a császár „superioritását” (verhovnoszty?) Erdély felett, ha 3. a „magyar nemzet” szabadságát, régi jogait és kiváltságait – a magyar királyi esküben foglaltak szerint – visszakapja, ha 4. a jezsuiták „ügy maradgyanak”, mint „Leopoldus coronatiojának idejekor”, ha 5. a hadiadót, porciót (élelemadót), a vámokat úgy követelik meg „Magyar Országban”, mint az „austriaiaktul”, ha 6. az idegeneknek adományozott tisztségek, rangok csak azok élethosszáig érvényesek, utána a magyar országgyűlést illesse az adományozás joga, ha 7. a fentiek elfogadhatóak a béke megkötéséhez, úgy Oroszország nemcsak közvetítője, hanem garantálója is lesz a békének.⁴⁴

Rákóczi kategorikusan elzárkózott a tárgyalási feltételek írásba foglalásától, a miertre Ukrainev Golovkin kancellárhoz írt leveléből (1708.

⁴¹ RÁDAY Pál iratai. II. k. 400.

⁴² Уа. 400. oldalon a 2., 3. jelzet hibás magyarázata.

⁴³ Письма и бумаги, VII/2. Петроград, 1918. 791–792., RÁDAY Pál iratai. II. k. 455.

⁴⁴ Письма и бумаги, VII/2. 793., Ráday Pál iratai. II. k. 455–456., Rákóczi 1708. augusztus 28-i levele Nedeczkyhez Egerből – Ráday Pál iratai. II. k. 459.

szeptember 6/augusztus 26.) nyerünk magyarázatot. Azért „nem adhatja át a pontokat [Rákóczi] a maga részéről... , mert a császárnak már két ízben ajánlott békepontokat... és utoljára a nagyszombati (trnavai) tárgyalások alkalmával, amikor az angolok és a hollandok közvetítettek... , de a császári udvar büszkesége megghiúsította a kiegyezést.” A Nagyszombatban tractára bocsátott javaslatokon kívül újabbakat Rákóczi és „a magyar királyság népe... nem tehet, akkor sem, ha a császár egész erejével ellenük forduland”⁴⁵ – összegezte Rákóczi megmásíthatatlan döntését a cári követ hivatali előjárójának.

A háború folytatásában gondolkodó Magyarország „vezérlője és [Erdély] fejedelme” a fentiek ellenére sem utasította vissza I. Péter cár közbenjárását (mediatióját), hajlandónak mutatkozott a félbeszakított tárgyalások újraindítására, de szigorúan csak a nagyszombati javaslatok alapján. Utasította a cár mellett tartózkodó Nedeczkyt, hogy „kérje nevünkkel” az orosz uralkodót, hogy Ukraincev és Urbich olyan szellemben cselekedjenek, amelyek „az jó és állandó békesség megh szerzésével” kecsgetnek.⁴⁶ A bécsi udvar erősen gondolkodott a magyarországi háború gyors lezárásán, de az áthidalhatatlan elvi, jogi ellentét mélyült Erdélyi Fejedelemség ügye ezt megakadályozta. Mikor Rákóczi fülébe jutott az a császári „kegy”, miszerint Erdélyt valamilyen birodalmi hercegséggel – lévén Rákóczi a Német-római Császárság birodalmi hercege – kompenzálni lehetne,⁴⁷ és ezzel Urbich orosz bécsi követ is egyetértett, haragosan kifakadt. „... az bécsi udvarnak inkább kívánja intencióit secundálni (szándékát támogatni), hogyses mint az urának” (I. Péter cárnak – G. S.)⁴⁸ szolgálni. Rákóczi 1708. december 5-i Oroszországba küldött levelében tiltakozott Urbich magatartása ellen, szinte követelte, hogy cár őfelsége „méltóztassék az bécsi udvarnál levő maga követének serio parancsolni, hogy minden uton s’ módon admoveallya (mozdítsa elő) azon dolognak tellyes effectuatioját” (sikerét, beteljesülését),⁴⁹ tudniillik az Erdélyi Fejedelemségben őt, erdélyi fejedelemként való elismertetéséért való munkálkodását.

⁴⁵Центральный Государственный Архив Древних Актов (ЦГАДА = 1992–РГАДА), Венгерские дела (Magyar ügyek), 1708. fasc. 5. 33–34. – idézi *Váradi Sternberg: Ukraincev Magyarországon*. 244–245.

⁴⁶RÁDAY Pál iratai. II. k. 459.; Ukraincev cári követ Egerben megbetegedett és itt is hunyt el. Ukraincev betegségére és a halál körülményeire utaló sorokat olvashatunk az egyik Rákóczi-levéliben. A cári diplomata forró hidegletését (lihoradka) „hol pálinkácskával, hol serbettel, s hideg vízöntéssel” gyógyíttatta, de 1708. szeptember 10-én „éjjélkor Mosqua Czar követtye” távozott az élők sorából. Szeptember 11-én Eger város összes templomában Ukraincev lelki üdvéért szóltak a harangok, temetése „nagy Ceremóniával az Oroszok Templomában” (ma: Rác templomban) szeptember 13-án ment végbe. – Archivum Rákócianum (AR). II. k. Budapest, 1873. 323., Rákóczi Tár I. k. 158., 159.

⁴⁷RÁDAY Pál iratai. II. k. 459. 2. jelzet

⁴⁸AR II. k. 361.

⁴⁹RÁDAY Pál iratai. II. k. 496.

Ebből a levélrészletből is kitetszik, hogy Rákóczi I. az Erdélyi Fejedelemség önálló államiségének a visszaállítását követelte minden körülmények között, még akkor is, ha az „Ausztriai Ház igája alól” nem sikerülne felszabadítania „a magyar nemzetet”. 1708 végén Rákóczi stratégiájában már kimutatható a visszalépés, Magyarország egészében már nem tervezhetett, de Erdély vonatkozásában megmakacsolta magát. Az Erdélyi Fejedelemségre való jogát minden áron érvényesíteni szeretete volna, amit csupán a külső hatalmak közötti háború számára szerencsés végkimenetelétől remélhetett.

XII. Károly utolsó győzelmét 1708. július 2/13-án aratta az oroszok felett Golovcsinónál (Hołowczyn falunál), de a kezdeményezés már nem az ő kezében volt. I. Péter cár ügyesen kihasználta az északi Nagy Sándor stratégiai hibáit és a belarusz Lesznajánál (Lesnánál) Löwenhaupt seregére mért katasztrofális vereséget 1708. szeptember 28/október 9-én.⁵⁰ A svéd király különösen „frusztrálódott, amióta „Löwenhaupt corpusát megverték” – jelenti Thalaba Máté Rákóczinak 1708. december 11-én Szmolenszkből –, de azért is lehangolt, – folytatja a rezidens –, mert „nemrég Mazepa praeter omnem spem et expectationem circiter másfél ezred magával a svéciai király részire állott, de azután annyira confundálódott szándékában”, hogy elpártolása csaknem több hasznot, mint veszteséget eredményezett a cárnak. Baturin kozák „rezidenciás városra” parancsolta Mensikovot a cár, a „benne levő öt ezer kozákot mind egy lábíg levá-gatta”, csak parancsnokukat, Königsecket és 3-4 óbesterét hagyta életben, majd felnégyeltette őket, akasztófára függesztette Mazepa képivel együtt. Nagyon sok kozák visszaszökött a cárhoz, a kozákok más hetmant választottak maguknak. Azt mondják, hogy Mazepa „az svéciai királynál disgratiában” van, mert „frustálódott általa való reménségében...”⁵¹ 1708–1709 telén a mostoha időjárás még a hideghez szokott svédeket is megtizedelte.⁵²

Aggódhatott XII. Károly a hátrahagyott Lengyelország miatt is. A lengyel–litván népesség (nemesség, jobbágyság, városiak) „Stanislaus” és „Augustus” királyok közötti választási dilemmáját a szilárd pápai

⁵⁰ ПАВЛИЕНОК Н. И.: Пётр Великий. Москва, 1994. 257–259. – a svédek 8 ezer embert (halottak, sebesültek, 1000 hadifogoly) és 17 ágyút, 78 hadilobogót vesztek, az oroszok közül 1111 katoná esett el, 2856-an megsebesültek. A győzelem tiszteletére megtartott katonai parádéra Szmolenszkből került sor.

⁵¹ MTA Kézirattára. Ms. 4958/2/II. Thalaba Máté jelentései, 1708. (számozatlan levelek)

⁵² KRMANN Dániel: Küldetésem története (1708–1709). Budapest, 1984. 85. – „... olyan hideget éltünk át, hogy egész életünkben emlékezni fogunk rá. ... Amerre néztünk, kezetlen, csonka kezű-lábú, ujjatlan, fagyott arcú-fülü-orrú embereket láttunk, voltak, akik négykézláb vonszolták magukat a földön. ... Az a hír járta, hogy a közeli erdőben hétezer moszkvai fagyott meg, Károly királyra lesben várakozva.”; Thalaba jelentéséből: 1709. január 2. Szmolenszk: – „nem látom semmi jó kimenetelű svéciai királynak”, szörnyű hideg van, a piacra menő és jövő cselédek fagyást szenvednek. Minden éjjel valaki megfagy. – MTA Kézirattára. Ms. 4958/2/III. Thalaba Máté jelentései, 1709. (számozatlan levelek)

magatartás egyre inkább befolyásolta. 1708–1709 fordulóján már azt beszélték Lengyelország szerte, hogy a „*Szentséges Pápa ... soha Stanislaus királyt lengyel királynak nem agnoscálja, hanem kész mindenkor és mindenben Augustus királynak assistálni, hacsak a Respublica mást nem fog választani*”.⁵³ (kiemelés tőlünk – G. S.) A Leopoldban (Lvovban) tartózkodó Nedeczky Sándor is érzékelt a lengyelek II. Ágost iránti szimpátiájának erősödését. Ekképpen vélekedik 1709. június 9-i tudósításában: ha a lengyelek „libera electióra nem fakadnak”, sokan Augustus királyra „vólnának”.⁵⁴ A bizonytalanságot a poltavai orosz győzelem végleg eloszlatta, 1709. június 27/július 8-án visszafordíthatatlanul lehanyatlott XII. Károly dicsősége.⁵⁵ Moszkvában a „győzedelmes victoriát” 1800 ágyú „háromszori salve adással” hozta mindenki tudtára. A „három egész nap [tartó] Te Deumot” immár „nyolcz naptul fogvást egész Moscovia ... vigassága” követte – jelentette Thalaba Máté Rákóczinak.⁵⁶ A lengyel konföderáció mellett, Ilvón (=Lvovban) diplomatáskodó Nedeczky Sándor 1709. július 17-én számolt be Rákóczinak az oroszok diadaláról. Tegnapelőtt magától a „cártól, Mensikovtól s több ministerektül, generalisoktul” kurir érkezett fontos hírekkel. A cár „*halhatatlan victoriája által véget vetet[t] ... az svecus [ukrajnai] hadának mely teljességül oda van királyostul is, ki fogva eset[t], ki penigh ott helyben eleset[t] mindgiárást tób[b] 40 Generalisnál és Obestereknél fogva van mint egy 4. 5. ezerigh*

⁵³ MTA Kézirattára. Ms. 4958/2/III. Thalaba Máté jelentései, 1709. (számozatlan levelek) – 1709. január 2.

⁵⁴ MTA Kézirattára. Ms. 4958/2/III. Literae Nedeczkyanae – Nedeczky Sándor 1709. május 12-i levele.

⁵⁵ Theatrum Europaeum. Theil XVIII. Francfurt am Mayn, 1720. 263–294.; Журнал, или Поденная записка, 185–187.; Письма и бумаги, IX/1. Москва–Ленинград, 1950. 262–264., 274–275.; СОЛОВЬЕВ С. М.: История России с древнейших времён. Книга VIII. Том 15. Москва, 2001. 258–271.; ПАВЛЕНКО Н. И.: Пётр Великий, 231–260., БЕСКРОВНЫЙ Л. Г. (Ред.): Полтава. К 250-летию Полтавского сражения. Москва, 1959.; Полтава. К 300-летию Полтавского сражения. (Сб. статей – Отв. ред. Агеева О. Г., Артамонов В. А.) Москва, 2009., ENGLUND, Peter: The Battle of Poltava: The Birth of the Russian Empire. London, 1992., ENGLUND, Peter: Połtawa. Gdańsk, 2003., SERCZYK, Władysław: Połtawa 1709. Warszawa, 2004.; GEBEL Sándor: 1709. június 27. (július 8.) – Poltava. In: Hadtörténelmi Közlemények 2009/4. 903–935. stb.

Néhány figyelemre méltó munka a Péter-i korszakra utaló szakirodalomból: ZERNACK, Klaus und andere: Der grosse Nordische Krieg. Literaturhinweise. Die erste Kriegsphase 1700–1709. In: Handbuch der Geschichte Russlands. Band II/1. Stuttgart, 1986. 259–274.; DONNERT E.: Peter der Grosse. Wien–Köln–Graz, 1989.; MASSIE R. K.: Peter the Great. His Life and World. London, 1982.; HUGHES, Lindsey: Russia in the Age of Peter the Great. New Haven–London, 1998. stb.; МОЛЧАНОВ Н. Н.: Дипломатия Петра I. Москва, 1984.; ВОЗГРИН В. Е.: Россия и европейские страны в годы Северной войны. Ленинград, 1986.; История Северной войны. 1700–1721 гг. (Сб. статей) Москва, 1987.; БОБИЛЬЕВ В. С.: Внешняя политика России эпохи Петра I. Москва, 1990.; История внешней политики России. XVIII век. (Отв. ред.: Сахаров А. Н.) Москва, 1998. stb.; GIEROWSKI, Józef Andrzej: Rzeczpospolita w dobie złotej wolności (1648–1763) In: Wielka Historia Polski. t. 3. Kraków, 2001. 243–290. stb.

⁵⁶ MTA Kézirattára. Ms. 4958/2/III. Thalaba Máté jelentései, 1709. (számozatlan levelek) – 1709. július 10.

discipálva közel lévén az erdők oda sine ullo cudine (?cadine) szalatt, de óránkint keresik, fogdozzák [öket].”⁵⁷(kiemelés tőlünk – G. S.)

A diadalittas orosz cár soron következő feladata a török földre menekült XII. Károly lengyelországi híveinek a megsemmisítése volt. 1709. szeptember 5. és 20. között már a sandomierzi konföderáció lublini központjából irányítja hadainak átcsoportosítását, miközben egyre–másra fogadja a futárok sokaságát. „óránkint gyűvő menő curirok által az Augustus király sürgeti Felséges Czár hadával való conjunctióját, meg is indultak Viszla felé Szendomiriae 12–a praesentis Moskwa és Lengyel hadak, sőt Szinyavszky uram maga is elment” – jelenti a Lvovból Lublinba költözött Nedeczky Sándor, Rákóczi embere. Maga a cár csak akkor indul el innen, amikor az egész had általmegy a Visztulán, a „Stanislaus hadat” és a vele lévő svédeket üldözni fogja, ha kell Pomerániában is – állítja Nedeczky. Augustus király (= II. Ágost) 14 regiment cavaleriájával máris Kalisz „tér-ségében van. Nedeczky kérdése Rákóczihoz: *ha conjungálják magokat [az oroszok] Augustussal, mi tévő legyek?*”⁵⁸ (kiemelés tőlünk – G. S.)

Rákóczi, ill. a magyarok ügye itt, Lublinban, I. Péter cár itt tartózkodásának két hete alatt – nagy valószínűséggel – eldőlt, s nem a fejedelem javára. Állítjuk, hogy Nedeczky Sándor ügyessége vagy ügyetlensége nem befolyásolta a cár magatartását, sokkal inkább az, amit Nedeczky maga is észrevételezett: „*maga a Szinyavszki is legerősebben, ugy Sembek, Denhoff Augustushoz vonszanak*”.⁵⁹ (kiemelés tőlünk – G. S.) De az is árulkodó körülmény volt, hogy a Rákóczit kedvelő Grigorij Dolgorukij orosz külügyér bizalmasan arról érdeklődött Nedeczky-nél közvetlenül a cár elutazása után, hogy van-e Rákóczinak olyan embere a respublicában, aki a fejedelem ügyét napirenden tartja (in prioribus propositionibus et intentionibus) Lengyelországban, „mert igen megveszett az [lengyelek] elméjek” szinte azonnal Löwenhaupt veresége után. De az sem maradt titokban, hogy II. Ágost „főképen Litvániai confoederatio körül forgolódik”, s már „8 millió pénzt, azaz 2.000.000 Rénes forintot felosztogatott” – közölte Dolgorukij Nedeczkyvel. Arról is hosszasan értekezett a varsoói egyezmény egyik aláírója, hogy „lehetetlen [elvárni] a czártúl, hogy egyszersmind két potens ellenséget tartson”, a németet és a franciát. „... csak az mediatioval biztattak – írja Nedeczky, az egykori nádori titkár Rákóczinak –, de az is nagy időt foglal, addig az ellenség ki tudja, mit operálódhatik, az minthogy ezen mediatio dolgában azt mondják, hogy írtak is Urbich uramnak, de még válaszuk nem jött.”⁶⁰

⁵⁷ MTA Kézirattára. Ms. 4958/2/III. Literae Nedeczkianae – Nedeczky Sándor 1709. július 17-i levele.

⁵⁸ MTA Kézirattára. Ms. 4958/2/III. Literae Nedeczkianae – Diarium Privatum, Lublin, 1709. szeptember 16.

⁵⁹ MTA Kézirattára. Ms. 4958/2/III. Literae Nedeczkianae – Diarium Privatum, Lublin, 1709. szeptember 23.

⁶⁰ MTA Kézirattára. Ms. 4958/2/III. Literae Nedeczkianae – Diarium Privatum, Lublin, 1709. szeptember 23.

A fent idézett helyek rávilágítanak arra, hogy a sandomierzi konföderáció legfontosabb vezetői, A. Sieniawski főhetman, St. Szembek prímás-érsek, interrex, St. Denhoff, a konföderáció marsallja az 1706 előtti, II. Ágost lengyel király lemondása előtti állapotokat kívánták restaurálni, II. Ágost királyi hatalmának helyreállítását szorgalmazták. A lengyelországi közhangulattól I. Péter cár sem függetleníthette magát. Bármennyire is árulónak, hitszegőnek tekintette egykori szövetségését a szíve mélyén, a politikai érdekek kikényszerítették belőle a megbocsátást. Az 1709. augusztus 31-i dátumot viselő, II. Ágostnak Lublinból címzett levélben az áll, hogy „őszintén” örül annak, hogy régi barátja visszatér az őt megillető törvényes trónjára (возвращение на законный трон), trónjának megőrzésében számíthat baráti, fivéri segítségére, kívánja, hogy „szerencsés uralkodása” (счастлиное государствование) folytatódjon, „mint igaz barátnak” kíván hosszú életet, egészséget, győzelmeket az ellenség felett, „megingathatatlan barátságukban” nem kételkedik.⁶¹ 1709. október 9/20-án I. Péter cár és II. Ágost lengyel király személyesen találkoztak Toruńban (Thornban), hogy az 1698., 1704. évi lengyel–orosz szerződések helyébe az újabbat léptessék, amelyben a kölcsönös katonai támogatás mellett elszakíthatatlan barátságukat és utódaik örökös barátságát is írásba foglalták.⁶² Egy hét múlva, október 16-án már a porosz király, I. Frigyes vendégszeretetét élvezte I. Péter cár Marienwerderben (ma: Kwidzyn, Lengyelország). Az utazás igazi célja egyébként az volt, hogy Oroszország hivatalosan csatlakozzon a porosz király–szász választófejedelem–dán király július 15-i a Spree menti köllni, svédellenes északi szövetségéhez. Október 21-én ez meg is történt. Oroszország kötelezte magát a köllni szerződés pontjainak betartására, a négy szerződő fél „állandó és felbonthatatlan barátságot fogadott egymásnak” (vszegda prebivajemoje prijatszvo) a közös érdek és haszon előmozdítására. A szövetség addig mindenképpen él, amíg az alapvető cél, a svédek totális legyőzése be nem következik. Ígéretük szerint az egyik fél a másikat 6–6–6 ezer (1500 lovas, 4500 gyalogos) katonával támogatja.⁶³

Ez a toruńi (thorni) és marienwerderi szerződés tulajdonképpen ad acta helyezte Rákóczi–I. Péter 1707-es varsói egyezményét, Rákóczi szabadságharcának anyagi és erkölcsi támogatása a perifériára szorult, az orosz külpolitika súlypontja végérvényesen a Baltikumra helyeződött át. Nem is mulasztotta el a bécsi udvar ennek a megváltozott szituációnak saját javára való kamatoztatását. Megragadva a kedvező alkalmat, nyíltan is kifejezésre juttatta rosszallását, amiért a cár közvetítő szerepét felajánlotta I. József és Rákóczi konfliktusában. „Illenek az?” – kérdezte Bécs Moszkvától –, ha a

⁶¹ Письма и бумаги, IX/1. 356.

⁶² Письма и бумаги, IX/1. 400–407. – I. Péter cár és Ágost lengyel király 22 cikkelyes szövetségi szerződése

⁶³ Письма и бумаги, IX/1. 420–425.

cár és Mazepa között valaki mediatorságra vállalkozna? Illendő lenne az, ha valaki ezen az alapon elvitatná Kozákországot a cártól?⁶⁴

Ezek az északi szerződések II. Ágost és a sandomierzi konföderáció egymáshoz való viszonyát is eldöntötte. 1710. február 4-én a sandomierzi konföderáció általános (országos) gyűlését (= walna rada) már a visszatérő II. Ágost hívta össze Varsóba. Az 1710. február 4-én kezdődött – az ülésszakok elhalasztásával többször is megszakított – 1710. április 16-án berekesztett walna rada hivatalosan úgy foglalt állást, hogy II. Ágost lengyel király lemondása és Lengyelországból való távozása 1706-ban a kényszer hatása alatt ment végbe, ezért a nemzetközi szerződésekkel egybehangzóan, érvénytelennek tekintik az alt-randstandti végzéseket, tehát nincs szükség új király választására, a Rzeczpospolita legitim uralkodója II. Ágost lengyel király, litván nagyfejedelem. A király jelenléte, ill. a walna rada munkájában való részvétele tulajdonképpen a három rend együttes tevékenységét reprezentálja, így a walna rada mind de jure, mind de facto is szejmi (országgyűlésként) funkcióban működik. Az itt és ekkor elfogadott törvények becikkelyezésével a sandomierzi konföderáció betöltötte küldetését! A régi-új király esküvel fogadta a Rzeczpospolita alkotmányának, törvényeinek betartását, megerősítette az egyházi és világi kiváltságosok valamennyi szabadságjogát, privilégiumát, általános amnesztiát biztosított a hűségsküre hajlandó Szaniszló-híveknek stb., a Wettin-ház lengyel–litván uralmának restaurációja befejeződött.⁶⁵

A nemzetközi – benne a lengyelországi – viszonyok előnytelenné válásának a mértékével párhuzamosan a Rákóczi ügyét képviselők presztízse is megkopott a cári udvarnál. Megbecsülésünk olyannyira lecsökkent – szögezi le Nedeczky egyik utolsó, 1709 decemberi jelentésében –, hogy ha valaki képviselőként továbbra is „Moszkóviában” marad, annak mártíromságra kell készülődnie. Az ellenségek embereivel „minden szeglet” megtelve, „alattomban munkálódnak” Sziléziában is, Lengyelországban is, „hacsak a Szinyavszki ház nem favorizál et quidem potenter, féltem mindnyájunkat”.⁶⁶ A magyar–oroszló kapcsolatokat különösen mérgezte az oroszok elől Magyarországra menekült Szaniszló ellenkirály lengyel katonáinak befogadása. Maga Rákóczi is mentegőzni kényszerült emiatt a lengyeleket üldöző Gavrail Kropotov brigadéros–tábornoknál. Tény, hogy Józef Potocki kijevi vajdát szolgálátunkba fogadtuk csapatával együtt – ismeri el a fejedelem –, de olyan feltétellel, hogy Potocki felhagy II. Ágost lengyel királlyal szembeni ellenségeskedéssel. Ezért Kropotov brigadéros tekintszen el az üldözésüktől, nyugodt

⁶⁴ MTA Kézirattára. Ms. 4958/2/III. Literae Nedeczkiarum – Diarium Privatum, Lublin, 1709. december 8.

⁶⁵ FELDMAN, József: Stanisław Leszczyński. Warszawa, 1959. 87–88., SZUJSKI, József: Dzieje Polski podług ostatnich badań. t. IV. cz. 2. (1668–1795) Lwów, 1866. 227–229., АРТАМОНОВ В. А.: Россия и Речь Посполитая после Полтавской победы (1709–1714). Москва, 1990. 37–43.

⁶⁶ MTA Kézirattára. Ms. 4958/2/III. Literae Nedeczkiarum – Diarium Privatum, Lublin, 1709. december 8.

lehet abban, hogy Magyarország felől semmiféle veszély nem leselkedik király őfelségére.⁶⁷ Hogy Rákóczi magyarázkodása nem elégítette ki az orosz felet, arra példa Nedeczky december végi jelentése. Olyannyira aggasztónak ítélte a helyzetet, hogy 1710. újév előestéjén továbbította levelét urának Lengyelországból. A lengyel és orosz jóakarók „féltenek bennünket a Czár haragjátúl, miért fogadta be Felsőged maga ellene tartó Kioviai palatinust [Józef Potockit] lengyel hadával együtt”, jobb lett volna, ha „Toronyához recipiálta volna magát”, bizony „kárunkra leszen”.⁶⁸ A Magyarországon rekedt lengyelek dolga mint veszélyforrás nem került le a cári politika napirendjéről (1710 áprilisa). Janus von Eberstadt orosz tábornoknak, aki a lengyel–magyar határ közelében táborozott, szigorú cári parancsa volt arról, hogy Magyarországot vigyázza, legyen nagyon éber és óvatos, mert J. Potocki támadása várható. Rákóczit sürgősen értesítse Potocki vajda tervéről – szólt a cári ukáz –, és kérje meg a cár szavával, hogy akadályozza meg a svédbarát vajdát ebben a szándékában. Ha mégis bekövetkezne Potocki támadása és Magyarországra visszamenekülne, ott is üldözni fogják a cári csapatok a megsemmisítésükig a nemzetközi jog felhatalmazása alapján (по всенародным правам). Ha valaki védelmébe venné az ádáz ellenséget, azzal is ellenségként kell elbánni.⁶⁹ Janus von Eberstadt futárpostája 1710. május 21-én ugyancsak a Potocki-afférhoz kötődött. Így ír Péter cárnak: ha Rákóczi Bonakowskit (=J. Potocki egyik alvezére) nem támogatta volna, az a telet nem bírta volna ki, most Benderben van, alig ezer lóval. Magyarországon még kb. 1500 lengyel van, keresik a királynál a békességet. Bercsényi ilyeneket küldött hozzám, 35 tisztet, de azt is írta, hogy még ugyanennyi akar átjönni Lengyelországba, hogy szabadon mehessenek tovább Pomerániába. A 70 fő kérése elutasítva, „Janus” kérése: cári utasítást vár, hogyan kezelje a magyarok ügyét?⁷⁰ Úgy látszik, hogy a Potocki-veszéllyel komolyan számolt maga Péter cár is, mert favoritjának, Mensikov herceghez intézett levelében (1710. május 22.) ugyancsak felbukkant „Rákóczi lengyelje”. A kijevi vajda, Józef Potocki csak látszatzból szolgál Rákóczinak, s csak azért, hogy az oroszokra támadhasson („яко вор, только оболстил уходом будто в службу Ракоциеву, а ныне паки ... на нас идет.”). Ezért parancs van: akár Magyarországon is, lehetőség szerint rá kell támadni Potockira. Rákóczit nem lehet hibáztatni azért, hogy Potockiék a szavukat megszegték. („чинить над оными ... промысел. А Ракоцию пенять нельзя, понеже сами слова своего не удержали.”)⁷¹

A nagypolitika 1709–1710. évi eseményei – diplomáciai erőfeszítések a spanyol örökösödési háború befejezésére, a Baltikumban aratott

⁶⁷ Письма и бумаги, IX/2. 1302. – II. Rákóczi Ferenc 1709. dec. 3-i levele Munkácsról Kropotov Gavriil Ivanovics brigadérosnak

⁶⁸ МТА Кézираттára. Ms. 4958/2/III. Literae Nedeczkianae – Diarium Privatum, Lublin, 1709. december 29.

⁶⁹ Письма и бумаги, X. Москва, 1956. 92.

⁷⁰ Письма и бумаги, X. 546.

⁷¹ Письма и бумаги, X. 143.

jelentős orosz győzelmek (Riga, Reval (=Tallin), Pernau (=Pärnu, Észtorország), Viborg városok és kikötők elfoglalása), ill. a török földön, Benderben (ma: Tighina, Moldávia) tartózkodó XII. Károly miatt egyre éleződő orosz–török viszony – a „magyar nemzet ügyét” az európai politika epizódjának fokozta le. Amióta bebizonyosodott, ti. az 1708. évi sárospataki országos gyűlés óta, hogy hazai erőkkal, hazai forrásokból a szabadságharc ügyét győzelmesen lezárni képtelenség, Rákóczi szabadságharcának pozitív vagy negatív kimenetele a császár, az orosz cár, a francia király és a szultán kezében volt. Anglia oroszországi követeinek részleteket is eláruló jelentéseiből kiderül, hogy 1710 második felétől kezdve intenzívebben dolgoztak a külszolgálatok.⁷² Az orosz cár felhagyott a mediátori szándékával a császár és Rákóczi között, de egyre macacsabban követelte magának az imperátor címet. Ebben a törekvésében XIV. Lajos francia király határozottan támogatta, főleg azért, hogy az orosz cár közvetíthessen a spanyol örökösödési háborúban szembenálló (Franciaország és a nagy koalíció) felek között. Ellenszolgáltatásul francia közreműködést ígért a Napkirály akár az orosz–svéd, akár az orosz–török konfliktusok elsimításában.⁷³

Az orosz–török háború kirobbanása (a pruti hadjárat, 1711 május–július 12.)⁷⁴ csupán egyetlen személyre, XIV. Lajosra redukálta a magyar és erdélyi lehetőségeket. Rastattban a francia megbízottak szerették volna Rákóczi küzdelmének igazságos lezárását napirendre vétetni, de a császáriak azt a legkategorikusabban visszautasítottak, sőt a béketárgyalások megszakításával fenyegetőztek, ha a „magyar lázadók” ügye még egyszer említésre kerül.⁷⁵

A Rákóczi-szabadságharc nyolc éves hősies küzdelme nem hozta meg a nemzetközi elismerést, ennek híján az európai általános békefolyamatba sem kapcsolódhatott be. A magyar király „saját hatáskörben” csendesítette le az elégedetlen alattvalók fegyveres harcát. Az 1711-ben Magyarországra is, Erdélyre is kiterjesztett általános amnesztiát az ország igen, de Rákóczi nem fogadhatta el. Rákóczi a magyarországi „vereséget” még tudomásul vette volna, de az Erdélyi Fejedelemséghez való jogát, családi jussát senkinek nem engedte megkérdőjelezni. Jogi és erkölcsi elvéhez mindvégig hű maradt, ezért választotta az önkéntes száműzetést, ezért vállalta egészen a sírig az emigrációt.

⁷² Сборник имп. Русского исторического общества (Сб. РИО) т. 50. СПб., 1886. 359. – L. Weisbrod jelentése Moszkvából N. Rowe-nak 1710. augusztus 31/szeptember 11.; Сб. РИО т. 50. 390. – L. Weisbrod jelentése Moszkvából Queensberry hercegének 1710. december 14/25.

⁷³ Сб. РИО т. 50. 413. – L. Weisbrod jelentése Moszkvából Queensberry hercegének 1711. március 8/19.; Сб. РИО т. 50. 416. – L. Weisbrod jelentése Moszkvából Queensberry hercegének 1711. március 15/26.

⁷⁴ ОРЕШКОВА С. Ф.: Русско–турецкие отношения в начале 18 в. Москва, 1971. 114–131., АРТАМОНОВ В. А.: Россия и Речь Посполитая, 84–91.

⁷⁵ KALMÁR János: Erdély a rastatti béketárgyalásokon. In: „Sub Minervae Nationis Praesidio”. Tanulmányok a nemzeti kultúra kérdésköréből Németh Lajos 60. születésnapjára. Bp., 1989. 46–50.

Beregszász város napja, 2011. május 20.
A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola hallgatói
felidéztek az 1703-as beregszászi zászlóbontást.

Kónya Péter

(Eperjesi Egyetem)

Ottllyk György brigadéros a szabadságharc végén

Ottllyk György brigadéros a Rákóczi-szabadságharc vezető személyiségei közé tartozik. Brigadérosi rangja ellenére az egész felkelés alatt elsősorban mint gazdasági vezető és szervező működött. Míg katonai parancsnokként mindössze csak néhány hónapig szerepelt 1704-ben és 1708-ban¹, szinte elejétől fogva, 1704 ősztől több országos gazdasági hivatal élén állt. Éppen a szabadságharc utolsó éveiben a kuruc állam egyik legfőbb gazdasági méltóságát látta el, és ebben az időben az ország keleti részein, rendszerint a mai Kárpátalja területén tartózkodott.

Ottllyk György 1656-ban született Felső Ozorócon Trencsén vármegyében, a trencsényi alispán családjában. Kilencévesen elveszítette apját, miután a család nehéz anyagi helyzetbe került. Tanult Trencsénben és Körmöcbányán, és másfél évet az Eperjesi Evangélikus Kollégiumban töltött, amelyet 1671-ben, az intézet elkobzása után, el kellett hagynia. Hazaérkezése után, mivel anyja új férjével nem értették meg egymást, szolgálatba lépett Osztrosithékhez, a vagyonos Bars megyei nemesi családhoz.² 1682-ben feleségül vette ugyanott szolgáló Czébányi Évát. Mivel családi birtokát még 1670-ben a császári katonaság kifosztotta³ és mostohaapjától semmilyen segítséget nem remélhetett, egyetlen vagyonát a szolgálatai alatt megspórolt pénze, illetve ajándékok alkották.

Még 1670 nyarán, úton a nagyugróci vásárra, a kurucok kezébe került. Ott Thököly Imrével is találkozott, akivel még az eperjesi tanulmányaitól fogva baráti viszonyban voltak. A felkelők ugyan szabadon bocsátották, de közben újból kifosztották birtokát. 1683-ban csatlakozott a felkeléshez, és a következő évben már ezredesi rangot nyert. Több csatában vett részt, azonban leginkább Eperjesnél tüntette ki magát. Már 1683-ban segítségül küldte Thököly Eperjes városához, amelyet akkor Sobieski János serege ostromolt.⁴ Másodszor 1685 nyarán újból Eperjes alá vonult kétezer lovasával, akikkel sokszor rajtaütött a túlsúlyban lévő császári katonákon. Egyszer azonban csellel elfogták és fogságba esett. A közeli Kapi várból, ahol raboskodott, drámai körülmények között szabadult, és sikeresen eljutott az akkor még kuruc kézen lévő Kassára.

¹Erről KÓNIA, Péter: Ottllyk György brigadéros szereplése 1708-ban. In: II. Rákóczi Ferenc, az államférfi. (Ed. Tamás, Edit). Studia Patakiensia Sárospatak 2008, 168-177. l.

²ŠA (Státny archiv) Bytča, TRŽ-I, Fam. Otlík, 13: Vármegyei biztosok jegyzőkönyve a katonaság által elkövetett károkról Felső Ozorócon, 1670 június 17.

³Felsőozoróci és Kohanóci Ottllyk György önéletírása. In: Történelmi naplók 1663-1719 (Ed. Thaly, Kálmán). Budapest 1875, 7. l.

⁴Erről Kónya, Péter: KÓNIA, Péter: Prešov, Bardejov a Sabinov počas protireformácie a protihabsburských povstani (1670–1711). Prešov 2000.

Ott néhány hét múlva felismerte a város kilátástalan helyzetét, és egy kis nemesi csapattal átállt Caprara generálishoz. Azután tárgyalásokat folytatott a kassaiakkal, akik elfogták és bebörtönözték, s csak a Thököly váradi fogsága után bocsátották ki. Segítségével végül a kurucoknak kedvező kapitulációt sikerült kieszközölni.⁵

Annak ellenére, hogy a császári hadseregben is megtartotta a lovasrezedesi rangot, Kassa kapitulációja után elutasította a marsall kínálatát a tényleges szolgálatra, és hazatért a közben újból elpusztított ozoróczi birtokára. 1686 nyarán, gróf Czobor Ádám felkérésére, saját ezred nélkül, részt vett Buda ostromában, ahol megsebesült és kitüntetését kapott a bajor választófejedelemtől.⁶ Néhány hónap múlva Caraffa Antal generális az Eperjesen tartott rendkívüli törvényszék elé idézte Ottlykot, ahonnan viszont feleségének nagy erőfeszítések árán sikerült megmentenie. A század végén gondos gazdálkodónak mutatkozott, aki nemcsak egyesítette és rendezte elhagyatott családi birtokait, hanem néhány évig Salm herceg hatvani uradalmát is sikeresen vezette.⁷

A Rákóczi-szabadságharc kitörésekor is Hatvanon tartózkodott. Ekkor sietett haza, ahol az uralkodó mint ezredest megbízta Trencsén vármegye védelmével. Néhány hónap múlva azonban nemesekből és jobbgyokból álló hada szétszéledt, és maradék inszurgenseivel bezárta magát Trencsén városába. Itt kapitulált 1704 februárjában. Utána Bercsényi a Pongrácz-lovasezred vezetésével bízta meg. Több csatában vett részt, de leginkább a szomolányi győzelemben tüntette ki magát. Októberben Bercsényi ajánlatát elfogadva majdnem a szabadságharc végéig Rákóczi udvarmestereként működött. Katonai parancsnoki tisztséget csak kivételes esetben töltött be, s így a brigadérosi rangot 1707-ben inkább az udvarmesteri szolgálattért kapta. A trencsényi katasztrófális vereség után a fejedelem parancsára az északnyugati vármegyék védelmét szervezte, ennek köszönhetően több mint három hónapig sikerült a kurucoknak kezükben tartani ezt a területet.⁸ Ezután ismét elsősorban a fejedelmi udvarban, ill. más gazdasági tisztségekben tevékenykedett (a Thököly-birtokok prefektusa, az Udvari Gazdasági Tanács alelnöke stb.)

A sárospataki országgyűlés után Ottlyk a fejedelmi udvarral együtt Munkácsra ment, ahol az 1709. év köszöntött rá. Januárban néhány hetet Eperjesen töltött, a következő hónaptól viszont ismét többnyire Munkácsra, Ungváron és annak környékén tartózkodott, ahol az udvar vezetésével és a fejedelmi birtokok igazgatásával foglalkozott.⁹ Az új év első

⁵ Erről Kónya, Peter: KÓNYA, Peter: Prešov, Bardejov a Sabinov počas protireformácie a protihabsburských povstani (1670–1711). Prešov 2000.

⁶ ŐSA Wien, HKR Protokolle 1686, Bd. 373: Miksa Emánuel bajor választó bizonyítványa Ottlyk tetteről Buda alatt.

⁷ Ottlyk György önéletírása, 51-81.

⁸ Erről Kónya, Péter: Ottlyk György brigadéros szereplése 1708-ban. In: II. Rákóczi Ferenc, az államférfi. (Ed. Tamás, Edit). Studia Patakiensia Sárospatak 2008, 168–177. I.

⁹ KÓNYA, Peter: Kónya, Peter: Za Boha, vlast' a slobodu! Pohnuté osudy kuruckého generála Juraja Ottlyka. Prešov 2009.

felében az udvarmestert főleg a fejedelem és az ország gazdasági ügyei foglalkoztatták. Az udvar és a Rákóczi-birtokok irányításán kívül egyre több országos dolog került hatáskörébe. Továbbá felelős volt a fejedelem s udvara, személyzete, vendégei stb. élelmiszerral, ruházattal, fegyverzetel vagy takarmánnyal való ellátásáért.

A tavasz végén Rákóczi újból parancsnokká nevezi ki, de már korántsem olyan komollyal, mint az előző évben. Feladata volt az Árva megyei területek megtisztítása a rablóbandáktól. Itt sikerrel járt, és néhány hét alatt az összes rablóvezért elfogta, bizonyos Vilcsekkel az élen, aki a Thököly-felkelés után nemességet is nyert Lipóttól a kurucellenes tetteiért. Főleg Árva vára elfoglalása miatt nehezedett meg helyzete. Az elfogott rablókat azután Munkácsra küldte.¹⁰

Mivel a császári hadsereg megszállta közben Trencsén vármegyét, 1709 nyarán súlyos anyagi csapás érte Ottlykot. A régi hatalmi viszonyok helyreállítása után ott is a kamara elkobozta a kuruc urak birtokait, akik megtagadták a hűségesküt I. Józsefnek, és továbbra is a fejedelem oldalán maradtak. Így augusztus 26-án a királyi fiskus átvette az Ottlyk-birtokok jelentős részét Felső-Ozorócson és a környező falvakban.¹¹

Az őszi hónapokat Ottlyk elsősorban a fejedelmi udvaron Munkácscon, a fejedelmi birtokokon vagy a felső-magyarországi királyi városokban, ahol a gazdasági vezetésen kívül az idegen diplomatákkal is foglalkozott. Novemberben Mayerfels generális svéd diplomatát fogadta, aki Oroszországból érkezett, miután a fejedelem követei sikeresen tárgyaltak XII. Károly embereivel.¹²

November közepén Rákóczi az egész udvart északra, a lengyel határhoz küldte Potocki Mihály kijevei pallatinus köszönésére. Utána Ottlyk főleg a felső-zempléni mezővárosokban (Varannó, Homonna) tartózkodott, ahol a lengyelekkel való tárgyalások mellett az 1709/1710 évi téli hadjárat előkészítéséről többször beszélt Bercsényivel és Károlyival.¹³

Az év utolsó hónapjaiban Ottlyk szintén keleten, Zemplén, Sáros és Bereg vármegyében tartózkodott, rendszerint a fejedelmi udvarral. November végén Kiszszebenben tartózkodott, ahol Rákóczi megbízásából a városvédelmet szervezte, konstataálta viszont, hogy Pálffy hadserege előrenyomulása esetén, a város nem képes megvédeni magát.¹⁴

Az 1709. év vége az udvarmesternek egy pótolhatatlan veszteséget hozott. November utolsó napjaiban Eperjesen elhunyt felesége, Czébányi Éva.¹⁵ Huszonhat év után veszítette el élettársát, aki megmentette életét

¹⁰ Rákóczi Ferencz fejedelem leveleskönyvei levéltárának egykorú lajstromaival 1703–1712, II. (Ed. Thaly, Kálmán). Budapest 1873, 479. l.

¹¹ MOL Budapest, UC, E 156, 32/95, 96: Ottlyk György elkobzott javai, 1709. VIII. 26.

¹² Székési gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez III. (1708–1711). (Ed. Thaly, Kálmán). Budapest 1878, 339. l.

¹³ Rákóczi Ferenc fejedelem leveleskönyvei II, 573. l.

¹⁴ Rákóczi Ferenc fejedelem leveleskönyvei II, 572. l.

¹⁵ SA Prešov, Cirkevne matriky, M 912: Eperjesi á. h. evangélikus német anyakönyv 1704–1800.

a Caraffa vértörvényszéke előtt, és mindig támogatta a nehéz helyzetekben. Ottlyk november 29-én temettette el az eperjesi magyar á. h. evangélikus templomban, ahol Krman Dániel szuperintendens tartotta a gyászprédikációt.¹⁶ 1709 végén, amikor Krman hazaérkezett Lengyelországból, az alsó-magyarországi vármegyék már császári kézben voltak, s így vissza nem foglalhatta a szuperintendensi hivatalát. Túlzott buzgósága miatt a fejedelem oldalán (ünneplő versek és prédikációk, a nyilvános zászlószentelés Zsolnán stb.) nem jöhetett haza és kénytelen volt maradni keleten, Bártfán. Nyilván már akkor elfogadta Ottlyk ajánlatát és a szabadságharc végéig udvari prédikátoraként működött.¹⁷ Mivel a fejedelmi udvaron és a kuruc állam legfelsőbb helyein több evangélikus volt, kétségkívül szükséges volt Krman működése.

Néhány nappal nagy személyi tragédiája után megtudta, hogy újjévkor Jávorka Ádám Ocskay László átpártolt brigadéroszt elfogta, akit utána Érsekújváron ki is végeztek.¹⁸ Mivel Ottlyk még nemrégén néhány hónapig Ocskayt sikertelenül üldözte, bizonyára jól esett neki ez a hír.

Január második felében részt vett a fejedelem felvonulásában északnyugatra, amely 22-én a romhányi csatával végződött. Ottlyk saját önéletírásában ugyan hallgat a csata lefolyásáról, más forrásokban azonban ránk maradt az udvarmester humoros, de egyaránt nagyon kifejező értékelése. Négy nappal a csata után egyik levelében ezt írta: „Németet az elmúlt szerdán megvertük dicsőségesen, de a harchelyről gyalázatosan elszaladtunk.” Az udvarmester többi szavai a romhányi csatáról is érdekesek, amelyek szerint a kudarcot „néhány istentelen emberek Tiszántúlról” okozták, akik a prédálás lázában saját kocsijukba is betörték.¹⁹

Az 1710. március eleje nagy változást hozott Ottlyk életében s működésében. Ekkor Rákóczi az Udvari Gazdasági Tanács (Consilium Oeconomicum Aulicum) elnökévé nevezte ki, amely már rövid időben a kuruc állam legmagasabb gazdasági hivatalává vált.²⁰

A történészek nézetei az Udvari Gazdasági Tanácsról és annak alapításáról eltérnek egymástól. Tekintettel a különböző korabeli okmányokra, a hivatal létrehozását 1707-, 1709- és 1710-re teszik.²¹ Az eddig ismert tények alapján állítható, hogy az Udvari Gazdasági Tanács már 1707-ben létrejött mint Rákóczi magánszerve privát birtokainak igazgatására,

¹⁶ ŠA Prešov, Pobočka Bardejov, Mag. Knihy 1825: Városi számadási könyv 1706–1710.

¹⁷ KRMAN, Daniel, ml.: Itinerarium. Cestovný denník. Ed. Minárik, Jozef – Viktory, Gustáv. Bratislava 1969, 32. l.

¹⁸ KÖPECZI, Béla – R. VÁRKONYI, Ágnes: II. Rákóczi Ferenc. Budapest 2004, 647. l.

¹⁹ THALY, Kálmán: A hazai képzőművészet, műipar, nemzeti viselet, fegyvergyártás és háztartás történetéhez II. Rákóczi Ferenc udvarában s korában IV. In: Történelmi tár 1883, 388. l.

²⁰ Utána, s mikor átvette a besztercebányai, később az Eperjesi Gazdasági Tanács szerepét.

²¹ HECKENASZT, Gusztáv: II. Rákóczi Ferenc Udvari Gazdasági Tanácsa (Consilium Aulico-Oeconomicum). In: A gazdaságtörténet kihívásai. Tanulmányok Berend T. Iván tiszteletére. Budapest 1996, s. 61–67; Bánkúti, Imre: A kuruc függetlenségi háború gazdasági problémái. Budapest 1991, s. 28–29.

azonban annak idején még nem rendelkezett szilárdan szabott tisztségekkel és azok hatáskörével. Erre több tény is utal. Maga Ottlyk az 1711-ben írt önéletírásában pontosan emlékezett a néhány évtizeddel előtti eseményekre, egy ilyen napirenden lévő dologban akkor nem tévedhetett. Emellett Ottlyk önéletírásában 1710-ig magáról csak mint a tanács alelnökeként ír, amíg a fejedelmi pátens 1710 márciusában egyenesen a Consilium elnökeként említette.²²

A fejedelem által 1710 márciusában létrehozott Consilium Oeconomicum Aulicum már egy országos gazdasági igazgató szervet képviselt, amely fokozatosan átvette az addigi gazdasági hivatalok feladatait. Hatáskörébe már nemcsak a fejedelmi családi uradalmak tartoztak, hanem az erdélyi elkobzott és más, addig államilag kezelt birtokok is. Így lényegében az összes, nem magán kézben lévő nagybirtokokat és gazdasági üzemeket foglalt magába a maradék kuruc ország területén.²³

A tanács által igazgatott legrégebbi és legjelentősebb vagyont Rákóczi családi birtokai képviselték. A fejedelmi birtokok a Consilium alapítása idején 1 600 000 holdnyi területre terjedt ki, és ezen felül hozzájuk 30 mezőváros, sok vár és óriási számú gazdasági üzem tartozott.²⁴ Az Udvari Gazdasági Tanács létrehozása után Rákóczi birtokait négy részre osztotta és ezeket négy prefektúrának rendelte alá. Élükön közvetlenül a fejedelemnek alárendelt prefektusok álltak.

A Consilium elnökévé Rákóczi udvarmesterét nevezte ki, aki addig a hivatal alelnökeként működött. Rajta kívül az alapító pátensben a tanácsnokokként még három a fent nevezett négy prefektus és a többi tisztviselő közül említetik: Krucsay Márton, Pápai János és Malonyai Ferenc, Bulyovszky Dániel főszámvevő, Lang Jakab fejedelmi udvari orvos mint a bányák gondnoka és Bakay Ádám, a tiszántúli prefektus helyettese. A tanács tagjaként említődik Szluha János, a negyedik prefektus és Benyiczky Gáspár fejedelmi titkár is, ők azonban nem rendelkeznek a consiliariusi címmel.²⁵ Az Ottlyk által említett Okolicsányi István mint a tanács ügyésze – a mandátumban nem található.

Ugyanazon a napon, amikor a fejedelem az említett mandátummal létrehozta a Consiliumot, egy privát levelet is írt Ottlyknak, amelyben udvarmesterének néhány konkrét utasítást adott a hivatal vezetésével kapcsolatosan. Néhány nap múlva, március 14-én Rákóczi Ottlyk új beosztását tudtára adta Bercsényinek. Udvarmesterét 1710. március 31-én ünnepélyesen beiktatta a Consilium Oeconomicum Aulicum elnökévé.

²² OSZK – Fol. Hung. 1389 (Thalyho Kálmán hagyatéka), 14, fol. 7: Tátens az Udvari Gazdasági Tanács létrehozásáról, 1710, III. 7.

²³ HECKENASZT, Gusztáv: II. Rákóczi Ferenc Udvari Gazdasági Tanácsa (Consilium Aulico-Oeconomicum). In: A gazdaságtörténet kihívásai. Tanulmányok Berend T. Iván tiszteletére. Budapest 1996, 61-62. l.

²⁴ HECKENASZT, Gusztáv: II. Rákóczi Ferenc Udvari Gazdasági Tanácsa, 61. l.

²⁵ OSZK – Fol. Hung. 1389, 14, fol. 7.

Így 1710. március elején Ottlyk a kuruc Magyarország legfelsőbb gazdasági hivatalának főtisztviselője lett. Igazgatása alá néhány százezer hold földterületen, számtalan szarvasmarha és juh állomány, terjedelmes szőlőültetvények, érc- és sóbányák, erdők és számos üzemek, malmok, fűrészmalmok, szesz- és sörfőzdék, kőbányák, hámorok vagy kocsmák voltak rendelve.

Új szerepét Ottlyk sikeresen töltötte be. Az új gazdasági vezetőnek sikerült egységessé és racionálissá tenni az óriási birtokok, ipari s más üzemek igazgatását, s így kapacitásukat jobban kihasználni a hadsereg és az állam szükségleteinek biztosítására. A tanács az egyre mélyülő válság ellenére megbízhatóan bevételezte az állami pénztárba az összes állami jövedelmet: harmincadokat, vámokat, adókat és más forrásokat. Sikeresen irányította és hajtotta végre a bor- és marhakereskedelmet, s ugyanúgy a legfontosabb árúk behozatalát külföldről. Sőt, a kedvezőtlen nemzetközi körülmények között, az ellenséges csapatok állandó előrenyomulása idején, a már említett mély gazdasági válságban és a dühöngő pestisel veszélyeztetve képes volt új gazdasági vállalkozásokat építeni. Így 1710-ben Rákóczi utasítására új papírmalmot építtetett Munkácson, újból üzemeltették a mátrai üveghutát és a munkácsi vashámort. Az óriási pénzhány ellenére a Consiliumnak sikerült betartani a pénzügyi fegyelmet, minek köszönhetően finanszírozni tudta működését és fizette a hivatalnoki béreket.²⁶

Az Udvari Gazdasági Tanács jelentősége folyamatosan nőtt, mind a kuruc hatalom visszavonulása ellenére, mind a korábbi gazdasági hivatalok megszűnése végett. Így a Consilium néhány hónap alatt részben, s majd teljesen átvette az addigi legfelsőbb gazdasági igazgatási hivatal, az akkor már Eperjesen működő Consilium Oeconomicum feladatait. A gazdasági tanács által vezetett birtokok részei már 1710 márciusától, a fejedelmi pátens értelmében, az új gazdasági hivatal hatáskörébe tartozott. Így legkésőbb 1710 második felében az Udvari Gazdasági Tanács az egyetlen működő szervvé vált, amely még képes volt irányítani a kuruc Magyarország gazdasági életét, s vele Ottlyk György brigadéros az ország legfelsőbb gazdasági tisztviselője lett.

Közvetlenül a mandátum kiadása után Ottlyk a fejedelem parancsára elutazott Szerencsre Zemplén vármegyébe, hogy újjászervezze az egész uradalmat, a hadi gazdálkodás szükségletei szerint. Érkezése után elegendő mennyiségű sárga karmazint szerzett a fejedelmi Nemesi Compánia számára.²⁷ Másnap, március 12-én 50 lópokrócot rendelt meg a compániának, amelyet majd Sárospatakra küldött megfestetni.²⁸

Ottlyk fontos feladata a bor eladásának szervezése lett, amely a fejedelem jelentős pénzforrását jelentette. Már március 12-én utasította

²⁶HECKENASZT, Gusztáv: II. Rákóczi Ferenc Udvari Gazdasági Tanácsa, 65. l.

²⁷THALY, Kálmán: A hazai képzőművészet, műipar, nemzeti viselet, fegyvergyártás és háztartás történetéhez II. Rákóczi Ferenc udvarában s korában IV. In: Történelmi tár 1883, 388. l.

²⁸Uo.

Kőrössyt, a fejedelem kamarását, hogy a munkácsi uradalomba ne adja el a bort hordónként 40 tallér alatt²⁹, amennyiért akkor Kassán árulták. Figyelmeztette, hogy minél több pénzt szerezzen „Őfelsége számos szükségleteire”.³⁰ Tervezte a Tokajba való utazást, ahol 50 tallért kaptak egy hordóért, és a borárusítás befejezése után szándékozott Munkácsra menni.³¹ Ottlyk őszinte igyekezete ellenére azonban a boreladás nem a fejedelem elképzelése szerint sikerült, aki egy Bercsényinek írt levelében megjegyezte, hogy Ottlyk Kőrössyvel bizony nem dicsekedhettek a boreladásával.³²

Más feladat vezette Ottlykot a munkácsi várba, és pedig a fortifikációs munkák koordinálása és ellenőrzése. Március közepén elrendelte Kőrössynek a pénzt két bástya építésére a várhegy sarkán egy francia brigadéros tervei alapján.³³

Sárospatakról még március vége előtt a Rákóczi-birtokok és a Consilium Oeconomicum Aulicum székhelyére, Munkácsra távozott, ahol 1710 nyaráig maradt. Ott a fentebb említett feladatok mellett (a boreladás, az erődítési munkák) főleg a fejedelmi gazdaságok igazgatása, s más, az elnöki és az udvarmesteri tisztségből eredő ügyekkel foglalkozott. Noha az udvarmesteri kötelességeket a Consilium átszervezése után Sibrik Miklós viceudvarmester vette át, Ottlykot továbbra is foglalkoztatták a megszokott gazdasági udvari feladatok. Munkácsi tartózkodása idején felelős volt pl. a külföldi követek ellátásáért. Nyáron az új fejedelmi sátorra való anyagok, mint posztó, festékek vagy bagázia (amit egy váraljai zsidómesztertől kapott), vagy az udvar és a Nemesi Compánia számára rendelt áruk (az angol nyergek, anyagok, bőrök stb.) beszerzésével foglalkozott. Ezeket elsősorban a munkácsi, érsekújvári, jászberényi és pozsonyi zsidóktól, ill. más kereskedőktől vagy iparosoktól szerezte be. A fejedelmi vagy az állami jövedelmek forrásául szolgált – a boreladás mellett – a máramarosi bányákból származó só, amelynek értékesítését szintén az Udvari Gazdasági Tanács elnöke irányította. Csak júliusban 6000 Ft-ért adott el sót az eperjesi kereskedőknek. Jászberényben a máramarosi sóért augusztus elejéig összesen 9417 rajnai Ft-ot és 34 dénárt kapott.³⁴

1710 folyamán csúcspontra jutott Magyarországon a nagy pestisjárvány. A járvány télen és tavasszal ideiglenesen enyhült, de nyáron még nagyobb erővel kezdett dühöngeni. Százezer áldozatot is megkövetelt, megtizedelte az ezredeket, és egyes városokban a lakosság többségét

²⁹ THALY, Kálmán: A hazai képzőművészet, műipar, nemzeti viselet, fegyvergyártás és háztartás történetéhez II. Rákóczi Ferencz udvarában s korában IV. In: Történelmi tár 1883, 388. l.

³⁰ Uo.

³¹ Uo.

³² II. Rákóczi Ferenc fejedelem leveleskönyvei III, Budapest 1874, 129. l.

³³ THALY, Kálmán: A hazai képzőművészet, műipar, nemzeti viselet, fegyvergyártás és háztartás történetéhez II. Rákóczi Ferencz udvarában s korában IV. In: Történelmi tár 1883, 389–390. l.

³⁴ Uo. s. 393.

irtotta ki. A járvány újbóli terjedésének egyik oka a hosszú, forró nyár volt. Bizonyára a pestis miatt Ottlyk is nagy figyelmet fordított a gyógyszeres beszerzésére, különösen a munkácsi fejedelmi patika számára. Már júliusban megparancsolta az ottani gyógyszerésznek a kellő mennyiségű bor, pálinka s különböző gyógyszerek megszerzését.³⁵

Ottlyk hatáskörébe ment át fokozatosan több dolog a volt gazdasági tanács agendájából. Szluha György makoviczai prefektus árulása után, augusztus 18-án összes javait elkobozta. Már rendszerint a bérek fizetését is biztosította, és ugyanúgy augusztusban a fejedelmi udvar összes személyzetét kifizette.³⁶

1710 nyarán azonban egyre bonyolultabbá vált az ország igazgatása és irányítása. A néhány évig tartó válság és a pestisjárvány teljesen megbénította a közlekedést, szétbomlasztotta a gazdasági és a társadalmi életet. A fejedelem birtokain állandóan fogyott a munkaerő és a maradék lakosság szökéssel mentette életét. Szeptemberben Bulyovszky Dániel főszámvevő alig volt képes összetoborozni a máramarosi bányákban a munkásokat három és fél ezer darab kósó feltörésére, Tokajba való szállításával azonban megoldhatatlan problémákba ütközött.³⁷

Mivel a sárosi prefektúrával Ottlyknak nehézségei voltak, szeptember második felében Zboróra, a Makoviczai-uradalomba vonult vissza. Ősszel a különböző kuruc tiszteknek, hivatalnokoknak és idegen követeknek szánt borkiadással foglalkozott, valamint a Consilium állandó bérkiadásával és más járadékok kifizetésével. Október elején elhagyta Sároset és a Rákóczi-birtokok más központjába tartózkodott, Sárospatakon a hónap végéig maradt. Az ottani jelenléte fontos volt a szüret előkészítése szempontjából, ami, a császári hadsereg közeledése miatt nem lehetett sem könnyű, sem biztonságos feladat. A hadműveletek folytán úgyszólván néhány alkalommal meg kellett szakítani a szüretet. Az ellenséges katonaság azonban nem volt egyetlen probléma Ottlyk szempontjából. Óriási gondokat okozott számára a szekér- és a marhahiány, ami miatt csak késsé tudta a hordókat Munkácsra szállítani. Mivel Alsó-Zemplénben óriási károkat okozott a pestis, bizonyára a munkaerőhiánnyal is küzdenie kellett. Érdekes, hogy éppen a hosszú, száraz nyár miatt a szőlő rendkívül magas cukorfokkal rendelkezett, s így sok aszúborra is lehetett számítani, amit azonban már nem a kurucok szüreteltek le. Mindezen problémák ellenére viszont Ottlyk sikeresen leszüretelt, és október végén már Munkácson találjuk. A városba október 28-án vagy röviden előtte érkezett. Gondoskodott a különböző fegyverek és ruházat, az élelmiszer, a fűszerek, stb. szállításáról a Nemesi Compánia és az udvar számára.³⁸

³⁵Tamže, s 391.

³⁶KÓNYA, Peter: Kónya, Peter: Za Boha, vlast' a slobodu! Pohnuté osudy kuruckého generála Juraja Ottlyka. Prešov 2009.

³⁷THALY, Kálmán: A hazai képzőművészet IV, 394. l.

³⁸TAMŽE, s. 401.

Ebben az időben is sok időt szánt a bor gondozására, amely a fejedelmi gazdaságnak egyik legjelentősebb terméke volt. Novemberben és decemberben néhány jegyzéket állított össze a borállományról a Bereg megyei fejedelmi pincék részére. Ezek szerint 1710. november 24-én a munkácsi templomban, a vár udvarán és a szentmiklósi pincékben 346 hordó és 36 kis hordó tokaji bor volt lerakva (köztük 2 hordó és 12 kis hordó aszúbor, főleg a munkácsi várban). Együtt a borral, amiből a fejedelem feleségének, a porosz királynak Lengyelországba, az egri káptalannak, a podolini piaristáknak és Csáky István grófnak is küldtek, akkor a tokaji szüret összesen 559 hordó bort hozott.³⁹

A tokaji boron kívül, 1711 elején Ottlyk a beregszászi borok jegyzékét is kidolgozta. Beregszászban annak idején a fejedelmi birtokokból, a tizedekből, az elkobzott javakból és egyéb forrásokból származó borok voltak, mindössze 496 hordó mennyiségben. A beregszászi borokból Ottlyk különböző személyeknek 142 és fél hordót adott ki, köztük a Bonac márkinak szánt 30 hordót is. Munkácson az elnök az év végéig maradt, ott töltötte a karácsonyt és üdvözölte az 1711. évet.

Az új év első hónapjaiban is többnyire Munkácson tartózkodott, ahol mind az Udvari Gazdasági Tanáccsal, mind az udvarmesteri hivattal kapcsolatos feladatok foglalkoztatták. Továbbá figyelte a nemzetközi és a belpolitikai helyzet fejlődését, és tisztában volt a katonai vereség elkerülhetlenségével. Meggyőződött a béke minél hamarabbi megkötésének szükségességéről, és a saját személye s vagyona megmentésének reményét az akkor folyó béketárgyalásokkal kötötte össze. Hasonlóan, mint a konföderáció más magas tisztviselői, Ottlyk is egyre gyakrabban gondolkodott a kuruc tábor elhagyásáról és az elpártolásról.

Január végén Rákóczi közölte vele szándékát, személyesen akart találkozni Pálffy marsallal, és felszólította, hogy kísérje a vajai kastélyba. Ottlyk viszont ezt udvariasan elutasította, félt attól hogy személyesen tárgyaljon Pálffyval. A beszélgetésből azonban megtudta, hogy a fejedelem Lengyelországba szándékozik utazni, és katonai vereség esetén oda vonná ki a maradék hadsereget, ezzel nem érthetett egyet. Tudta, hogy ez megnehezítené a béketárgyalásokat, ezért a fejedelem tudta nélkül döntött bizonyos lépések megtételéről. Este Rákóczi távozása előtt Ottlyk titokban összehívta városi házába az összes Munkácson és környékén tartózkodó ezredest. Esküvel kötelezte és hallgatásra kérte őket, hogy mihamarabb látogassák meg Károlyi Sándor marsallt, javasolva a béketárgyalások folytatását, mert szerinte ettől függött az ország sorsa. Hangsúlyozta, hogy semmiképpen nem értett egyet a hadak külföldre való kivonásával, ami, véleménye szerint, pusztulásukat jelentette volna. Azzal érvelt, hogy azok, akik egykor Thökölyvel távoztak Törökországba, sokkal rosszabb sorsuk lett, mint azoknak, akik az uralkodó amnesztiáját elfogadták. Beszéde mélyen hatott az összegyűlt ezredesekre, akik biztosították, hogy inkább a halált választják, de Lengyelországba nem mennek ki. Még

³⁹ THALY, Kálmán: A hazai képzőművészet IV, 403. 1.

aznap este támogatásukról biztosították Károlyit a béketárgyalások ügyében, s arról, hogy nem hajlandóak elhagyni az országot.⁴⁰

Maga Ottlyk azonban az emigrációt nem tudta elkerülni. A Szenátus többségével és a fejedelmi udvarral együtt február 20-án útra kelt és másnap átlépte az országhatárt. Vele együtt kiment Lengyelországba Pál fia feleségével, Krman Dániel szuperintendens és a szolgaszemélyzet, nem kis vagyonával. Ottlyk kicsivel a határ átlépése után elvált a fejedelemtől és családjával, valamint legközelebbi embereivel együtt megszállt Skólje városában, ahol néhány napot töltött, amíg Rákóczi tovább haladt Sienawski palatinus és ország marsalljának várához.⁴¹ Ott Ottlyk március 15-ig tartózkodott.⁴² Nemsokára elhagyta a várost és Jaroslaw városa felé vette útját, ahol már Bercsényi várta, és fiával együtt fogadta.⁴³

Jaroslawban és környékén két hónapot töltött. Bercsényin és Ottlykékon kívül a városban több kuruc is tartózkodott, itt alakult ki a legnagyobb lengyelországi magyar kolónia. Lengyelországban a fejedelem Ottlykot szimbolikusan megdicsérte hű szolgálatáért. Egyik levelében írta meg Keczer Sándornak hű udvarmesteréről, hogy ugyanúgy mint Vay Ádám udvari marsallt, megjutalmazni szándékozott. A jutalom egy közelebről nem részletezett nagybirtok lett volna.⁴⁴ Természetesen, ez a szándék már nem teljesült.

Közben a béketárgyalások a szatmári béke megkötésével végződtek. A katonai vereség miatt, a nehéz belpolitikai helyzetre tekintettel a kurucok nemigen reménykedhettek a háború folytatásában. Ezzel az emigrációban is tisztában voltak. Ottlyk is azok egyike volt, akik a béke megkötése után a hazatérésre gondoltak, elhagyva a szabadságharc vezérét, éltek az amnesztiával, a békekötés lehetőségeivel.

Saját szavai szerint akkor jutott arra az elhatározásra, hogy haza indul, amikor tapasztalta, hogy a „jó Fejedelem Bercsényivel csak maguk privatumát keresik”.⁴⁵ Ettől fogva keresi a lehetőséget az uralkodó kegyelmének visszaszerzéséhez. A szabadságharcban betöltött vezető szerepe miatt nem akart kezes nélkül visszatérni, ezért titokban levelet írt Pálffy-nak, akihez Omasta nevű szolgáját küldte, s kegyelmet kért. A szolgálga szerencsésen átment a duklai hágón és így néhány nap alatt sikerült eljutnia Pálffyhoz Debrecenbe. A marsall hajlandó volt teljesíteni Ottlyk kérését, és Omastát pozitív válasszal küldte urához.⁴⁶

Május második felében sietve készülődött az indulásra, természetesen teljesen titokban. Először menyét, Szemere Juditot küldte haza anyjához. Ő maga Pál nevű fiával maradt még egy kis ideig a fejedelemmel

⁴⁰Ottlyk György önéletírása, 113–114. l.

⁴¹Ugyanott, 114–115. l. Krman, Daniel, ml.: Itinerarium. Cestovný denník. Ed. Minárik, Jozef – Viktory, Gustáv. Bratislava 1969, 34. l.

⁴²KRMAN, Daniel, ml.: Itinerarium. Cestovný denník. Ed. Minárik, Jozef – Viktory, Gustáv. Bratislava 1969, 35. l.

⁴³Ottlyk György önéletírása, 115. l.

⁴⁴II. Rákóczi Ferenc fejedelem leveleskönyvei III, Budapest 1874, 707. l.

⁴⁵Ottlyk György önéletírása, 117. l.

⁴⁶Ottlyk György önéletírása, 117–118. l.

Jaroslawban, hogy gyanúba ne essen. Csak azután indult Dukla felé, ahol várta már egy strázsamester tizenkét lovassal, akit Viard generális küldött neki hazajövele bebiztosítására. A lengyel–magyar határt valószínűleg 1711. május 26-án léphette át Ottlyk fiával és nem nagy kíséretével. Utána szerencsésen eljutottak Zboróra, az első mezővárosba a határ mellett, ahol kapcsolatba lépett a helybeli őrség parancsnokával, akinél másik menyét és poggyászát hagyta. Csak fiával utazott Pálffyhoz, aki közben Munkács alá vonult. Szerednyén találkoztak, úton az ostromlott Munkács felé, amelyet Sennyey István parancsnok nem volt hajlandó harc nélkül adni.⁴⁷

Még a szerednyei táborban, a marsall sátorában, fiával együtt hűségesküt tettek le az uralkodóra. Ottlyk szavai szerint Pálffy „nagy jó affectusát” mutatta neki, s nem akarta elbocsátani, és azért fiával együtt elkísérte Munkácsig.⁴⁸ Hasonlóan, mint negyedszázaddal ezelőtt Kassán⁴⁹, ekkor is igyekezett az erőd kiadására rávenni a kuruc védőket. Sikerült neki kialkudni a fegyverszünetet, és újrakezdeni a tárgyalásokat, a vár kapitulációjára azonban nem volt képes rávenni a parancsnokot, akkor sem, amikor Károlyi is bekapcsolódott a tárgyalásokba. Utána Pálffy eltávozott Munkács alól, és Löffelholz generálisra bízta az ostrom folytatását. A marsallal együtt Ottlykéék is elmentek haza. Először Kassára kísérték Pálffyt, ahol Ottlyk kért tőle egy bizonyítványt a közben elkobzott birtokainak visszaadására. Hálából egy pár jó vontató lovat ajándékozott a marsallnak.⁵⁰

Kassán Ottlyk elbúcsúzott Pálffytól, és Liptón keresztül tovább haladt haza, Trencsén vármegyébe. Így ért véget Ottlyk számára a negyedéves önkénytelen bujdosás, és a több mint hét évig tartó küzdelme Rákóczi oldalán. A szabadságharc idején az öreg kuruc és királyi főtiszt utoljára szerepelt országos jelentőségű eseményekben, miközben nagy sikereket ért el és szép politikai karriert futott be, mint a kuruc ország egyik legmagasabb főtisztje és gazdasági vezetője. Ezredes, majd brigadérosként először az udvarmesteri, s később az Udvari Gazdasági Tanács alelnöki és elnöki tisztségét töltötte be, és így kétségkívül a korabeli Magyarország politikai és katonai elitjéhez tartozott.

⁴⁷ KRMAN, Daniel, ml.: Itinerarium. Cestovný denník. Ed. Minárik, Jozef – Viktory, Gustáv. Bratislava 1969, 35. l.

⁴⁸ Ottlyk György önéletírása, 118. l.

⁴⁹ Thököly felkelés végén, utána, amikor kiszabadult a fogságból Kapy várában, átment Caprarához és jelentős feladatot játszott Kassa kapitulációjánál.

⁵⁰ Ottlyk György önéletírása, 119. l.

Beregszász város napja, 2011. május 20.
A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola hallgatói
felidézik az 1703-as beregszászi zászlóbontást.

Akik legtovább kitartottak – Munkács védői 1711-ben¹

Munkács szerepe a Rákóczi-szabadságharc időszakában önálló monográfia témája lehetne, ehhez azonban még hatalmas forrásanyag vár feltárássra. E mozgalmas éveken belül is kiemelkedő fontossággal bírnak az 1711. esztendő történései, amikor Munkács őrsége a szatmári békekötést és a majtényi zászlóletételt követően még majd két hónapig dacolt a kapitulációt követelő Károlyival és Pálffyval, s a lehető legtovább tartott ki a fejedelem elvi álláspontja mellett. Sajnos, ma még ennek a rövid időszaknak a történetét sem tudjuk feldolgozni, hiszen egyelőre báró Sennyey István főparancsnok és helyettese, Szentiványi János brigadéros levelei is nagyrészt kiadatlanok, nem is beszélve az egyéb fontos forrásokról.² Itt és most – terjedelmi korlátok miatt – csak rövid áttekintésre nyílik lehetőségünk, de jobbára nem eddigi ismereteink összegzését, Munkács 1711. évi történetének vázlatát szeretnénk adni, hanem egy későbbi feldolgozás előmunkálataként a vár védőinek jelenleg ismert adattárát szeretnénk közrebocsátani.

Bevezetéképpen persze szólni kell a fejedelem Munkáccsal kapcsolatos terveiről és intézkedéseiről, a vár élén bekövetkezett parancsnokváltásról, és a szatmári békét követő bő másfél hónap történéseiről, a várbeliek – inkább politikai, mint katonai – magatartásáról, amely Rákóczi közjogi álláspontjának képviselőjétől fokozatosan jutott el a béke elfogadásának gondolatáig, végső soron Munkács átadásáig.

Rákóczi nem csupán családi kötődése révén ragaszkodott a roppant kiterjedésű munkácsi uradalomhoz („hercegséghez”) és annak központjához, hanem gyermekkori tapasztalata alapján a tartós ellenállás utolsó bástyáját látta benne. Éppen ezért a szabadságharc hanyatlásakor, amikor már tisztában volt a katonai vereség elkerülhetetlenségével, s csupán az egyetemes béketárgyalásokon való részvétel lehetősége lebegett a szeme előtt, ezt a várat szánta végső menedéknek. 1710 májusában I. Péterhez küldött követei, Herbaix francia titkár és Petronius Kamiński munkácsi unitus püspök számára adott instrukciójában felajánlotta a cárnak, hogy helyezzen 3-4 ezer főnyi orosz katonaságot Munkács várába,

¹ A tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíjának támogatásával készült.

² A korszak 2009-ben elhunyt kiváló kutatója, Bánkúti Imre például „Már nem háború, de még nem béke” címmel tervezte megjelentetni az 1711. május 1-jétől 1711. június második feléig, azaz Munkács feladásáig terjedő időszak forrásait. E kéziratban maradt munkáját a közeljövőben szeretnénk sajtó alá rendezni a *Hadtörténelmi Közlemények* hátsójain, de adatait már jelen munkához is felhasználtuk.

azzal az ürüggyel, hogy XII. Károly Magyarországra való menekülését szeretné meggátolni. További 2000 lovas és 1000 gyalogos elég volna az összeköttetés biztosítására és néhány más vár megszállására. A fejedelem érvelése szerint Péter cár ezzel nem avatkozna be a háborúba, csupán Rákóczi személyét helyezné védelme alá...³ A kalandos katonai-diplomáciai elképzelés persze nem valószínűsíthető, de jól jelzi Rákóczinak mind az orosz segítséghez fűződő reményeinek határtalanságát, mind pedig a munkácsi vár stratégiai jelentőségébe vetett hitét.

Jó háromnegyed évvel később, midőn elszánta magát az országból való távozásra, hogy személyesen vegye át Bercsényitől a círral folytatott tárgyalások irányítását, részletes védelmi tervet dolgozott ki Munkács főkapitánya, Vay Ádám számára.⁴ Vaynak azonban lengyelországi terveiben is szerepet szánt a fejedelem, s mivel annak idején bécsújhelyi fogolytársa volt, és csak szigorú kötelezvény mellett nyerte vissza szabadságát, nem volt tanácsos őt a császáriak esetleges bosszújának kitenni.⁵ Utódául Sennyey István generálist, a konföderáció kancellárját szemelte ki, a várhegy lábánál elterülő, megerősített alsóváros parancsnokává pedig Szentiványi János brigadérost tette meg. Minderről 18-án Károlyt is tájékoztatta: „Munkács váráról én is tehetségem szerint provideáltam instructiórúl és commendansrúl; mivel Vay uramat, úgy látom, kintelen leszek magam mellé hívatnom, – idegen országon is legnagyobb kincs lévén az hív szolgál, – helyében már Sennyey István resolválta magát, de még hadd maradjon közöttünk az dolog.” Majd a következő híres szavakkal kötötte Károlyi lelkére Munkács várának fontosságát: „...így azért legdrágább kincsemet: édes hazámat, Munkácsomat és abban lévő másik mindenemet Kegyelmedre hagyom, s lelkire, hitire kötöm, bízom...”⁶ A fejedelem Emlékirataiban ezzel szemben azt olvashatjuk, hogy Munkács parancsnokának nem rendelte el, hogy Károlyinak engedelmességedjék.⁷ Károlyi valójában március végéig több ízben is rendelkezik Munkács védelméről, a helyőrség belső ügyeiről,⁸ és a vár parancsnokai csak Rákóczival való szakítása után, áprilistól tagadják meg neki az engedelmességet.

A február 10-i instrukciót követő hetekben nemigen haladtak előre Munkács védelmének előkészületei, mivel a régi parancsnok már nem, az új pedig még nem vette kézbe az irányítást. Károlyi Sándor erre figyelmeztette is a fejedelmet, miután február 21-én Vaytól megismerhette az instrukció tartalmát, s addig is, míg Rákóczi egyértelmű parancsa e tárgyban megérkezett volna, maga látott hozzá a fejedelem instrukciójában

³ SZALAY, 1864. 4–7.

⁴ Salánk, 1711. február 10. Lásd: AR I/III. 572–590. Újra kiadva: *Bánkúti*, 1976. 371–385. és legújabban: *Csatáry*, 2011. 10–24.

⁵ AR III/I. 422.

⁶ AR I/III. 593.

⁷ AR III/I. 422.

⁸ Utoljára március végén járt Munkácson, Rákóczival való stryji találkozójáról hazatérőben.

foglaltak megvalósításához.⁹ Vay Ádám végül betegsége miatt csak késve csatlakozhatott Rákóczihoz: március 3-án átadta a parancsnokságot Sennyeynek, majd másnap elindult Lengyelországba.¹⁰ Károlyi március 7-én ismét Munkácsra érkezett, s 8-án levélben tájékoztatta a fejedelmet többek között a parancsnokváltás lezajlásáról, a várbeli állapotokról és az általa tett újabb rendelkezésekről.¹¹

Az új főparancsnok, Sennyey István március 13-án írta első jelentését a fejedelemnek,¹² s némi szabadkozással, de készséggel ajánlotta magát a rábízott feladat teljesítésére. Az őrség létszámát ekkor 2500 főnél többre becsülte, egyedül a palotásezred is 895 főt számlált. Ugyanakkor Pálffynek a debreceni főbíró, Komáromi Csipkés György által közvetített ajánlatait kedvezően ítélte meg, és a későbbiek során is általában közbülső álláspontot képviselt Károlyi és a fejedelem között a tárgyalások ügyében. Április 16-án például óvatosan mentegeti Károlyit Rákóczinak írt levelében, s a nemzet békevágyával magyarázza az első szatmári gyűlés határozatait.

Rákóczi és Károlyi szakítása után Munkács védői elfogadták a fejedelem álláspontját, és szembefordultak Károlyival. Az addig Beregszász környékén álló Zay-lovasezred is a vár alatti új erődbe vonult, amelynek teljes kiépítése azonban nem haladt megfelelően, mert azt a tavaszi áradás is jelentősen akadályozta. A kukizóvi kiáltványt Sennyey május 3-án olvastatta fel, s ekkor vette a békeokmány másolatát is, amelyet az őrség nyomására szintén kihirdetett, majd megküldött Rákóczinak. Károlyihoz írott május 4-i levelében már a békepontok által Rákóczi meghódolására biztosított háromheti határidőre hivatkozva zárkózott el a kapitulációtól, mint írta, a vár idő előtti feladása esetén még Pálffy is joggal csúfolódhatna rajtuk. Jellemző az a kósza hír, amelyet, nyilván félig tréfából, félig bosszantásképpen vetett oda Károlyinak utóirat gyanánt: „Itt olyan hír folyamodott, hogy a Felső Császár bizonyosan megholt volna, és már Bercsenyi Uram fog királyságra választatni. Ez jó hír kegyelmednek.”

⁹Károlyi február 21-i és 22-i levelei Rákóczihoz. (A korabeli levelezésekre csak dátummal hivatkozunk, a pontos jelzeteket lásd tanulmányunk végén, a források és irodalom felsorolásánál.)

¹⁰Munkács, 1711. március 13. Sennyey Rákóczihoz: „Felsőged levelét alázatosan vettem az commandónak kezemre való vétele felül, de minekelőt[te] érkezett volna, már annak előtte, úgy mind 3. praesentis Vay Ádám Uram az instructióval edgyütt resignálta...” Barkóczy Krisztina március 3-án még Vay betegségéről írt férjének, majd 6-án tudatta, hogy „Tegnapelőt mene el Vay Uram, betegen jobbára.” NB. Szathmári Király Ádám azt írja naplójában, hogy Vayval február 29-én indultak Lengyelország felé, de március 3-áig Szolocsinán kellett időzniük a Pinnye áradása miatt, majd 3-án Vereckéig jutottak, és ott töltötték az éjszakát. E források alapján némi bizonytalanság van Vay elindulásának pontos napját illetően, Szathmári Király legalább a február 29-i dátumban biztosan téved, mert 1711 nem volt szökőév! Lásd: RT I. 235.

¹¹BÁNKÚTI, 1991. 47–49.

¹²Fentebb is ebből idéztük a parancsnokság átvételéről szóló részt. A továbbiakban főként Sennyey és Szentiványi levelezése, valamint a tanulmányunk végén felsorolt egyéb levelek alapján vázoljuk fel a főbb eseményeket a vár kapitulációjáig.

Május 13-án maga Pálffy szólította meghódolásra a védőket Nagymihályon keltezett levelében, amelyben arra is kitért, hogy a háromheti terminus csupán Rákóczi személyére érvényes, a fegyveres ellenállásra nem. Sennyey Rákóczi álláspontját tolmácsolva arra hivatkozott, hogy a király halálával megszűnt az ellenségeskedés oka és minden alapja, nincs is kinek feladni a várat. Meg kell várni az új király választását, azt követően ők is egy akarattal csatlakoznak az ország döntéséhez. Addig azonban semlegesek kívánnak maradni. Jellemző azonban, hogy a vele távoli rokonságban álló Ebergényi László császári altábornagy is csupán körmönfont okoskodásnak tartotta érvelését, melyeket rendre cáfolni igyekezett, majd a következő ironikus példával summázta a munkácsiak helyzetét: „... az torma egyszer akarván magát kölletni, avval dicsekedett, hogy ő mézzel igen jó. Arra az méz felel, s mondja, hogy ő torma nélkül is igen jó! Sennyei Uram is Munkáchoz az országgal jó, de az ország ökegyelmek nélkül is igen jó.”¹³

Közben Pálffy május 14-én fogadta Ungvár védőinek hódolatát, majd 17-én délelőtt 10 óra tájban mintegy kétezer lovassal és néhány száz gyalogossal Munkács alá szállt, s 18-án indulatos levélben utasított el minden kifogást: további ellenállás esetén nem katonai ellenségként, nem kurucként, hanem tolvajok s rablók módjára fog bánni velük.¹⁴ 19-én az őrség ezt a fenyegetést még önérzetesen visszautasította, s kitarítottak amellett, hogy minden ellenségeskedés nélkül, az ország törvényeinek megfelelően, csupán a vár ura számára kívánják megtartani Munkácsot, de az új király megválasztása után készek azt átadni. Pálffy már távozóban volt, mikor – még 19-én – Károlyi is Munkács alá ért. Ő is tett egy kísérletet, és beüzent a várba, de a kiküldött követeket (Zay András, Bagossy Lászlót és Nagyidai Sámuel) ő sem tudta jobb belátásra bírni. Pálffy haragosan eltávozott, Károlyi pedig még egy kísérletet tett, de ekkor a védők küldöttei csak az örposztokig mentek ki, és nem voltak hajlandók bemenni a városba Károlyihoz,¹⁵ hanem őt kérték volna magukhoz. Erre Károlyi Sándor is elveszítette a türelmét, s nem ment elébük személyesen, de még egy üzenetváltással megpróbálkozott. Ennek eredménytelensége után ő is azzal távozott, hogy részéről „vesszenek ottan”.¹⁶

Munkács alatt Löffelholz altábornagy maradt az ostromzár kiépítésére, aki a város Podhering felé eső kertjénél foglalt állást. Sem a védők, sem a császáriak nem kezdtek ellenségeskedésbe, bár Löffelholz nem annyira „barátsága” jelöl, ¹⁷ hanem azért tartózkodott a támadástól, mert

¹³ Lásd Ebergényi május 17-i levelét Károlyi Sándorhoz: EBERGÉNYI 132

¹⁴ 18-i levelén kívül Pálffy titkára is élénken ecseteli a tábornagy bosszús fenyegetőzését: PULYAI 216.

¹⁵ Munkács városa kívül esett a vár védelmi rendszerén, a császáriak így azt könnyen birtokba vehették.

¹⁶ Károlyi május 21-én Olcsván kelt levele Ebergényi Lászlóhoz: EBERGÉNYI 141.

¹⁷ Sennyey írja Rákóczinak jún. 4-én: „Miulta az német ideszállott, azulta mint egymás baráti valánk...”

„az katonái tudatlanok” voltak „az föld situációjában”, s Károlyitól kért vagy 100 katonát még május végén, aki azonban nem tudott eleget tenni a kérésnek.¹⁸ Május 31-én, vasárnap azután bekövetkezett az első összecsapás: a császáriak elhajtották a várbeliek vágómarháinak zömét és számos lovat is, 16 embert vágtak le, s 12-t fogtak el.¹⁹ A következő napokban Löffelholz komoly előkészületeket tett az ostromra, Sennyey becslése szerint ekkor már 1500 gyaloggal, 2000 lovassal és 12 ágyúval rendelkezett, ez utóbbiak közül három 12 fontos, a többi pedig apróbb ágyú volt, melyekhez még három morszár is járult. Löffelholz lépése megtette a hatását: a védők Zay András követségbe küldték Pálffyhoz: háromhavi fegyverszünetért cserében készek átadni az alsó erődöt. Rákóczi június 13-án ugyan jóváhagyta volna ezt a megoldást, de Zay már 11-én visszatért Pálffy elutasító válaszával.

Úgy tűnik, hogy közben, június 7-én Sennyey újabb levelet írt Pálffynak, amelyet az akkor vett kézhez, midőn Károlyi is éppen nála tartózkodott Kassán. Pálffy válasza sem méltatta volna a kérést, de Károlyi hosszas kérésére engedélyt adott neki, hogy ő írjon Munkácsra. 10-én vagy 11-én Károlyi hosszú levélben intette Sennyeyt a meghódolásra, s a korábban Ebergényivel egyeztetett módon, pontról pontra cáfolni igyekezett Rákóczi és a védők álláspontját. Végül azt javasolta, hogy fogadják Pálffy emberét, aki világosan elmagyarázná a helyzetet és a békeség garanciáit, s akinek meghallgatásához nemcsak a főtiszteket, hanem az alacsonyabb rangú tisztek és a közlegények képviselőit is ki kell rendelni. Károlyi tehát abban bízott, hogy a Rákóczihoz személy szerint ragaszkodó főtisztekkel szemben legalább a közkatonákat meg tudná nyerni a békeség ügyének.²⁰

A védők között már Zay sikertelen követsége után megindult a bomlási folyamat, erről június 12-én maga Zay András és Szentiványi János is beszámolt Rákóczinak. Ekkor még mindketten azt ígérték, hogy a kapituláció után rendezett seregben fognak Lengyelországba vonulni, s Zay a lovasság egy kisebb részét előre is küldte.

Közben, június 14-ig tüzérségi ostrom is folyt, a szüntelen ágyúdörgést Károlyi olcsvai birtokán is hallották.²¹ Sennyey 14-én tűzszünetben állapodott meg Löffelholzzal, kölcsönösen kezeseket állítottak (a várbeliek Turcsányi alezredest küldték ki, az ostromlók pedig Stern őrnagyot küldték be),²² s az immár elkerülhetetlenné vált kapituláció előzetes feltételeit június 15-én írásba foglalták. Munkács védői ebben a

¹⁸ Károlyi május 23-i levele Nagykarolyból Ebergényi Lászlóhoz: EBERGÉNYI 143.

¹⁹ Lásd Sennyey imént idézett jún. 4-i levelét. Károlyi jún. 3-án már Ebergényit tájékoztatja a rajtaütésről, egyelőre csak mint meg nem erősített hírt: EBERGÉNYI 165.

²⁰ Károlyi ezen levelének saját kezű fogalmazata jún. 10-i dátummal maradt fenn, Pálffy titkára viszont 11-i keltezéssel adta közre: PULYAI 217–222.

²¹ Károlyi jún. 16-i levele Ebergényi Lászlóhoz: EBERGÉNYI 166.

²² Károlyi jún. 17-i levele Ebergényi Lászlóhoz: EBERGÉNYI 169.

szatmári békepontok rájuk történő kiterjesztését, a békekötés után történetekre is érvényes teljes amnesztiát kértek. A főbb tisztek (Sennyey István, Szentiványi János, Bay László, Zay András, Bagossy László, Rhédey Ferenc, Turcsányi János, Nagyidai Sámuel, Horváth György és Boda István) mindegyike aláírta és lepecsételte az okmányt, amelyet Szentiványi János brigadéros, Rhédey Ferenc alezredes és Dobay László nógrádi nemes vitt meg Kassára. Pálffy 18-án a követelések nagy részét elfogadva visszaküldte őket, majd a nyomukban járva ő is Munkács alá ment.²³

A vár 22-én kapitulált hangos üdvölvések, dob- és trombitaszó mellett, nagy pompával, hálaadó szentmisével. A kuruc helyőrséget Pálffy János titkára, Pulyai János eskette fel a császár hűségére, aki legalább 4000 gyalogosra és 500 lovasra becsülte létszámukat.²⁴ A várral együtt jelentős hadianyag és élelmiszerkészlet jutott a császáriak birtokába. 23-án Pálffy jelentette Eleonóra régenskirálynénak, III. Károlynak és Savoyai Eugén hercegnek Munkács meghódolását, s ezzel a magyarországi harcok lezárását.²⁵ János napját a volt kurucok és a császáriak már együtt ünnepelték, sőt a mulatságra Károlyi is megérkezett.²⁶

Magyarország teljes pacifikálásának híre a még Barcelonában tartózkodó új királyt is örömmel töltötte el, s III. Károly 1711. július 31-én levélben mondott köszönetet Pálffynak: „Huszonötödik Maji [helyesen Junii!] datált leveleteket vévén, szerencsés tudósítását annak, hogy Munkács is nekünk feladatott, és most serénységtek s szorgalmatosságtok által az országban egész nyugalom szereztetett, és még hamuban lévő minden szikrák eloltattanak, megértettük, melly is nekünk szolgálatunkra annál örvendetesebben esett, hogy ezen fő erősség is már kezünkhöz jutott, azáltal a ti érdemetek, mellyet ti már ezelőtt is hívséges szolgálattokkal kerestetek, nálunk igen öregbedett.”²⁷

Adattár

Az alábbiakban számba vesszük mindazokat, akikről biztosan tudjuk, hogy 1711 márciusától Munkácson tartózkodtak. (Itt csupán a várat és a várhegy alatt kiépített erődöt értjük, s nem foglalkozunk a védelmi rendszeren kívül eső mezőváros sorsával, lakóival és az ott-tartózkodókkal, illetve azokkal, akikről nem dönthető el, hogy a várban vagy a városban tartózkodtak-e.) Betűrendben, lexikai tömörséggel ismertetjük korábbi szerepüket, részletesebben szólunk munkácsi tartózkodásukról, majd

²³ PULYAI 222–228.

²⁴ PULYAI 223.

²⁵ LUKINICH, 1925. 476–477.

²⁶ Károlyi jún. 30-i levele Ebergényi Lászlóhoz: „...Szent János napján megtáncoltatám az tiszteket és az male contentus köszvényeseeket [ti. saját unokabátyját, az öreg Sennyeyt], hogy egyik egy, másik más szegeletben hevert.” *Ebergényi* 183.

²⁷ PULYAI 239.

ismét röviden utalunk későbbi sorsukra. Életrajzi adataiknál Heckenast Gusztáv általunk kiegészített és sajtó alá rendezett munkájára hivatkozunk,²⁸ a munkácsi időszak forrásait, elsősorban saját Munkácsról keltezett leveleiket azonban részletesen felsoroljuk, ezzel is megkönnyítve a későbbi kutatásokat. Természetesen azoknál az alacsonyabb rangú tisztelnél, akik nem szerepelnek Heckenast Gusztáv említett művében, részletesebb forráshivatozásokat alkalmazunk. A téma feldolgozásával e névsor bizonyára bővülni fog még, egyelőre csupán jelenlegi ismereteinkről adhatunk áttekintést.

Bagossy László, csengerbagosi (16??–1723) – ezredes

Szatmár vármegyei köznemes, Bagossy László és Jósa Borbála fia, az 1709-ben elhunyt Bagossy Pál császári ezredes, majd kuruc generális öccse. A Kaplony nemből származó családja egy töről fakad Károlyiival. Előbb kapitány bátyja császári gyalogezredében, a nyugati hadszíntéren harcolt, majd két évvel Bagossy Pál átállása és pár héttel annak halála után, 1709 tavaszán ő is hazaszökött és kuruccá lett. Rákóczi gyalogezredessé nevezte ki. 1710 végén Eperjes parancsnoka, december 9-én kénytelen feladni a várost. 1711. február elején ő viszi meg Rákóczinak a fegyverszünettel kapcsolatos parancsát Kassára, s ekkor Pálffytól útlevelet nyert felesége, Szalay Mária számára, akit így Kassáról biztonságosan kihozhatott.^{a)} Ezután ezredének maradékával a munkácsi helyőrséghez csatlakozott, az alakulat 1711. február 3-án mindössze 173 főt számlált, 40 fő Munkácsról, illetve az odavonulás közben megszökött, két kompánia pedig ekkor még Súlyomkőn állomásozott.^{b)} Rákóczi 1711. május 17-én Javoróból kelt levelében biztosította őt bizalmáról, ezredének kiegészítésére pedig Károlyi (Turcsányi János-féle) gyalogezredét rendelte. A két alakulat egyesítése előtt azonban még tájékoztatást kért a számfeletti tisztekről. Bagossy László előzőleg bizonyára kegyelemlevelet kért időközben elpártolt öccse, Bagossy Mihály főstrázsamester számára, mert a fejedelem ezzel kapcsolatban megjegyezte, hogy nincs szükség a személyre szóló kegyelemlevélre, hiszen nyílt levélben hirdetett közkegyelmet a hűségére visszatérőknek.^{c)} Május 19-én Zay Andrással és Nagyidai Sámuellel együtt ő is részt vett a vár feladásáról Károlyival folytatott eredménytelen megbeszélésen.^{d)} Végül június 15-én Bagossy ezredes is aláírta az előzetes kapitulációs pontokat.^{e)} Később birtokain telepedett le, 1717-ben az utolsó tatárbetörés ellen felkelt Szatmár vármegyei sereg parancsnoka volt.

Életr.: *Heckenast–Mészáros*, 2005. 32–33. **a)** Lásd Rákóczi február 1-jén Olcsván, illetve Károlyi február 3-án Munkácon kelt leveleit Pálffyhoz: *Pulyai* 97., 103. **b)** MOL P 396. 1. No. 11 401. **c)** AR I/III. 670. **d)** Károlyi május 21-i levele Ebergényi Lászlóhoz: *Ebergényi* 141. **e)** *Pulyai* 226.

²⁸ HECKENAST–MÉSZÁROS, 2005.

Balogh Gáspár, ócsai (1667?–1741 előtt) – fizetőmester

Hont vármegyei köznemes, Balogh Mihály és Baloghy Eszter fia. 1703 szeptemberétől Rákóczi híve, ekkor hadbiztos, majd Hont vármegye szolgabírája, másodalispánja és újoncozó kapitánya. 1710-től hadi pénztáros (fizetőmester). 1711 elején már Munkácson szolgál, feladata a helyőrség zsoldjának fizetése volt, az ehhez szükséges pénz azonban nem állt rendelkezésére folyamatosan, egyszer Szentiványi brigadérostól, más-szor Kőrössy főkomornyiktól kellett kölcsönt felvennie. A fejedelmet folyamatosan tájékoztatta a nehézségekről. Így pl. az 1711. február 11-i instrukciónak megfelelően öthetente kellett a hópénzt kiadnia, s bár „az szegény hajdú nem igen vette észre az aeconomiát, de az artoleristák igen észrevették”, és a főparancsnoknál tiltakoztak Balogh ellen, hogy miért csinál „öt hétbül egy holnapot”. Április végén a tüzérség már személyében is megfenyegette, és a rendes számítás szerinti zsoldfizetést követelte. A vár és az alsóváros őrségén kívül még a környéken állomásozó Charrière-ezred zsoldját is neki kellett kigazdálkodnia. Végül maga kérte, hogy ellenőrizzék számadásait.^{a)} Rákóczi május 13-án Eötvös Miklós kerületi hadbiztost, Szentiványi János brigadérost és Szentiványi Rafael hadbíróat bízta meg az elszámoltatással.^{b)}

Életr.: *Heckenast–Mészáros*, 2005. 39. **a)** Február 22-én, március 18-án, április 16-án és április 30-án kelt levelei Rákóczihoz. **b)** Rákóczi rendeletei Sennyeyhez és Baloghhoz: AR I/III. 715–716.

Barkóczy Krisztina, szalai báró^{a)} (1671–1724) – Károlyi felesége

Báró Barkóczy György és báró Koháry Judit leánya, 1687-től báró Károlyi Sándor felesége.^{b)} 1703 őszén férje távollétében adta fel a család nagykárolyi várkastélyát a kurucoknak. Miután Károlyi is kuruccá lett, s Rákóczi tábornokaként szinte folyamatosan távol volt családjától, rá hárult a háznép és a gazdaság irányítása. 1710 végén elszánta magát, hogy családjával Lengyelországba távozik. Ekkor várandós volt, s vele tartottak gyermekei, Károlyi Klára és Ferenc, valamint özvegy édesanyja, Koháry Judit is. 1710. december 31-én érkeztek Munkácsra, s előbb úgy volt, hogy azonnal tovább kell indulniuk Lengyelország felé, de 1711. január 7-én – különböző bizonytalan hírek miatt – maga Rákóczi is maradásra intette. Végül családotul, cselédestül Munkácson rekedt, az alsóvárosban építettek szállást a részére, de az árvizek miatt számos kényelmetlenség érte, vermei például beáztak. Eleinte sűrűn tudósította férjét, de ismert levelei közül március 6-án kelt az utolsó, amelyben Vay távozását is említi. Későbbi levelei egyelőre nem kerültek elő, pedig Károlyi még április 26-i levelének vételét is nyugtázta,^{c)} sőt a május 3-án kelteztet is megkapta, de a benne foglalt hírek fontossága miatt tovább küldte azt Pálffy-nak.^{d)} A család helyzete ekkor már egyre bizonytalanabb volt, férje leveleit is csak felügyelet mellett olvashatta el, majd Sennyey

megküldte azokat Rákóczinak.^{e)} Maga Barkóczy Krisztina is levelet írt a fejedelemnek,^{f)} aki azzal a megszorítással járult hozzá elbocsátásához, hogy csak Károlyi másodszori kérésére engedjék távozni az élésen kívül minden vagyonával együtt.^{g)} Miután Károlyi április 28-án Szentiványinak írt levelében is sürgette kibocsátását, Sennyey engedélyezte a család távozását. A katonák lázongása és fenyegetőzése miatt azonban úgy döntött, hogy előbb csak anyja és gyermekei térjenek haza, ő maga pedig a nagyobb biztonság kedvéért felköltözött a várba.^{h)} Végül május 17-én biztonságos kísérettel hagyhatta el Munkácsot.ⁱ⁾

Életr.: *Takáts*, 1910. **a)** A szakirodalomban gyakran grófi címmel említve, de a grófságot nem atyja, hanem nagybátyja, Barkóczy Ferenc nyerte el 1687-ben, csupán saját utódai számára. Grófságot csak férje révén nyert 1712-ben. **b)** *Heckenast–Mészáros*, 2005. 220. **c)** Károlyi levele nejehez április 28-án. **d)** Lehet, hogy az akkori sürgető helyzetben Károlyi másolatot sem készíttetett róla, ezért nincs ma meg. Talán a Pálffy-levéltárban vagy Bécsben kell keresni. Lásd: *Ebergényi* 118. **e)** Máriássy Ádám dátum nélküli levele Rákóczihoz: „[Károlyi] leveleit Senyei Uram odaadt volna az Asszonynak, ha nem onszoltam volna, hogy szükséges Felsőgednek megküldeni, de ugyancsak előttem az Asszonnyal megolvastatta...” NB. Károlyi április 28-án két levelet is írt nejeének, amelyek a Rákóczi-levéltár emigrációba vitt részében maradtak fenn! **f)** Sennyey írja április 30-án Rákóczinak: „Károlyiné Asszonyom levelét Máriási Uram fogja elvinni Felsőgedhez.” Sennyey ebben a levelében kért utasítást a fejedelemtől, hogy mi tévő legyen az elpártoltak Munkácson rekedt családtagjaival, többek között Károlyinéval. **g)** Rákóczi május 10-i levele Sennyeyhez: AR I/III. 647., 649. **h)** Sennyey május 4-i levele Károlyihoz. **i)** Károlyi levele május 18-án Koháry Istvánhoz, anyósának bátyjához: *Bánkúti*, 1991. 77.

Bay László, ludányi, illetve „keneszlai”, azaz kenézlői – munkácsi vicekapitány (várparancsnok)

Bay István és Rády Zsuzsanna fia, Bay Mihály kuruc diplomata öccse. Thököly híve és emigránstársa. 1703 őszétől Bercsényi Miklós lovas-ezredének parancsnoka, 1705 tavaszától munkácsi vicekapitány, s Vay Ádám főkapitány távollétében a vár tényleges parancsnoka. Az 1711. február 10-i instrukció szerint alárendeltség tekintetében közvetlenül a főparancsnok után következett, s csupán annak távollétében függött az alsóvárosban parancsnokló Szentiványi brigadérostól. Hatásköre eszerint a felső várakra terjedt ki.^{a)} Aláírta a június 15-i előzetes kapitulációs pontokat.^{b)}

Életr.: *Heckenast–Mészáros*, 2005. 51. **a)** AR I/III. 589. **b)** *Pulyai* 226.

Boda István – főstrázsamester

I. Lipót 1668. április 28-án adott címeres nemeslevelet id. Boda Pál és ifj. Boda István (feltehetőleg apa és fia) részére, melyet Abaúj vármegye hirdetett ki.^{a)} Édesanyja alább idézendő folyamodványa szerint kezdettől fogva katonáskodik, de csak 1706. június 5-én szerepel először az udvari palotásezred kapitányaként egy hadbírószági tárgyalás jegyzőkönyvében.^{b)} A következő két évben végig századparancsnokként szerepel.^{c)} 1708. au-

gusztus 3-án a trencsényi csatában fogságba esik, egy 1708. novemberi kimutatás szerint még rab Győrött, kassai illetőségű, református vallású.^{d)} Minden bizonnyal az ő édesanyja az a nemesasszony, özvegy Boda Pálné, aki 1709. május 29-én azzal a kéréssel fordult Rákóczihoz, hogy vegye pártfogásába a hejcei (falu Gönc mellett) nemességgel szemben, mivel azok a zsoldosállításhoz szükséges adót vetettek ki rá, holott fia hat esztendeje szolgál, s a trencsényi csatában sebesülten fogságba esett.^{e)} Nem sokkal ezután kiszabadult, mert az ezred 1709. november 5-i tabellájában már őrnagyként szerepel, keresztnév nélkül.^{f)} Szintén őrnagyként írta alá és hitelesítette gyűrűspecsjével az ezred 1710. március 25-i létszámkimutatását,^{g)} s egy 1710. augusztus 15-én a halmaji táborban kelt kimutatáson is az ő aláírása és pecsétje szerepel.^{h)} Ekkoriban meg kívánt válni beosztásától,ⁱ⁾ de utóbb mégis a helyén maradt, mert 1711 tavaszán Munkácson találjuk. Horváth György előléptetése kapcsán – mellőzöttnek érezve magát –, sértődötten ismét távozni kívánt ezredétől. Szentiványi ekkor alezredesi kinevezésre terjesztette fel, és azt javasolta, hogy küldjék Husztra,^{j)} de eredménytelenül, mert 1711. június 15-én ő is aláírta az előzetes kapitulációs pontokat, még mindig csak főstrázsamesterként.^{k)}

a) *Esze*, 1955. 486. 3. jegyz. **b)** MOL P 676. Évrendezett iratok, 1706. **c)** Keresztnév nélküli említései az ezred 1707. november 3-i, 5-i, december 8-i és 1708. július 24-i tabelláiban: MOL G 28. V. 2. c. fol. 153., 206–207. és 276., ill. MOL P 396. 1. Ser. I. 1707. december, Fasc. 1. A. 32.; 1708. június 30-án Rákóczi megrója Károlyi Sándort, amiért Boda palotás kapitánytól 1000 tallért vetetett fel az ezred pénzéből lóvásárlás céljára: AR I/II. 287.; 1708. július 18-án pedig ismét a fejedelem említi Bodát, midőn Berthóti Ferenc parancsnoksága alá rendeli a kassai főkapitányságban elszaporodott tolvajbandák felszámolására: MOL G 19. II. 3. h. Prot. Rák. tom. I. fol. 172. **d)** *Thaly*, 1897. 326. **e)** *Esze*, 1955. 485–486. **f)** MOL G 15. I. 1. Caps. F. Fasc. 180., adatait idézi: *Thaly*, 1891. 165–166. **g)** OSzK Kt. Fol. Hung. 1389. Fasc. 16. fol. 41. **h)** MOL G 15. I. 1. Caps. G. Fasc. 225. fol. 37–38. Címerében hármashalom közepébe szúrt egyenes kard látható, két oldalt egy-egy szál virággal. **i)** Rákóczi 1710. szeptember 7-i levelében azt írja Vay Ádámnak, hogy a palotásezred számos beosztása üresedésben van, többek között a főstrázsamester „is most búcsúznán”: AR I/III. 500. **j)** Szentiványi április 6-i, 10-i, 11-i és 25-i levelei Vay Ádámmal és Rákóczihoz. **k)** *Pulyai* 226.

Dietrich, Hans Jacob; magyarosan többnyire *Hancz Jakab* néven említik (16??–1719 után) – ezredes

Császári hadnagy, Görgény várának parancsnoka, 1704. augusztus 30-án kapitulált a kurucok előtt, s maga is csatlakozott Rákóczihoz. Átállásában ismeretlen nevű feleségének is nagy szerepe volt, aki korábban Bercsényi Miklósné udvarában szolgált. Előbb a francia Charles Bonafous parancsnoksága alatt álló udvari gyalogezred alezredese, majd 1709-ben átveszi az alakulat parancsnokságát. 1710 szeptemberében az ezredet beolvasztják Louis Fierville udvari gyalog gránátos ezredébe, őt magát pedig – ezredesi rangjának megtartása mellett – Munkácsra rendeli a fejedelem

mint Bay László vicekapitány és várparancsnok helyettesét. Járandóságaival kapcsolatban 1711. március–április folyamán többször is probléma merül fel,^{a)} de május 13-án Rákóczi jóváhagyja a számára kiutalt összegeket.^{b)} Utóbb feleségével együtt Lengyelországba emigrál. 1712 elején mindketten Bercesényi környezetében vannak. 1716–17-ben részt vesz a török–osztrák háborúban, 1718–19-ben Bukarestben tartózkodik. Felesége ekkor is Bercesényiné Csáky Krisztina udvarában szolgál, Mikes is említi mint „öbesternét”.^{c)}

Életr.: *Heckenast–Mészáros*, 2005. 114. **a)** Sennyey március 25-i, valamint Balogh Gáspár március 18-i és április 16-i levelei Rákóczihoz. **b)** Rákóczi válasza Balogh Gáspárnak: AR I/III. 716. **c)** *Mészáros*, 1996. 238–240.

Dobay László, dobói (1682?–1726)

Nógrád vármegyei nemes, Dobay László és Libercsey Anna fia. 1703 végétől Rákóczi környezetében titkár, majd 1704 nyarától 1706-ig Forgách Simon kuruc tábornagy titkára. 1708–1709-ben Nógrád vármegye jegyzője. 1711-ben Munkácson tartózkodott, valószínűleg mint Sennyey István titkára, legalábbis az ő gyöngybetűs, jól azonosítható írása ismerhető fel a főparancsnok május 4-én és 20-án kelt levelein.^{a)} 1711. június közepén ő is tagja az előzetes feladási pontokkal Pálffy kassai főhadiszállásán megjelenő küldöttségnek.^{b)} A kapituláció után hazatért Nógrádba, ahol a vármegye szolgálatában tevékenykedett előbb jegyzőként, majd alispánként.

Életr.: *Heckenast–Mészáros*, 2005. 115. **a)** MOL G 15. I. 1. Caps. H. Fasc. 237. **b)** *Pulyai* 223.

Eötvös Miklós, vásárosnaményi (16??–1731) – kerületi hadbiztos

Szatmár vármegyei köznemes, a megye tisztségviselőjeként és Károlyi birtokainak jószágigazgatójaként kezdte pályáját. 1703 őszén csatlakozott Rákóczihoz, 1706-tól tiszántúli kerületi főhadbiztos, előbb önállóan, majd Keczer Sándor alárendeltségében. A szabadságharc végén Szatmár vármegye alispánja. Az 1711. február 10-i instrukció szerint, a munkácsi vár legfőbb gazdasági irányítójaként rá hárult az élestarak feltöltésének és egyéb készletek felhalmozásának, továbbá az építkezésekhez szükséges anyagok és eszközök beszerzésének gondja. Közvetlenül a főparancsnok alárendeltségében valamennyi gazdasági ügyintézőt is ellenőriznie kellett. Jellemző az ellátás nehézségeire, hogy a fejedelmi utasítás szerint a kenyér- és a húsfejadagon lehetőség szerint csalással is spórolnia kellett.^{a)} A békekötés után is a várban tartózkodott, Rákóczi 1711. május 13-án a Balogh Gáspár fizetómester elszámoltatására rendelt bizottság tagjává jelölte ki.^{b)} A kapituláció után ismét szatmári alispán, majd 1723-ban tiszántúli kerületi főbiztos lett.

Életr.: *Heckenast–Mészáros*, 2005. 129–130. **a)** AR I/III. 573., 587. **b)** Uo. 715–716.

Grass (?) – mérnök hadnagy

Életrajzi adatait nem ismerjük, mindössze Sennyey István említi 1711. március 25-én Rákóczihoz írott levelében: „Grass nevő ingenier laitnant obsitot kér”, várja a fejedelem álláspontját, elbocsáthatja-e.

Horváth György – alezredes, térparancsnok

1707 őszén az udvari palotásezred őrnagyi századában zászlótartó, s tagja annak a különítménynek, amelyet Ráthonyi János kapitánnyal Görgény vára védelmére rendeltek.^{a)} A vár 1707/1708. évi hősi védelmében kitüntette magát, Ráthonyi halála után átvette a parancsnokságot, s a palotások maradékával 1708. március 10-én kitört a várból. Keresztülvágta magát Erdélyen, s jelentkezett a fejedelmi udvarban. Hősiesége jutalmául Vay Ádám udvari főmarsall kompániás kapitányi előléptetését javasolta, s meghagyta Szentiványinak, hogy „az szegény Rátonyi compániáját tartsa számára”.^{b)} Rákóczi is jóváhagyta a kinevezést, mert a palotások 1708. július 24-i tabellájában már századparancsnokként szerepel, kereszt-név nélkül.^{c)} 1709 elején már Sólyomkő várának parancsnoka, derekasan helytállt a nagyváradi és az erdélyi császári csapatok fenyegetései közepette.^{d)} Amikor 1711 elején Károlyi a fegyverszünet meghosszabbítása fejében megígérte Sólyomkő kiürítését Pálffy-nak, Horváth késlekedve (február 14-én) vonult ki a várból, s a császáriak erre hivatkozva szállták meg Ecsed várát.^{e)} Az emiatt támadt bonyodalmat Károlyi csak nehezen simíthatta el, s március elején az időközben Munkácsra vonult Horváthot engedetlensége miatt fogságra vettette.^{f)} Március 31-én viszont Károlyi a fejedelem parancsát közvetítve arra utasította Szentiványi Jánost, hogy engedje szabadon Horváthot, és iktassa be a palotás ezred alezredesi tisztségébe. Szentiványi előbb Vay Ádámnak, majd a fejedelemnek is megírta ellenvetéseit: Horváth előléptetésével a rangidős Boda főstrázsamestert érné sérelem, ezért őt is alezredesi címre terjesztette fel.^{g)} Végül csak Horváth léphetett elő, s egyben térparancsnoki beosztást is nyert,^{h)} a június 15-i kapitulációs feltételeket is mint „vicecolonellus és placzmajor” írta alá.ⁱ⁾

a) A 70 fős különítményről készült 1707. november 5-i tabellában név nélkül, csak rendfokozatával szerepel: MOL G 28. V. 2. c. fol. 153. **b)** *Thaly*, 1891. 14–15. **c)** MOL G 28. V. 2. c. fol. 276. **d)** Lásd saját leveleit és a császáriak hozzá intézett felszólításait: MOL P 396. 1. Ser. I. No. 6782–6783., 6795., 6853., 7036., 7408., 7701., 8617., 10 628., 11 376., 11 385. **e)** Az ügy részleteire lásd: *Ebergényi* 10–11. A kuruc őrség csak február 14-én vonult ki Sólyomkő várából (uo. 85., 89.), de Barkóczy Krisztina már február 2-i levelében úgy fogalmaz, mintha a sólyomkői kapitány Munkácsra lenne: „Sólyomkői kapitány azt mondja, eladta még ot a borait, akit idehozot, nem adja el.” (*Barkóczy K. lev.* 400.) Itt azonban nem Horváth Györgyről, hanem a korábbi sólyomkői, utóbb sarkadi parancsnokról, Szoboszlay Sámuelről van szó! **f)** Károlyi február 22-én még azt írta a fejedelemnek, hogy Bagossyt magával szeretné vinni, és ezredét a sólyomkői commendansra bízni. Március 8-án viszont már fogságra vetéséről tudatja Rákóczit: „Az sólyomkői

comendánszt árestomba vettettem, hogy ordereimre ki nem jött és Ecsedbe miatta német vitetet, ki miá sok károkat vallottunk s confusiót is, az had és föld népe is szenvedvén.” **g)** Szentiványi április 6-i levele Vayhoz, valamint április 10-i, 16-i és 25-i levelei Rákóczihoz. **h)** Szentiványi május 9-én (e napi második) és május 20-án kelt levelei Rákóczihoz. Elődje a térparancsnokságban Rochefort Ferenc volt, lásd az ő adatait is. **i)** *Pulyai* 226.

Károlyi Ferenc, nagykárolyi báró (1705–1758) – Károlyi Sándor kistfia A mindössze hatéves fiúcska bátyjának, a beteges Lászlónak 1710-ben bekövetkezett halálával a család egyetlen fiú örökösévé vált. 1710 végén nővérével, édesanyjával és nagyanyjával érkezett Munkácsra. Miután apja a békekötés mellett döntött, a család helyzete fenyegetővé vált. Barkóczy Krisztina május 3-i levelében már úgy tájékoztatta férjét, hogy a lázongó munkácsi hajdúk azzal fenyegetőztek, hogy a gyerekeket ágyúból fogják kilőni, ha Károlyi a vár alá megy.^{a)} Május elején nővérével és nagyanyjával távozhatott a várból,^{b)} 9-én már Olcsván volt, s 10-én végre édesapjával is találkozhatott.^{c)}

Életr.: *Éble*, 1893. **a)** Károlyi május 7-i levele Ebergényi Lászlóhoz: *Ebergényi* 118. **b)** Sennyey május 4-i levele Károlyihoz. **c)** *Ebergényi* 119., 121.

Károlyi Klára, nagykárolyi báró (1697–1750) – Károlyi Sándor leánya Alig múlt 13 éves, midőn már Haller Gábor bárónak, Rákóczi nemesi testőrsége főstrázsamesterének jegyese lett.^{a)} Az esküvőt László nevű bátyjának halála is elodázta, s 1710 végén öccsével, Károlyi Ferencsel, édesanyjával, Barkóczy Krisztinával és nagyanyjával, Koháry Judittal Munkácsra szorult. 1711. május elején testvérével és nagyanyjával távozhatott, 9-én már Olcsván volt, s 10-én találkozhatott édesapjával.^{b)} A viszonyok békés rendeződése után, még 1711 végén megtartották esküvőjét Haller Gáborral, aki korán (1723-ban) özvegyen hagyta.^{c)}

a) *Éble*, 1893. 74–78. **b)** Lásd Károlyi Ferenc adatait. **c)** *Heckenast–Mészáros*, 2005. 179.

Kimita János – kapitány, majd főstrázsamester (?)

Valószínűleg a palotások egyik kompániás kapitánya, előéletéről egyelőre nincs adatunk. Károlyi 1711. március 31-én vagy a palotások főstrázsamesterévé, vagy Bagossy László ezredének alezredesévé javasolja előléptetni.^{a)} Szentiványi Vay Ádámot úgy tájékoztatta, hogy Kimita előléptetésével Szentkereszti kapitányt érné méltánytalanság, aki szintén várná előléptetését, és sértődöttségében búcsúzni kíván. Javasolja, hogy Kimita inkább Bagossy alezredese legyen.^{b)} Utóbb Rákócziinak is hasonló javaslatot tett,^{c)} az ügy végkimenetelét nem ismerjük, és Kimitáról sincs más adatunk.

a) Károlyi levele Gelénesről Szentiványinak. **b)** Szentiványi április 6-i levele Vayhoz. **c)** Április 10-i és 16-i leveleiben.

Koháry Judit, báró^{a)} (1650–1718) – báró Barkóczy György özvegye, Károlyi anyósa

Koháry István és Balassa Judit leánya, Koháry István (1649–1731) császári tábornok húga. Férjétől, Barkóczy Györgytől egyetlen felnőtt kort ért leánya, Barkóczy Krisztina volt, aki Károlyi Sándorhoz ment nőül. 1693. évi megözvegyülése után jobbára Salánkon élt. A Rákóczi-szabadságharc alatt gyakran folyamodott birtokai megőrzése, katonáskodó jobbágyai visszaszerzése érdekében a fejedelemhez, és vejének pártfogását is gyakran vette igénybe hasonló célból. Jelentős szerepet vállalt unokái nevelésében, a kis Ferkót állítólag túlzottan el is kényeztette.^{b)} A szabadságharc végén egyre többet betegeskedett, s ezt még szembaja is tetézte. 1710 végén csak lánya hosszas rábeszélésére vállalta, hogy Munkácsra húzódik, de a lengyelországi emigráció tervétől már elzárkózott. A szatmári békekötés után, 1711. május elején előbb csak ő távozatott Munkácsról unokáival,^{c)} s ekkor Olcsvára ment, ahol május 10-én találkozott Károlyival és részletesen beszámolt neki a munkácsi helyőrség különböző lázongásairól.^{d)}

Életr.: *Takáts*, 1982. 300–316. **a)** Leányához hasonlóan ő is gyakran szerepel a szakirodalomban (Éble, Takáts stb.), sőt egykorú forrásokban is grófi címmel, de a grófságot saját családjában csupán bátyja, Koháry István nyerte el 1685-ben. Férje is báróként hunyt el, csak sógora kapott grófságot. **b)** *Éble*, 1893. 71–74. **c)** Sennyey május 4-i levele Károlyihoz. **d)** Károlyi levelei május 9-én és 10-én Ebergényi Lászlóhoz: *Ebergényi* 119., 121.

Kőrössy György (1660?–1731) – főkomornyk

Ifjú korától a Rákóczi-ház szolgálatában állt, a gyermek Rákóczinak kamarása, majd a Rákóczi-birtokok főborinspektora volt. A szabadságharc kitörésekor az első felszólításra még nem csatlakozott egykori urához, de 1703. október végén már főkomornyikként szerepel. Ezen udvari tisztsége alapvetően rezidenciális jellegű volt, s leginkább Munkács várában tartózkodott, mint a kincstár legfőbb öre. Az 1711. február 10-i instrukció szerint Rákóczi Kőrössy kezénél hagyta minden pénzzé verhető ezüstműjét, melyet szükség esetén a helyőrség fizetésére kell fordítani. Kőrössyre hárult továbbá a várbeli építkezések költségeinek finanszírozása is^{a)} Rákóczi iránta érzett bizalmát jól mutatja, hogy március 14-i levelében meghagyta Sennyeynek: ha betegeskedése miatt nem tudná a levelek rejtjelezését maga intézni, bízza a feladatot Kőrössyre.^{b)} Hogy Munkács kapitulációja után lengyel földre távozott volna, arra forrásadatot nem találtam, 1714–1730 között Rákóczi elkobzott birtokainak kormányzója volt.

Életr.: *Heckenast–Mészáros*, 2005. 250–251. **a)** AR I/III. 575., 587. **b)** AR I/III. 602.

Lafon, Lafond, La Fond (?) – hadmérnök és tüzér főstrázsamester

A fejedelem szolgálatába állt francia hadmérnökök egyike, előéletéről nincs adatunk. Nevével a fejedelem 1711. január 16-i levelébe találkozunk először, már Munkácson szolgáló hadmérnökként.^{a)} A február 10-i instrukció szerint a vár erődítési munkálatainak legfőbb irányítója,^{b)} és a várbeli tüzérségnek is előjárója lett őrnagyi rangban.^{c)} De nem igen váltotta be a személyéhez fűzött reményeket, mert egybehangzó panaszok szerint hol részegeskedései, hol betegeskedései, hol pedig különböző kifogások miatt elhanyagolta munkáját.^{d)} Utóbb valamelyest megemberelte magát, és előjárói szerint serényebben látott munkához.^{e)} Persze nem csak rá panaszkodtak, időnként ő is panasszal fordult a fejedelemhez.^{f)}

a) AR I/III. 566. **b)** Uo. 587–588. **c)** Szentiványi február 22-én és április 10-én Rákóczihoz írott leveleiben említi Lafon tüzér őrnagyi rangját: „La Fond contentus fizetés nélkül is az majorsággal”, ill. „Lafond ... avégre tétetett majorra az altoriában [helyesen: artilleriában!], hogy jobban folyjon dolga...” **d)** Károlyi március 8-i és Sennyey március 13-i levelei Rákóczihoz. **e)** Szentiványi március 18-i és Sennyey március 25-i levelei Rákóczihoz. **f)** Rákóczi levele Szentiványi Jánoshoz: AR I/III. 653.

Nagyidai Sámuel – testőr hadnagy

Ugocsa és Máramaros vármegyei nemescsalád sarja, Nagyidai István máramarosi esküdt és Zöldi Anna fia. Testvérei közül Ferenc a fejedelem főkonyhamestere volt, Anna húgát pedig egyik tisztvárosa, Ráthonyi János palotás kapitány, a későbbi „görgényi hős” vette feleségül. 1703. szeptember 17-én – leendő sógorával együtt – étékfogóként lépett Rákóczi szolgálatába, 1704-ben is e tisztségben említik. Egy 1705. december 30-án kelt kezeslevélen mint tanú írta alá a nevét, s ekkor már a fejedelem gyalogos hadnagya volt. Ez a tisztség már bizonyára azonos az 1705 tavaszán felállított belső testőrszázad, a kaposos (másként deliás) kompánia parancsnokhelyettesi beosztásával. A század 1706. május–augusztus havi zsoldjegyzékeiben is Péchy Miklós kapitány helyettese a kapososok élén.^{a)} Az 1711. február 10-i instrukció részletesen szabályozza a munkácsi vár belső őrségére rendelt kapososok szolgálati rendjét.^{b)} A század két főtisztje, Péchy Miklós és Nagyidai is a legvégsőkig való kitarás mellett kardoskodtak, s miután Sennyey István főkapitányt és Szentiványi brigadérost is árulással gyanúsították, Bay László várparancsnok előtt szinte nyílt lázadásra fakadtak, és életveszélyesen megfenyegették a két főparancsnokot. Sennyey és Szentiványi panaszára Rákóczi engedelmesre inti őt és Péchy-t is.^{c)} Május 19-én Bagossy és Zay ezredesek mellett ő is tagja volt a vár alatt Károlyival tárgyaló küldöttségnek.^{d)} Végül Nagyidai is elfogadta a vár feladásának szükségességét, s 1711. június 15-én mint a „belső várbeli gvardiának kapitánya” írta alá az előzetes kapitulációs feltételeket. Ez egyúttal azt is jelentheti, hogy valami okból

kifolyólag időközben Péchy helyére lépett elő, ő ugyanis nem szerepel az aláírók között.⁹⁾

Életr.: *Komáromy*, 1889.; *Mészáros*, 1996. és *Mészáros*, 2005. 471. **a)** *Mészáros*, 2005. 474. **b)** AR I/III. 583–584. **c)** Rákóczi május 10–11-én kelt levelei Sennyeyhez és Szentiványihoz: AR I/III. 648., 652. **d)** Károlyi május 21-i levele Ebergényi Lászlóhoz: *Ebergényi* 141. **e)** *Pulyai* 226.

Paresi (vagy: Parisi), **Francesco** – orvos

Zrínyi Ilona olasz doktora volt, majd Konstantinápolyból Magyarországra jött, Rákóczi szolgálatába lépett, aki Munkácson alkalmazta.^{a)} 1709–1710-ben többnyire Bercsényi mellett találjuk, a főgenerális csak „olasz doktor”-ként, vagy „Don Francesco”-ként emlegeti.^{b)} A szabadságharc végén újra Munkácson találjuk, Sennyey István elég lesújtó véleménnyel van róla: „Az Olasz Doctor it csak hever, semmi hasznot nem teszen, ha Felsőged nem bánná, én bizony a kenyerét elfognám, job volna a hajdú enné meg, mint ő.”^{c)}

a) Rákóczi 1708. szeptember 12-én, az egri táborban kelt levele Bercsényihez: OSzK Kt. Fol. Hung. 1389. Fasc. 8. fol. 47–48. **b)** AR I/VI. 323., 346., 509., 516., 540., 599., 619. **c)** Április 29-i levelének utóirata.

Péchy Miklós, pécsújfalusi – testőr kapitány

Sáros vármegyei köznemes, Péchy János és Keczer Erzsébet fia. Apja jóval a szabadságharc előtt, anyja 1704/1705 fordulóján hunyt el. 1705-ben a konföderációs szövetséglevelét mint „Laib Gvardiae Suae Serenitatis Principalis Capitaneus” írta alá, azaz 1705. évi felállításától Rákóczi kapcsos (más néven deliás) testőrségének parancsnoka volt. Mindvégig e tisztséget töltötte be. 1711. februártól Munkácson szolgált, még május elején is a várban tartózkodott, midőn helyettesével, Nagyidai Sámuellel együtt lázadást szított a parancsnokok ellen.^{a)} Feltűnő, hogy nem írta alá a június 15-i kapitulációs pontokat, miközben Nagyidai neve már kapitányi címmel szerepel az okmányon.^{b)}

Életr.: *Heckenast–Mészáros*, 2005. 332. és *Mészáros*, 2005. 471., 472., 474. **a)** Az ügy részleteit lásd fentebb, Nagyidai adatainál. **b)** *Pulyai* 226.

Rhédey Ferenc (16??–1758) – alezredes

Előkelő erdélyi református család sarja, Rhédey László és Keresztes Mária fia. 1706-ban Rákóczi udvari lovas-karabélyos ezredének kapitánya-ként tűnik fel, majd a Nemesi Társaság tagja. 1707. április 26-tól testőr őrmester, 1709 végétől címzetes testőr zászlóartó és fejedelmi hadsegéd. 1710 őszétől a karabélyosok alezredese. 1711 tavaszától ezredével Munkácson szolgált, az odaszorult lovasság május 10-én őt küldi Rákóczihoz, hogy határozzon további sorsukról: helyben maradjanak-e, vagy külföld-

re menjenek, s utóbbi esetben gondoskodjék ellátásukról is.^{a)} Ugyanekkor Sennyey és mások leveleit is ő vitte meg a fejedelemnek, s nyilván ő közvetítette annak május 17-i válaszeveleit.^{b)} Aláírta a június 15-i kapitulációs pontokat, s egyik tagja volt a Pálffyhoz indított küldöttségnek is.^{c)}

Életr.: *Heckenast–Mészáros*, 2005. 364. **a)** A munkácsi lovas hadak május 10-i levele a fejedelemhez. **b)** AR I/III. 665–671. Rákóczi Sennyeynek és a Szentiványinak szóló válaszaiban név szerint is említi Rhédeyt: uo. 668. Június 1-jén már Károlyi is tud Rhédey visszatéréséről: „Munkácsra Rédei nevű embere bément az Fejedelemmek, ki által e héten ígéri maga bémenetelét is, de segítséggel-e, vagy csak magában, nem tudják az kijöttek mondani.” *Ebergényi* 162–163. **c)** *Pulyai* 223., 226.

Rochefort (magyarosan: *Rosford*) **Ferenc**

1700–1701-ben Munkácson szolgált mint őrmester az ifjú Rákóczi lovas testőrségében.^{a)} Nem tudjuk, Rákóczi letartóztatása után mi lett a sorsa, de a szabadságharc kitörése után csatlakozott a kurucokhoz, s 1704. július 12-én hadnagyként,^{b)} 1704. december 15-én pedig már kapitányként bukkan fel.^{c)} 1707. június 22-én a reguláris Norval-ezred kapitánya.^{d)} Ezt az alakulatot a következő év elején összevonták az udvari lovas-gránátos ezreddel, s báró Zay Andrást állították az élére. 1708. április 4-én már ennek az újjászervezett ezrednek az első kapitánya,^{e)} 1709. július 4-én pedig az alakulat főstrázsamestere.^{f)} 1710. augusztus 2-án – miután a lovas gránátosok a francia Charrière keze alá kerültek – Rákóczi felmentette beosztásából, és az egri várórség térparancsnokává (placzmajor) nevezte ki.^{g)} Új beosztását talán el sem foglalta, mert 10 nappal később már nem egri, hanem munkácsi térparancsnokságáról intézkedett a fejedelem.^{h)} Valószínűleg azért került helyőrségi szolgálatba, mert betegsége vagy sebesülése, esetleg kora miatt már nem bírta a táborig fátalmakat. Legalábbis erre vall, hogy Sennyey 1711. március 25-én a következőket írja róla Rákóczinak: „Az Placz Major inhabilis lévén az szolgálatra, Felsőged kegyelmes dispositióját elvárom, mi tévő legyek véle, más subordináltassék-é helyette, aki tehessen szolgálatot, kivált ha szorossabban leszünk, övéle pedig mit csináljak?” Ekkor tehát már helyi szolgálatra sem volt alkalmas, utóda Horváth György lett.ⁱ⁾ Még május 20-án is a várban tartózkodott, mint Szentiványi írja: „most is hever”.^{j)}

a) OSzK Kt. Fol. Hung. 1389. Fasc. 1. fol. 290–293. **b)** MOL G 19. II. 2. e/A. **c)** OSzK Kt. Fol. Hung. 1389. Fasc. 3. fol. 198–199. **d)** MOL G 28. V. 2. c. fol. 153. **e)** AR I/II. 224. **f)** OSzK Kt. Fol. Hung. 1389. Fasc. 13. fol. 123. **g)** Rákóczi utasítása Perényi Miklós egri főparancsnoknak a beiktatásra, és Rochefort instrukciója: AR I/III. 475–476. **h)** Rákóczi utasítása augusztus 12-én Vay Ádámhoz: AR I/III. 495. **i)** Szentiványi május 9-én kelt (e napi második) levele Rákóczihoz: „Horváth Györgyét subordináltam az Placz Major szolgálójába, mivel Rossfort absolute nem teszen semmi szolgálatot” **j)** Szentiványi május 20-i levele a fejedelemhez.

Sennyey István, báró (16??–1726/27) – generális (altábornagy?), Munkács főparancsnoka

Felső-magyarországi nagybirtokos, báró Sennyey Ferenc kállói főkapitány és Széchy Mária fia, Károlyi Sándor unokatestvére. 1703 augusztusában az első főurak egyikeként csatlakozott Rákóczihoz, aki ezredessé, majd generálissá nevezte ki. Katonai téren nem volt szerencsés, Szatmár ostroma alatt súlyos kudarcot vallott, köszvény is gyötörte, de mindvégig élvezte a fejedelem bizalmát. 1705-ben szenátor és a konföderáció kancellárja, 1708-ban Szabolcs vármegye főispáni helytartója lett. 1711. február végén Rákóczi kérésére elvállalja Munkács főparancsnokságát, március 3-án pedig át is vette azt a távozó Vay Ádámtól. Hűségesen, bár kevés eréllyel irányította a vár védelmét, a békekötés utáni hetekben belső lázongás is volt ellene.^{a)} Igyekezett Rákóczi közjogi álláspontját közvetíteni a vár feladását követelő Károlyi és Pálffy felé, de érvelését nem fogadták el. Végül a külső segítség reményének szertefozlása, a császáriak ostromkészületei és a védők demoralizálódása miatt június 15-én jelezte kapitulációs szándékát,^{b)} majd 22-én feladta a várat.

Életr.: *Heckenast–Mészáros*, 2005. 380–381. **a)** Lásd Nagyidai Sámuel és Péchy Miklós adatait. **b)** *Pulyai* 226.

Svanc, Svancz, Svantz, Svoncz (?) – mérnök tiszt

Nevével Bercsényi 1710. július 28-i levelében találkozunk először. Úgy tűnik, Klement János Mihály kuruc diplomata társaságában jött Magyarországra. Bercsényi Szolnok erődítési munkáinál javasolta alkalmazni.^{a)} 1711 elején már a munkácsi helyőrségben szolgált mint gépészmérnök („machinista ingenér”), a vár alatti új erőd kiépítésében fáradozott,^{b)} de a február 10-i instrukció szerint feladatai közé tartozott a felső várak számára száraz- és portörő malmok építése is.^{c)} Egy február 12-i fejedelmi parancsból megtudhatjuk, hogy a munkácsi lakatosokat (fegyverjavítókat) is ő felügyelte.^{d)} Úgy tűnik, szorgalmasabban látott munkához, mint Lafon, mert Sennyey „serénykedését” emelte ki, s Károlyi is úgy látta, hogy inkább Lafon a munka kerékkötője, aki „még Svancot is impediálja”.^{e)} Későbbi sorsáról nincs adatunk.

a) AR I/VI. 586–587. **b)** Rákóczi 1711. január 16-án Vay Ádámnak írott levelében azért írta latinul az „Újváros” kiépítésére vonatkozó sorokat, „hogyan Svancz megértse”: AR I/III. 566. **c)** AR I/III. 587. **d)** Uo. 704–705. **e)** Sennyey március 13-i és Károlyi március 8-i levelei Rákóczihoz.

Szadmári János – porkoláb

A fejedelem főhadsegéde volt, de sebesülése miatt alkalmatlanná vált a mezei szolgálatra, ezért Rákóczi 1710. október 16-án munkácsi porkolábbá nevezte ki.^{a)} Sennyey 1711 márciusában főstrázsamesteri fizetést rendelt számára.^{b)} Régi sebe (vagy újabb sérülése?) miatt azonban egyre

kevésbé tudta ellátni feladatát, egy jó hónap múlva ezért már az utódlásáról kellett gondolkodni.⁹⁾

a) Rákóczi utasítása Bay László munkácsi vicekapitányhoz: AR I/III. 544. b) Március 25-i levele Rákóczihoz. c) Sennyey április 30-i újabb levele Rákóczihoz: „Szakmári, az itt való porkoláb igen nehéz beteg, talám meg is hol a’ sebben, szolgálatot éppen nem tehet, kit rendel Felséged helyette, álljon Felséged kegyelmes tetszésében, Komlósi, a’ mint veszem észre, bejűne, vagy ha más tetszik Felségednek, elvárom az iránt is Felséged kegyelmes parancsolatját...”

Szentiványi János (16??–1745) – brigadéros, a munkácsi alsóváros parancsnoka.

Kiterjedt Liptó vármegyei köznemesi család sarja, Szentiványi Ádám és Elefánthy Mária fia. Tanulmányait 1691 őszétől a thorni akadémiai gimnáziumban végezte. A szabadságharc előtt a Szepesi Kamara munkácsi udvarbírája, a kurucok elől Ungvárra szorult, s csak a vár feladása után, 1704. március 16-án csatlakozott Rákóczihoz. Előbb Bercsényi Miklós adjutánsa, majd 1705. október 1-jétől a fejedelem udvari palotásainak ezredese. Rákóczi szerint „legalább némi – könyvekből szerzett – elméleti jártassága” volt a hadtudományban.^{a)} 1706-ban Esztergom ostrománál megsebesült, a golyó a testében maradt, de kb. egy hónap lábadozás után ismét szolgálatra jelentkezett.^{b)} 1707 nyarán Pekry Lőrinc tábornagy oldalán hadakozott Erdélyben. Pekry javasolta brigadérosi előléptetését, Rákóczi azonban a rangviták elkerülésére hivatkozva egyelőre elzárkózott a kérés teljesítésétől,^{c)} s csak 1709. március elején nevezte ki gyalog brigadérosá. Ottyk György állítása szerint a trencsényi csatában kevés bátorságról tett tanúbizonyságot: ezredét hátrahagyva elmenekült a csataterőről.^{d)} 1710. április–júliusban Eperjes városparancsnoka. Az 1711. február 10-i instrukció szerint a fejedelem rábízta a munkácsi várhegy alatt kiépült alsóváros parancsnokságát, rangban közvetlenül az erődrendszer főparancsnoka után következett.^{e)} A szatmári békét követő hetekben teljes elszántsággal próbált megfelelni Rákóczi elvárásainak, de a kapcsos testőrség tisztjei őt is árulással vádolták meg. A fejedelem ennek ellenére bizalmáról biztosította. Május 13-án őt is a Balogh Gáspár fizetómester számadásait ellenőrző bizottság tagjává tette meg.^{f)} Utolsó levele június 12-én kelt Rákóczihoz, akit ekkor már a kapituláció elkerülhetetlenségéről tájékoztatott, de reményét fejezte ki, hogy lesznek, akik vállalják a lengyel földre vonulást, s a császáriak is hozzájárulnak a zászlóval, dobszóval történő, fegyveres elvonuláshoz. Végül a június 15-i előzetes feladási pontokat ő is aláírta, s tagja volt a Pálffyhoz indított küldöttségnek is.^{g)} A kapitulációs tárgyalások alatt meggondolta magát, és emigráció helyett a meghódolást választotta. Június 24-én Pálffy bizonyítványt állított ki számára Munkács feladása körüli érdemeiről.^{h)} Utóbb még Rákóczi leveleit is átadta Pálffynak.ⁱ⁾ A szabadságharc után jelentős

karriert futott be, 1714-től országbírói ítélőmester, 1715-től királyi és magyar kamarai tanácsos, Zemplén vármegye alispánja, 1721. január 15-től bethlenfalvi előnévvel báró és a felső-magyarországi királyi tábla főrendű tagja, végül 1728. augusztus 22-től Bereg vármegye főispánja lett.^{j)}

Életr.: *Heckenast–Mészáros*, 2005. 407. **a)** AR III/I. 401. **b)** *Bánkúti*, 1993. 106. **c)** A fejedelem 1707. július 6-i levele Pekry Lőrincchez: „Szent Iványi János obrsterünk brigadérosságát nem resolválhatjuk a’ competentiára nézve is.” MOL G 19. II. 3. h. Prot. Rák. tom. III. fol. 310. **d)** MHHS XXVII. 110. **e)** AR I/III. 589. **f)** AR I/III. 715–716. **g)** *Pulyai* 223., 226. **h)** OSzK Kt. Fol. Hung. 1389. Fasc. 16. fol. 391–392. **i)** Pálffy július 20-i jelentése az Udvari Haditanácsnak: *Lukinich*, 1925. 547. **j)** Királyi könyvek CD-ROM (MOL – Arcanum Adatbázis) 30.315., 30.316., 33.245., 33.251. és 36.80. sz.

Szentiványi Rafael (1658–1727) – hadbíró

Kiterjedt Liptó vármegyei köznemesi család Hont vármegyébe szakadt ágából származott, apja Szentiványi Bálint, anyja Kubinyi Mária. Honti alispánként csatlakozott a kurucokhoz, előbb hadbiztosként, majd hadbíróként szolgált. Munkács várában is ez utóbbi tisztségével szerepel, midőn 1711. május 13-i leveleiben Rákóczi többek között őt is a Balogh Gáspár fizetőmester elszámoltatására rendelt bizottság tagjává jelölte.^{a)} További sorsáról egyelőre nincs adatunk.

Életr.: *Heckenast–Mészáros*, 2005. 409. **a)** AR I/III. 715–716.

Szentkereszti Ferenc – kapitány

1710. július 26-án és október 2-án az udvari palotászred gránátoszszázadának kapitányaként szerepel, őt bízták meg a Sáros vármegye részéről 1710-re megajánlott „önkéntes adó” behajtásával.^{a)} 1711. áprilisban Munkács várában szolgált, s a Kimita Jánossal való rangviták elkerülése érdekében Szentiványi őrnagyi előléptetését javasolta.^{b)}

a) AR I/III. 461., 515–516. **b)** Szentiványi brigadéros április 6-i, 10-i és 16-i levelei Vay Ádámhoz, illetve Rákóczihoz.

Tankovics (Tonkovics) János – kapitány

Előéletéről semmit sem tudunk, neve – keresztnév nélkül – az udvari lovas-karabélyos ezred 1709. július 4-i tabellájában szerepel először századparancsnokként (kompániás kapitány).^{a)} 1710. szeptember 23-án is ebben a beosztásban találjuk, ekkor adószedő Gömör vármegyében.^{b)} Nyilván ezredével és parancsnokával, Zay Andrással együtt ment Munkácsra 1711. április végén. Szentiványi János rábízta május 14-én kelt levelének Ungvárra vitelét, de Ebeczky István éppen aznap adta át a várat Pálffynak, Tankovics így dolgvégezetlenül tért vissza.^{c)} Május 17-én a Munkács felé közeledő császáriak elé is őt küldték ki egy trombitással, s ő beszélt Pálffy hadsegédével.^{d)} Közvetlenül a kapituláció előtt valami

fegyelmi vétségbe került ezredparancsnokával szemben, aki Rákóczihoz fordult az ügyben.^{e)} Talán Zay hűségét kérdőjelezte meg, mindenesetre úgy tűnik, hogy ő parancsnokával szemben a bujdosásban is kitartott Rákóczi oldalán. 1712 késő nyarán lengyel földön lett gyilkosság áldozata.^{f)}

a) OSzK Kt. Fol. Hung. 1389. Fasc. 13. fol. 121. **b)** Uo. Fasc. 15. fol. 212. **c)** Szentiványi május 15-i levele Rákóczihoz. (NB. Thaly valószínűleg abból a megfontolásból, hogy a palotások parancsnokának megbízásából vitt levelet Ungvárra, az Archivum Rákóczianum névmutatójában palotás kapitánynak mondja, ami a fenti adatok tükrében tévedés lehet.) **d)** Szentiványi május 20-i levele Rákóczihoz. **e)** Zay András írja június 12-én a fejedelemnek: „Kívántam alázatossan Felségednek repraesentálnom Tankovics János kapitány ellen való inquisitiót és törvényes processust, tudván azt, hogy panaszt teszen ellenem: de kérem, addig is még udvarolhatok Felségednek, az első informatiónak helyt ne méltóztassák adni, mert reflectálván Felséged sokszori szavaira, az obedienciát, még tisztje leszek, akarkinek is absolute megkívánom.” **f)** Bercsényi 1712. augusztus 25-i levele Ilyvóból Rákóczihoz: „Hallom, szegény Tonkovicsot útban megölte valami Sultz nevű kapitán...” AR I/VII. 199.

Turcsányi János (tévesen László keresztnévvel is előfordul) – alezredes Származását, előéletét nem ismerjük, 1708 elején szerepel először mint Bagossy Pál gyalogezredének egyik századparancsnoka.^{a)} 1708. november 3-án Somlyóról írta első ismert levelét Károlyi Sándornak,^{b)} ekkor talán már a tábornagy gyalogezredének alezredese volt. 1709–1710-ben már biztosan ebben a beosztásban szolgált.^{c)} 1711 elejétől Munkácson állomásozott ezredével, amely február 3-án 461 főt számlált.^{d)} Károlyi átállása után Rákóczi – Szentiványi János javaslatára – Bagossy László regimentjével kívánta egyesíteni az alakulatot,^{e)} de az egyébként is formális lépés végrehajtásáról nincs adatunk. A június 15-i kapitulációs pontokat Turcsányi is aláírta,^{f)} a Pálffyhoz indított követjárás idejére pedig kezesként tartózkodott az ostromlók táborában.^{g)}

a) Lásd keresztnév nélküli említését a Bagossy-gyalogezred 1708. január 13-án, Késmárkon készült tabellájában. – Az irat 2001-ben, a váci Esze Tamás Laktanya felszámolását követően, a helyőrségi gyűjteményből került a Hadtörténeti Múzeumba. **b)** MOL P 396. 1. No. 5133. **c)** *Heckenast–Mészáros*, 2005. 440. **d)** MOL P 396. 1. No. 11 400. **e)** Lásd Bagossy László adatainál. **f)** *Pulyai* 226. **g)** Károlyi június 17-i levele Ebergényi Lászlóhoz: *Ebergényi* 169.

Zay András, báró (1685?–1734) – ezredes

Zay Lőrinc kuruc szenátor és Kollonich Mária Polixena fia. 1705 végén a fejedelem udvari lovas-karabélyos ezredének főstrázsamestere, 1706 augusztusától pedig alezredese. 1707. április 26-án a Nemesi Társaság főstrázsamestere, majd 1708 elején a lovas gránátosok ezredese lett, 1710 tavaszán pedig korábbi alakulata, a karabélyosezred élére került. 1710/1711-ben fokozatosan szorult vissza alakulatával a Bodroghöz- ből Beregszász térségébe.^{a)} 1711. április elején részt vett az első szatmári gyűlésen is, melyről a következőképp tájékoztatta Vay Ádámot:

„...Én is voltam orderezve Szakmárra, de az én részemről *Ugo*csa non coronat. Semmi voxot nem adtam, s nem is subscribáltam...” Levelének további részében arra is kitért, hogy tisztjei egy kivétellel vállalják a külhoni szolgálatot is, csak jelenlegi rangjuk megtartásához és a rendszeres zsoldhoz ragaszkodnak, mert „idegen országban ... bírónak nem parancsolhatni: hozz bort, pecsenít, abrakot, hanem az erszínyéhez kely nyúlni az embernek”.^{b)} Április 25-én Károlyi ezredével együtt magához rendelte, Szentiványi és Sennyey ugyanakkor Munkácsra parancsolta.^{c)} Zay ez utóbbi parancsoknak engedelmessévé április 29-én már Munkácsra volt.^{d)} Károlyi ugyanakkor levélben szólította fel, hogy tartózkodjék minden ellenségeskedéstől.^{e)} Május 10-én a munkácsi lovas hadak Rákóczihoz fordultak, hogy határozzon további sorsukról, s a Zay-ezred alezredesét, Rhédey Ferencet küldték Lengyelországba levelükkel és szóbeli megbízással.^{f)} Rákóczi május 17-én arra utasította Zayt, hogy vonuljon a határhoz a lovas hadakkal, Zavadván tartson hadiszemlét, és a mustrajegyzéket küldje meg neki, hogy ellátásukról előre gondoskodni tudjon.^{g)} Egyelőre nem tudjuk, miért, de a lovasság zöme végül nem vonult el Munkács alól, s a vár körülvétele után az alsó erődbe szorultak. Május 19-én Bagossy Lászlóval és Nagyidai Sámuellel együtt ő tárgyalta Károlyival a vár feladásáról.^{h)} Miután Löffelholz altábornagy előkészületeket tett az ostromra, a védők június 3-án Zayt küldték Pálffy Jánoshoz háromhavi fegyverszüneti ajánlattal, melyért cserében az alsóváros átadását ajánlották fel.ⁱ⁾ Rákóczi hiába hagyta jóvá a lépést,^{j)} Zay már június 11-én Pálffy elutasító válaszával tért vissza Munkácsra, mire az őrség elhatározta a vár feladását. Zay előbb arról biztosította Rákóczit, hogy megvárja a kapitulációt, s Szentiványi brigadérossal együtt vonul majd lengyel földre,^{k)} végül azonban aláírta a június 15-i előzetes feladási pontokat,^{l)} s nem vállalta az emigrációt.^{m)}

Életr.: *Heckenast–Mészáros*, 2005. 467–468. **a)** Lásd Rákóczi dátum nélküli, de minden bizonnyal 1710. november közepén kelt levelét: *Bánkúti*, 1991. 14. **b)** 1711. április 16-i levele az udvari főmarsallhoz. **c)** Károlyi és Szentiványi április 25-i levelei Zayhoz, illetve Rákóczihoz. Sennyey 24-i levelében írja Rákóczinak: „Zay uramnak is írtam, hogy az karabélyos regementel jüjjön be mind azért, hogy az szakmáriaktul úk is netalántán megcsalattassanak, mind pedig hogy itt, ha hostilitásra fakadunk, cavaleria nélkül éppen nem lehetünk.” **d)** Sennyey április 29-i levele Rákóczihoz: „Zay uram ugyan az karabélyos regementtel egészen idejött...” **e)** Károlyi április 29-i levele Zayhoz. **f)** Lásd Rhédey adatait. **g)** AR I/III. 671. **h)** Károlyi május 21-i levele Ebergényi Lászlóhoz: *Ebergényi* 141. **i)** Sennyey június 4-i levele Rákóczihoz. **j)** Rákóczi június 13-án Sennyeyhez: „jól esett ... Zay expeditiója” AR I/III. 686. **k)** Június 12-i levelében írja: „Az újvári hadak nem kívánván megvárni az capitulatiót, úgy magam tisztje is enyihány, íme elbocsátottam, ... magam pedig brigadiros Szent Iványi János Uram és több hadakkal csoportosan indulok, s valahol Felségedet feltalálom, elmegyek...” **l)** *Pulyai* 226. **m)** Ahol a szakirodalom Rákóczi bujdosótársaként említi, ott öccsével, Zay Zsigmonddal tévesztik össze.

FORRÁSOK ÉS IRODALOM

I. Korabeli levelezések

Balogh Gáspár levelei Rákóczihoz:

Munkács, 1711. február 22., március 8. és 31. – Kiadva: *Bánkúti*, 1991. 46., 47–49., 54.

Barkóczy Krisztina levelei férjéhez, Károlyi Sándorhoz:

Munkács, 1710. december 31.; 1711. január 3., 4., 5., 7., 8., 9., 11., 12.; február 2., 10., 11., 13. (e napon kettő is), 17., 25.; március 3., 6. – Kiadva: *Barkóczy K. lev.* 386–410.

Károlyi Sándor levelei Rákóczihoz:

Munkács, 1711. február 21., 22., március 8. és 31. – Kiadva: *Lukinich*, 1925. 261–266.; *Bánkúti*, 1991. 46., 47–49., 54.

Károlyi Sándor levelei feleségéhez, Barkóczy Krisztinához:

Szatmár, 1711. április 28. (napközben és éjfélkor is) – Kiadva: *Bánkúti*, 1991. 67–69.

Sine loco, 1711. május 11. – Kiadva: *Károlyi lev.* I. 144–145.

Károlyi Sándor levele Sennyey Istvánhoz:

Kassa, 1711. június 10. – Kiadatlan, lelőhelye: MOL P 396. I. Ser. V. Fasc. 4.

Károlyi Sándor levelei Szentiványi Jánoshoz:

Gelénes, 1711. március 31. – Kiadatlan, lelőhelye: MOL G 15. I. 1. Caps. H. Fasc. 239.

Szatmár, 1711. április 28. – Kiadva: *Bánkúti*, 1991. 69.

Károlyi Sándor levelei Zay Andrásához:

Szatmár, 1711. április 25. – Kiadatlan, lelőhelye: MOL G 15. I. 1. Caps. H. Fasc. 240.

Szatmár, 1711. április 29. – Kiadva: *Bánkúti*, 1991. 71–72.

Károlyi Sándor levele Koháry Istvánhoz:

Olcsva, 1711. május 18. – Kiadva: *Bánkúti*, 1991. 77.

Máriássy Adám levele Rákóczihoz:

Hely és dátum nélkül [valószínűleg 1711. április vége vagy május eleje] – Kiadatlan, lelőhelye: MOL G 15. I. 1. Caps. H. Fasc. 245.

A munkácsi lovas hadak levele Rákóczihoz:

Munkács, 1711. május 10. – Kiadva: *Bánkúti*, 1991. 75.

Sennyey István levelei Rákóczihoz:

Munkács, 1711. március 13., 25., április 4., 10., 20., 30., május 20., 21., június 4. – Kiadatlanok, lelőhelyük: MOL G 15. I. 1. Caps. H. Fasc. 237.

Munkács, 1711. április 16., 24., 29., május 4., sine dato (május 10. után) – Kiadva: *Bánkúti*, 1991. 59–60., 65–66., 71., 73–75., 75–76.

Sennyey István levelei Károlyihoz:

Munkács, 1711. április 22. – Kiadva: *Bánkúti*, 1991. 64–65.

Munkács, 1711. május 4. – Kiadva: *Lukinich*, 1925. 359–361.

Munkács, 1711. május 26. – Kiadatlan, lelőhelye: MOL P 396. I. Ser. V. Fasc. 4.

Sennyey István és a munkácsi őrség levelei Pálffyhoz:

Munkács, 1711. május 13. után és május 15–17. között, május 19. – Kiadatlanok, lelőhelyük: MOL G 15. I. 1. Caps. H. Fasc. 237.

Pálffy János levelei Sennyey Istvánhoz és Munkács őrségéhez:

Nagymihály, 1711. május 13. – Részlet kiadva: AR I/VIII. 446., lelőhelye: MOL G 15. I. 1. Caps. H. Fasc. 237.

Munkácsi tábor, 1711. május 18. – Kiadva: *Bánkúti*, 1991. 76.

Szentiványi János levelei Rákóczihoz:

Munkács, 1711. február 22., március 18., április 10., 16., 18., 25., 29., 30., május 5., 9. (e napon kettő is), 11., 12., 14., 15., 20., 22., június 12. – Az Ungvár 1711. évi feladását érintő részletek az április 25-i, a május 12-i, 14-i és 15-i levélből kiadva: AR I/VIII. 444–445., 448., lelőhelyük: MOL G 15. I. 1. Caps. H. Fasc. 237. (május 20., június 12.), Fasc. 239. (február–március) ill. Fasc. 240. (április 10 – május 15., május 22.)

Szentiványi János levelei Vay Ádámhoz:

Munkács, 1711. április 6., 18. – Kiadatlanok, lelőhelyük: MOL G 15. I. 1. Caps. H. Fasc. 240.

Zay András levele Rákóczihoz:

Munkács, 1711. június 12. – Kiadatlan, lelőhelye: MOL G 15. I. 1. Caps. H. Fasc. 237.

Zay András levele Vay Ádámhoz:

Munkács, 1711. április 16. – Idézi: *Thaly*, 1866.; lelőhelye: MOL G 15. I. 1. Caps. H. Fasc. 237.

II. Levéltári rövidítések feloldása**MOL****Magyar Országos Levéltár****G szekció****A Thököly- és a Rákóczi-szabadságharcok levéltárai.**

G 15. I. 1.

II. Rákóczi Ferenc levéltára. Emigrációba vitt rész.

G 19. II. 2. e/A.

Fejedelmi Kancellária. II. 2. e/A.: Levelek és fölterjesztések a fejedelemhez: tiszttázatok és másolatok.

G 19. II. 3. h.

Fejedelmi Kancellária. II. 3. h.: Leveleskönyvek, másolatok. Protocollum Rákóczianum (Prot. Rák.) I–V.

G 28. V. 2. c.

Gyűjteményes rész. Katonai iratok. V. 2. c.: Hadszervezetre vonatkozó iratok.

P szekció**Családi levéltárak**

P 396. 1. Ser. I.

Károlyi család nemzetségi levéltára. Acta publica. 1. Acta Rákócziana. Series I. Missiles diversorum ad Alexandrum Károlyi.

P 676.

Teleki család marosvásárhelyi levéltára. Földvári család.

OSzK Kt.**Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára****Fol. Hung.****Folia Hungarica**

978.

Protocollum Expeditionum (Prot. Exp.)

1389.

Thaly Kálmán kuruc kori okmánygyűjteménye

III. Nyomtatásban megjelent források és szakirodalom

AR I/II–III.	II. Rákóczi Ferencz fejedelem leveleskönyvei, levéltárának egykorú lajstromaival. 1703–1712. Közli: <i>Thaly Kálmán</i> . II. köt. (1707–1709.) Pest, 1873. III. köt. (1710–1712.) Budapest, 1874. (Archivum Rákócziánium. Első osztály: Had- és belügy, II–III.)
AR I/VI–VII.	Székesi gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez. 1704–1712. Közli: <i>Thaly Kálmán</i> . III. köt. 1708–1711. Budapest, 1878. IV. köt. 1711–1712. (Archivum Rákócziánium. Első osztály: Had- és belügy, VI–VII.)
AR I/VIII.	Székesi gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó leveleskönyvei s más emlékezetreméltó iratai. 1705–1711. Közli: <i>Thaly Kálmán</i> . Budapest, 1882. (Archivum Rákócziánium. Első osztály: Had- és belügy, VIII.)
AR III/I.	II. Rákóczi Ferenc fejedelem Emlékiratai a magyarországi háborúról, 1703-tól annak végéig. Fordította <i>Vas István</i> . A tanulmányt és a jegyzeteket írta <i>Köpeczi Béla</i> . A szöveget gondozta <i>Kovács Ilona</i> . Budapest, 1978. (Archivum Rákócziánium. III. osztály: Írók. II. Rákóczi Ferenc művei, I.)
<i>Bánkúti</i> , 1976.	Rákóczi hadserege 1703–1711. Válogatta és a bevezetőket írta: <i>Bánkúti Imre</i> . Budapest, 1976.
<i>Bánkúti</i> , 1991.	<i>Bánkúti Imre</i> : Dokumentumok a szatmári béke történetéhez. Budapest, 1991. (BTM Műhely 2.)
<i>Bánkúti</i> , 1993.	<i>Bánkúti Imre</i> : II. Rákóczi Ferenc udvari palotás ezredének anyagi-szervezeti helyzete 1706-ban. = <i>Hadtörténelmi Közlemények</i> , 106. évf. (1993) 3. sz. 101–107.
<i>Barkóczy K. lev.</i>	„...erősebb az, aki magát meggyőzi, mint aki erős városokat győz meg.” Barkóczy Krisztina levelei férjéhez, Károlyi Sándorhoz. Első kötet: (1698–1711). Közreadják: <i>Fogarassy Zoltán</i> , <i>Kovács Ágnes</i> . Szerkesztette, jegyzetekkel és mellékletekkel ellátta: <i>Kovács Ágnes</i> . Debrecen, 2011.
<i>Csatáry</i> , 2011.	<i>Csatáry György</i> : A salánki „országgyűlés”. Salánk, 2011.
<i>Ebergényi</i>	Bene Regi – A király javára. Ebergényi László császári altábornagy szerepe a szatmári békekötésben. Ebergényi László válogatott levelei és Bivolínyi István töredék naplója (1710–1711). A levelezést sajtó alá rendezte, a bevezetőt írta és a mutatókat összeállította <i>Mészáros Kálmán</i> . A latin nyelvű naplót fordította és jegyzetekkel ellátta <i>Bánkúti Imre</i> . A latin nyelvű szövegrészeket lektorálta <i>Tóth Gergely</i> . Budapest, 2010. (Rákóczi Források.)
<i>Éble</i> , 1893.	<i>Éble Gábor</i> : Károlyi Ferencz gróf és kora. 1705–1758. I. köt. Budapest, 1893. (A csonkán maradt mű csak 1741-ig követi nyomon a gróf életét.)

<i>Esze</i> , 1955.	Kuruc vitézek folyamodványai. 1703–1710. Összeállította, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta: <i>Esze Tamás</i> . Budapest, 1955.
<i>Heckenast–Mészáros</i> , 2005.	<i>Heckenast Gusztáv</i> : Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? Életrajzi adattár. Sajtó alá rendezte, kiegészítette és az előszót írta: <i>Mészáros Kálmán</i> . Budapest, 2005. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak, 8.)
<i>Komáromy</i> , 1889.	<i>Komáromy András</i> : A Nagy-Idai család leszármazása. = <i>Turul</i> , 7. évf. (1889) 108–114.
<i>Lukinich</i> , 1925.	A szatmári béke története és okirattára. Közétette, történeti bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta: <i>Lukinich Imre</i> . Budapest, 1925. (Fontes historiae Hungaricae aevi recentioris. Magyarország újkori történetének forrásai. Hivatalos iratok és levelek.)
<i>Mészáros</i> , 1996.	<i>Mészáros Kálmán</i> : A Nagyidai család II. Rákóczi Ferenc szolgálatában. = <i>Fons (Forráskutatás és történeti segédanyagok)</i> , 3. évf. (1996) 235–245.
<i>Mészáros</i> , 2005.	<i>Mészáros Kálmán</i> : Egy reprezentatív testőrszázad II. Rákóczi Ferenc udvarában. A kapcsos palotások névjegyzékei (1706. május–szeptember). = Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjes Géza emlékére. Szerk. <i>Hausner Gábor</i> . A szerkesztésben közreműködött: <i>Csákváry Ferenc, Kincses Katalin Mária, Mészáros Kálmán, Tóth Ferenc</i> . [Budapest,] 2005. 469–477.
MHHS XXVII.	Történelmi naplók. 1663–1719. Közli: <i>Thaly Kálmán</i> . Budapest, 1875. (Monumenta Hungariae Historica. Scriptorum XXVII. köt.)
Pulyai	<i>Pulyai János</i> : Szatmári békeség. Sajtó alá rendezte, a bevezetőt írta, a jegyzeteket és mutatókat <i>Mészáros Kálmán</i> közreműködésével összeállította <i>Bánkúti Imre</i> . Budapest, 2007. (Rákóczi Források.)
RT I.	Rákóczi Tár. Történelmi érdekű naplók, emlékiratok, levelezések, pátensek, hadi-szabályok, országgyűlési diariumok és törvénycikkek gyűjteménye II. Rákóczi Ferenc korához. Szerk. <i>Thaly Kálmán</i> . I. köt. Rákóczi imádsága. Beniczky Gáspár, Szathmári Király Ádám és Ráday Pál naplói. A szécsényi országgyűlés diariuma s törvénycikkei. (A szécsényi országgyűlési tábor könyomatú térrajzával.) Pest, 1866.
<i>Szalay</i> , 1864.	<i>Szalay László</i> : II. Rákóczi Ferenc bujdosása. I. köt. Pest, 1864.
<i>Takáts</i> , 1910.	<i>Takáts Sándor</i> : Szalai Barkóczy Krisztina (1671–1724). Budapest, 1910.
<i>Takáts</i> , 1982.	<i>Takáts Sándor</i> : Régi magyar nagyasszonyok. Válogatta és sajtó alá rendezte <i>Réz Pál</i> . Budapest, 1982.
<i>Thaly</i> , 1866.	<i>Thaly Kálmán</i> : Báró Zay András, kurucz ezredes. (1685–1734.) = <i>Vasárnapi Ujság</i> , 13. évf. 1866. (47. sz.) 569–570.

-
- Thaly*, 1891. *Thaly Kálmán: Tényleges létszámok és hadi felszerelés Rákóczi hadseregének ezredeiben. I–II. közl. = Hadtörténelmi Közlemények, 4. évf. (1891) 7–26., 153–179.*
-
- Thaly*, 1897. *Thaly Kálmán: A trencsényi csatáról, 1708. (Újabb adatok.) I–II. közl. = Hadtörténelmi Közlemények, 10. évf. (1897) 145–159., 313–331.*

Beregszász város napja, 2011. május 20.
A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola hallgatói
felidézik az 1703-as beregszászi zászlóbontást.

Bercsényi Miklós és Károlyi Sándor a szatmári béke idején

A Rákóczi-szabadságharc 1710 őszére a vége felé közeledett. Bécs látva a kuruc csapatok bomlását és Rákóczi észrevehető passzivitását, elérkezettnek látta az időt a felkelés számára előnyös lezárására. Ezért a kegyetlen Heistert leváltotta, s helyébe a magyar származású Pálffy Jánost nevezte ki a magyarországi császári hadak főparancsnokának. Pálffy igyekezett az udvarral elhitetni, hogy a felkelést katonailag nem képes levernü, hanem tárgyalások megkezdésére van szükség. A tárgyalások gondolata mindkét fél vezetőinél egyidejűleg merült fel, csak más-más indítékból. Pálffy csak a meghódolásról, Rákóczi pedig időnyerés céljából akart tárgyalni. Károlyi volt az, aki megpróbálta az eltérő álláspontokat összeegyeztetni.

Pálffy hamar fel is ismerte, hogy politikai céljai megvalósításához Károlyi alkalmasabb partner, mint az elveihez mereven ragaszkodó fejedelem, így vele vette fel először a kapcsolatot. Pálffy választásában az is közrejátszhatott, hogy a kuruc vezérkarból ekkor egyedül Károlyi volt elérhető az országban, valamint az, hogy az udvar egyedül az ő személyét vélte olyannak, aki hajlandó a monarchia egységének alapján tárgyalni, s megfelelő politikai tekintéllyel is rendelkezik a konföderációban.¹

A tárgyalások kiinduló mozzanata Pálffy 1710. november 14-én Károlyihoz intézett magánlevele volt, amelyben a császári tábornagy Károlyit akarta meggyőzni arról, hogy a felkelés ügye katonailag és diplomáciailag elveszett, tehát ha családját, vagyonát, rangját meg akarja menteni, akkor egyénileg térjen vissza I. József király hűségére. Pálffy igazi célja a kurucok, elsősorban Rákóczi magatartásának kipuhatolása volt. Számított arra, hogy Károlyi a levelet megmutatja a fejedelemnek. Nem tévedett. A decemberi 9-i válasz valójában Rákóczi álláspontját tartalmazta, amelynek lényege, hogy Károlyi egyénileg nem áll át, de kijelentette: „Hazánk óhajtott békességének kimunkálkodásaiban csekély tehetségem szerint fáradozni meg nem szünök.”²

Pálffy válaszlevelében elfogadta a Rákóczi bevonásával folytatandó érdemi tárgyalások tervét, de kikötötte, hogy az erdélyi fejedelemség nem képezheti alku tárgyát. Javasolta, hogy Rákóczi írjon hódoló levelet a császárnak. A levél a császári főparancsnok magabiztosságát tükrözte, amit hadseregének fölénye, közben elért eredményei támasztottak alá. Károlyi látva a magyar csapatok császári harapófogóba kerülését,

¹ PULYAI János: Szatmári békesség, Budapest, 2007, 10. (Továbbiakban Pulyai)

² PULYAI (Bevezető), 2007, 12.

mindent megtett, hogy Rákóczit aktív tárgyalásokra bírja. Figyelmeztette is a fejedelmet, hogy „az idő ellenség s az ellenség nem piszmozg”.

1710 utolsó hónapjaitól kezdve a kuruc táborban két koncepció állt egymással szemben. Rákóczi a belső és a külső viszonyokat tekintetbe véve a Béccsel való tárgyalások híve volt, de csak megfelelő feltételek mellett és külső kezességgel. Míg Károlyi a megegyezést szorgalmazta minimális feltételekkel és külföldi garancia nélkül.³ Lehetne beszélni Bercsényi koncepciójáról is, aki el tudta képzelni a harc folytatását is. Bercsényi és csoportjának nézete szerint a felkelés pillanatnyilag elveszett, de Péter cár támogatásával adandó alkalommal előről lehet kezdeni a nemzet szabadságáért vívott küzdelmet. Bercsényi kívülről szemlélte a Magyarországon végbemenő dolgokat és az orosz segítségben bizakodott.⁴

Rákóczi a külföldi segítség ügyében január 9-én Lengyelországba távozott. Károlyi félve, hogy a fejedelem távozása árthat a tárgyalásoknak, mindent megtett, hogy ez ne tudódjék ki. A fegyverszünet kieszközöléséért területeket adott császári kézre és Rákóczi nevében – annak tudta nélkül – kijelentette, hogy az hajlandó meghódolni és kegyelmet kérni, de ennek megtárgyalására személyes találkozást javasolt a császári fővezérrel. Pálffy, anélkül hogy erre felhatalmazása lett volna, hajlandó volt a találkozásra.⁵ Így mindkét főparancsnok a tárgyalás érdekében túllépte hatáskörét.⁶

Károlyi január 24-én kiment Rákóczihoz Lengyelországba, hogy rávegye őt a Pálffyval való találkozásra. Károlyi úgy vélte, hogy a fejedelem hazatérése és a tárgyalásokba való bekapcsolódása elengedhetetlen feltétele a fegyverszünet meghosszabításának és a szabadságharc politikai rendezésének. A külföldi segítséggel kapcsolatban korábban is szkeptikus Károlyi ekkorra már csak a Béccsel kötendő kompromisszumban reménykedett.⁷ Ezt bizonyítja 1711. január végén keletkezett feljegyzése a béketárgyalások és a békekötés elveiről. Ebben Károlyi az európai erőviszonyok alapján négy szempont mérlegelését javasolta:

1. Van-e remény a külső segítségre?
2. Ha van is, elősegíti-e a békességet?
3. Ha nincs, mikor (előbb vagy utóbb) célszerű kiegyezni?
4. Ha van szándék békekötésre, hogyan lehetne azt megvalósítani?

Károlyi feljegyzésében megfogalmazta véleményét is, amely szerint „se Pogánytól, se Kereszténytől semmi reménységünk nem lehet,” s mivel „bizonyosság vagjunk benne, hogy magunk erejével nem boldogulunk,”

³ KÖPECZI Béla: A bujdosó Rákóczi. Budapest, 1991, 49. (Továbbiakban: Köpeczi)

⁴ SZEKFŰ Gyula: Károlyi és Bercsényi a szatmári béke előtt (Egy kiadatlan Akadémiai székfoglaló). Hadtörténelmi Közlemények, 1990, 3. sz., 144. (Továbbiakban: Szekfű)

⁵ A szatmári béke története és okirattára, Közzétette, történelmi bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel előlta Dr. LUKINICH Imre, Budapest, 1925, 35. (Továbbiakban: Lukinich)

⁶ BÁNKÚTI Imre: A szatmári béke. Budapest, 1981, 60. (Továbbiakban: Bánkúti)

⁷ KOVÁCS Ágnes: Rákóczi és Károlyi. In: Pro Patria tanulmányok, Nyíregyháza, 2004, 43. (Továbbiakban: Kovács)

ezért tanácsosabb minél előbb megegyezni, „mint sem az külső bujdosásra jutni és jövőendő gratiában is kétségesnek lenni, mely most ígértetik az uttán semmire vissza jöni”.⁸

Rákóczi a január 21–22-i, Dolgorukij herceggel való tárgyalás után alaptalanul optimista következtetést vont le az orosz segítség lehetőségéből, de ezt hamar megintatta Károlyi beszámolója és a hazatérése után szerzett személyes tapasztalatok. Január 29-én Bercsényinek írt levele szerint „ha Károlyi Pálffy nem tartóztatta volna, csak legkisebb hírével is motusának vége lett volna dolgainknak ezen sokféle rémülés között”.⁹

Pálffy és Rákóczi találkozására január 31-én, Vaján került sor. Itt Pálffy, az eddigiekhez hasonlóan, igyekezett meggyőzni a fejedelmet, hogy írjon egy, a király felsőbbségét elismerő levelet, s mert József jóindulattal van iránta, ez esetben megadná mind a magyar nemzetnek, mind az erdélyieknek a törvényes szabadságukat, a fegyverben állóknak pedig az amnesztiát. Figyelmeztette is a tábornagy Rákóczit, hogy ne mulassza el kihasználni a helyzetet, mert a háborút már kétségkívül elvesztette, de így megmentheti a nemzetet a katonai vereséggel járó káros következményektől. Rákóczi Vaján lényegileg elfogadta a békekötés gondolatát. A következő nap ugyan a hadsereg tisztjei előtt elmondott beszédében kijelentette, hogy minden percben számít külföldi támogatásra, de azt is látja, hogy az ország kimerült, ezért kerülni akarja a további vérontást. Az ő személye nem lesz a béke akadálya, hajlandó megalázni magát és megírja a levelet a császárnak. A Pulyai által teljes terjedelemben közölt levél viszont egy szuverén uralkodó öntudatos levele volt, aki eddigi tevékenységéből sem elvileg, sem gyakorlatban nem óhajtott engedni.¹⁰ A találkozó így csak annyi eredménnyel járt a kurucok számára, hogy újabb háromhetes fegyverszünetet nyertek.

Rákóczinak nagyon nehéz dolga volt. Bercsényi és Károlyi, akiknek véleményére a leginkább adott, a tárgyalásos rendezéssel kapcsolatban ellenkező véleményen voltak. A Bercsényi és Károlyi közötti ellentét a Béccsel folytatott tárgyalásokban csúcsosodott ki. Bercsényi, aki a nagyszombati béketárgyalások végéig maga is a kiegyezésen munkálkodott, minden bizalmát elvesztette a császáriakban, s 1711-re az udvarral való kiegyezés kérlelhetetlen ellenzője lett. Ezt bizonyítja január 29-én Rákóczihoz írt levele is: „En megvallom, – jobban félek már színes hamisságátul Pálffynak, mint Heister mérigitül, mert sokakat megcsal az ő magyarsága.”¹¹ Az 1710 novemberétől Lengyelországban tartózkodó főgenerális inkább bízott az orosz segítségben. Károlyi ezzel szemben csak a tárgyalásokban hitt, sürgősen szükségesnek és károsnak vélt minden időt,

⁸ BANKÚTI Imre: Károlyi Sándor feljegyzése a béketárgyalások és békekötés elveiről (1711 január). Történelmi Szemle, 1996, 2–3. sz., 317.

⁹ ASZTALOS Miklós: II. Rákóczi Ferenc és kora. Budapest, 2000, 387.

¹⁰ PULYAI 2007, 105–107.

¹¹ Archivum Rákóczianum, Székesi gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemehez. Közölte: Thaly Kálmán, I. oszt., VI. k., 1878, 86.

amit Bercsényiek szerinte reménytelen diplomáciai ügyekre fordítottak.¹² Így míg Károlyi a Pálffyval való tárgyalásra sürgette Rákóczit, addig Bercsényi mindent megtett, hogy elvonja onnan a fejedelmet. A vajai találkozó híre Bercsényit felhőborította, mivel azt céltalannak találta, amely egy rövid fegyverszünetnél egyebet nem fog eredményezni.¹³ Felfogása szerint a fejedelemnek az alkudozások végét nem is kellene megvárnia; „talán jobb, hogy magukban menjenek, mint magunk adjuk fel az országot gratiára, hogy még remiségünk is elveszen örökre,” ami az adott viszonyok közt annál kevésbé volna indokolt, mert megbízható helyről nyert értesülései szerint a cár nem hagyja magukra a kurucokat.¹⁴ Az uralkodónak szóló levél is megdöbbsentette Bercsényit, nem tudta felfogni, miért kellett a felkelés ügyét I. József ítéletére bízni, miért kellett magukat pusztá kegyelemre kiszolgáltatni. Ilyen viszonyok közt „Károlynak mi dolga lesz egyéb?” Legfeljebb „csak sententiát hoz” Bécsből – vélte, s amitől valóban tartani lehet, – „maga példájával végét veti mindennek”.¹⁵ A főgenerális meggyanúsította Károlyit, hogy saját érdekből tárgyalt Pálffyval, s ezért ajánlotta annak letartóztatását. Rákóczi megvédte Károlyit az árulás vádjá ellen, kiemelve, hogy a tárgyalások kifejezetten az ő akaratából és parancsából történtek. Másoknak is megírta Bercsényi, hogy nincs bizodalma a béketárgyalásokban, s biztosra veszi dolgaik talpraállítását. Szekfű Gyula szerint a két személy ellentéte személyiségük és felfogásuk különbségéből adódott, másként látták a hadsereg bomlását, az államszervezet szétesését és a diplomáciai kilátásokat.¹⁶

A fejedelem két tűz között most sem egyedül döntött. Február 12-re Salánkra hívta össze a szenátus megmaradt tagjait és beszámolt nekik a Vaján tartott találkozóról. Rákóczi a továbbiakban véleményüket kérte ki, hogy a megbékélés melyik útját válasszák: amit Pálffy ajánlott, az amnesztiát, vagy az ország szuverenitását biztosító garanciális megegyezéshez ragaszkodjanak.¹⁷ A szenátus többsége Rákóczi kérdésére kimondta, hogy a béke követelményeként fenntartják a nagyszombati békepontokat és nem mentik fel őt erdélyi fejedelmi tisztsége alól.¹⁸

Rákóczi a salánki megbeszélésekről a hadak között lévő Károlyit február 18-án tájékoztatta, s közölte vele, hogy mivel Moszkva közvetítésével „jobb és állandóbb békeséget remélhetünk,” „mintsem Pálffy hitegetései után,” ezért Lengyelországba megy, hogy az oda várt cárral tanácskozzon, „az kívül Isten után függ boldogságunknak minden

¹² BÁNKÚTI 1981, 65.

¹³ LUKINICH 1925, 62.

¹⁴ Archivum Rákóczianum, II. Rákóczi Ferenc fejedelem leveleskönyvei, levéltárának egykorú lajstromával, 1703–1712. Közli: Thaly Kálmán, I. oszt., III. k., 1874, 690–691.

¹⁵ Lukinich 1925, 63.

¹⁶ SZEKFŰ (Bevezető), HK, 1990, 3.sz., 141.

¹⁷ R. VÁRKONYI Ágnes: A nemzetközi garancia és a generális (A szatmári béke történetéhez), In: „...kedves hazám boldogulása munkáját kezébe adom...” Történeszek a szatmári békéről: „árulás vagy realpolitikai lépés,” Nyíregyháza, 2003, 25.

¹⁸ KŐPECZI 1991, 51.

reménysége”.¹⁹ A hazai tárgyalások ezzel Rákóczi számára jelentéktelené, csak az időnyerés eszközévé váltak. Munkács parancsnokává Sennyey Istvánt nevezte ki, a kuruc haderő többi részét pedig Károlyi irányítása alá helyezte, majd február 21-én végleg elhagyta az országot. Lukinich Imre szerint Rákóczi Bercsényi tanácsát fogadta el. Az a bizalmatlanság, amit Bercsényi Károlyival szemben táplált, Rákóczira is hatással volt, többek között a fejedelem az ő befolyására vette ki a munkácsi várat Károlyi főparancsnoksága alól.²⁰

Károlyit meglepte a nem várt fordulat, s találkozás reményében a fejedelem után indult Munkácsra. Hiába. Rákóczi helyett annak Vereckeről írt levele és pátense várta őt ott. A levélben a fejedelem elbúcsúzott tábornokától: „... kedves hazám boldogulásának munkáját kezében adom, melyet hitem s kötelességem szerént én is éjjel nappal előmozdítani nem szünök,”²¹ és megmagyarázta gyors kimenetelének okát. Bercsényitől kapott kedvező híreket,²² amit ki szeretett volna használni a magyar ügy számára. „Igy lévén a dolog – írta Rákóczi –, aratásra többed magammal megyek vissza, mint a mennyivel most kimegyek.” A pátent Rákóczi a még fegyverben álló kurucokhoz és az összeszövetkezettekhez intézte, s arra kérte őket, hogy mindaddig ne oszoljanak szét és engedelmeskedjenek a fővezérséggel megbízott Károlyinak, amíg vagy megegyezéssel, vagy fegyverrel nem érik el céljukat.²³

Február 21-én, a levelek kézhezvétele után, Károlyi azonnal válasszolt a fejedelemnek. Levelében Károlyi elvállalta a hadsereg főparancsnokságát és a magyar ügy melletti elkötelezettségének adott hangot: „... én is ezen alázatos levelem által azon kötelességemre és hitemre magamot devoveáalom és üdvezüldő hitemmel kötelezem is, valamellyeket Felségednek aperiáltam és bővön declaráltam, melyek között emlékezni méltóztatik Felséged még egy extrema resolutiomrul, kit is post omnem casum töttem vala fel, s arrul semmi resolutiom nem lött írásban.”²⁴ Ezen levél néhány kutató szerint Károlyi írásbeli esküje volt, amelyre később Rákóczi is hivatkozott. Valójában, ahogy azt Kovács Ágnes megfogalmazta, Károlyi itt nem a fejedelem személyére esküdött, hanem azon „kötelesség” teljesítésére, amelyről korábban részletesen beszélt Rákóczinak. A január végén készült feljegyzés ismeretében biztosra vehető, hogy a „kötelesség” a szabadságharc békés lezárásának előmozdítását jelentette.²⁵

¹⁹ PULYAI (Bevezető), 2007, 20.

²⁰ LUKINICH 1925, 66.

²¹ PULYAI 2007, 118–119.

²² Míserint a Porta nem szándékozik háborút indítani Oroszország ellen, s létrejön a várt francia–oros szövetség. Kovács, 2004, 45.

²³ PULYAI 2007, 119–120.

²⁴ LUKINICH 1925, 264–265.

²⁵ KOVÁCS 2004, 46.

Salánk után Károlyi válaszut elé érkezett. Pálffy folytatni akarta a tárgyalásokat, míg Rákóczi tiltotta őt ettől. A császári főparancsnok március 4-én közölte vele, hogy tudomása van Rákóczi lengyelországi tartózkodásáról, s ezért nem hajlandó meghosszabbítani a fegyverszünetet. Károlyi, aki végig akarta vinni a tárgyalásokat, március 8-án hosszú levelet írt a fejedelemnek, s rábeszélő képességének teljes latba vetésével igyekezett hazatérésre bírni, de hiába. Ezt követően útjaik fokozatosan szétváltak. Bécs szerint Rákóczi nélkül is megköthetik a békét, ezért közölték Károlyival a császár újabb utasításait, majd Pálffy kiadta a 7 pontból álló ún. declarációt (vagy első finális resolútiót), amely az általános amnesztiát is kilátásba helyezte. Pálffynak valamit fel kellett mutatnia Bécsben, ezért sürgette Károlyi átállását. Március 14-én Károlyi formálisan letette a hűségesküt I. Józsefnek, és vállalta, hogy a declarációt átadja Rákóczinak.²⁶

Károlyi a kuruc tisztikar egyetértésével március 22-én megindult Sztrijbe, a fejedelem lengyelországi tartózkodási helyére. Itt zajlott le 27-én vitája Rákóczival és az emigránsokkal, akik ellenségesen viszonyultak hozzá és elutasították a finális resolútiót is. Rákóczi a resolúció elleni kifogásait a dilucidációban foglalta össze.²⁷ Reményüket még mindig – az ekkor már teljesen illuzórikussá váló – cári segítségbe helyezték. Károlyi Sztrijben nem merte közölni a fejedelemmel császári hűségeskűjét. Mulasztása vitathatatlan, mégsem mondhatjuk, hogy elárulta Rákóczit, ahogy azt többen vélik. Károlyi ugyanis az eskütételt nem célnak, hanem elkerülhetetlen eszköznek tartotta a tárgyalások folytatása érdekében, mert ezzel megakadályozta a fegyveres harc felújulását és kétheti fegyverszünetet sikerült biztosítani. Károlyi az adott körülmények között a tárgyalásokat tartotta az egyetlen célravezető útnak, a nemesség és az ország számára a legkedvezőbb alternatívának. De mindezt Rákóczival együtt, sőt vezetésével akarta megvalósítani, ezen álláspontján lényegében 1711 májusáig kitartott.²⁸

A sztriji vita és a személyes tárgyalások elutasítása miatt elkeseredett Károlyit Zavadkán fogadta Pálffy fenyegető levele, amelyben a császári főparancsnok Rákóczi elutasító magatartása miatt a tárgyalások megszakítását és a fegyveres harc felújítását ígerte. Károlyi meggyőződően, hogy közte és a fejedelem között áthághatatlan ellentétek vannak a béke kérdésében, úgy döntött, hogy nélküle és környezete ellenére is folytatja a tárgyalásokat.²⁹ Elhatározását bizonyította több Rákóczizhoz írt levele, amelyek közül különösen az április 3-án keltezett érdemel

²⁶ BÁNKÚTI 1981, 82.

²⁷ Bánkúti szerint Rákóczi március 27-i dilucidációja azt bizonyította, hogy a fejedelem nem vetette el véglegesen a tárgyalás lehetőségét, csupán a feltételek módosítását tartotta szükségesnek. Bánkúti 1981, 90.

²⁸ PULYAI (Bevezető), 2007, 22–23.

²⁹ MAGYARI András: A Rákóczi-szabadságharc politikai és katonai problémái 1710–1711-ben. In: „...kedves hazám boldogulása munkáját kezébe adom...” Történeiszek a szatmári békéről: „árulás vagy realpolitikai lépés,” Nyíregyháza, 2003, 43.

figyelmet. Ebben Károlyi összegezte a tárgyalásokkal kapcsolatos véleményét, és kifejezte Pálffy ígéreteibe vetett bizalmát. Bár különösképpen ezúttal sem említette, azt egyértelműen megfogalmazta, hogy egyedül a békekötés hozhat eredményt.³⁰ Károlyi Bercsényit tartotta az emigrációs politika lelkének és értelmi szerzőjének, ezért a fejedelem tárgyalásokat elutasító magatartását is neki tulajdonította.³¹

Károlyi, a Szatmár körzetében összezsúfolódtott nemességgel és katonasággal a tárgyalások ügyében április 4. és 6. között gyűlést tartott. Károlyi itt közölte a résztvevőkkel Pálffy deklarációját és a fejedelem dilucidációját, majd ismertette a Pálffytól kapott újabb (második) finális resolútiót. Ezek alapján az összegyűltek a békekötés elvét elfogadták, bár több pontban módosításokat kívántak eszközölni. Küldöttséget választottak, hogy a határozatokat elvigyék Rákóczihoz. Megbízólevelükben közölték a fejedelemmel, hogy a magyar és erdélyi nemesség, valamint a vitélő rend a Pálffy által ígért feltételek alapján érdekeiket biztosítva látja, s a katonai vereség, gazdasági összeomlás és a pestis miatt megkötik a békét. Nyomatékosan kérték Rákóczit, hogy térjen haza, mert nem fogadják el az emigrálás tervét, s a békét nélküle is megvalósítják, bár jobban szeretnék vele együttműködve létrehozni.³²

A fejedelmet felháborította Károlyi önkényesnek minősített eljárása, s a tárgyalásokba való beleszólás végett Magyarországra küldte titkárát, Ráday Pált, aki április 13-án találkozott Károlyival, Pálffyyal pedig 15–17-én Debrecenben. Rádayt Pálffy megnyerte a béke ügyének, hisz a Rákóczi által támasztott követeléseket szinte kivétel nélkül elfogadta, s biztosította az ország jövőbeli törvényes kormányzását. Pálffy közölte azt is, hogy megbízatása május 1-jén lejár, s utána Heister fog következni, ami Ráday szerint is katasztrófához vezetne. A fejedelmi titkár bízott abban, hogy helyzetjelentése alapján Rákóczi is megváltoztatja álláspontját, s azt is kijelentette, hogy ő akkor is elfogadja a megegyezést, ha Rákóczi elutasítja. Ráday lényegében a fejedelem nevében elfogadta a kiegyezést.³³ Tanácsára Károlyi újabb levelet küldött Rákóczinak, amelyben ismételtlen a hazatérésre és a kiegyezés elfogadására ösztönözte a fejedelmet.

Rákóczi ekkorra már Bercsényi álláspontját fogadta el, s végképp szembefordult a békekötéssel.³⁴ Válaszlevelében áruállással, haszonleséssel vádolta meg Károlyit, figyelmeztetve őt, hogy „sohasem fogják azt mondani, hogy a fejedelem pártolt el tábornokától, hanem a tábornok a fejedelemtől. Ha véleményénél többre becsüli Pálffy hitegetését, szálljon a polgárok kiontott és kiontandó vére reá és fiaira.”³⁵ Ezután Rákóczi felmentette Károlyit a főparancsnokság alól, s április 28-i kukizói

³⁰ KOVÁCS Ágnes: Károlyi Sándor. Budapest, 1988, 112.

³¹ LUKINICH 1925, 98.

³² PULYAI (Bevezető), 2007, 25.

³³ Bánkúti 1981, 100.

³⁴ Uo. 104.

³⁵ MÁRKI Sándor: II. Rákóczi Ferenc, III. k., Budapest, 1910, 221. (Továbbiakban: Márki.)

kiáltványával kísérletet tett a békekötés feltartóztatására, megpróbált lázadást szítani Károlyi ellen. A Magyarországon lévő általános békevágy miatt azonban a kiáltvány nem érte el célját. Károlyi a körülmények kényszerítő ereje alatt, a megbélyegzést is vállalva, Rákóczi ellenére is elszánta magát a béke megkötésére.

Bercsényi szerint a fejedelem Károlyival szemben elnéző volt. Károlyit szerinte a császári ígéretnek nagyon is kielégítették. Amit Károlyi megkötni készül, az nem békeség, hanem kapituláció, ezért ismételten letartóztatását javasolta Rákóczinak. Bercsényi végül csak annyit tudott elérni, hogy a fejedelem levélben megintette Károlyit, s azt írta neki, hogy az emberek szívét egyedül az isteni bölcsesség vizsgálhatja.³⁶

A tárgyalások sikeres befejezését I. József császár április 17-én bekövetkezett váratlan halála veszélyeztette. Bécsben a háborús párt támadásba lendülve elérte azt, hogy Eleonóra Magdolna anyacsászárné visszavonta Pálffy megbízatását. A fővezér azonnal részletes felterjesztéssel reagált, s végzetes következménnyel járónak minősítette a döntést,³⁷ s végül sikerült elérnie a tisztségében maradását.

Pálffy bizonytalan helyzete ellenére sem függesztette fel a tárgyalásokat. Részt vett az április 25-én megnyílt második szatmári gyűlésen, ahol Károlyival együtt arra törekedett, „hogy a békeegyezmény szövegébe a magyar uralkodó osztály minden rétegének követelése belekerüljön”. Végül egyes pontok újabb és újabb átfogalmazásával, kiegészítésével, április 29-én létrejött a szatmári béke néven ismert dokumentum végső szövege, másnap pedig a majtényi síkon sor került a jelképes fegyverletételre. A békeokmányt a nemesek és a főtisztek május 1-jén és 2-án írták alá Nagykárolyban.³⁸

A szatmári béke végső szövege már nem kapitulációs okmány, nem a katonai győzelmet aratott fél diktátuma. Károlyinak és Pálffynak sikerült megvalósítani azt a célt, hogy a felkelést lezáró dokumentum általános, politikai jellegű elveket is tartalmazzon. Lényegében véve a rendi érdekek biztosítása, a nemesi jogok restitúciója adja az egyezség alapját. Igaz, a béke agyonhallgatta a szabadságharc egyik legfontosabb eredményét, a független kuruc államot, és a múltra nézve sem ismerte el a szécsényi konföderációt, s így benne összességében az összbirodalmi, dinasztikus elv érvényesült.³⁹ A béke, ahogy több történész is megfogalmazta, azonban megmentette az országot a katonai vereségtől, s ezzel a legtöbbet érte el, amit 1711-ben el lehetett érni.

³⁶ MÁRKI III. k., 1910, 210.

³⁷ ZACHAR József: A szatmári béke bécsi szorgalmazója: gróf Pálffy János tábornagy. In: „...kedves hazám boldogulása munkáját kezébe adom...” Történeiszek a szatmári békéről: „árulás vagy realpolitikai lépés,” Nyíregyháza, 2003, 77.

³⁸ Kovács 1988, 117.

³⁹ Lukinich, 1925, 145.

CSATÁRY GYÖRGY

(II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA, BEREGSZÁSZ)

Rákóczi salánki levelei, anno 1711

A történelmi Ugocsa vármegye területén a szabadságharc idején nem tartottak országos jelentőségű fórumokat, de az utolsó tanácskozássra, amelyen még Rákóczi személyesen jelen volt, Salánkon került sor 1711. február 14–16. között. Az értekezlet gondolatának létrejötté a Pálffy Jánossal – a Magyarországon állomásozó császári csapatok főparancsnokával – Vaján folytatott megbeszélésekhez vezethetők vissza. Az 1711. január 31-én megtartott tárgyalások nem vezettek eredményhez annak ellenére sem, hogy az ország jövőjéről ezúttal két magyar ember – Pálffy János és II. Rákóczi Ferenc – érkezett. Rákóczi emlékirataiban említi: „...meg vagyok róla győződve, hogy e tábornok úgy beszélt, ahogy gondolkodott, de a bécsi udvar egészen másképpen gondolkozik.”¹ A fejedelmet itt sem sikerült rávenni a császár magyarországi uralmának elismerésére, pedig a megbékélésen ekkor már Rákóczi táborában is munkálkodtak. Elsősorban Károlyi Sándort – a magyar hadak főparancsnokát – sikerült-e tekintetben megnyernie Pálffynak. Károlyi már 1710 decemberében titkos üzenetet küldött Pálffynak arról, hogy hajlandó átállni.² „A kuruc generális a szabadságharc helyzetét ekkor már kilátástalannak ítélte, de végleges következtetését még nem vonta le: kettős játékot kezdett. Egyrészt Rákóczi előtt szüntelenül bizonyította hűségét, másrészt Pálffyval folytatott tárgyalásokat a megegyezés feltételeiről. Fellépett a hivatalos közvetítő szerepében a fejedelem és Pálffy között, de személyes érdekeiről sem feledkezett meg.”³

A vajai – Pálffy és Rákóczi közötti – megbeszélés eredménye a kététi fegyverszünet létrejötté és a fejedelem által a császárnak küldött február 3-án kelt levele lett. Pálffy azt tanácsolta Rákóczinak, hogy ha leveleiben elismeri a császári hatalmat, akkor kegyelemre és engedményekre számíthat. Rákóczi azonban nem a saját maga kegyelmét akarta elérni levelével, hanem országa érdekeit képviselte és a nagyszombati tárgyalások alkalmával megfogalmazott követelményeknek kívánt érvényt szerezni. Továbbá kinyilvánította békeszándékát is, majd a felkelők vagyónának megtartására utalt. A levél nem nyerte el Pálffy tetszését, nemcsak a vitatható címzések miatt, hanem azért sem, mert a főparancsnok szerint Rákóczi „el akarja hitetni, hogy maga és a mellette levő egész magyarságnak

¹ Emlékiratok, 1979. 237. o.

² KÖPECZI-VÁRKONYI 1976. 346. o.

³ KÖPECZI 1958. 239–240. o.

igaz és helyes volt a fegyverkezése.”⁴ Az ismételten felvetett kérdéseket, ebben a helyzetben a császár szokatlanul és bántónak ítélte. Rákóczi nem alattvalóként írta meg levelét, hanem a „Szent Császári Felség stb. Legkegyelmesebb Uram” megszólítást használta, holott a „legszentebb és legkönyörületesebb” jelzőket várták volna el tőle. A benne foglaltakat Pálffynek rótták fel, tartalmát éppen február 14-én tárgyalták, amikor már elkezdődött a salánki értekezlet. Rákóczi kötelességének tudta azt, hogy béketárgyalásokat csak az országgyűlés engedélyével folytathat. Nyilvánvaló, hogy ilyen gondolatok jegyében döntött egy újabb értekezlet összehívásáról azon a területen, ahol számíthatott mind a helyi, és mind az oda szorult híveire az egész országból.

Rákóczi vajai tárgyalásai idején összeült a császári Udvari Tanács is, ahol Pálffy teljhatalmat kapott a tárgyalások további folytatására. Az udvar utasította Pálffyt, hogy csak magánszemélynek kijáró tisztelettel tárgyalhat Rákóczival, továbbá Rákóczi államát, a konföderációt nem ismerheti el. A császár külpolitikai helyzetére való tekintettel, valamint a hadsereg állapotára nézve is mielőbb le szeretne zárni a hadműveleteket.

Rákóczi Vaján biztosította Pálffyt arról, hogy ajánlatait a rendek elé terjeszti, „és mint vezérlő fejedelmük elfogadom és aláírom mindazt, amit érdekeikkel megegyezőnek találok”.⁵ Rákóczi és Pálffy tárgyalásakor a fejedelem egyértelműen alátámasztotta, hogy kész békét kötni, nem célja a harc mindenáron való folytatása. Továbbá megállapodtak a fegyverszünet február 15-ig való meghosszabbításában.

Vajáról Munkács felé tartva először a Szatmár vármegyei Olcsván számolt be tisztjeinek a tárgyalásról. Itt úgy érezte, hogy katonái további tárgyalásokra várnak, ha kell az utolsóig kitartanak mellette. Munkácsra érve tapasztalta a vár megerősítését, a készüléteket a hosszú ostromra. Itt találkozik többek között Károlyival is, akit újból felesketett, miszerint a „nemzete boldogsága nélkül” nem békélhet.

Ilyen körülmények között került sor 1711. február 14–16 között az Ugocsa vármegyei Salánkon a rendek értekezletére, amelynek választ kellett adnia a császári békefeltételekre. A tanácskozás helyszínének megválasztásakor figyelembe vehették, hogy ezen a vidéken tartózkodtak az Erdélyből elmenekült tanácsosok és, hogy ebben a községben meg tudták szervezni a főurak és népes kíséretük élelemmel és állataik abrakkal való ellátását.

A gyűlés színhelyéül a falu határában lévő Károlyi Sándor által újonnan épített kastély szolgált. Ide hívták előzetesen egybe a Rákóczi által még ellenőrzött területek magyarországi szenátorait és erdélyi tanácsosait.⁶

⁴ KÖPECZI 2003. 8. o.

⁵ A kialakult helyzet kifejtését lásd: Bánkúti, 1981. 62–87. o.

⁶ Lehoczy 1881. I. kötet. 236. o.

Az értekezletről számos történelmi forrás számol be, sokszor hivatkoztak rá történészeink is különböző megközelítésekéből. Márki Sándor, Rákóczi életírója így ír az eseményekről: „A tél nyomorúságai és az utak rosszasága miatt Sennyei kancellár és a szenátorok többnyire csak ő (azaz Rákóczi) után érkeztek meg. Egy részük engedelmével, máris átment Lengyelországba, mások pedig a táborban vagy otthon voltak elfoglalva. Pedig határozatuktól függött, Munkácsra zárkózzék e, vagy a segítség sürgetésére maga menjen-e át Lengyelországba...”⁷

A salánki „országgyűlés” szükségességét és az ott elhangzott előterjesztéseket maga Rákóczi fogalmazta meg Emlékirataiban: „Így hát 1711 januárjának vége felé a Munkács várától három mérföldre fekvő Salánkra⁸ hívtam össze a közelben tartózkodó szenátorokat és valamennyi erdélyi tanácsosomat. Magam is oda mentem, hogy tanácskozzam velük. Előadtam a szenátoroknak az okokat, amelyek arra bírtak, hogy ne vegyem tekintetbe a Pálffyval való találkozásommal szemben felmerülő aggályokat. Fő okom az az óhajtás volt, hogy ne vádolhassam magamat azzal, hogy Pálffyval igazságtalan voltam, és megmutassam a nemzetnek, hogy semmi sincs a világon, amit érdekeiért meg ne tennék. Azért hívtam össze a szenátust, hogy megtudjam véleményét, mit kell tennünk, ha a császárt levelem megindítja, és valóban szerződést akar kötni velünk. Amikor ezt a javaslatot tettem, nem tévesztettem szem elől azt az esküt, amelyet mind a szövetkezett rendek vezérlő fejedelme tettem. Ez az esküm arra kötelez, hogy a szenátussal egyetértve tárgyaljak a békéről, márpedig a szenátus egy része Lengyelországba ment át. És mint, hogy a legvégső veszedelemben vagyunk, tudnunk kell, engedhetünk-e valamit az Érsekújvárt, a szenátus teljes ülésén elhatározott békefeltételekből. Mert arra szövetkeztünk és esküdtünk, hogy nem tesszük le a fegyvert, amíg szabadságunkat vissza nem szereztük. Tudnunk kell tehát, melyek azok a pontok, amiket elengedhetünk anélkül, hogy megszegnők eskünket. Félelem nem hathatott rájuk, mert azon kívül, hogy nem voltak velem a hadak, láthatták, hogy jóhiszeműen cselekedtem. De egy sem volt köztük, aki ne arra szavazott volna, hogy lelkiismeretünk szerint a Nagyszombatban előterjesztett pontok egyikétől sem állhatunk el, és ha béketárgyalásról van szó, össze kell hívnunk az egész szenátust és a szövetkezett rendeket, hogy véleményüket megtudjuk.

Második előterjesztésem az orosz cártól remélhető segítség volt. Minthogy e fejedelmet éppen Lengyelországba várták, szerettem volna megtudni véleményüket, mi helyesebb a haza érdekében: ha a fegyverszünet végével bezárkózom munkácsi váramba, vagy ha átmegek Lengyelországba, hogy a nevezett fejedelemmel tárgyaljak? Mindnyájuknak

⁷MÁRKI 1910. III. kötet. 187. o.

⁸A fejedelem február 10-én ment Salánkra, ahol magyarországi és erdélyi szenátorok egy részével találkozott. Előterjesztéseit február 14-én mondta el.

az volt a véleményük, hogy összehasonlíthatatlanul jobban tenném, ha Lengyelországba mennék, mint ha a nevezett várba zárkóznék. Miután a két ügyet így megvitattuk, összehívtam erdélyi tanácsosaimat. Kijelentettem nekik, hogy Pálffy biztosított a császár hajlamáról, amely szerint mindazt megadja Erdélynek, amit kíván, kivéve választásom elismerését. Nem akarok szerencsétlenségük oka lenni, sem gátolni őket abban, hogy ügyeiket békés úton intézzék, sőt, ha ez nekik megfelel, elszántam magamat arra, hogy visszaadjam választásuk oklevelét és feloldjam őket a hűségeskü alól, amely szerint a rendek beleegyezése nélkül sohasem mondok le a fejedelemségről. Megköszönték a nagylelkűségemet és azt az igazán atyai szeretetet, amit irántuk tanúsítottam, de kijelentették előttem, hogy engem a rendek választottak meg, és nekik, a tanácsosoknak sem felhatalmazásuk, sem hajlandóságuk nincs arra, hogy engem a rendeknek tett eskü alól felmentsenek. Ami őket illeti, távol attól, hogy ilyesmire gondoljanak, inkább esedezve kérnek, hogy sohase gondoljak a lemondásra, ők készek engem szárazon és vízen át követni törhetetlen hűséggel és ragaszkodással, amennyiben biztosítom őket arról, hogy nem engedem őket szükségét szenvedni idegen országokban, ahol semmiféle segélyforrásuk nem lehet. Ami lengyelországi utamat illeti, ugyanazt felelték, mint a magyarországi szenátorok. Erre mindnyájuktól elbúcsúztam, és rögtön, még a fegyverszünet lejárta előtt elutaztam Lengyelországba...”⁹ Rákóczi Emlékirataiban nem említi a résztvevők neveit, de a jelentős résztvevőket ismertek számunkra.

A magyarországiak közül jelen volt gr. Eszterházy Antal altábornagy, gr. Csáky István, a hadellátási szervezet vezetője, br. Sennyei István, a szenátus kancellárja, Vay Ádám, a szenátus tagja, utóbb a munkácsi vár kapitánya. Az erdélyiek közül a tárgyalásokon részt vett: Barcsay Mihály szenátor, gr. Teleki Mihály, az erdélyi gazdasági ügyek vezetője, Barcsay Ábrahám erdélyi főkincstartó, Arelt János szász erdélyi tanácsos, Thoroczkay István tábornok, gr. Teleky Pál, Rákóczi követje, br. Kemény Simon alezredes testőrparancsnok. Ezen személyeken kívül számos nemesember is jelen volt.

Teleki Mihály naplójából kitűnik a fejedelem elfogultsága az erdélyiekkel szemben. A napló értékes forrás a salánki tanácskozásra is, rávilágít Teleky körülményes utazására és ezalatt tett tapasztalataira, ezért vonatkozó gondolatait szó szerint közöljük:

„Nona. Voltam az Úr Thorotzkai István uramnál Ohojáténban, holott vettem az fejedelem paramcsolatját, hogy Salánkon compareáljak [jelenjek meg]. És így Undecima indultam a nagy töretlen hóban az priszlopi hegynek, hajtattván előttem vagy 40 pár ökröt. Hálni Dolhára. Volt velem az besztercei bíró Arelt János erdélyi tanács úr. Duodecima. Ebédet

⁹Emlékiratok, 1979. 38–39 old.

Dolhán ettem és Öcsém Teleki Pál uram velem eljövén, háltunk Komjánton: Decima tertia: Mentem be ebédre Salánkra. Ez nap conferentia volt? maga az fejedelem, az magyarországi senator urakban ezek voltak jelen: gróf Eszterházi Antal, gróf Csáki István, cancellarius Sennyei István és Vai Ádám uramék. Erdélyi tanácsurak: Bartsai Ábrahám, Areldt János szász, erdélyi tanács urak. Ez nap vacsorán az fejedelemnél voltam Decima quarta. Volt conferentia. Az fejedelemnek az magyar ügyszóhoz való könnyes szemekkel expressált declaratiója, meg mondván, nagyobb kötelességét tartja Erdélyhez. Decima 5-ta Volt conferentia. Decima 6-ta. Charta biankák ígértetnek mind az feljül megírt magyarországi uraktól, úgy az erdélyi tanácsuraktól. N. B. Erre elérkezett volt az úr Thorotzkai István uram is. Ezt öcsém Teleki Pál és az úr Kemény Simon uram is subscribálta (jóváhagyta) 9 albát adtunk. Ez musqua czárnál való negociatiához (szerződéséhez, üzletéhez) való, és az prussiai királyt is emlegették, de világosan nem tött az fejedelem declaratiót (nyilatkozatot). Ez nap elbúcsuzván, mentem ebédre Vai Ádám uramhoz, onnan szánra ültünk és Arelt János besztercei bíró és erdélyi tanács urral, kemény Simon és öcsém Teleki Pál urammal együtt Dolhára mentem hálni.”¹⁰

A salánki „országgyűlés” határozata jogalapot biztosított Rákóczinak, ha nem is a fegyveres harc további folytatására, de arra, hogy külpolitikai nyomásgyakorlással kedvezőbb feltételeket teremtsen a békekötéshez, ami szerinte is elkerülhetetlen volt. A Lengyelországban tartózkodó Bercsényi leveleiben arra ösztönözte Rákóczit, hogy találkozzon a cárral, akit éppen Lengyelországba vártak. Ezúttal reményei I. Péter cárban voltak, mivel ezt a lehetőséget is fel szerette volna használni hazája érdekében. A cár segítségével akart kitörni az elszigeteltségből és nemzetközi garanciákat szerezni a leendő béke megkötéséhez. Február 21-én elindult Lengyelországba, hogy találkozzon I. Péterrel. Elutazása előtt levelet írt Károlyinak, melyben rábízta a szabadságharc ügyének folytatását. Ezen a napon írja meg válaszáat Károlyi is Rákóczinak,¹¹ amelyben kitér a salánki gyűlés végzéseire, továbbá február 18-án Salánkra való érkezésének körülményeire. Károlyi itt ismét megerősíti a fejedelemnek tett esküjét. A fejedelem ekkor már továbbutazott, erőfeszítései ellenére sem sikerült utolérnie, ezért parancsait¹² a továbbiakban Munkácson, a megerősített várban fogadta. Márki Sándor a következőképp jellemzi a tanácskozást: „A tanácsurak salánki felbuzdulása a magyar történelem legszebb jelenetei közé tartozik.”¹³

¹⁰ Teleky Mihály naplója. MTA Könyvtár, Kézirattára MS. 10. 210 „Második Teleki Mihálynak életéről való maga írásai ab anno 1703 usque ad annum 1720”, 287–288. folio. A Thaly Kálmán által javított másolat.

¹¹ A levél elemzését lásd: Várkonyi, a) 2003. 13–15. old. A levél forrásának megjelölésével: Lukinics, 1925. 261–266. o.

¹² PULAY 1865. II. kötet, 293–301. o.

¹³ MÁRKI 1910. 191. o.

A salánki országgyűlés jelentőségét illetően ma sem egyértelmű a szakma véleménye. A nemrég elhunyt Bánkúti Imre szerint: „A salánki konferencián a jelenlevő nemesek azt hangoztatták, amit Rákóczi hallani akart. A rendek képviselőinek álláspontja nem felelt meg a valóságos erőviszonyoknak, hiszen a nemesség ekkor már teljes egészében a Pálffy-féle feltételek elfogadása mellett volt. A fejedelem nem most első ízben becsülte túl a nemesi gyűlések határozatainak értékét; a salánki tanácskozáson is megerősítették irreális helyzetfelmérésében.”¹⁴ Károlyi szerepéről a salánki gyűlés vonatkozásában R. Várkonyi Ágnes is nyilatkozott. Kutatásainak eredményeképp, a régi sémáktól mentesen mondja ki a lényegét: „Salánkon Károlyi a házigazda, bár a tárgyalások idején kint van a hadseregnél. Anyósa, Barkóczy Judit kastélyában folynak a tárgyalások, Rákóczi megsejmelte Károlyi büszkeségét, az 1710-ben felépített új kastélyt is. Külön tárgyalnak az erdélyi és a királyság szenátorai. Nem arról volt szó, hogy békét kössenek vagy folytassák a háborút. Hanem arról döntöttek, Rákóczi vajai tanácskozása után, hogy a megbékélés melyik útját válasszák. Amit Pálffy ajánlott, az amnesztiát, vagy az ország szuverenitását biztosító garanciális megegyezéshez ragaszkodjanak. S miután nem egyhangúlag, de a többség emellett döntött, megbeszélték a katonai tennivalókat, s azt, hogy Rákóczi nem Munkácsra vonul vissza, hanem Lengyelországba megy.”¹⁵ Egyidejűleg helyesen rámutat azoknak a lappangó forrásoknak hiányára, amelyek megnehezítik az objektív ítélezést a főgenerális szerepét illetően.

Károlyi Sándor az utolsó tárgyalási napon, 18-án este érkezett a helyszínre, meglepte, hogy a fejedelem ekkor már elhagyta Salánkot. „Rögtön megindult utána Munkácsra, majd onnan tovább ment a határ felé, és egész Polenáig jutott el, miközben egyszer vízbe esett, majd a szánkó tört alatta össze. Ott értesült, hogy Rákóczi reggel Zavadváról már elutazott Lengyelországba, s így dolgvégezetlenül visszatért Munkácsra.”¹⁶

A salánki „országgyűlés” tehát egyértelmű határozatot hozott: Rákóczinak diplomáciai úton tovább kell munkálkodnia a kedvező béke érdekében, Lengyelországba tárgyalásokat folytatni a cárral. A katonai helyzet ellenére még bízott a nemzetközi politika kedvező változásában. Bercsényi levelei ekkor még biztatónak tűntek a fejedelemnek az orosz cár I. Péter segítségét illetően. A cárral azonban már a szatmári békekötés után találkozott, ami azt jelentette, hogy I. Péter már az országából eltávozott fejedelmet fogadott, ami jelentősen rontott politikai súlyán. Végül a kialakult reménytelen katonai helyzeten a fejedelem már nem tudott változtatni, de ennek ellenére örök példa maradt kitartásból, becsületből és nem alkuvásból az egész magyarság számára.

¹⁴BÁNKÚTI 1981. 73. o.

¹⁵VÁRKONYI 2003. 25. o.

¹⁶BÁNKÚTI 1981. 78. o.

IRODALOM RÖVIDÍTÉSEKKEL

1. Emlékiratok, 1979 – II. Rákóczi Ferenc fejedelem emlékiratai a magyarországi háborúról, 1703-tól annak végéig. Az utószót Vas István, a jegyzeteket Köpeczi Béla írta. Budapest, 1979.
2. Köpeczy–Várkonyi, 1976 – Köpeczi Béla, R. Várkonyi Ágnes, II. Rákóczi Ferenc. Budapest, 1976.
3. Köpeczi, 1958 – II. Rákóczi Ferenc válogatott levelei. Szerk: Köpeczi Béla, Bp. 1958.
4. Köpeczi, 2003 – Köpeczi Béla, Rákóczi és Károlyi, [In] „...kedves hazám boldogulása munkáját kezébe adom...” Történészek a szatmári békéről: „árulás vagy reálpolitikai lépés” A Szatmárnémetiben 2001. április 27-én megrendezett konferencia anyagai. Nyíregyháza, 2003. 7–26. old.
5. Bánkúti, 1981 – Bánkúti Imre, A szatmári béke. Budapest, 1981
6. Lehoczky, 1881 – Lehoczky Tivadar, Beregvármegye monographiája, I. kötet. Ungvárott, 1881.
7. Márki, 1910 – Márki Sándor, II. Rákóczi Ferenc. Budapest, 1910.
8. Pulay, 1865 – Pulay János, Szatmári békeség. Magyar történelmi Emlékek. Kiadja Szalay László. Pest, 1865. II. kötet
9. Teleky – Teleky Mihály naplója. MTA Könyvtár, Kézirattára MS. 10. 210
10. Várkonyi, 2001 – R. Várkonyi Ágnes, A nemzetközi garancia és a generális (A szatmári béke történetéhez) „...kedves hazám boldogulása munkáját kezébe adom...” Történészek a szatmári békéről: „árulás vagy reálpolitikai lépés” A Szatmárnémetiben 2001. április 27-én megrendezett konferencia anyagai. Nyíregyháza, 2003. 13–14. o.

Levelek¹⁷

I.

1711. február 10. Salánk

Rákóczi levele Károlyi Sándorhoz

*Isten minden jókkal áldgya meg kegyelmedet szívből kívánom
Ezen includált levele Ebeczkinék ad ösztönt az írásra, hogy az Ungvár körül lévő labanczság excursioirul informáltassék kegyelmed irhasson iránta Ebergényinek az többit mind remediálom, s Beczának Gratiát adok nem vélem sokáig maradhassak itt melyre nézve nyerjen kegyelmed időt magának az szánkázásra.*

*Kegyelmednek minden jót kívánva atyafia baráttya
Kende Lászlót is el vitték házáat s vasra verték s abizony [?]*

F. Rákóczi

Forrás: MOL P 396. No. 9485, Ser. II. 1711. pag. 388.

¹⁷ Ezúton szeretném megköszönni Mészáros Kálmánnak (Hadtörténelmi Intézet, Budapest) a levelek publikálásával kapcsolatos segítségét.

II.

1711. február 10. Salánk¹⁸**II. Rákóczi Ferenc utasításai a várvédelemről a munkácsi vár parancsnokának, Vay Ádámnak**

Forrás: Archivum Rákóczianum. Közli: Thaly Kálmán. I. oszt. III. köt. Bp., 1874. 572–590 old. Publikálva: Bánkúti Imre, Rákóczi hadserege 1703–1711, Bp. 1976; Csátáry György: A salánki „országgyűlés”. Salánk, 2011.

III.

1711. február 11. Salánk

Rákóczi levele Károlyi Sándorhoz

Spectabilis ac Magnifices Baro Amice Nobis Observande

Salutem et felices rerum sucessus. Méltóságos Gróff Pálffy János Urnak válaszó levelünket hamarébb kívántuk volna kegyelmed kezéhez küldenünk, de Cancellaris Úr és több Senator Urak, s Erdélyi Tanács Uri hiveink az utnak alkalmatlan volta miatt elebb el nem érkezhetvén, csak szintén ennek előtte egy néhány órákkal communicálhattuk az Conceptust eő kegyelmetekre, így is mind az által későre nem haladván, ime Copiájával edgyütt accludaljuk kegyelmednek, az mellyet felyüil titulált Urnak Kegyelmed hova hamarébb küldgyön meg. Caeterum praetitulatum Dominationem Vestrum feliciter valere desideramus. In Possessione Salank die 11. mensis Februar Anno 1711.

*Praetitulatarem Dominationis Vestrae
Amici ad officia parati*

F. Rákóczi
Franciscus Aszalai

Forrás: MOL 9486 / P 396 1711. Fasc. 1. A. 6. pag. 389

IV.

1711. február 11. Salánk

Rákóczi levele Pálffy Jánoshoz

Méltóságos Gróff nekem kedves Atyámfia

Megvallom, tusakodtam magammal Excellentiád 5. Februari írott levelére, felellek-é vagy csak elhalgassam a végre, hogy pennámmal több diffidentiákra okot ne adgyak. Mindazonáltal, hogy az én hallgatásom a felséges császárral való viszálykodásomnak ne tulajdonéttessék, és másként is az emberek ítéletit, el nem kerülhetém, ime válaszolok. Elmémet meghatározom és pennámat megtompítom, noha úgyis szívem fájdalmával általlátom, hogy igyekezetemnek végét nem érhetem.

Boldog Isten! ugyan bizonyára kénszerét engemet Excellentiád levelemben foglalt szókban talált difficutásival, vagy ugyancsak el akarja valóságosan velem hitetni, hogy azon szók az tovább is leendő vérontásoknak és hadakozásoknak okai lehetnek, és hogy azokat egy császár miniszteriuma úgy fogja

¹⁸A levél közlésétől ezúttal terjedelmi okokból eltekintünk.

magyarázni, amint *Kegyelmed* írja, mert bizonyára jól tudom én azt, mi álljon azokon az helytelen terminusokon és titulusokon de azok ott *consideráltatnak*, az hol mind az két rész egymásnak tehetne rövideget, nem a galamb és sas között, valamiképpen a felséges pápai és császári hatalmasságoknak, akikhez valami felséges, mind illik és egy kevéssé alacsonyabb kisebbséget nem teszem, mert ők is felségesek nem volnának, ha nékiek kisebbséget adnának, innét mondatik, hogy a sas legyeket nem fog. Más az, hogy a császároknak nem csak *Clementissimus et benignissimus* (*kegyelmes*), de mindaz, valami a felségegel nem ellenkezik, igaz és helyes *praedicátuma* szokott lenni, és így ha mindenkor fel nem tétetnék is, de tőlle el nem vonatnak, mert jól tudom én, hogy *Győzhetetlen, Kegyes, Boldog, Felséges* mind illetek volna a *Kegyelmes* mellé de ezeket *Excellentiád* is a maga dorgálásibul úgy kifejejtette, mint és az *Clementissimum*, nem azért, *Hogy Excellentiad* is ezeket nem tudta volna, de csak azért, hogy olly elégségesnek ítélte a *Clementissimum*, mint én az *Benignissimum*, és valamint hogy a pápa titulussa *Sanctissimus* (*szezséges*), de a *Beatissimus* (*boldogságos*) sem kisebbsíti, szintén így úgy *Sacra Majestas* (*szent felség*) sem ad kisebbséget *Sacratissimae* (azaz *szezségesnek*). Már ami a *Servust* és *Servitort* (*szolgát* és *szolgálót*) illeti, abban is csak ez az egy különbség vagyon, aki a felséges udvarnál azok között *observáltatik*, akiknek *audientiájok* a *conferentiás* és *referendás* (*titkos, belső tanácskozások színhelye*) házban szokott lenni, azaz ő felségéhez képest azok minnyájan *szolgák*, de avval egymás között különböznek őfelsége kisebbsége nélkül. Ahhoz képest ime eléhozom az én *leckémet*, mellyet a *politicában* tanultam, hogy elhitesse *Kegyelmeddel* azt, hogy azokkal a terminusokkal én nem akartam véteni az őfelségéhez tartozó megalázásom ellen, és ha ugyan csak ezeknek *correctiója* kívántatnék, újabban is írni kész lettem volna.

De az másik *punctumra*. Ha nem tudtam volna is, minap *Kegyelmedtől* tanultam meg *feleletit*, hogy az *emberséges ember* lelkét *Istenének, vérét és életét urának*, az *becsületit* magának szokta tartani, honnét *következik*, hogy *magamat rebellisnek* nem ösmérem, nem is tarthatom és ha a *felséges udvar helyben* nem hagyja azt, hogy az ország *törvényét* mind az én meg *fogatásomban*, mind *pedig* a mostani *posonyi országgyűléssében* *felvett gravamenekben* meg nem sértette, nem tehetek róla. De hogy mi, akik *arra nézve* *lelkünkisméreti* alatt a *fegyverforgásra* *kényszerítettünk*, azt mondjuk, úgy is hisszük, maga is *Kegyelmed* ítélje el, és *Pálffy János* *feleljen* meg az *feldtmarschalnak*.

Ezekből jön ki az *harmadik punctumra* való *válasz* is, *akire még Vaján létemben* *magamat deccaráltam* vala, hogy *hitemet* el nem hagyom, és azok nélkül, akikhez *esküvéssel kötelezve* *vagyok*, és *ellenben* ők is *hozzám*, a *fegyvert* le nem tehetem.

Elkerülhettem volna ezen *declaratioimat*, ha *Exvellentiádat* *arra emlékeztettem* volna, hogy *Kegyelmed* előit *levelemet* *megolvasvám*, *akiben* csak *András király* *privilégiumárul* (1222. XXXI.tc. az *Aranybulla* *ellenállási rendelkezése*) *tett emlékezetet* *reprobálta* volna, *hanem* *egyedül* az én *sinceritásom* *hozattja* ezeket *velem* elé. Mert meg *vallom*, *házamban* *nemcsak színes* *hanem szíves* *békességet* *kévánnék*, de *látom*, hogy *ebben* *mi* a *víz folyása* *ellen* *iparkodunk*. *Légyen* *mindenben* *Isten akarattja*, aki *ekkoráig* is *dolgainkat* *csudálatos* *utakon* *vezérlette*, *azon* *Isten* *légyen* *ezután* is *igyekezetünknek* *birája*, és *szent*

tetszése szerént kormányozza. Én már a fegyvert addig függőben tartom, még Excellentiád annak felkötésére nem kényszerít. Maradván Excellentiádnak minden atyafiui szeretettel szolgáló atyafia.

F. Rákóczi

Salánk 11. Február 1711

Forrás: OSZK Kt. Fol.Hung.1389/16.fol 265–266, Publikálva: Pulyai János Szatmári békesség. Sajtó alá rendezte Mészáros Kálmán, összeállította Bánkúti Imre. Bp. 2007 112–114 old.

V.

**1711. február 12. Salánk
Rákóczi levele Károlyi Sándorhoz**

Isten minden jókkal álgya meg kegyelmed szívből kívánom.

Csak ma vettem az kegyelmed 9. írott levelét Gellinyesbül, és abban adatot opinióját Communicaltam másokkal is de közönségesen elégnék íteltetett Palfinak írott levelem mellynek Copiáját is tegnap megküldöttem kegyelmednek, kivált mivel ezen új levélnek írásával úgy is nem remélhetjük volna prolongatióját az armistitumnak mert az minapi levelem úgy is már fel küldettétvén Bécsbe az Császár arra adandó válasza esztet utban érte volna, melly által vagy az Tractára resolvállya magát, vagy az hadakozás Continuatiójára, és így az újabb levél írásából semmi változást nem várhatnánk itt meg valóban lassan gyűlnek az Urak s attul félek ha hirtelen levelem talál gyünni mindeneket félbe kell hadnom, csak sürgettesse azért kegyelmed az élés szállítást in omnem eventum ha lehet ránduljon hozzám ha mikor alkalmatosságát láttya minden jót kívánok atyafia Maradok

F. Rákóczi

Balyika mi csodás levelét küldé kezemhez az Hadadi Commendánsnak ime includalom lehet ne talám Ebergényinek exprobralni az ilyen incselkedést armistitium alatt Papai Gáspár is írja hogy kezénél van az passus az abák iránt de hiszem majd talán maga megyen érettek kegyelmedhez.

Tekintetes Nagyságos Károlyi Sándor Generális Campi Marsallus Uri kedves Atyánkfjának adassék.

Forrás: MOL 9486. P 396 9487 / 1711. Fasc. 1. A. 7. pag. 390–391

VI.

**1711. február 15. Salánk
Rákóczi levele Károlyi Sándorhoz**

Salánk die 15. Február 1711.

Isten minden jókkal álgya meg kegyelmedet kívánom.

Még tegnap reggel vettem az kegyelmed 12. datált levelét, megvallom számtalan sok dolgaim miatt még most is alig érkezhettem a válaszadásra, hogy Ebergényi a portiót kéri, azt nem csudálom, de más felől mit ír Rácz András, imé levelét includalom, találtam vala már minap Cserei által egy difficultását,

amely abbul állott, hogy szoros hely lévén Bánya tájéka, ha hirtelen fel bomol az armistitium, tellyes veszedelemben lesz dolga, azt izenvén, hogy az armistitium fel bomlása után más ordere léssen, mert csak annak tartásáig kívántatik ott maradása, már azért ezen második difficultássát talállya kegyelmed Ebergényinek írván ezen casusrul, ha való, mert én csak azt magyarázom belőle, hogy nem örömost menne ki Máramarosbul.

A pénz megszerzésében tanáccsal segíthetném kegyelmedet, de az jól tudom, hogy nem elég, itt is csak avval concludálánk a dolgokat, quod optimum factum videbitur etc. Köszönöm, hogy sok dolgaim között magam privata Oeconomiam eszébe jutott kegyelmednek, én bizony már a dispositiókra a papirost nem is vesztegettem, mert ha kegyelmed nem talál szánakat az Ecsedi élet ki hozatására, annál is inkább nem fognak találni udvar Bíráim, hanem ha ugyancsak nem segítheti kegyelmed őket intertendállya akár az Exulanst, akár az hadat belőle nem bánom a marhámrul penig parancsoltam, hajcsák által, és osszák ki jobbágyimnak, ha kegyelmednek jó Dragult hozza el magával, patkoltasson vagy harmadmagával, mert láttya Isten, amint utóbbi levelei mulattyák minden szempillantásban rám hangállyák indulásom óráját, melyre nézve várom kegyelmedet, mivel már úgy is ma bucsut vészen minden ember, csendesebb elmével végezhettyük dolgainkat. Kegyelmednek minden jót kívánva attyafia Baráttya.

F. Rákóczi

15. Február 1711.

Tekéntetes Nagyságos Károlyi Sándor Generális Commandó uri Kedves Attyánk fiának adassék.

Forrás: MOL 11258 / P 396 1710–1711. pag. 394–395–396. Publikálva: AR I/III. 591–594.

VII.

1711. február 15. Salánk Rákóczi levele Károlyi Sándorhoz

Isten minden jókkal álgya meg Kegyelmedet szívből kívánom.

Ez előtt 3. órával vettem az kegyelmed levelét de elébb az új házat akarván megnézni nem lehete időm az válaszolásra az Charier abe[r]stl[ajdinan] tya dolga bolondsága magának assecurálom nem rendelés de nincs 5 hete hogy az országba gyűt máskint is Szelesnek látszik még se kegyelmedet se senkit nem esmér most parancsoltatok neki intimáltatom az obersterének is ki valóba bänná ha innen el kellene mennem minek előtte szembe lennék Kegyelmeddel, már innen mind el küldem haza az urakat s magam ágon üllő madár formára vagyok, várom azért Kegyelmedet s maradok Kegyelmednek

minden jót kívánva attyafia s Baráttya

F. Rákóczi

Forrás: MOL 9488 / P 396, 1711. Fasc. 1. A. 8. pag. 397–398

1711. február 18. Salánk
Rákóczi levele Károlyi Sándorhoz

Isten minden jókkal áldgya meg Kegyelmedet szívből kívánom.

Addig várám én is Kegyelmed és postainkat, hogy az enyém megérkezésével megfúvva az felülőt s ime, indulok a hova hazám szolgálattya -nem engedvén késedelmeskedésemet - ösztönöz. Mind azt reménlettem, hogy az kegyelmednek 16-án írott levele szerint tegnapi itt lesz Kegyelmed, de hihető bütre halasztotta Kegyelmed az új modi farsangolást. Meg vallom már praevie el látván ezen indulásom hirtelen történéhetőségét s proponálván az uraknak. Sokat beszélgetünk micsodás instructiot kel az iránt hagynom Kegyelmednek, de csak az vala deliberatumja, hogy ha az Bécsi Udvar sincere kívánnya az Tractát avagy az békességet extendálja az armistitiumot, s informálhat Kegyelmed mindenekrül, ha nem extendálja pedig haszontalan várakozásom és mivel azt is által lattuk, hogy in omni casu job álandóbb békességet remélhetünk az moscuva interventiója által, mint sem az Pálfi hitegetési után, úgyis jobb lesz annak fundamentumiról az Czárt capacticalván az által végeznünk, mint sem itt disputalnunk ha clementissimus e vagy benignissimus. Melyre nézve csak megyek, - az mint mondtam,- mert vett leveleimből azt collimálhatom, hogy Ilvóhoz nem felettebb messze találok az Czárt az kitül, Isten után, függ boldogságunknak minden reménsége. Az politicumokról azért nincs mit disponáljak hanem informáljon Kegyelmed mindenekrül. Török András hoffmesteremet az Verchovinán hagyom az udvarommal, Beniczkit Szkolén, az levelek promotiojára nézve.

Az hadi dolgok kormányozásának nincs egyéb útja, hanem az mint discourálánk, s az mint az alkalmatosság hozza magával, ha mind azon által az szerencsétlenség csak úgy hozná magával, hogy Lengyelországra kellene ki szorulni mind Kegyelmednek, mind az hadaknak: azon legyen Kegyelmed, hogy Staniszló felé mehessen Máramaroson által; s ott valahol az kijóviai Palatinus jószágát hallja, subsistálhat, mert azért senki sem fog kiáltani. Be menetelirül azonnal tudósítsa Kegyelmednek Gallicsin Fejedelmet, az ki igen jó akarónk, s ha kedveskedni akar Kegyelmed neki, agarakat külgvön quartéllya pedig Sniatin táján lézen. Ha Isten más felé vezérli Kegyelmedet, csak azon legyen hogy Moldvába ne subsistallyon, mert nagy contrarietas volna dolgainkba ha én az Czárhoz menvén Kegyelmed hadaimmal látattnék az sveciai király mellé, vagy az törökhöz menni, s így engemet nagy veszedelemben is ejthetne.

Munkács váráról én is tehetségem szerint providiáltam instructorul és commendansrul, mivel Vay uramat, úgy látom, kéntelen leszek magam mellé hivatnom. Idegen országba is legnagyobb kincs lévén az hív szolga, helyébe már Sennyei István Úr már resolválta magát, de még had maradjon közöttünk a dolog. Munkáctúl fog hallgatni Sarier, s ettul Török András az udvarommal, de amannak oly parancsolattya lesz, hogy ha az idő fel fakadása előtt nyomokodna nevezetes corpussal az ellenség Munkács felé be mennyen az palánkba egész regimenttyével, mivel különben az árok meg fagyásátul nagy véletlen rosztul tarthatnék, - így pedig Isten jóvoltából minden jót remélhetnék bennmaradása nem fog sokáig tartani, mert körülötte nem subsistálhat az ellenség, el távozván

penig, újabban kijöhet. Csak már Kegyelmed tegyen oly rendeléseket, hogy ki hírével legyen idején Munkácsnak.

Publicaltatom azt is, hogy senki más ezentúl az Kegyelmed passusa nélkül ne jöhessen Lengyelországra, hanem az ki igaz hazafiának tartja magát, Kegyelmedtül várjon s hallgasson.

Így azért legdrágább kincsemet: Édes Hazámat, Munkácsomat és abban lévő másik mindenemet Kegyelmedre hagyom, s lelkire, hitire kötöm, bízom -teljességesen el hitetvén magammal a Kegyelmed resolútiójának állandóságát, az melyet minap újabban Munkácson is adott, hogy nemzete boldogulása nélkül nem békéllik, s egymást el nem hagyjuk, ennél is különben nem enged békélleni confoederalionalis hitünk, az mely által mind lelkünket, mind maradékinkat sub nota perditionis in Patriam kötöttük édes hazánknak. Vezérellye s kormányozza azért Kegyelmed hadakozását absentiamba mennél jobban lehet, az midőn én is minden bujdosás és nyomorúságok által üzni s keresni kívánom boldogulását, s hitemre mondom, hiszem is annak elérését, vagy legalább szembe levén az Czárral, megírom valóságosan, mihez bizhassék Kegyelmed, s közönségesen mindnyájan.

Daniel Urnak meg írtam kimenetelemnek okát s bár csak aratásig kívántam extendáltatni capitulatióját, ugy is az előtt nem lehetne étetnünk segítségünket.

Draguly ha utol nem ér, subsistáljon Török Andrással az Krajnán érette küldök, de hiszem, ide sokad magával hijába gyűn, mert hiszem visszagyűn még ő regimentjéhez, s nem onnan indul.

Ha Pálfi oly választ talál adni, hogy külgyem emberemet, adja tudtomra Kegyelmed, talállok módot benne, csak lássak sinceritást. Én magamat hazámért tízszer is megalázom, de arra bizony nem lépek az Confoederatio nevével, hogy nagyobb rabságra vessem édes Hazámat annál is, az melybe találtam és az melyből kívántuk kiszabadítani. Vezérelje azért Kegyelmednek igaz szándékomat az mellytül semmi sem szakaszt el, se nem távoztat, s ha azalatt az felesége iránt más szándéka érkezik Kegyelmednek ki szállításárul, tudósítását elvárom s maradok

Kegyelmednek minden jót kívánva attyafia

F. Rakoczi

18. Február 1711.

Forrás: MOL 11258 / P 396 1710–1711. pag. 399–406. Publikálva: AR I/III. 591–594.

Beregszász város napja, 2011. május 20.
A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola hallgatói
felidézik az 1703-as beregszászi zászlóbontást.

Munkács a Rákóczi-szabadságharc végén

Munkács városa és vára egy nagyon huzatos helyen fekszik: a Kárpátok hegykoszorúján átvezető számos szoros, hágó egyikének, a Vereckei-szorosnak és hágónak a déli kijáratát zárja le. A Kárpátok szorosai, hágói közül a vereckei bír különösen nagy érzelmi töltéssel számunkra – nemzeti legendáriumunk szerint itt keltek át az „irdatlan hegyeken” őseink Árpád vezetésével.

Az ezeréves Magyarország egész története során Munkácsnak fontos stratégiai jelentősége volt: itt kereszteződött a máramarosi sóbányáktól Kassára tartó út a Magyarországról a Kárpátokon túli Galíciába vezető összekötő útvonallal. Ráadásul a terepviszonyok is szinte kínálták egy erősség emelését ezen a vidéken Munkács első okleveles említése 1263-ból származik: egy adománylevélben helymeghatározó pontként szerepel, tehát feltételezhető, hogy ekkor már ismert hely lehetett. Kezdetben csak egy, a sárospatakihoz hasonló lakótorony emelkedett itt, bár méreteiben annál szerényebb lehetett. Ezt a lakótoronyt előbb egy körfal vette körül, amit majd négy toronnyal erősítettek meg. Az egész középkor során igen kis alapterületű volt, a fennsíknak egy kis részét foglalta el. Mindig a király tulajdonában volt, birtokosai viszont gyakran váltakoztak.

A birtokosok mindegyike hozzáépített valamit a várhoz, erejéhez mérten igyekezett erősíteni. Csak néhány birtokos nevét említem tájékoztatásul: Aba Amadé, Erzsébet királyné, Brankovics György, Hunyadi János, Ernuszt Zsigmond. A középkor békésen telt el: a birtokosok lelkesen viszálykodtak, hatalmaskodtak, erőszakoskodtak, dúlták egymás birtokait, de az országos események nagyjából elkerülték a vidéket.

Megváltozott a helyzet a mohácsi vész után. Munkács Erisz almája lett a magyar király és az erdélyi fejedelem között. Hosszas küzdelem, elhúzódó harcok után az erdélyi fejedelmi trónt megszerző Rákócziak birtokába jutott a vár, bár közjogilag a királyi Magyarországhoz tartozott. A XVII. század végén az abszolutizmus ellen kibontakozó rendi ellenállás és a kuruc mozgalom központja lett. A Thököly-féle szabadságharc végső összeomlását Munkács 1688-as feladása jelentette. Munkács a császáriak kezére jutott.

A vár ebben az időben már egyáltalán nem hasonlított a középkori apró sásfészekre. A hegytetőn lévő ősi vár három várrésze kiegészült a várhegy alján kiépített külső várral. A vár kiépítése jelentős részben

Mágóchyí Gáspár és I. Rákóczi György nevéhez fűződik, illetve nem kis részben Lorántffy Zsuzsannáéhoz.

Jelentős munkálatokat végeztek Munkács várán a császáriak is, akik helyőrséget helyeztek el benne.

Rákóczi emlékirataiban az egykori várról úgy emlékezik meg, hogy az sziklán épült, melyet csak kevés föld takar. A sziklahegy rónaságból emelkedik, jó mérföldre nincsen közelében magaslat, csak távolságban kezd folyamatosan emelkedni a vidék, egészen a Beszkid hegyekig. A Tisza felől, mely ide 4 órányira folyik, sűrű erdő borítja a lapályt, mocsarak környezik a várhegyet, melyeket a máramarosi hegyekből ide folyó vizek képeznek. A Latorca folyó a Beszkidekben ered, puskalövésnyire folyik a várhegytől. Egy zsilip segítségével az egész rónaságot víz alá lehetne helyezni, miáltal a vár megközelíthetetlené tehető volna. A várhegy alján ezenfelül még egy folyóvízzel telt árokkal bír, melyet nem lehet lecsapolni, mélyebb lévén a feneke, mint a Latorca medré”.

Rákóczi első, sikertelen próbálkozása éppen itt, Munkácsnál hiúsult meg, ami kis híján a fejedelem életébe került. Lehet, hogy ez is befolyásolta a fejedelmet, aki 1805-ig nem látogatott el Munkácsra. Ekkor azonban megszületett benne a gondolat, hogy kiépíti Munkácsot, és azt a kor erődítéstani színvonalára emeli. Demoiseaux brigadéros hadmérnökének tehát utasítást adott, hogy Munkács kibővítésére készítsen tervet. Demoiseaux tervvázlata után, De La Mothe hadmérnök ezredes felügyelete mellett 1705-ben kezdték meg Munkács várát újból megerősíteni. Ennek a tervnek a kivitele azonban a későbbiekben lényeges változáson ment át. 1708-ban már De la Faux hadmérnök vezetése alatt volt a munkácsi vár erődítése. Az építkezések menetéről a fejedelem időnként személyesen is meggyőződött.

Milyen változások történtek a vár szerkezetében? Az ó-olasz rendszerű bástyaszerű gátmű helyébe egy újabb, de földgátmű keletkezett.

A hét nyitott bástyamű a vár aljában kötőgátjaival megmaradt, illetőleg a téglát kiszedték belőle és tisztán földből készült, míg a téglát újabb épületek felhúzásánál értékesítették. (A vázlaton a feketével kihúzott részek és az 1-től 7-ig számozott földgátak). Ezek a bástyák előtt húzódó vizesárok **(a)** előtt fejlődött ki a külső sáncgyűrű **(b)**, melynek északi oldalán, délnyugati irányban folyt a Latorca vize, az 1. földbástya keleti oldalán a várárokba.

Ezen bástya mellett a kötőgát alatt a vár belterületén egy csatorna húzódott a 7. földbástya alá, mely csatorna két helyen volt áthidalva. Az 1. sz. bástya előtt volt északon a vár malma **(d)**. Ennek megvédésére a Latorca jobb partján volt egy előretolt függőmű, mely 20 méter hosszú zsilippel **(f)** volt összekötve. A zsilip tetején egy fedett védőfolyosó volt berendezve a gyalogság számára, és ez a folyosó kötötte össze a Latorca bal partját a annak jobb partjával. A zsilipet egy ék alakú hídfőerőd,

úgynevezett „zugvéd” biztosított (**g**), melynek árkan könnyen széthordható hídon lehetett a szabadba jutni (**h**). A csillagsánc alakú gátműnek a bástyái a következő neveket kapták : 1. Vay Ádám-bástya, 2. Majorsági-bástya, 3. Mil-bástya, 4. Kaszárnyabástya, 5. Beregszászi-bástya, 6. Szöglet-bástya, 7. Mészáros-bástya. A kötőgátak előtt a bástyák között a kiszélesített vízárók előtt keletkeztek a „menvédek” (**i**), (**k**), (**l**), (**m**), (**n**), (**o**), (**p**). A menvéd (**k**) keleti arcvonalán volt a „malom-kapu” (**q**). Ez a Munkács városába vezető útra nyílt. Ugyanennek a védműnek a délre eső torka össze volt kötve egy könnyen elhordható, 13 lábon nyugvó fahídral, mely az 1. és a 2. bástyák kötőgátja alatt vezetett a vár belterületére. Ez a kapu egyébként a vár észak-keleti lejtőjén alkalmazott lövegállás (**G**) védett.

Egy másik kapu (**r**) a keleti oldalon az (**m**) menvéd védművén a vár belterületével biztosította az összeköttetést. A sáncgyűrű nyugati oldalán volt a harmadik kapu (**s**), ahol a közlekedés az (**o**) menvéden át szintén így történt. Ezt a kaput „Horváth-kapu”-nak hívták.

Mindezen erődítési művek között jellegét tekintve megkülönböztetjük: a sáncgyűrűt vagy koszorúvonalat, mely a fedet útból (**l**), a vársíkból (**b**), a fedet úton a harántgátakból (feketén vannak kihúzva), a behajló fegyverterekből (**v**) és a vizesárokból áll.

A vízzel telt főárok, a menvédekből (**i**), (**k**), (**l**), (**m**), (**n**), (**o**), (**p**), a közlekedő utakból (**q**), (**v**), (**s**) áll.

A főgátvonalhoz a hét nyitott bástyamű, a kötőgátak és a mindezen alkalmazott lövegállások és mellvédek tartoznak.

Az egész bástyázott védmű, különösen az előretolt hídfőerőddel, (**g**) önkéntelenül a Mezieres francia iskolájára emlékeztet, amit az is megerősít, hogy II. Rákóczi Ferenc fejedelem hadmérnökei majdnem mind francia származásúak voltak.

A még I. Rákóczi György idejéből fennmaradt palánkárok maradványait, melynek fekeke a Latorca medrénél mélyebb volt, szintén II. Rákóczi Ferenc idejében temették be teljesen. A három térfokos sziklavár (**A**), (**B**), (**C**), nyugati lejtőjén egy ollómű keletkezett a várnak az alatta elvezető útja felett, mely a csiga megvédésére szolgált és a régi helyén megmaradt, (**D**). Ebből a védműből vezetett fel egy út a vár észak-nyugati körfalához, hol egy kis átjáró volt (poterna 9, z). Ugyancsak ebből a védműből egy hasonló lejárát az alsó csillagsáncba vezetett (**e**). A fejedelem ezen csigáról úgy emlékszik meg emlékirataiban, hogy ez a vár lejtőjére lerakott erős csúsztató deszkákból állott, melyek két oldalon földbe bevert faoszlopokkal voltak megerősítve. Az oszlopokon a csúsztató fedele nyugodott. Eszerint a csúsztató hasonlított a manapság is alkalmazott, de fedetlen csúsztatókra. Ha ellenség közeledett, Rákóczi utasítása szerint a csúsztató fedelét a várfalnál fent szétszedték, nehogy esetleg, ha a csúsztatót felgyújtják, a vár tűzveszélynek legyen kitéve. A csúsztató

többi részét alulról kezdték szétbontani, a farészeit pedig a várba felhúzták, s a sziklába vájt felső árokba helyezték el.

A Latorca bal partján levő malmot 1706-ban pénzverdévé alakították át. A vár régi rovátkos falazatai eltűntek.

Az egymás fölé emelkedő foktéri alakot betartották, és minden egyes foktér, lépcsőnként kiemelkedő kőbástyaival külön vérszakaszt képezett.

A fellegvár bástyák nevei a kővárban az 1711. évi összeírás szerint a következők: I. Küry-bástya, II. Esztergályos-bástya, III. Huszár-bástya, IV. Lakatos-bástya, V. Géczi-bástya, VI. Komlós-bástya (melyet Hosszbástyának is neveztek), VII. Örgróf-bástya, VIII. Szertár-bástya. A bombamentes boltíves folyosókat, az úgynevezett ordonyokat, löszertárat, raktárat és föld alatti útegeket az udvar felől oszlopokon nyugvó galériákkal látták el. A kapuk felett lakosztályok keletkeztek, ahol a kapitányok, udvarbírák, tisztek, tüzérek és katonák laktak.

A kapuk alatti fájármokon nyugvó fahidak, felvonók és csapóajtók megmaradtak. A várhegy keleti oldalán most már levezető csatornák épültek, melyeken az esővíz lefolyhatott. A felső várszakasz csatornája a VIII. bástya déli oldalának hosszában az árkon át, a körfal alatt, a középvár csatornája a IV. bástya északi oldalán, az alsó várszakasz csatornája pedig mind ennek, mind az elővárnak a vizét az I. bástya északi oldalán, az árkon át és a körfal alatt bocsátotta ki.

De La Mothe jelentései alapján tudjuk, hogy egy laboratórium készült 1708–1709 között. A bástyákat befedték, nehogy az ordonyok elromoljanak, és hogy a lövegtalpak az idő viszontagságai következtében idő előtt tönkre ne menjenek. Ezek után egy mindenben jártas, ügyes, jó hadszertárnokot (zeugwarter) rendeltek ide. Szükséges volt 200 tölgygerenda, deszka az ágyútalpak, a bástyák kijavítására, valamint a löportárat szárazabbá kellett tenni, mert a hely nedves, a lőpor romlott volt. Végül azt is jelentette De La Mothe, miszerint kívánatos volna, hogy a hadszertárbeli mestereket ne vonják el szakmabeli feladataiktól az uradalmi tisztek, s az őfelsége részéről számukra elrendelt jutalmak megvonásával ne kedvetlenítsék el őket.

A várhegy déli csücskében egy egészen új várrész is keletkezett. Az alsó várudvar előtt az itt kiálló szikla tetején egy úgynevezett zugvéd épült (E). Emiatt itt az eddig beugró körfal alakja is megváltozott és tehermentesítő íveivel a várhegy csücskére ugrasztották ki, ahol egy bejáró kapuja volt.

A vár útja ezen ékművek nyugati oldalán át, kőpillérek nyugvó, fahídon át vezetett, és az északi oldalon összeköttetésbe lépett az alsó szakasz éppen ily módon épített hídjával.

Természetes, hogy a kiépített erőd megfelelő felszereléséről is gondoskodott. A vár 1911. június 22-től július 21-ig történt felmérése idején a vár tüzérségi felszerelése a következő volt: a Küry-bástyán 4 db,

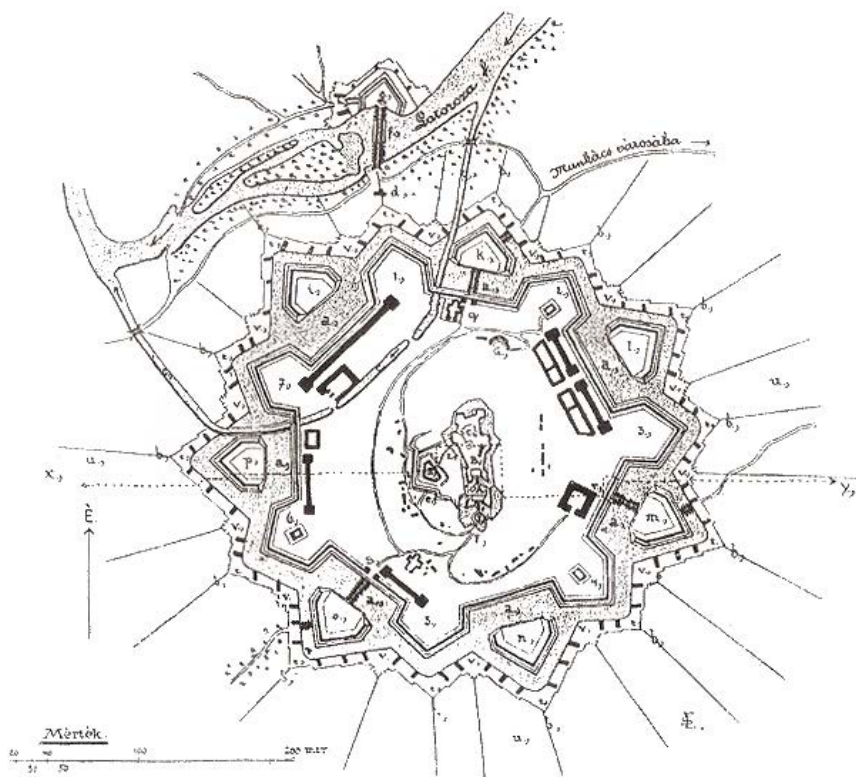
az Esztergályos-bástyán szintén 4 db, a Lakatos-bástyán 7 db, az almafa mellett a Géczi-bástyán 4 db, a Komlós-bástyán 4 db, az Órgróf-bástyán 10 db, a Szentár bástyán 18 db ágyú állott. Ez azonban még nem minden. A vár, mint tudjuk, jóval túlhaladta a mai méreteit. A várhegy lábától mintegy 80-100 méterre (néhol több, néhol kevesebb) húzódtak ugyanis a külső vár sáncai. Itt is bőven volt ágyú. A Vay Ádám-bástyán állott 8 db, a Majorsági-bástyán 8 db, a Moll-bástyán 11 db, a Kaszárnya bástyán 6 db, a Beregszászi bástyán 8 db, a Szöglet bástyán 8 db és a Mészáros-bástyán 11 db ágyú. Még mindig nem értünk azonban a végére. A szertárakban és a kazamatákban ugyanis további lövegeket tároltak, mert az összeírás 102 ércágyút, 106 vaságyút, 13 tarackot és 12 db mozsarat említ, vagyis összesen 233 db löveget. Ugyanezen leírás szerint található volt még:

Lőporzúzó malom	10 db
Vas ágyúgolyó	20 159 db
Más fajtájú ágyúgolyó	200 db
Láncos golyó	20 363 db
Kőgolyó	1 120 db
Kartács	310 db
Horog v. gátpuska	160 db,
Orgonalöveg	12 db
Kézi löfegyver, puska, karabély, kisebb gátpuska	1 070 db
Lőpor	182 mázsa
Nyers salétrom	4 000 mázsa
Bomba	1 488 db
Gránát	2 717 db

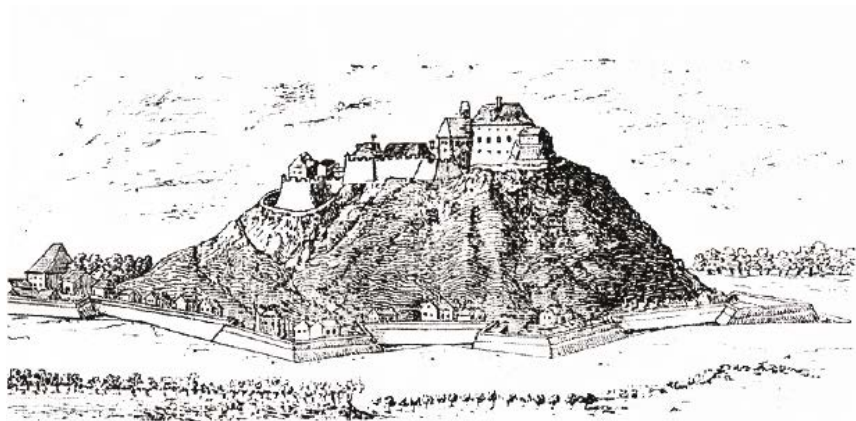
Említsük meg azt is, hogy a fejedelem munkácsi tróntermében 163 db, a harcokban zsákmányolt lobogót találtak a falakra kitűzve.

Munkács őrsége nem volt kisszámú. A praesidium létszámát Sennyei István kétezeröttszáz főnek mondja április végén, de Zay András és Géczy Gábor vitézei közül még kétszázan csatlakoztak a védőkhöz. Pálffy János május 25-én kelt jelentése Munkács őrségét 1 800 hajdúból és 500 lovasból állónak mondja. Rákóczi a vár parancsnokául Vay Ádámot nevezte ki, akit később Sennyei István tábornok váltott fel.

Minden eshetőségre hatalmasan megerősítve és jól felszerelve, 1710 május hó 1-re készen állt a munkácsi vár, s az így kialakított, most már négy térfokkal bíró egész várhegy fennlapján épült erőd, egy fellegrvár. Mindezekből kitűnik, hogy II. Rákóczi Ferenc 1911. év elejére még nagyon készült Munkács várának védelmére, mielőtt a külső segély szorgalmazása végett Lengyelországba távozott volna.

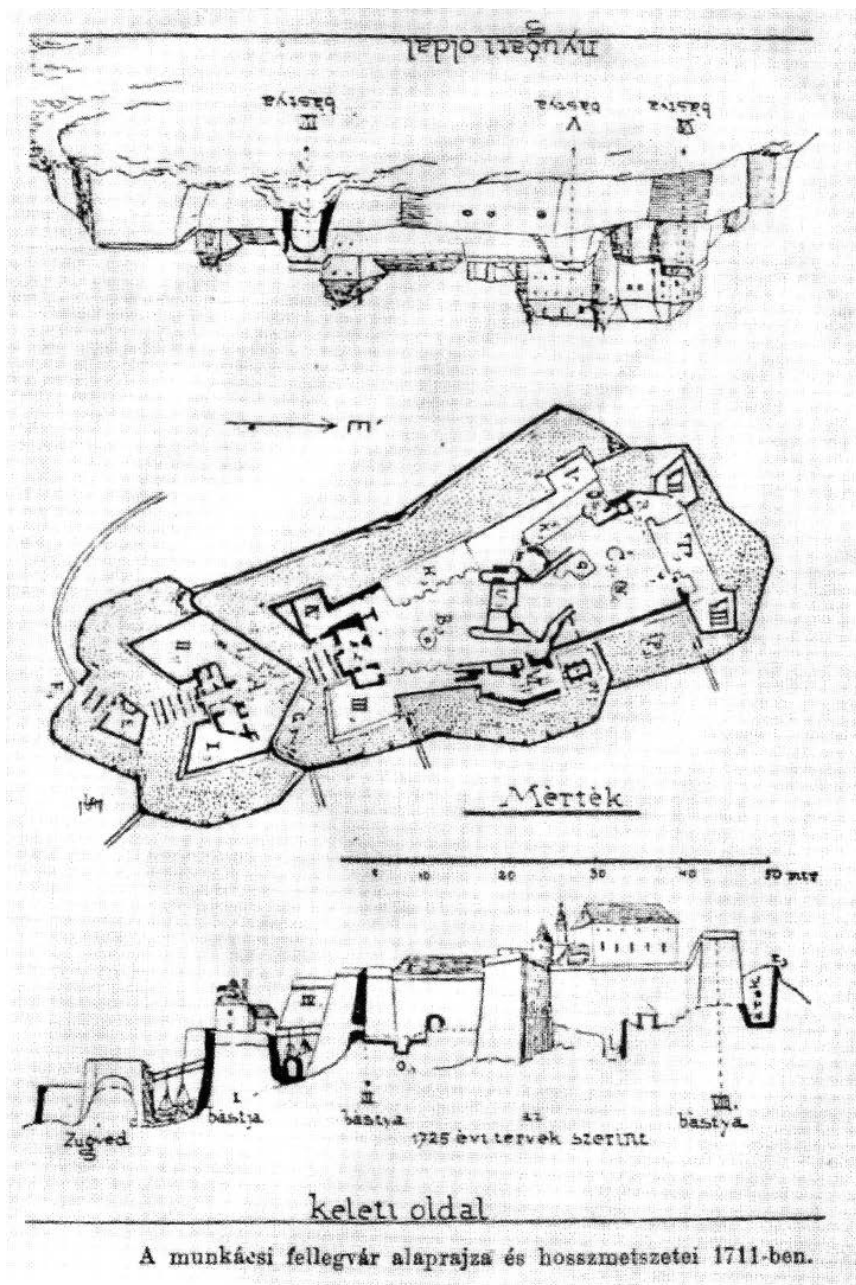

1. kép. A munkácsi vár alaprajza

A munkácsi vár 1725-ben a lengyel oldalról nézve. De Bernard rajza nyomán.

2. kép. A munkácsi vár 1725-ben a lengyel oldalról nézve. De Bernard rajza nyomán

A munkácsi fellelővár alaprajza és hosszszelvényei 1711-ben.

3. kép. A munkácsi fellelővár alaprajza és hosszszelvénye 1711-ben

Beregszász város napja, 2011. május 20.
A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola hallgatói
felidéztek az 1703-as beregszászi zászlóbontást.

KALMÁR JÁNOS
(ELTE BTK, BUDAPEST)

Magyarországgal kapcsolatos kormányzati elképzelések Szatmár után¹

1711. április 17-én, amikor I. József császár ill. magyar és cseh király meghalt, az 1687:2 törvénycikkely értelmében – amely a Habsburgok magyarországi örökös királyságát fiúágon biztosította – öccse, III. Károly automatikusan lepett örökébe a magyar trónon. Az ezzel járó formalitásokra (a koronázási ceremóniára, az uralkodói eskü letételére) ugyan még kerek egy évet kellett várni, mert Károly bátyja halála idején Spanyolországban volt: az 1703-as családi szerződésben neki juttatott spanyol monarchiát igyekezett magának megszerezni riválisa, Fülöp Anjou hercege (XIV. Lajos francia király unokája) ellenében az ottani örökösödési háborúban.

Fivérének ifjan (33 éves korában), himlőbetegség nyomán bekövetkezett váratlan halála – másokhoz hasonlóan – Károlyt is váratlanul érte. Aligha gondolt korábban arra, hogy a József által uralt országok egy napon mind az ő fennhatósága alá kerülnek majd. Mivel ez mégis bekövetkezett, természetes, hogy készületlenül érte. A hirtelen ölébe hullott, örökségét képező országok és tartományok belső ügyeiről – köztük a Magyarországon még zajló Rákóczi-szabadságharcról – vajmi keveset tudhatott. Mindeddig legfeljebb csak a legnagyobb horderejű itteni eseményekről tudósították őt, azokról, amelyeknek a spanyol örökösödési háborúban érintett nagyhatalmak katonai vagy diplomáciai akcióira hatása lehetett. Ilyen előzmények után az 1711. ápriliséát követően immáron „hivatalból” a Rákóczi-szabadságharc befejeződése utáni teendők egyik-másik részkérdésével kapcsolatban papírra vetett nézetének sem lenne érdemes különösebb jelentőséget tulajdonítani. Ami miatt ekkori, hazánkkal kapcsolatos sorai mégis nagyobb figyelmet érdemelnek a pusztá kuriozitásnál, annak oka az, hogy bennük az itteni helyzethez több tekintetben hasonló, az egyes spanyolországi tartományok – főképp a katalán-rendi érdekei és a központi hatalom ütközésig feszülő konfliktusa III. Károly immáron ötéves ottani tartózkodására aligha maradhatott egészen hatástalan. Ezért még Hispániából küldött intencióinak is lehetnek olyan elemei, amelyeket későbbi magyarországi uralkodása folyamán érvényesíteni igyekezett.

Reagálásait persze nyilván befolyásolta az is, hogy milyen információk jutottak el hozzá, ez utóbbit pedig az, hogy kiktől kapta azokat.

¹E tanulmány a *Levéltári Szemle* [Budapest] 39/4 (1989) számában megjelent szöveg némileg módosított változata.

Állandó levelezésben állt hajdani tanítómesterével, a világi pap Ignazius Lovinával, aki rendszeresen vezetett naplóban a bécsi udvarban történekről tudósította folyamatosan.² Philipp Siegmund Dietrichstein gróf, a császári testőrgárda parancsnoka, Károly ragaszkodó híve ezeken kívül a főúri családok életének eseményeiről küldött beszámolóival örvendeztette meg sűrűn.³ Az érdemi, azaz a legfrissebb és a legszélesebb körű értesülésekkel – már csak helyzetükből adódóan is – értelemszerűen mégis a bécsi udvar vezető politikusai rendelkeztek, akik ráadásul véleménynyilvánításukkal befolyásolhatták is a magyarországi ügyek kimenetelét. Közülük e tekintetben talán egyedül Johann Wenzel Wratislaw gróf cseh kancellár érdemel megkülönböztető figyelmet, már csak III. Károllyal való meghitt barátsága, sűrű, nemegyszer bensőséges hangvételű levélváltásaik miatt is.⁴ A gróf a bécsi udvar egyik igen tehetséges, ha ugyan nem a legtehetségesebb politikusa volt, aki a spanyol örökösödési háború során végzett diplomáciai megbízatásai révén tett szert széles körű jártasságra az európai nagyhatalmi politikában. Az ő érdeme volt többek között a svédekkel kötött altranstädti konvenció létrejötte,⁵ s még sikertelenül végződött érsekújvári küldetése alkalmával megnyilatkozott bölcs előrelátásának – *Mémoires*-jai két kéziratvariánsa szerint – hosszú évek múltán is keserűen elismerő sorokkal adózott ottani tárgyalópartnerre, II. Rákóczi Ferenc.⁶

Wratislaw, aki I. József császár legközvetlenebb tanácsadói egyike, s a bécsi udvar miniszteri konferenciáinak egyik kulcsfontosságú személyisége volt,⁷ folyamatosan figyelemmel kísérhette a magyarországi ügyek alakulását. Az 1711. január 29-i értekezleten a Rákóczival mint magánszeméllyel folytatandó tárgyalásokra tett javaslatot az országgal

² Alfred ARNETH: „Eigenhändige Correspondenz des Königs Karl III. von Spanien (nachmals Kaiser Karl VI.) mit dem Obersten Kanzler des Königreiches Böhmen, Grafen Johann Wenzel Wratislaw” in: *Archiv für Kunde Österreichischer Geschichts-Quellen* [Wien] 16 (1856), 5–6.

³ Dietrichstein gróf Károly királyhoz írott levelei az Österreichisches Staatsarchiv Haus-, Hof- und Staatsarchiv [Bécs] (a továbbiakban: ÖStA HHStA) Grosse Korrespondenz, 72 Conv. b-ben található.

⁴ Az uralkodó nemegyszer „Mein Dicki”-ként, azaz „Dagikám”-nak szólította a bizonyára kövérkés Wratislawot.

⁵ LUKINICH Imre: *A szatmári béke története és okirattára*. Budapest 1925 (Fontes historiae Hungaricae aevi recentioris), 117–118. és Arneth, 7.

⁶ *Mémoires du Prince François II Rákóczi sur la guerre de Hongrie depuis 1703 jusque à sa fin*. (Kiad.): KÖPECZI Béla, KOVÁCS Ilona. Budapest 1978 (Archivum Rakocianum III/1), 135. lap 13–16. sora és 9. sz. lábjegyzete. Vas István fordításában magyarul: “[...] herceg – mondta nekem [ti. Wratislaw] – ön megbízik Franciaország ígéreteiben, pedig ez az ország azoknak a fejedelmeknek a kórháza, akiket szerencsétlenné tett szavának és ígéreteinek megszegésével. Ön is ezeknek a számát szaporítja majd és ott is hal meg egyszer.” Uo., 377.

⁷ Klaus MÜLLER: *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen im Jahrhundert nach dem Westfälischen Frieden (1648–1740)*. Bonn 1976 (Bonner Historische Forschungen, Bd. 42), 23. és 28.

való megbékélés érdekében.⁸ I. József halála után azonban, Eleonóra, özvegy császárné kormányzása idején, mindenekelőtt a régensnő kegyenceinek hatása kezdett érvényesülni az udvari politikában, azoké, akik a felkelőkkel tárgyalásokba bocsátkozott magyarországi főparancsnok, a cseh kancellár barátja, Pálffy János gróf megbuktatására törekedtek.⁹ Ez Wratislaw fenntartásai ellenére is – melyeknek főként a fővezérutód-jelöltek alkalmatlanságával kapcsolatban igyekezett hangot adni¹⁰ – kétségtelenül sikerült volna nekik, hiszen a régensnő maga is Pálffy elmozdításán fáradozott.¹¹ Tervéhez még Károly király jóváhagyását is sikerült megszereznie Barcelonából.¹² Így hát célja megvalósítására bizonyára sor került volna, ha az Eleonóra szemében is nagy tekintélynek örvendő Savoyai Eugennek, a Haditanács elnökének közbelépése ezt meg nem akadályozza.¹³

III. Károly Wratislaw levelein kívül leginkább még anyja, Eleonóra, özvegy császárné beszámolóiból szerzett tudomást a magyarországi ügyek állásáról. Eleonóranak régensnőként már csak e tisztségéből adódóan is tájékoztatnia kellett fiát, a távollévő magyar királyt elégedetlenkedő országa helyzetéről, meg persze azért is, mivel ez mind a Habsburgok, mind szövetségeseik vagy ellenlábasaik diplomáciai manővereit befolyásolhatta.¹⁴ Olykor pedig – mint a szatmári megállapodás szövegének ratifikálása alkalmával – Károly beleegyezését kellett megszereznie a bécsi udvar által egyoldalúan végrehajtott módosításokhoz,¹⁵ s van példa arra is, hogy a régensnő fiától várta a kormányzatot érintő változtatási szándéka felőli utasítást.¹⁶

Az uralkodó első, 1711. május 4-én kelt instrukciója, melyet valamennyi országára nézve általános érvénnyel fogalmazott meg, az volt, hogy minden politikai, igazságügyi, polgári és katonai intézményt további intézkedéséig hagyják meg abban a formában, amilyenben bátyja halála idején volt.¹⁷ Egy szűk hét múlva arra buzdította anyját, hogy örködjön az adminisztráció és az igazságszolgáltatás megfelelő működésén,

⁸ LUKINICH, 53.

⁹ Uo., 118., 122. és 124.

¹⁰ ARNETH, 147.

¹¹ Ti. Pálffy János leánya, Mária Anna és a néhai I. József közti, a régensnő által szégyenletesnek ítélt intím kapcsolat miatt. Lukinich, 118–120.

¹² ARNETH, 160–161.

¹³ LUKINICH, 125.

¹⁴ Egy átfogó jellegű beszámolót közöl Lukinich, 393–397.

¹⁵ KALLAY István: „Adatok a Rákóczi-szabadságharc végnapjainak történetéhez” in: *Levélári Közlemények* [Budapest] 33/3–4 (1962), 4. sz. irat, 143.

¹⁶ ÖStA HHStA Spanien Hofkorrespondenz. Karton 12, Mappe 68, fo1. 21r.

¹⁷ „[...] wäre meine Meinung, alle sowohl politisch und civil, als militaria Tribunalia, Dicasteria undt Canzleyen bis auf fernene Meine königliche Verfügung undt Disposition in demjenigen Standt beruhen zu lassen, wie sie sich zu Zeiten des tödtlichen Antritts Meines [...] Herrn Bruders [...] befunden haben [...]” ÖStA HHStA Spanien. Hofkorrespondenz. Karton 12, Mappe 68, fol. 54v.

igyekezzék a meghatározó jelentőségű, ám a háborúk miatt benult gazdasági életet lendületbe hozni és gondoskodják a hadseregről. S mindezt azért ajánlotta Eleonóra figyelmébe, mert – mint írta – dinasztíája, s alattvalói boldogulása és dicsősége múlik ezeken.¹⁸

A magyarországi problémákra is meglepően hamar reagált, kevéssel azután, hogy bátyja haláláról értesült. Ebben a vonatkozásban a helyzet mielőbbi nyugvópontra juttatását kívánta, hogy az ottani „kellemetlen-ségek” mielőbb, s az Ausztriai Házra nézve minél kevésbé hátrányosan szűnjenek meg, az abból a többi országára származható kedvezőtlen következmények elkerülése végett. Mindezt nemcsak alattvalói javáért ítélte szükségesnek, hanem a szultán és a cár között kitört háború miatt is.¹⁹ Egy 1711. május végi, a régensnőnek írt levelében számba vette azokat a tényezőket, melyek miatt Bécs okot adhatott a magyarok elégedetlenségére. Ezek között a nálunk állomásozó német katonák fegyelmetlenségét és zsarnokoskodását, s a bécsi kormányzatnak a magyarokkal szembeni lenéző magatartását, a lakosságot sújtó elnyomó politikát említette meg. Károly szerint ezek adták a szikrát a lánghoz, vagy ha mégsem, úgy legalábbis jogos ürügyként szolgálhattak ahhoz a nyugtalankodáshoz, amely, úgymond természetüknél fogva a magyarok sajátja. Ezért sérelmeik gyökerének kiszakítását ajánlotta, a visszaélések pusztá orvoslása helyett. A maga részéről e nemzet iránti szeretetéből fakadóan és az általános nyugalom érdekében készséget kívánt mutatni a történetek feledésére, s hajlandóságot arra, hogy a magyarokkal ne mint leigáztakkal, hanem

¹⁸ „So habe Ich .. Euer Mayestät recommendirt sein lassen wollen, dieselbe mögten Sich forderist die genaue administration del’ heylsamben Justiz, die herbeybringung und retablirung der höchstnöthig guten Wirtschafft und oeconomie, undt die conservation Meiner Kriegsmansschafft mit besonderer application angelegen sein lassen. [...] Mein und Meines Hauses und Meiner Unthertanen glükseligkeit einzig und allein hanget, und dass zu Verschaff- und Unternhaltung einer beständigen Wohlfahrt und aufnehen Meiner Unterthanen die Administration einer gemeinsamben gerechten Justiz, und eine gute undt wohleingerichtete Oeconomie zu aufrechterhaltung Meiner Kriegs-mansschafft unumbgänglich nöthig, mithin diese zu beschüzung, ruhe undt glükseligkeit aller Meiner Königreich undt Landtn, und zu Erhaltung Mein und Meines Erzhauses wurde, undt Glorie die erste basis und fundamentum ist, und dass also die jezige Weldtläufe erforderen [...]” ÖStA HHStA Hausarchiv. Familienkorrespondenz A. Karton 22, Pallium: Juli 1709-Septemeber 1711, fol. 194v-195r.

¹⁹ „[...] die baldige beylegung der in Meinem Königreich Hungarn annoch abschwebender widerwertigen Kriegstrouben nicht allein zu ruhig und glükseliger Regirung aller Meiner [...] daselbstigen unterthanen einen mercklich [...] Vorschub leisten, sondern auch die von seithen der Ottomanischen Pforten wider Moscau ausgebrochenen Krieg früers halber anscheinende besorglige gefahr umb so mehrers Vermünder wurde. [...] Euer Mayestät Ihr vornehmlich und ausserste Sorgfalth dahin zu trag belieben mögte, wie gedachte hungarische widerwertigkeiten, jedoch ohne austrücklich undt offenbahren nachtheil [...] Meines Erzhauses [...] ehiss möglist auss dem Wegg geraumet, undt dardurch der ruhestandt [...] Meinem Königreich Hungarn verschaffet, mithin allen meinen übrigen dassigen Landen die bis hieher darauss zu besorgen habende üble folgen vermeidet, undt unterbrochen werden möge.” ÖStA HHStA Spanien. Hofkorrespondenz. Karton 12, Mappe 68, fol. 96v.

leghűségesebb alattvalóihoz méltó módon bánjon. Ezért is kívánt a törvényeknek érvényt szerezni, meg azért, mert e nemzetet atyailag óhajtotta támogatni. Ígéretei hitelét szükségesnek látta növelni azzal, hogy néhány, társaik közt tekintélynek örvendő alkalmas magyart olykor-olykor egy-egy fontosabb feladattal bízson meg, de ezt elővigyázatosan tegye: úgy, hogy ne nyílják lehetőségük ellenséges tevékenységre. Hasonló okból tartotta elképzelhetőnek néhány, ugyanilyen körültekintően bevetendő magyar katonai egység felállítását is. Egyébként pedig megígérni javasolta a magyaroknak mindazon kiváltságok tiszteletben tartását, amelyek nem csorbítják különösebben uralkodói méltóságát, s amelyek ugyanakkor dinasztíája érdekét figyelembe véve is megtarthatónak tűnnek számára. Végül pedig felszólította anyját mindezen szándékai kihirdetésére azért, hogy ezzel is elősegítsék a nyugalom helyreállítását a felbolydult országban.²⁰ Wratlaw grófot pedig arra utasította, hogy az országgyűlés összehívását szorgalmazó magyarokat nyugtassák meg azzal, hogy ő igyekezni fog mihamarabb visszatérni Barcelonából, s eleget tenni óhajuknak.²¹ A cseh kancellárnak is tudomására hozta azt a véleményét, hogy a magyarokhoz, csakúgy, mint többi alattvalójához, bizalommal kell lenni, s hogy a császári generálisokat a katonai kihágások megtorlására kell utasítani.²²

A fentiek lényegét később újra Eleonóra figyelmébe ajánlotta, kiegészítve azzal a reményével, hogy anyja időközben a nevében már aláírta a Pálffy János által a „rebellekkel” megkötött megállapodás pontjait.²³ (Károly egyébként 1711. július 20-án erősítette meg ünnepélyesen

²⁰ „[...] die unmässige Extorsionen und übele disciplin der teutschen Soldaten in selbigem Königreich [ti. Ungarn] sowohl als einige dasige Nation von dem Winerischen Ministerio angethane Veracht und Unterdrückung ein von allen seithen so nachtheiliges feuer guthen theils angeblasen, oder wenigstens Ihnen zum deckmantel Ihrer natürlichen Unruhe gedient haben, so seyen solche Gravamina bey der wurzel anzugreifen und nit alleine gegen solche missbräuche die mittel zu finden, sondern auch denen halben alle Jalousie und forcht einer wohlverdienten und dem Sachen verbrechen gemessenen straffe mit dehm zu benehmen, dass Ich bloss auss liebe der Nation und der allgemeinen ruhe das vergangene vergessen, selbige nit als Conquistirte, sondern gleich wie alle andere meiner getreueste Unterthanen halte, Ihre gerichte schützen und ganz väterlich tractiren werde. Damit aber dieses Versprech nit lehr zu sein Ihnen vorkomme, wäre vielleicht nit unrhatsamb, wan man von diser nation Ein oder ander taugliche Subjesta, so unter Ihnen auch einigen nahmen hatten, zu bezeugung eines gänzlichen Vertrauens, in gewissen Occasionen brauchete, doch mit der behuetsambkeit dass Ihnen die gelegenheit böse dienste zu thun, hiemit in die hände nit gespielt werde. Ebenfalls könnte man von selbigen einige national trouppen aufrichten und mit ebender behuetsambkeit gebrauchen. Übrigens Ihnen alle diejenige privilegia und freyheiten versprechen, so viel ohne absonderliche grosse praejudiz Meiner Königlichen würde und meines Erzhauses dienste und Interesse erlaubt werden können, welcher mein wille und des Königreichs Heyl, und ruhe suchende [...] orth. bekand zu machen und mit allen kreften umb die tranquillität dieses Königreichs sich zu bewerben. [...]” ÖStA HHStA Spanien. Hofkorrespondenz Karton 12, Mappe 71. fol. 99 r-v.

²¹ ARNETH, 207.

²² Uo., 160. A levél e részletét idézi. Lukinich is (365. lap, 1. sz. lábjegyzet).

²³ ÖStA HHStA Spanien. Hofkorrespondenz. Karton 12, Mappe 72, fol. 66v-67v.

Barcelonában a szatmári egyezményt.²⁴) A régensnőnek írott levelében azonban helytelenítette a bécsi udvar azon eljárását, hogy a tárgyaló felek által aláírt április 29-ei dokumentum szövegén változtatásokat hajtottak végre (noha csak – miként a Haditanács Pálffynek írta – stiláris módosításokra került sor annak érdekében, hogy ne sérüljön az uralkodói méltóság).²⁵ Az uralkodó szerint ugyanis ezzel csorbult Pálffy János főparancsnoki teljhatalma, s az udvar szavahihetősége is kétségessé vált, ami az adott helyzetben a végképp nem kívánatos elégedetlenségnek újból tápot adhat. Károly szemében ezt az eljárást az sem mentette, hogy mindez magyar főurak jóváhagyásával, a nádor és a primás jelenlétében történt. Az uralkodó szerint már csak azért is az eredeti változathoz kellett volna ragaszkodni, mert az időközben királyhú nemeseknek adományozott javak hajdani birtokosaiknak való visszaadási kötelezettsége miatt várhatóan végeláthatatlan birtokpercek kezdődnek majd Magyarországon, amelyek eredményeként újra fellángolhat ott az elégedetlenség.²⁶ Wratislaw révén is óvni igyekezett a bécsi kormányzatot attól, hogy a „forrófejű” magyarok sérelmeit felélesszék, kifejezve abbéli reményét, hogy nem fogják megismételni a korábban elkövetett hibákat.²⁷

A törvényesség helyreállítására Magyarországon Károlyt közvetlen ok is készítette. Hacsak török támadástól nem kell tartani, úgy szeretett volna az országban állomásozó császári katonaságból egységeket kivonni, más hadszínterekre való átcsoportosítás céljából.²⁸ A július 9-ei bécsi miniszteri konferencia azonban a lázadástól való félelem miatt visszautasította a Habsburgokkal szövetséges angol és holland kormány hasonló kérését is,²⁹ noha a régensnő többször is megígérte fiának, hogy igyekezni fog csak mérsékelten terhelni a lakosságot a hadiadóval, s gondja lesz az ott állomásozó katonaságra is,³⁰ hogy ne adjanak újabb okot az elégedetlenségre. A királynak arra az utasítására azonban, amelynek értelmében Magyarországot a többi örökös tartományhoz hasonlóan kell uralni, azt válaszolta, hogy ezt mint elvet maga is dicséretesnek tartja, mégis – nyilván egyes főrendiek hozzá eljuttatott kérelmére gondolva³¹ – úgy vélte, hogy éppen a magyarok nem tűrnék ezt, hiszen féltve őrzött kiváltságaik bástyái mögé húzódva követelnek a maguk számára más tartományokétól

²⁴ LUKINICH, 546–547.

²⁵ Uo., 423. (1711. máj. 30.)

²⁶ Uo., 567–570. E kiadványból s az annak alapjául szolgáló példányból a szöveg utolsó része hiányzik. Teljes terjedelemben fennmaradt viszont az ÖStA HHStA Spanien. Hofkorrespondenz állagában (Karton 13, Mapped 75, fol. 62r–64.).

²⁷ LUKINICH, 566.

²⁸ ÖStA HHStA Spanien. Hofkorrespondenz. Karton 12, Mapped 72, fol. 83v–84r.

²⁹ LUKINICH, 200.

³⁰ ÖStA HHStA Spanien. Hofkorrespondenz, Karton 13, Mapped 75, fol. 76v–77r., ill. fol. 130r.

³¹ LUKINICH, 362. lap, 3.sz. lábjegyzet

eltérő bánásmódot. Ellenkező esetben ugyanis felmondják az uralkodójuk iránti hűséget.³² A régensnő ezzel tartalmilag javarészt csupán megismételte azt a korábbi nézetét, amely szerint fiának úgy telhet majd öröme magyarországi uralkodásában, ha az ország törvényeinek tiszteletben tartása mellett, sikerül a lakosság körében elosztatnia a törtétekért a jövőben bármikor bekövetkezhető megtorlás miatti aggodalmat.³³

Nem állapítható meg pontosan, hogy osztotta-e anyja véleményét a magyar király, de valószínűsíthető. A Philipp Ludwig Sinzendorf gróf osztrák udvari kancellár és császári diplomata számára papírra vetett lakonikusan sommás mondatából, miszerint a magyar kormányzat teljes átalakításra szorul,³⁴ csupán az általában vett változtatás szándékára lehet következtetni. Viszont 1711. november 23-án, Barcelonából visszatérőben, Innsbruckban, a császárrá koronázására vezető út egyik állomásán, az uralma alá tartozó valamennyi „nemzet” (német, spanyol, magyar, cseh és olasz) tagjaiból kinevezett negyvenöt valóságos titkos tanácsos közé Esterházy Pál nádort és Illésházy Miklós magyar kancellárt is felvette. Ekkor került a tiszteletbeli titkos tanácsosok mintegy másfél száz nevet tartalmazó jegyzékére a magyarok közül Pálffy Miklós gróf főlovászmester (a szatmári megegyezést királyi részről megkötő Pálffy János bátyja), valamint Erdődy György gróf országbíró, s az iraton olvasható megjegyzés szerint még további néhány magyar mágnás számára fenntartott helyet e listán.³⁵ December 8-án Augsburgban pedig már úgy ítélte, hogy a körülményekre való tekintettel magyar királlyá koronázása mielőbb, közvetlenül Bécsbe érkezése után kívánatos lenne, mégpedig lehetőleg Pozsonyban. Anyjától várta a választ arra a kérdésére, hogy ez, s az összehívandó országgyűlés milyen előkészítést igényel a magyar rendeknél és egyebütt.³⁶

³² „[...] Euer Mayestät und Liebden Vorsatz, das Königreich Hungarn auff gleiche weis, wie andere dero Erbkönigreich und Landen zu regieren, gar lobreich; dieses ist aber eben jenes, was die Hungarn nicht haben noch gedulden wollen, sondern wegen ihrer Vorschuzenden freyheiten auff eine absonderliche, anderen Ländern nicht gemeinsambe arth gehalten zu werden verlangen, und dahero ihrer viele [...] beschwärde, die treue und unterthänigkeit ihrem König und Herrn absagen [...]” ÖStA HHStA Spanien. Hofkorrespondenz. Karton 13, Mappe 75, fol.121v.

³³ „[...] Alss werden Euer Mayestät [...] dieses mächtige Königreich [ti. Ungarn] -. hoffentlich mit aller Vergnügung glückseelig. zu regieren, sonderbah wann dabey die von ihnen vorgeschriebene Regeln [...] .beobachtet werden [...], und ihnen nebst. bestättigung des Königreichs .gerechtigkeiten und freyheiten alle forcht einer künftigen bestraffung benommen worden. [...]” HHS tA Spanien. Hofkorrespondenz. Karton 13, Mappe 73, fo1. 185v.

³⁴ ÖStA HHStA Hausarchiv. Familienkorrespondenz A. Karton 22, Pallium: Juli 1709 September 1711, fol. 283v.

³⁵ ÖStA HHStA Spanien Hofkorrespondenz Karton 13, Mappe 77, fol. 98r- 99r-v, 101r-v és 103r.

³⁶ ÖStA HHStA Spanien. Hofkorrespondenz. Karton 13, Mappe 77, fol. 120v.

A fentiekből természetesen nem rajzolódik ki III. Károly Magyarországgal kapcsolatos terveinek összefüggő koncepciója. Ez nem is csoda, hiszen 1711-ben a távolból, az itteni viszonyok megismerését megelőzően nem is rendelkezhetett ilyennel. Hazánkkal kapcsolatos hírekhez is csak szakaszosan és töredékesen, ráadásul mindenkor meglehetősen késéssel jutott. Két legfontosabb politikai informátora, anyja és a cseh kancellár közti feszült viszony pedig méginkább nehezíthette a tisztánlátását. Eleonóra ugyanis gyűlölte Wratislaw grófot annak itáliai politikája miatt, mert benne modenai rokonsága ellenségét látta, s ezért vele - ellentétben a többi miniszterrel való gyakorlatával - sokszor nem közölte fiától kapott levelei politikai tartalmát sem.³⁷ Wratislaw pedig rendszeresen kritizálta Károlynak a régensnő kormányzati módszerét, olykor Magyarországot illetően is.³⁸

Ilyen viszonyok közepette nem lehetett könnyű döntőbírónak lenni. A magyar ügyekre vonatkozó, 1711-ben megfogalmazott sorai ezért főként addigi spanyolországi uralkodásának tapasztalataiként érdemelnek figyelmet, amelyek azonban III. Károly 1711 utáni, immáron tényleges magyarországi uralkodására - főként annak kezdetén - hatással lehettek.

A csupán mozaikszerű, vázlatos képen az esetlegességek dacára is kirajzolódnak bizonyos körvonalak. Többek között az, hogy 1711-ben kétségkívül élt némi gyanakvás Károlyban a magyarokkal szemben. S ez aligha csodálható, hiszen e szemléletet részint elődei örökíthették rá, de ifjúkora bécsi udvari körei, olvasmányai,³⁹ meg a távollétében lezajlott Rákóczi-szabadságharcról a császári udvarból szerzett értesülései egyenként is konzerválhatták benne. A dinasztiaja elleni „lázasáért” azonban nem fűtötte bosszúvágy. Éppen ellenkezőleg. Igyekezett számba venni azon indítékokat, melyekért a központi kormányzatot terhelte a felelősség, s a távoli Hispániából is ezek azonnali korrekciójára intett. A maga részéről pedig már előre igyekezett félreérthetetlen gesztusokat tenni az ország alkotmányos kormányzása érdekében.

Vitathatatlan persze, hogy mindezek háttérben – fő- vagy mellékszereplőként – a dinasztikus céljai szempontjából mérlegelt külpolitikai

³⁷Elfriede MEZGÖLICH: *Graf Johann Wenzel Wratislaw von Mitrowitz. Sein Wirken während des Spanische Erbfolgekrieges*. Diss. Wien 1967 (géptelt kézirat), 245.

³⁸ARNETH, 169.

³⁹Az *Histoire des troubles de Hongrie* két kötete szerepel III. Károly 1708-ból származó könyvjegyzékén. (ÖStA HHStA Hausarchiv A. Familienakten. Karton 104, Mapped IV: <Catalogus Librorum in camera Regia erectorum, Barcinonae, die 23 Mensis octobris anno 1708>, fol. 136r, 384-385. számon.) Ebben a magyarországi eseményeket 1656-tól kezdődően áttekintő munkában a Habsburg-uralkodó elleni összeesküvéssel vádolt Frangepán Ferenc, Zrínyi Péter és Nádasdy Ferenc kivégzését metszeten is szemlélhette. Gróf APPONYI Sándor: *Hungarica. Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok*, II. köt. Budapest 1902, 237. lap 1199. sz., 260.-261. lap 1266. és 1267. sz., ill. 317. lap 1425. sz., továbbá KÖPECZI Béla: *Magyarország a kereszténység ellensége*. *A Thököly-felkelés az európai közvéleményben*. Budapest 1976, 245-248., ill. 279-280.

helyzet tetten érhető motiválóként volt jelen. Addigi spanyolországi uralkodói tapasztalatai, ottani tevékenysége és 1711 után kezdődő magyarországi kormányzása alapján azonban feltételezhető, hogy nem kizárólagosan ez alakította ki benne hazánkkal kapcsolatos állásfoglalását.

Bárhogyan történt is, a jövő számára az eredmény lényegesebb az indítéknál. S a későbbiek felől nézve, a szatmári megállapodás történelmünkben nem pusztán lezárása volt a Rákóczi-szabadságharcnak, hanem átvezető kapu is az országnak a 18. században végbement, az előző korszakéhoz képest jóval kiegyensúlyozottabb fejlődéséhez.⁴⁰ Az addigi erőszakos Habsburg kormányzati módszerek 1711 utáni részleges megváltozása, a rendi érdekeknek az adott társadalmi-politikai keretek között legalább szükséges mértékig való figyelembevétel nélkül azonban alig-ha lett volna az.⁴¹

⁴⁰ Hazánk 18. századi történelmét egyértelműen fejlődésnek ábrázolja KOSÁRY Domokos: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Budapest 1980 című monográfiája, melyben cáfolja az ezzel ellentétes álláspontokat: 28–37.

⁴¹ SZEKFI Gyula: *Magyar történet*, IV. köt. Budapest 1935, 317–318., ill. BÁNKÚTI Imre: *A szatmári béke*. Budapest 1981 (Sorsdöntő történelmi napok 6), 146–148.

Beregszász város napja, 2011. május 20.
A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola hallgatói
felidézik az 1703-as beregszászi zászlóbontást.

A király, illetve a fejedelem körül – XIV. Lajos udvarában Dangeau márki és Szathmári Király Ádám naplója

„Nehéz megérteni, hogy lehetett valakinek türelme és kitartása egy ilyen művet írni, minden nap, több mint ötven [!] éven át, [...] nem írni egyebet, mint visszataszítóan száraz külsőségeket. [...]

Ezzel együtt memoárjai tele vannak tényekkel, melyekről az újságok [les gazettes] hallgatnak, és az idő múlásával megnőtt az értékük, és sokban hasznára válnának annak, aki megbízhatóan akarna írni, a kronológia egzaktuságával, és hogy elkerülje a zűrzavart. Végül is a legkívánatosabb pontossággal reprezentálják az udvar külső képét, mindent, amiből áll egy nap, az elfoglaltságokat, a szórakozásokat, a részvételt a király életében, mint javarészt mindenkiében, úgy hogy semmi sem lenne kívánatosabb a történelem számára, mint az, hogy hasonló memoár lenne minden uralkodásról, ha ez lehetséges lenne, V. Károly óta, mely csodálatos fényt vetne a jelentéktelen között mindenre, amit ezekről az uralkodásokról írtak.”¹

Saint-Simon herceg írta le ezeket a sorokat, a napló egyik fajtájának legjobb jellemzését adva. Az akkori szóhasználatban a „memoires” = memoárok szó ugyanúgy ’emlékeztető’ naplófeljegyzéseket is jelentett, vagyis francia szakkifejezéssel „journaux-mémoires”.²

Bármennyire is különösnek tűnik, Rákóczi bejáró inasának – Szathmári Király Ádámnak – részletes naplója, már vezetési elveit tekintve is, nagyon sok hasonlóságot mutat egy igazi „udvari ember”, jelen esetben Dangeau márki naplójával.

¹„Il est difficile de comprendre comment un homme a pu avoir la patience et la persévérance d’écrire un pareil ouvrage tous les jours pendant plus de cinquante ans, [...] à n’écrire que des écorces de la plus repoussante aridité.”

„Avec tout cela, ses Mémoires sont remplis de mille faits que taisent les gazettes, gagneront beaucoup en vieillissant, serviront beaucoup à qui voudra écrire plus solidement, pour l’exactitude de la chronologie, et pour éviter confusion. Enfin ils représentent, avec la plus désirable précision, le tableau extérieur de la cour, des journées, de tout ce qui la compose, les occupations, les amusements, le partage de la vie du Roi, le gros de celle de tout le monde, en sorte que rien ne seroit plus désirable pour l’histoire que d’avoir de semblables Mémoires de tous les règnes, s’il étoit possible depuis Charles V, qui jetteroient une lumière merveilleuse parmi cette futilité sur tout ce qui a été écrit de ces règnes.”

Anecdotes, scènes et portraits extraits des Mémoires du Duc de Saint-Simon. Préface de Louis Bertrand. Paris, 1926. 3. köt. Dangeau. 142-152. p. Idézett részek 151, 152. p. – Illetve Saint-Simon: Mémoires. 1-18 köt. Éditions Ramsay, Paris, 1977-1979., 16. köt. 1720-1721. Présentation de J.-C.-L. Sismondi. Paris, 1979. 80, 81. p. – *A részletet fordította a jelen tanulmány szerzője.*

²Ezzel a szakszóval illeti részben Dangeau napi feljegyzéseit Bernard Hours: Louis XV et sa Cour. Le roi, l’étiquette et le courtisan. Paris, 2002. 154. p.

Ismereteim szerint *Dangeau márki naplója*³ az egyetlen olyan francia napló, mely összevetésül szolgálhat Szathmári Király Ádám naplójához⁴, mert bár hozzá hasonló „képződmény” Sourches márki – Louis-François de Bouchet, marquis de Sourches (1645–1716)⁵ – memoárja⁶ is, mely valójában szintén nap nap után vezetett *emlékezettő*, vagyis napló, de 1712-ben befejeződik, bár szerzője 1681-től folyamatosan vezette, s csak 1716-ban halt meg.⁷ Saint-Simon – Louis de Rouvroy, duc de Saint-Simon (1675–1755) – herceget viszont, ki jócskán fölhasználta és sok helyen „megjegyzetelte” később Dangeau naplóját, valódi memoárt, azaz emlékiratot, visszaemlékezést alkotott, részben a szó mai magyar értelmében is, mely sok tekintetben inkább egyfajta különös anekdotagyűjtemény és jellemrajzok sorozata, az 1793–1720-ig terjedő időszakra. Tehát részben megszerkesztett, utólagos, néhol szinte már irodalmi alkotás.⁸ Így ez is alkalmatlan egy valódi naplóval való összevetésre, különösen, ha a naplóírás szokását, módszerét, rendszerességét és célját is vizsgálni akarnánk. (Tényanyagát tekintve ugyan természetesen egy-egy ponton érintkezik akár Szathmári Király Ádám naplójával is.) Baron de Breteuil – Louis Nicolas Le Tonelie, baron de Breteuil, (1648–1728) – memoárjával is hasonló a helyzet, bár a Rákóczi-kutatók, Márki Sándor⁹ főleg, majd részben az ő nyomán Ballagi Aladár¹⁰, és végül Köpeczi Béla is

³ Journal du Marquis de Dangeau. Publié en entier pour la première fois par MM. Eud. Soulié et L. Dussieux avec les additions inédites du duc de Saint-Simon. Publiées par M. Feuillet de Conches. Paris, 1854–1860. 1–19 köt.

⁴ Szathmári Király Ádám Napló-Könyve 1711–1717 esztendőkbén, II. Rákóczi Ferencz fejedelem bujdosótársiról. Rákóczi tár. Történelmi érdekű naplók, emlékiratok, levelezések, pátensek, hadi-szabályok, országgyűlési diariumok és törvénycikkek gyűjteménye II. Rákóczi Ferencz korához. Szerkeszti Thaly Kálmán. Pest, Lauffer, 1866. (1–2 köt.) 1. köt. 233–296. – Új kiadása rövidesen megjelenik a Nap Kiadónál, jelen tanulmány szerzőjének gondozásában.

⁵ grand prévôt, conseiller d’État

⁶ Mémoires du Marquis de Sourches sur le règne de Louis XIV. Publié par le le Comte de Cosnac (Gabriel-Jules) et Arthur Bertrand. Paris, 1–13 köt. 1882–1893.

⁷ Uo. 1. köt. Paris, 1882. IV, XXXIX, XL. p.

⁸ Azért itt meg kell jegyezni, hogy Saint-Simon emlékiratai nem olyan tudatosan megszerkesztett mű, mint például az erdélyi emlékiróké, Bethlen Miklóssé és Rákóczié, vagy mint a még inkább részben önéletrajzi jellegű nagy irodalmi példa, Szent Ágoston vallomásai, vagy akár kései magyar követőjéé, Rákóczié. Ha egyáltalán valamiféle szerkezetről beszélhetünk, az csak igen laza szerkezet, s inkább folyamatosan írt, illetve diktált összefoglalások egyes személyekről, eseményekről, sok ismétléssel, egymásnak ellentmondó részekkel. Csak Dangeauról is több helyen hosszabban megemlékezik, leghosszabban halálakor, vagy azt követően, egyes gondolatokat megismételve, néha pontatlanul, például az egyik helyen Dangeau szerinte naplóját több mint 50, másutt viszont, és ez a mai ismereteinknek inkább megfelelni látszik, több mint 30 éven át vezette. „plus de trente ans” Saint-Simon: Mémoires. 1–18 köt. Paris, Éditions Ramsay. 13. köt. 1717–1718. 154. p. és „plus de cinquante ans” 16. köt. 1720–1721. 80. p.

⁹ MÁRKI Sándor: II. Rákóczi Ferencz. 3. köt. 1910. 346, 347. p. Igaz, itt tévesen François Victornak írja.

¹⁰ BALLAGI Aladár: Az igazi Rákóczi. Bp. 1916. 49, 51, 57, 58, 62, 63, 67. p.

hivatkozik rá¹¹, ahol memoárja épp nagy ritkán említi Rákóczit. De mindezt megnehezíti, hogy a Boislesle-féle Saint-Simon-kiadás¹² jegyzetein túl ezek a részek csaknem hozzáférhetetlenek, hiszen az igen terjedelmes kéziratos anyagot mind a mai napig nem adták ki úgy, mint Dangeau-t avagy Souches naplóját, mindössze 1992-ben jelent meg egy meglehetősen rövid válogatás Evelyne Lever jóvoltából.¹³ Pedig személye igen ismert, hiszen 1713-ban ő vezette be, hivatalánál fogva, Rákóczit XIV. Lajoshoz Versailles-ban, s Rákóczi is megemlíti, és természetesen számtalanszor szerepel Dangeau-nál, vagy akár Szathmári Királynál.

Dangeau 1684-től vezette naplóját egész halálának évéig, azaz 1720-ig, így a túlzott utólagosság gyanúja is kevésbé merül föl, habár lehet, hogy a korábbi éveket, egyes napokat olykor kissé javíthatta. Időben tehát Szathmári Király Adám naplójának (1711–1717) franciaországi része, 1713–1717-ig beleesik a Dangeau által leírt időszakba. Sőt, hozzá kell tenni, a két napló vezetési módja, és részben célja is sok hasonlóságot mutat. Talán Rákóczi eredetileg mégsem Dangeau-tól kapott kedvet, hogy bejáróinasával magáról hasonlót irasson, vagy nem ezen szokáson felbuzdulva kapott kedvet az ifjú Szathmári Király, hogy oly részletes-séggel, de csaknem kizárólag a fejedelem mindennapjait jegyezze föl, ezzel együtt sokszor, néhol megdöbbenően egybecsengően Dangeau-éval a király, XIV. Lajos mindennapjait.

Míg Szathmári Király Adám (1692–1752), a borsodi nemes a fejedelem, Rákóczi mindennapjait örökítette meg 1711-12-től 1716-17-ig, egészen Magyarországra való hazatéréséig, addig Dangeau márki több mint harminc éven át, 1684-től, de lehet, hogy eredetileg már jóval korábban megkezdett, és 1720-ig vezetett naplójában 1715-ig XIV. Lajos mindennapjait jegyezte föl. Mint a király felolvasója – *lecteur du roi* – címet is viselő személy, Dangeau valahol kötelességének is érezhette ezt a naplóírási belső szükségletet, s Saint-Simon szerint néha a király is tréfálkozott ezen.¹⁴

Azon túl, hogy már Saint-Simon fölhasználta a márki naplóját emlékirataihoz, már 1770-ben egy válogatást adott ki belőle Voltaire, majd még 1817-ben és 1818-ban is napvilágot lát egy-egy kisebb válogatás. Végül 1854 és 1860 között, 19 kötetben jelent meg a teljes napló, mely

¹¹ Vö. KÖPECZI Béla: A bujdosó Rákóczi. Bp. 176. p. és KÖPECZI Béla: A Rákóczi-szabadságharc és Európa. Bp. 1966. 249, 435, 441, 442. p.

¹² Vö. Uo. 441. p.

¹³ Baron de BRETEUIL: Mémoires. Préface, notes et commentaires par Evelyne Lever. Paris, 1992.

¹⁴ „le Roi l'en plaisantoit quelquefois.” Saint-Simon: Mémoires. 16. köt. 80. p. Mással viszont, közvetlenül a tanulmány elején idézett rész után Saint-Simon azt állítja, hogy bár Dangeau nem titkolta el naplóját, de nem mutatta meg, csak halála után vált ismertté: Egész pontosan: „Il ne se cachoit point de faire ce journal, parce qu'il le faisoit de manière qu'il n'en avoit rien à craindre; mais il ne le montrait pas; on ne l'a vu que depuis sa mort.” 16. köt. 81. p.

mind a mai napig használatban van, az újabb kiadások is ezt veszik át, s a legújabb történeti munkák szerzői, Jean-François Solnon¹⁵, Mathieu Da Vinha¹⁶ vagy Olivier Chaline¹⁷ stb. is erre hivatkoznak.¹⁸ (Kicsit úgy jártak vele, ezzel az első teljes kiadással a franciák, mint mi az 1866-ban megjelent *Rákóczi tárral*,¹⁹ melyből csak mostanában készült el végre az egyik napló új kiadása, Beniczky Gáspár²⁰, melynek időben és sok szempontból stílusát s szándékát tekintve is – kissé szárazabb – elődje Szathmári Király naplójának.)

Szathmári Király naplójának és Rákóczi Vallomásainak összevetése után,²¹ a napló új kiadásán fáradozva érdemesnek tartottuk, hogy a Rákóczira vonatkozó, már régebben kiadott szemelvényeken túl – legalább szűrőpróba szerűen – egy-egy jelentősebb, vagy jellegzetesebb eseményt kiragadva párba állítsuk Dangeau precíz naplójának vonatkozó részleteivel.²² A XIV. Lajos körüli eseményeknél nemegyszer csaknem szó szerinti egyezésekre is találunk, mintha mindketten közös forrásból, talán az akkor már gyakori újságok²³ hasábjairól vették volna a híreket; néha szinte a szófordulatok, és az események sorrendje is egyezik, bár a nyelvi különbségek és sajátosságok, meg a két ésjárás közti, a két különböző karakterből is, és a társadalomban, illetve az udvarban betöltött igencsak eltérő helyzetükből adódó különbségek nyilván fennállnak.

¹⁵ Jean-François SOLNON: *La cour de France*. Paris, 1987.

¹⁶ Mathieu Da VINHA: *Les valets de chambre de Louis XIV*. Paris, 2004. és *Uő: Le Versailles de Louis XIV*. Paris, 2009.

¹⁷ Olivier Chaline: *Le règne de Louis XIV*. Paris, 2005.

¹⁸ Természetesen a magyar Rákóczi-kutatók, Márkitól kezdve mind ezt használták. A 14–16. kötetre Márki i.m. többször is hivatkozik rá. Köpeczi *A bujdosó Rákócziban* gyakran összeveti más forrásokkal, sőt az Udvari és egyéb időtöltések c. fejezetet mindjárt így kezdi: „A fejedelem franciaországi tartózkodásáról és főleg az udvari életben való részvételéről több forrásunk van: Szathmári Király Ádám naplója, Breteuil és Dangeau mári naplója, Saint-Simon herceg Emlékiratai, [...]” 201. p.

¹⁹ Rákóczi tár. Történelmi érdekű naplók, emlékiratok, levelezések, pátensek, hadi-szabályok, országgyűlési diariumok és törvénycikkek gyűjteménye II. Rákóczi Ferenc korához. Szerkeszti Thaly Kálmán. Pest, Lauffer, 1866. 1–2 köt.

²⁰ II. Rákóczi Ferenc ezertizenkét napja. Beniczky Gáspár fejedelemi titkár diáriuma. 1707. május 24–1710. február 28. Sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta Bánkúti Imre. Sorozatszerkesztő Mészáros Kálmán. Nap Kiadó, Bp. 2005. – Beniczky naplójának hivatalos voltát, és hogy Rákóczi megbízásából íródott, már R. Várkonyi Ágnes is valószínűsíti, egybehangzóan a Szathmári Király naplójáról megállapítottakkal. R. Várkonyi Ágnes: Tradíció és innováció a kora újkori Közép-Európa udvari kultúrájában. In. *Idővel paloták...* Magyar udvari kultúra a 16–17. században. Szerk: G. Etényi Nóra és Horn Ildikó. Bp. 2005. 60–113. p. Vonatkozó rész 92. p.

²¹ KIS DOMOKOS Dániel: Szathmári Király Ádám hivatalos naplója és Rákóczi Confiessiója. In. *Portré és imázs. Politikai propaganda és reprezentáció a kora újkorban*. Szerk. G. Etényi Nóra és Horn Ildikó. Bp. 2008. 207–237. p.

²² Az összevetéseket, egyezéseket a tanulmány végén közöljük a megjelenéséhez közeledő teljes Szathmári Király napló új kiadása alapján.

²³ Elsősorban a *Gazette de France*, mely a Rákóczi-szabadságharcról is rendszeresen tudósított. Ld. François Cadilhon: *La Gazette de France et les enjeux de la guerre d'indépendance hongroise au déput du XVIIIe siècle*. *Studia Caroliniensia*, 2003. 3–4. sz. 127–134. p. vagy a *Gazette d'Amsterdam*.

Nem kizárható, sőt, ahogy Szathmári Király naplója és Rákóczi Confessiójának alapos összehasonlítása alapján már korábban megállapítottuk, a valós események hivatalos jellegű rögzítésének feladatát a bejáró inas, Szathmári Király Ádám részben *valamiféle tollbamondás alapján is végezhette*, hiszen sokszor olyan eseményeket is följegyez, teljesen megegyezően a valóságnak, amelyben nem is vett részt személyesen, ezt néha meg is jegyzi egy-egy odavetett félmondatban, vagy kiemeli, ha né tán ő is ott volt, vagy épp sem ő, sem a fejedelem nem volt jelen valamely nevezetesebb alkalmon, de fontosnak vélte megörökíteni. Rákóczi valamiféle közreműködése ott is tetten érhető, hogy a címeket, rangokat általában nagyon pontosan jelöli, bár a neveket az ejtéshez viszonylag jól közelítő fonetikus átírásban adja, nem tudván a francia nevek pontos írását, de a rangoknál – szinte az egy márki és a marsall ingadozó, hol magyarított, hol németes/franciás írásmódja mellett – mindig a magyar megfelelőt tünteti föl: fejedelem = prince helyett, fejedelemnő/né = princessine; herceg = duc, hercegnő/né = duchesse; gróf = comte, grófné = comtesse helyett; és a rangoknál, hivataloknál (fő)lovászmester, minister stb. Ha helyben hallotta volna, miért, és kinek írta volna mindezeket magyarul, és főképp kinek, ha nem az a helyzet, hogy a franciául, legalábbis eleinte egyáltalán nem tudó Szathmári Királynak megmondták, ki kicsoda, és azt írta le, teljes hűséggel. Innen, vagyis a valamiféle, legalábbis szóbeli mintából, melyben kétségtelenül fellelhető a külső igény és a külső forrás, eredhet tehát Szathmári Király szép, következetes magyar nyelvezete és helyesírása mellett a számos egybeesés egy egészen máshonnan jött, igazi udvaronc naplójával. Azt sem szabad természetesen figyelmen kívül hagyni, hogy Dangeau márki környezetében gyakran megfordult urával, hiszen Dangeau, második felesége révén, közelebbi rokonságban állt Rákóczival. *Sophia Maria Wilhelmina von Loewenstein-Wertheim-Rochefort* (1664–1736), azaz a márki második felesége, *Rákócziné, Charlotte Amalia von Hessen-Rheinfels zu Wanfried* (1679–1722) rokona: Dangeau második feleségének unokaöccse, Dominicus Marquard, Fürst zu Löwenstein-Wertheim-Rochefort (1690–1735) felesége volt Rákócziné, vagyis Charlotte Amalie húga, Christine, Prinzessin von Hessen-Rheinfels (1688–1728). Ezt a rokonságot egyébként – a nevek részletezése nélkül – már Saint-Simon egész pontosan megírta.²⁴ Rákóczi

²⁴ „Rákóczi 1694 szeptemberében feleségül vette Sarolta Amália hercegnőt, Wanfried hesseni herceg leányát. A herceg bátyja, hesseni Vilmos, Mme de Dangeau egyik növénét vette feleségül. Így Rákóczi Mme de Dangeau sógorának a veje volt.” Saint-Simon: XIV. Lajos udvara. A szemelvényeket fordította és bevezetővel ellátta Juhász Vilmos. Bp. 1941. 53. p. Vö. Rákóczi tükör. Naplók, jelentések, emlékiratok a szabadságharcról. A kötet anyagát felkutatta, válogatta, szerkesztette, az előszót és a naplórészleteket bevezető kistanulmányokat írta Kőpeczi Béla és R. Várkonyi Ágnes. A jegyzeteket írta és a mutatókat összeállította Bánkúti Imre. 1–2 köt. Bp. 1973. 2. köt. 461. p. A Saint-Simon emlékirataiból idézett részeket Győri János fordította.

Dangeau-éknál Versailles-ban, és az újabb kutatások szerint párizsi házában, házaiban is viszonylag gyakran megfordult, néha meg is szállt, élvezve e család bizalmát és szíves vendégszeretét.

Dangeau valószínűleg néha bepillantást is engedett egy napilap pontosságával, sőt állandó terjedelmével vezetett naplójába, melyben csaknem kizárólag a király napi, inkább külső szemlélő által is észrevehető tevékenységével foglalkozott, mintegy kötelességszerűen, akárcsak Szathmári Király Rákóczi-ról és környezetéről, így természetesen leggyakrabban a királyról és az udvar életéről.

Naplójáról végül is Saint-Simon mint az első komoly felhasználója, minden kezdeti értetlensége és iróniája ellenére elismeréssel is szól, ahogy ezt a részt a tanulmány elején már idéztük. Másutt is, hasonlóképp, de kisebb eltérésekkel megírja ezt a véleményét.²⁵

De ki is volt valójában ez a fecsegő, precíz, hiú öregúr, ki talán minden gyengesége és közepes képességei mellett is az udvar egyik kedvesebb, kedélyesebb alakjának számítható, ki oly közel állt sokszor Rákóczihoz és talán – ha részben csak hiúságból is – olykor a magyar ügyekhez is. Életéről az őt igencsak bíráló Saint-Simontól tudjuk szinte a legtöbbet, ki pedig memoárjának javarészehez a biztos tényanyagot Dangeau-tól szerezte, kinek halála után saját jegyzeteivel egészítette ki olykor a mégis számára itt-ott nem eléggé részletes naplót.²⁶ (Igy a korábban – tévedésből – Dangeau-nak tulajdonított, a kezdeti lelkesedés után 1717 körülre annyira megváltozott Rákóczi-jellemrajz is tőle és nem a márkitól ered.²⁷ Ezt a véleményét/ezeket a véleményeit egyébként szinte ugyanígy írta meg később memoárjaiban is Saint-Simon.

Dangeau márki, vagyis *Philippe de Courcillon, marquis de Dangeau* (1638–1720) életéről viszonylag keveset tudunk, s abban is sokszor túltengenek az anekdoták, verses satírák, gúnyos megjegyzések, visszaemlékezések. A szegény nemesi családba született Philippe de Courcillon Saint-Simon szerint vagyonának nagy részét kártyán szerezte, s több méltóságot pénzért vett meg. Madame Montespan játékpártnerre volt, a lovasság kapitánya, részben pénzért is, feltehetőleg igen rossz verseket írt. Habár állítólag ebbéli tudásának, egy „bouts-rimés”-nek köszönhetően

²⁵ „Dangeau [...] écrivait depuis plus de trente ans tous les soirs jusqu'aux fades nouvelles de la journée. Il les dictoit toutes sèches, plus encore qu'on ne les trouve dans la *Gazette de France*. Il ne s'en cachait point, et le Roi l'en plaisantoit quelquefois. [...] La fadeur et l'adulation de ses Mémoires sont encore plus dégoûtantes que leur sécheresse, quoiqu'il fût bien à souhaiter que, tels qu'ils sont, on en eût de pareils de tous les règnes.” Saint-Simon: *Mémoires*, 1717–1718. Paris, 1978. Présentation du Duc de Lévis Mirepoix. 13. köt. 154. p. – Másutt hozzáfűzi még: „Il le fut aussi à les écrire comme une gazette sans aucun raisonnement, en sorte qu'on n'y voit que les événements avec une date exacte, sans un mot de leur cause, encore moins d'aucune intrigue ni d'aucune sorte de mouvement de cour ni d'entre les particuliers.” 16. köt. 79. p.

²⁶ A teljes naplót Dangeau unokaöccsétől kapta meg végül.

²⁷ Rákóczi tükör. Bp. 1973., 2. köt. 452–453. p. Az eredeti szöveg *Journal du Marquis de Dangeau*. 17. köt. 152. p.

nyert pillanatok alatt az őt kigúnyolni szándékozó, a fogadást elvesztő társaság jóvoltából egy lakosztályt. Első házasságával is tetemes vagyona tett szert.

Még ifjú korában áttért, katolikus lett, bár eredetileg ő és a család református, és később is a Courcillon család nagyobbik része megmaradt reformátusnak, vagyis hugenotta maradt.²⁸ Öccse pedig, Louis de Courcillon de Dangeau (1643–1723) abbé az ismert nyelvész volt. (1715. február 2-án Dangeau abbé a fejedelelemnél ebédelt Clagny-ban, jegyezte föl Szathmári Király.) – A megfélemlítés és az érvényesülés s a pénz is számos esetben befolyásolta ezeket az áttérőket. XIV. Lajos többször is határozottan fellépett a hugenották ellen, mígnem 1685-ben a fontainebleau-i úgynevezett hatályon kívül helyező ediktummal, mely hatályon kívül helyezte az 1598-ban kiadott türelmi rendeletet, a nantes-i ediktumot, végleg betiltotta a református vallást.²⁹ Ekkorra azonban Dangeau pályája már fényesen ívelt, híres naplóját pedig már vagy egy éve megkezdte.

Dangeau lánya, Marie-Sophie (1713–1756) első férje halála után Hercule Mériadec de Rohan, prince de Soubise, duc de Rohan-Rohan felesége lett. Fia pedig *Philippe-Egon, marquis de Courcillon* (1684–1719).³⁰

Dangeau nem játszott különösebben fontos szerepet az udvarnál, különösen nem a francia történelemben, de sokkötetes naplójával – talán saját tervszerűségének megfelelően is – fontos forrásává vált az akkori események hátterének, és az udvari élet megismerésének, egyúttal természetesen XIV. Lajos életének és udvartartásának. Ugyanakkor személyisége és naplója arra a tényre is rávilágít, mit jelentett a legtöbb udvarban élő előkelőségnek a király közvetlen környezete, az a tudat, hogy részei a királynak, azaz az államnak valamilyen formán, s ennek az állapotnak a folytonos fenntartása volt létük legfőbb éltetője, mondhatni létformájuk, életük értelme.³¹ Ez a megállapítás persze nem teljesen, vagy épp egyáltalán nem áll Rákóczi, ki szintén szuverén uralkodói igényekkel lépett föl, már származásánál fogva is, annak ellenére, hogy életének egy (jelentősebb) szakaszában függött XIV. Lajos kegyétől, s valóban igaz is lehet az a kijelentése, hogy sokban atyjaként tisztelte, és erősen rokonszenvezett vele.³²

²⁸ Journal du Marquis de Dangeau. 1. köt. 1854. XVIII. és XX. p. Vö. Saint-Simon.

²⁹ GRESCH, Eberhard: A hugenották története, hite és hatása. Ford. Beke Mátyásné. Bp. 2008. 46–47. p.

³⁰ Saint-Simon is megemlékezik róla, bár meglehetősen gúnyorosan. Saint-Simon herceg emlékiratai. Válogatta, fordította, az utószót és a jegyzeteket írta Réz Pál. Bp. 1975. „Courcillon bohóságai” fantáziacím alatt. 353–355. p.

³¹ Norbert ELIAS: Az udvari társadalom. A királyság és az udvari arisztokrácia szociológiai jellemzőinek vizsgálata. Ford.: Gellériné Lázár Márta, Harmathy Veronika, Németh Zsuzsa. Bp. 2005. 96. p.

³² „A király betegsége megzavarta az udvart szokás szerint üzött kedvteléseiben. Mindenki akadálynak tekintette őt, én viszont atyámnak tartván, fiúi érzelmekkel viseltemmel iránta.” Rákóczi Ferenc: Vallomások, emlékiratok. Szerkesztette és a jegyzetek Hopp Lajos; az utószó Hopp Lajos, Szepes Erika és Vas István munkája. A Vallomások-at Szepes Erika, az Emlékiratok-at Szepes Erika fordította. Bp. 1979. 538. p.

De Rákóczihoz hasonló helyzetben volt a szász és a bajor választófejedelem is a francia udvarban, kik szintén álnéven, látszólagos inkognitóban vettek részt az udvar mindennapjaiban.³³ Az már más kérdés, hogy a hatalmi erőviszonyok következtében az ő sorsuk inkább jobbra fordult,³⁴ de ez is alátámasztja azt, hogy Rákóczi, különösen eleinte, nem pusztán hiú ábrándokat kergetett, hisz több, látszatra legalábbis hasonló helyzetű fejedelem, vezető személyiség kereste és remélte a francia udvartól a segítséget, hatalmának visszaállítását, illetve remélte a kedvező alkalom kivárására a legmegfelelőbb helynek a francia király környezetét.

Ezt tükrözi részben akár Dangeau márki legalábbis kezdetben tanúsított túláradó megbecsülése és szívélyessége, vagy eleinte a nagy kritikus, a fanyalgó Saint-Simon herceg is milyen lelkes szavakkal illette Rákóczit³⁵, hogy később ítélkezzen fölötte, természetesen az utólagos mindentudás birtokában, az épp kialakuló hatalmi helyzet szemszögéből és a pillanatnyi érdekektől is vezérelve.³⁶ Pedig a valóság az, hogy Rákóczi személyes élete a nehéz körülmények ellenére sem függött annyira a mindenkori hatalom kegyétől, mint a memoáriró Saint-Simoné, Dangeau márkié, és a hozzájuk hasonlóké.

Rákóczi „Sokszor megfordult az udvarban, és a jó társaságban, amelynek körében mindig is élt. Nagy vadász lévén, részt vett minden marlyi és fontainebleau-i kiránduláson. Versailles-ben ritkábban időzött, *Párizsban soha.*”³⁷ – írja róla Saint-Simon, kissé felszínes, bár kétségtelenül ügyes, persze utólagos, jóval később Dangeau naplójához biggyesztett, mely aztán csak apróbb változtatásokkal bekerült az emlékirataiba is. (Ez a szövegrész – sajnos valami tévedés folytán Dangeau-nak tulajdonítva – vissza-visszaköszön a tudományos, és már-már irodalmi, vagy (ál-)népszerűsítő kiadványokban, s ezzel eléggé befeketítve a „talpnyaló” udavaroncokat, így Dangeau-t, és természetesen Saint-Simont, ki pedig tulajdonképp valamiféleképp inkább a királyi udvar ellenzékéhez tartozott, ha lehet egyáltalán ilyet mondani az udvarban élő, országát szolgálva kénytelenül a mindenkori uralkodót, azaz az abszolutista állam egy különleges formációját alkotó versailles-i udvart szolgáló ugynevezett „udvari emberről”.)

³³ A szász választófejedelem, Ágost Frigyes (1696-1763), ki későbbi III. Ágost néven lengyel király, Franciaországban *comte de Lusace* néven élt. Miksa Emánuel (1662-1726) bajor választófejedelem II. Miksa (megszakításokkal 1679-1726), ekkor franciaországi menekültként tartózkodott a francia udvarban, *comte de Dachau* néven.

³⁴ A rastatti békekötés főbb végzéseit (1714. március 6.) is megerősítő, 1714. szeptember 7-én a *Badenben megkötött béke* a belső birodalmi viszonyokat rendezti, vagyis a békét a német birodalommal, melyben biztosították a bajor választó, Miksa Emánuel visszatérését országába. Miksa Emánuel 1715. március 22-én búcsúzott el XIV. Lajostól.

³⁵ Saint-Simon herceg emlékiratai. Bp. 1975.435-446. p.

³⁶ Vö. a 27. jegyzettel.

³⁷ Rákóczi tükör, 2. köt. 446. p. Dangeau-nak tulajdonított, de valójában Saint-Simontól eredő jegyzet. – Kiemelés – KDD.

Rákóczi Vallomásaiban is írja, hogy nem szerette Párizst.³⁸

Saint-Simon emlékirataiban még a következőket teszi hozzá: „Párizsi házat kizárólag személyzetének tartotta fenn, miután ő maga állandóan az udvarnál élt, de ellátásukról nem gondoskodott.”³⁹ De később Saint-Simon emlékirataiban azt írja, hogy XIV. Lajos halála után „*Csaknem állandóan Párizsban tartózkodott.*”⁴⁰ Az udvari társasághoz tartozók közül csak *Dangeau*-val, Tessé marsallal és még két vagy három másik barátjával érintkezett, továbbá Toulouse gróffal, akivel évente kétszer vagy háromszor elment Fontainebleau-ba vadászatra, rajtuk kívül a királlyal és a régenssel, de csak kötelességből; de sohasem jutott velük közelebbi kapcsolatba.⁴¹

Valójában Párizsban mégis viszonylag gyakran időzött már 1715 előtt is, s szinte mindig *Dangeau*-éknál szállt meg. Ez csak 1715 után változott meg némiképp.

Rákóczi 1713-tól már valóban az akkori városon kívül, *Chaillot*-ban, *Passy*-ban és *Clagny*-ban lakott, házat vagy lakosztályt bérelt magának és legszűkebb kíséretének, bejáró inasainak. Végül pedig a *grosbois-i kamalduliak*nál bérelt házában lakott. Természetesen XIV. Lajos környezetében állandó vendége volt *Versailles*-ban és *Marly*-ban.

Szathmári Király naplójából tudjuk pontosan, hányszor is járt a fővárosban, s az is kiderül, hol, kinél lakott, éppen kinek a vendégszeretetét élvezte, kinél tett látogatást, kinél ebédelte. Eleinte, 1715-ig mindenképp csaknem mindig a *márkinál*, (*Dangeau*, azaz Philippe de Courcillon, marquis de *Dangeau*, [1638–1720], illetve *Dangeau*-éknál, mivel a márk általában a király körül tartózkodott, *Versailles*-ban, *Marly*-ban, vagy ahol épp XIV. Lajos volt. Természetesen *Dangeau*-nak *Versailles*-ben is volt lakosztálya, mely a pompás, nem is oly rég kialakított, fölépült királyi rezidencia 2. emeletén lehetett, egész 1689-ig, ekkor Lauzun herceg (Antoine Nompars de Caumont, marquis de Puységur, comte, később duc de Lauzun, 1632–1723, colonell général des dragons, lieutenant général) költözött be Angliából visszatérve, ekkor ő egy másikba költözött át.

³⁸ Most – részben érdekességképp – egy 1903-1904-ben megjelent, ma már kevésbé, vagy egyáltalán nem ismert, de modernnek számító fordításból idézünk, mely azonban megfelelően látszott a Thaly-féle elveknek, szemben Domján Elek evangélikus lelkész, a későbbi püspök fordításával. Nem véletlen, hogy Kajlos [Keller] Imre ezen fordításával sokszor nagy hasonlóságot mutat a Szepes Erika-féle újabb fordítás, mely napjainkban is általánosan használatban van. [...] „egészen megfeledeztem Párizs városáról, amelyet a lehető legritkábban, csak a színház és más látványosság kedvéért látogattam meg;”

³⁹ XIV. Lajos udvara. A szemelvényeket fordította és bevezetővel ellátta Juhász Vilmos. Officina, Bp. 1941. 54-55. p. Vö. Rákóczi tükör, 2. köt. 463. p. Győri János fordítása.

⁴⁰ Kiemelés – KDD.

⁴¹ Saint-Simon: XIV. Lajos udvara. A szemelvényeket fordította és bevezetővel ellátta Juhász Vilmos. Officina, Bp. 1941. 55. p. – Ez a rész nem szerepel a Rákóczi tükör 2. kötetében, a Saint-Simontól közölt részletekben. Réz Pál fordítása szerint a mondat vége „de őket csak kötelességszerűen és igen ritkán;” Saint-Simon herceg emlékiratai. Bp. 1975. 586. p.

A számos, sokszor szűkös szállás mellett ez egy viszonylag kényelmes lakosztály volt tíz helyiséggel.⁴² Később különálló háza volt Versailles-ban, a mai rue de la Chancellerie 8-as szám alatt, egész közel a kastély főbejáratahoz, melyet maga építtetett, ahol Rákóczi is gyakran megfordult. Szathmári Király már 1713. március közepén följegyzi:

„15. Indultunk meg az felséges fejedelemmel Verszályban, délután két óraker, háltunk meg két éccaka az márki Dánsó uram házában.” Ezzel teljesen megegyezik Dangeau 17-i ide vonatkozó naplóbejegyzése:

„Le prince Ragotzki, qui veut être appelé prince de Transylvanie quand on l'appelle prince, et qui est ici incognito sous le nom du comte de Saaros, vint au lever du roi et vit ensuite monseigneur le duc de Berry, M. le duc d'Orléans et madame le duchesse d'Orléans, et le soir vit madame la duchesse de Berry. Il coucha chez moi à la ville.”⁴³

„Rákóczi fejedelem azt akarja, hogy Erdély fejedelmének nevezzék, amikor fejedelemnek szólítják,⁴⁴ aki itt Sáros grófja néven szerepel inkognitóban, jött a király felkelésére, és azután találkozott Berry hercegével, Orléans hercegével és Orléans hercegnével, és este meglátogatta Berry hercegnét. Nálam aludt a városban.”

A márki fia *Philippe-Egon, marquis de Courcillon* (1684-1719), akit megkülönböztetésül apjától, általában csak a családi nevével szólítottak. Velük találkozott gyakorta, náluk ebédelt, vacsorázott, kávézott és kártyázott, meghitt családi körben kissé ki is pihenve az udvari élet fáradalmait. 1713. augusztus „25. Felsőes urunk 10 óraker postasására ülven Marlinban, *ebédre jöttünk Parisba. Ebédelt őfelsége márki Dánsó urammal.* Ezen az nap délután az operára⁴⁵ volt őfelsége, az opera után pedig hálásra Passziban mentünk” – jegyezte föl Szathmári Király.

1713. december „29. Magánál ebédelven urunk, 6 hat óraker Verszályban jött őfelsége, ebéd előtt pedig *az várasra volt Parisban.*”

„30. *Urunk ebédelt Dánsóné asszonyomnál.* Éccakára hálásra Clanyiban jött őfelsége.”

1714. január „21. Magánál fölöstökömözven 10 óraker őfelsége, *hatlovas hintón mentünk Parisban az márki Dánsó uram házához,* lévén

⁴² „six pièces, cuisine, office et garde-robe” – *Solnon*, 1987. 326. p. – Dangeau: „Le roi nous donna l'appartement du duc et du marquis de la Vieuville, et donna le nôtre à M. de Lauzun, qui étoit logé au grand commun. S. M. fait donner un petit logement au marquis de la Vieuville. Il nous le donna même avant que nous le lui demandassions.” 1689. février. Mercredi 23, jour des Cendres, à Versailles. 2. köt. 337. p

⁴³ 1713. Mars. *Vendredi 17, à Versailles.* 14. köt. 366. p.

⁴⁴ Arra a különbségre utal, mely a XIV. Lajos által adományozott fejedelmi cím és az örökletes, illetve megválasztott és beiktatott valós fejedelmi rang között áll fenn. Erre is jól rámutat Norbert Elias, hogy milyen különbség van a francia és a német herceg között. Norbert Elias: Az udvari társadalom. A királyság és az udvari arisztokrácia szociológiai jellemzőinek vizsgálata. Ford.: Gellériné Lázár Márta, Harmathy Veronika, Németh Zsuzsa. Bp. 2005. 208–209. p.

⁴⁵ *Les amours déguisées* című darabot láthatta. Köpeczi 1991. 206. p.

őfelségének bizonyos dolga az mesteremberekkel. Innen vissza akarván jünni, volt őfelsége egy tükörárosnál tükröket nézni. *Szállott le őfelsége az verszályi várban márki Dansó uramnál.* Ezen az nap Parisban menetelünkkor az ló megesett velem az útban, hálá Istennek, semmi bajom sem lett miatta.”

1714. február „27. [...] Kilenc órakor megindulván Clanyibúl, *hinton ment urunk Parisban az Dansó uram udvarában, ugyanitt ebédelt őfelsége Pompadú és Curszilyo urammal együtt.* Ebéd után volt őfelsége Arloae⁴⁶ nevű képirónál, magát leíratni miniatúrában, innen volt őfelsége az kötélen táncolóknál, azholott különb-különbféle kötélen való mesterseégeket és csintalan comediát ugrásokat exerceáltak⁴⁷. Innen nyolc órakor vissza szállására jött őfelsége.”

1714. december „27. Tizenkét órakor *ment urunk őfelsége Parisban, az Dansó uram házában. Curszilyo uramnál ebédelt őfelsége, ki is feleségestül volt, s ugyanitt is hált ő F.*

28. Egynehány vizitát⁴⁸ tett őfelsége az városban, estve penig az operára ment, azholott is Telemacot⁴⁹ repraesentálták. Innen igenesen Clanyiban jött vissza őfelsége hálásra.”

1715. január „4. Urunk ő F. ebédelt Clanyiban, ebéd után penig 4. négy órakor póstasésajára ülván őfelsége, ment *Parisban hálásra az márki Dansó uram házához.*”

1715. január 12-én is a Santilly-ben való vadászat után *Párizsban szállt Dangeau-nál.*

25. Clanyiban ebédelt urunk, s *ebéd után penig Dansó urammal ment ő F. Parisban.*

1715. február „26. *Ebédelt urunk ő F. az saxoniai electornál Dansó urammal és más úri rendekkel, ebéd után penig visszajött ő F. Verszályban. Parisban ment ő F. az Dansó uram hintaján,* vissza penig az magáén jött ő F.”

1715. március „24. Reggel 9 órakor érkezett meg urunk ő F. Rambulyébúl. Ruháját változtatván ő F. Teszé uramnál,⁵⁰ az F. király felkelésére ment ő F., *ebéd után penig 4 órakor ment ő F. postasésán Parisban hálásra.* Én ezen az nap az kötélentáncolóknál voltam. *Ugyanott Parisban hált ő F. Dansó uramnál.*”

⁴⁶ Jacques-Antoine Arlaud (1668–1743), festőművész

⁴⁷ gyakoroltak

⁴⁸ látogatást – Sokszor nehéz eldönteni, mennyire kell igazítani a mai magyar kiejtéshez. Szerintünk a „visitát” ’vizitára’ átírható, mivel sz-szel szinte kiejthetetlen a magyar raggal! – A továbbiakban mindenhol átírtuk a mai, magyaros ejtésnek megfelelően.

⁴⁹ Ebben az esetben nem Fénelon regényéről van szó, hanem egy lírai tragédiáról, melynek Destouches szerezte a zenéjét, szövegét Pellegrin abbé írta. Először 1714. november 29-én mutatták be. Köpeczi 1991. 206. p.

⁵⁰ Rákóczi: „[...] elhatároztam, hogy a közeledő nagybőjt idején csupán zöldséget fogyasztok. Ebben társul szegődött hozzám a francia Tessé marsall, aki már akkor igen jó barátom volt, [...]” Vallomások, 530. p.

S ha nem is maradt Rákóczi túl gyakran éjszakára is Dangeau-éknál, sokszor ebédelt párizsi házukban.

Legvalószínűbb, hogy Dangeau-nak a mai *Place des Vosges* 12-ben volt a háza, vagyis a hajdani *Place de Royal* egyik épülete. 1607-ben épült, gyakorlatilag egy időben a négyszögletes zárt tér egyforma homlokzatú épületeivel. A még IV. Henrik idején megkezdett érdekes építészeti egységnek, a világ első, egyöntetű luxus „lakóparkjának”, a *Vogézek terének* ez a különös elnevezése onnan ered, hogy 1800-ban a *Vogézek* megyéje fizette be elsőnek a kivetett adót. S a közelben lévő *Carnavalet házat*, melyben a *történeti múzeum* (Musée Carnavalet) kapott helyet, s az első emeleten volt, még 1925-ben is a *Salle Dangeau*, vagyis a Dangeau terem, a *Dangeau ház* (*Hôtel de Dangeau*) régi ebéd-lőjével. Legalábbis 1925-ben még ki volt állítva egy Párizsban kiadott útikönyv szerint.⁵¹ De nagy valószínűséggel a túlparton, nem is messze az *Hôtel de Transylvanie*-től, volt egy (másik) háza Dangeau-nak, (*Hôtel de Dangeau*), a *rue du Bac* és a *Quai Anatol France* által határolt részen, a hajdani *rue de Bourbon* (ma *rue de Lille*) és a *rue de Poitiers* sarkán. A *rue du Bac* a *Pont Royal*nál kezdődik, innen a *Cité* felé áll ma is az az épület, ahol Rákóczi emberei laktak a *Quai Malaquais*-n. – Nem véletlen, hogy itt is kihangsúlyoztuk az *hôtel* elnevezést, mert abban az időben csak a társadalom legfelső rétege – az udvari arisztokrácia, herceg, gróf stb. – használhatta párizsi lakóházára ezt az elnevezést, az alsóbb rétegek, akár a leggazdagabb párizsi polgárok is csak *maison*-nak nevezhették házukat, s a *palais* jelző csak a királyi, vagy állami, így szintén királyi épületeket illette meg.⁵²

(Dangeau-né, Rákócziné rokona és fia vendéglátása mellett *Tessé* – René Mars de Froulay, comte de Tessé (1650–1725) hadvezér, tábornagy, diplomata – házában is több ízben megszállt, akárcsak *Toulouse* gróf ma is álló impozáns házában.)

*

Azt azért ne gondoljuk, hogy a korábbi kutatók a Dangeau naplójának ritka pontos 19. kötetének névmutatója alapján ne szedegették volna ki mindazt, ami csak érintőlegesen is Rákóczira vonatkozik.⁵³ Természetesen Dangeau-nál Szathmári Királyról egy árva szó sem esik, de Mikesről se, s úgyszólván Rákóczi híveiről se, s nem is igen lehet a Szathmári Királytól szedegetett életrajzi adatokat nagyon kiegészíteni az elenyésző említésekből, de a környezetet, a király környezetét jól láthatjuk a Rákóczi életében is fontosnak tekinthető eseményeknél, és az udvari élet jellegzetességeit is jól tükrözik, mely nélkül a Rákóczi bujdosásának egyik jelentékeny, még legreményteljesebbnek mondható, vagy vélt szakaszát is kevésbé érthetjük meg. Ezért is egészítettük ki Szathmári Király új

⁵¹ Paris en huit jours et une journée à Versailles. Les guides illustrés. Paris, 1925.

⁵² Elias, i.m. 70. p.

⁵³ Mind Márki, mind Köpeczi.

kiadás alatt álló naplóinak és levelezésének ezen 1713–1717 közötti szakaszát Dangeau naplójának egyes részleteivel, s közöltük itt az 1713-as év összevetését, remélve, hogy némi lökést adhatunk az újabb kutatásoknak, és az esetleges, évszázados, vagy legalábbis több évtizeden átnyúló – ha csak eleinte, és látszatra csak részletkérdésekben is megnyilvánuló – félreértések tisztázására. Legfőképpen pedig úgy hisszük, fontos, új szempontok merültek föl a naplórás fajtáiról, különös tekintettel a hivatalos naplóra.

***Szathmári Király Ádám és Dangeau márki naplójának összevetése
1713 februárjától 1713 decemberéig***

Itt csak Rákóczi Párizsba érkezésétől idézzük Dangeau-t, mikortól tényleges lehet az összevetés, s bár a teljes összevetést elvégeztük, de a korábban már a *Rákóczi tükör*ben közölt részleteket kiegészítő, ott nem szereplő helyek fordításával eddig jutottunk el. Azért így is fogalmat nyerhet az olvasó, mennyire igazak és mérvadóak a tanulmányban leírtak és felvetett gondolatok. Néhány helyen *-gal jelöltük a legjobban összeillő részeket. Dangeau naplórészleteinek magyar fordítását átvettük a *Rákóczi tükör*ből. Az általunk fordított, ott nem szereplő részeket [szögletes zárójelbe] tettük, természetesen mindenütt feltüntettük a pontos lelőhelyet mind az eredeti francia szövegeknél, mind a *Rákóczi tükör*, Bp. 1973. 2. kötetéből vett részleteknél.

Szathmári Király Ádám naplója. 1711–1717. A készülő új kiadás alapján.

Journal du Marquis de Dangeau. Publié en entier pour la première fois par MM. Eud. Soulié et L. Dussieux avec les additions inédites du duc de Saint-Simon. Publiées par M. Feuillet de Conches. Paris, 1854–1860. 1–19 köt.

Rákóczi tükör. Naplók, jelentések, emlékiratok a szabadságharcról. A kötet anyagát felkutatta, válogatta, szerkesztette, az előszót és a naplórészleteket bevezető kistanulmányokat írta Köpeczi Béla és R. Várkonyi Ágnes. A jegyzeteket írta és a mutatókat összeállította Bánkúti Imre. 1-2 köt. Bp. 1973. 2. köt. Dangeau márki naplójából. Fordította Szávai Nándor. 443–453. p.

HÓ	Szathmári Király	Dangeau
II.	<p>13. Reggel kilenc órakor ment urunk a várban a felséges királlyal⁵⁴ való szembenlétele⁵⁵, ebédelt őfelsége Torszi⁵⁶ nevű főminiszternél.* Tértünk meg Parisban ugyanazon az nap.</p>	<p>*Itt érdemes teljes terjedelmében idézni, mit írt erről a napról, vagyis szokás szerint a király egy napjáról Dangeau: „<i>Lundi 13, à Versailles</i>. – Le roi, avant que d’aller à la messe, donna audience aux députés des États de Bretagne; l’évêque de [Quimper] portoit la parole. Après cette audience il envoya chercher le prince Ragotzki, qui étoit dans ma chambre et quis savoit qu’il alloit avoir audience du roi. Le baron Breteuil le mena par le petit degré qui mène au petit appartement du roi, et, quand il fut entré dans le cabinet où étoit le roi, le baron Breteuil se retira; il n’y avoit avec le roi que M. de Torcy. L’audience ne fut pas longue, mais le prince Ragotzki, qui remonta dans ma chambre, nous en parut très-content, et le roi, qui alla se promener à Marly assitôt après son dîner, en parla très-avantageusement. Il est ici dans un incognito parfait et se fait appeler le comte de Saaros, qui est une comté à lui auprès d’Eperies, en Hongrie. Ce comte ne verra point en cérémonie les princes ni les princesses, mais Madame, avec qui il a l’honneur d’avoir quelque alliance, le voulut voir, et il alla chez elle à onze heures sans être mené par un introducteur. M. de Torcy lui donna un magnifique dîner, où nous dînâmes plusieurs courtisans et quelques dames avec lui. Nous lui trouvons tous beaucoup d’esprit et de connoissances. Le roi, au retour de Marly, travailla avec M. de Pontchartrain.” 1713. Fevrier. <i>Lundi 13. à Versailles</i>. 14. köt. 342-343. p.</p>

⁵⁴ XIV. Lajossal

⁵⁵ XIV. Lajossal való találkozásáról ld. Köpeczi, 1991. 176–177. p. Rákóczi inkognitóban érkezett Párizsba, mint „Saaros” grófja.

⁵⁶ Jean Baptiste Colbert, marquis de Torcy (1665–1746) külügyi államtitkár (Secrétaire d’État aux Affaires étrangères, 1696-1715 szeptember 22-ig.)

A király, mielőtt misére ment volna, kihallgatáson fogadta a bretagne-i rendek képviselőit; Quimper püspöke volt a szószóló. E kihallgatás után Rákóczi fejedelemért küldött, aki a szobámban várakozott, mivel tudta, hogy a király fogadja. Breteuil báró vezette fel a kis lépcsőn, mely a király kis lakosztályába visz, ám amint belépett a dolgozószobába, ahol a király tartózkodott, Breteuil báró visszavonult; csak Torcy úr maradt a király mellett. A kihallgatás nem tartott sokáig, de Rákóczi fejedelem, aki utána újra feljött a szobámba, nagyon elégedettnek látszott; és a király, aki mindjárt ebéd után Marlyba ment sétálni, nagyon kedvezően szólt róla. Szigorú inkognitóban van itt, Sárosi grófnak címezteti magát, egyik grófsága, Sáros után, amely Magyarországon, Eperjes közelében fekszik. A grófot az etikett szerint nem mutathatják be a királyi hercegeknek és hercegnőknek, de Madame [Elisabeth-Charlotte de Bavière, Orléans-i hercegnő], akihez távoli rokonság fűzi házassága révén, látni kívánta. Rákóczi fejedelem tehát tizenegy órakor felkereste a hercegnét, anélkül, hogy felvezető kísértet volna. Torcy úr csodálatos ebédet adott a tiszteletére, amelyen néhány udvari emberrel és hölgygel együtt én is részt vettem. Úgy láttuk, hogy sok szellem és tudás van a fejedelemben. Rákóczi tükör, 444-445. p. – Az utolsó mondat fordítása: [A király visszatérve Marlyból, M. De Pontchartrainnel dolgozott].

– Rákóczi: „Körülbelül tíz napot töltöttem el lábam színlelt [ekkor már csak színlelt, (Vallomások, 516. p.) – K. D. D.] betegségével, majd a király akaratából előre meghatározott napon saját fogatomon Versailles-ba utaztam, és a kilétüket fölfedni nem akaró fejedelmek szokásos módján titkos beszélgetésre

		a király elé bocsátottak. Miután követek bevezetője [Breteuil – K. D. D.] a titkos lépcsőn fölvezetett, és fönt Torcy márkí fogadott, a föltárult két ajtószárnyon bebocsátva köszöntöttem a királyt, ő pedig jóságos tekintettel és nyájas üdvözléssel fogadott.” Vallomások, 517-518. p
III.	15. Indultunk meg az felséges fejedelemmel Verszályban, délután két óraker, háltunk meg két éccaka az márkí ⁵⁷ Dánsó ⁵⁸ uram házában.	„Le prince Ragotzki, qui veut être appelé prince de Transylvanie quand on l’appelle prince, et qui est ici incognito sous le nom du comte de Saaros, vint au lever du roi et vit ensuite monseigneur le duc de Berry, M. le duc d’Orléans et madame la duchesse d’Oréans, et le soir vit madame la duchesse de Berry. Il coucha chez moi à la ville.” 1713. Mars. <i>Vendredi 17, à Versailles</i> . 14. köt. 366. p. [Rákóczi fejedelem azt akarja, hogy Erdély fejedelmének nevezzék, amikor fejedelemnek szólítják, ⁵⁹ aki itt Sáros grófja néven szerepel inkognitóban, jött a király felkelésére, és azután találkozott Berry hercegével, Orléans hercegével és Orléans hercegnével, és este meglátogatta Berry hercegnét. Nálam aludt a városban.]
III.	29. Hazajöttünk Parisban.	„Le roi a donné au comte de Saaros, qui ne veut point être appelé prince Ragotzki et qui voudroit être appelé prince de Transylvanie s’il n’étoit point incognito, 200,000 écus sur la maison de ville qui lui vaudront 30,000 livres de rente, et une pension de 2,000 écus par mois.” 1713. Mars. <i>Mercredi 29, à Versailles</i> . 14. köt. 375. p.

⁵⁷ Az eredetiben Márki – helyette mindenhol átírva a mai magyar helyesírással márkira

⁵⁸ Helyesen Dangeau, azaz Philippe de Courcillon, marquis de Dangeau (1638–1720)

⁵⁹ Arra a különbségre utal, mely a XIV. Lajos által adományozott fejedelmi cím és az örökletes, illetve megválasztott és beiktatott valós fejedelmi rang között áll fenn. Erre is jól rámutat Norbert Elias, hogy milyen különbség van a francia és a német herceg között. Norbert Elias: Az udvari társadalom. A királyság és az udvari arisztokrácia szociológiai jellemzőinek vizsgálata. Ford.: Gellériné Lázár Márta, Harmathy Veronika, Németh Zsuzsa. Bp. 2005. 208–209. p.

		A király 200 000 tallért adományozott Sáros grófjának városházi kötvényekben, ami 30 000 frank jövedelemnek felel meg, ezenfelül 2000 tallér havi járadékot. Sáros grófja nem akarja, hogy Rákóczi hercegnek szólítsák; ha nem élne rangrejtve, elvárhatná, hogy Erdély fejedelmének címezzék.
IV.	5. Ment urunk őfelsége az felséges király nyári mulató Trinanum ⁶⁰ nevű házában, * holott az virágos és a más kertet, és mindenféle vízimesterséget ⁶¹ s a palotákat megjárta őfelsége, honnan az verszalyi ⁶² kertben, levő vízimesterséget jött megjárni <őfelsége>, mivel tudván azt, hogy őfelsége az kertben sétáljon mind megbocsátották őket; ⁶³ innen márki Dánsó urammal ment őfelsége ebédre, ugyan márki Dánsó uramhoz, honnan	„Le roi, avant que d’aller à la messe, donna une petite audience au comte Saaros, qui le remercioit des grâces que le roi vient de lui accorder, et qui lui représenta l’état de ses affaires. [Eddig magyarul idézi a Rákóczi tükör, 447. p.] Après la messe, le roi tint le conseil Etat à son ordinaire; *l’après-dinée il alla au sermon, et puis alla se promener à Trianon.” 1713. Avril. <i>Mercredi 5, à Versailles</i> . 14. köt. 379-380. p. A király, mielőtt misére ment volna, kis kihallgatáson fogadta Sáros grófját, aki köszönetet mondott néki iránta tanúsított kegyességéért, és ecsetelte ügyeinek állapotát. Rákóczi tükör, 447. p. [A király mise után szokása szerint államtanácsot tartott; ebéd után elment a szentbezdre, és azután elment sétálni Trianonba.]

⁶⁰ Trianon, Versailles-ban

⁶¹ Szökőkutat és egyéb mesterséges vízművet ért alatta a naplóíró.

⁶² Sokszor ékezet nélkül az eredetiben, mivel a franciában természetesen ékezet nélkül írják, például Versailles esetében is, ezeket a később egyre gyakrabban előforduló ékezet nélküli változatokat is megtartottuk.

⁶³ A központozásnál részben elfogadtuk a korábbi másolat alapján történő kiadás helyes értelmezéseit, de a pontosvessző túlzott, ma már kevésbé ismert alkalmazását sokszor az eredeti alapján visszajavítottuk vesszőre.

Néha komoly gondot okozott a kézirat nyelvjárása, szóhasználata, és a Thaly által használt másolat, azt kell mondjuk tisztázati – az eredeti nyomdai – példányának az akkori helyesírásával, vagyis a XIX. század elejének és az 1860-as évek fura összegzésével közölt változata közötti eltérés. Az eredeti naplóban is tetten érhető a mai magyar helyesírás kialakulásában multhatatlan szerepet játszó borsodi, abaúji, zempléni térség eléggé szabatos, iskolázott nyelveze, viszonylag következetes helyesírása, melyen sokszor akaratlanul is változtatott későbbi másolat és a Thaly kiadásakor érvényes helyesírás összefésülése.

	ebéd után megindultunk Passi nevű szállásunkra.	
V.	<p>13. Egész délig szállásán maradt urunk, sehol sem volt, mivel egy majmot akart megnézni, ki is férfi és asszony köntösbe volt felöltöztetve, mindenféle hadi exercitiumokat⁶⁴ és más egyéb mesterségeket csinált. Ebédelvéen szállásán urunk, egy órakor megindultunk Marlinban⁶⁵, *azholott az király ugyanaz elébbeni helyen két compánia gandarmerit⁶⁶, négy compánia szürke és fekete muskatérost, és két compania könnyűlovast mustarált meg; ez a mustra tartott két óráig.</p>	<p>* „[...] l’après-dînée il fit la revue de ses gendarmes, de ses cheveau-légers et de ses deux compagnies de mousquetaires qui sont tous d’une beauté étonnante. Le prince Ragotzki étoit à cette revue, et avoit été à celle des gardes du corps; il ne croyoit pas qu’il y pût avoir dans le monde des troupes de cette beauté-là.” 1713. Mai. <i>Samedi 13, à Marly</i>. 14. köt. 402. p.</p> <p>A király délelőtt kertjében sétált; ebéd után megszemlélte vérteseit, könnyűlovasságát és muskétásainak két századát, és igen elégedett volt a szemle eredményével. Rákóczi fejedelem részt vett a szemlén, a testőrségén is; úgy vélte, sehol a világon nincsenek ehhez foghatóan pompás csapatok. Rákóczi tükör, 447. p.</p>
V.	<p>13. [a fönti bejegyzés folytatása] *Innen urunk az királyt békísérte az udvarba, azhonnan két óra mulva megindultunk Passiba.</p>	<p>*A két naplóval egybehangzóan Rákóczi Passyból írja május 15-én Jean-Victor baron de Besenvalnak (1671-1736), XIV. Lajos lengyelországi rendkívüli követének: „Je suis revenu ici hier de Marli, et j’ai joui des aggrements de Versail depuis mercredi en alant à la revue de Cavallerie de la Maison du Roy ce mesme jour, vendredi et samedi. Ce Prince a la bonté de me gracieuser de plus en plus, il m’en a</p>

⁶⁴ Thalynál exercitiumot – hadgyakorlatokat.

⁶⁵ Thalynál Marlinban.

⁶⁶ gens d’armes-t, azaz a vértés lovasokat. Később a csendőrség neve. Innen ered a magyar zsandár szó.

		<p>souvent parlé et demandé comme elles me plaisoient. La réponse a etez fort naturelle et facile, puisque en effet les différentes beautés de ses troupes ressemblient à celles de ses maison, rien n'estant plus beaux que Versailles, ni plus agreable que Marli. Il y en a eu beaucoup de changemens depuis votre départ de ce pais. Je retournerais après du matin à Marli encore pour dîner chez le duc d'Antein; tout cela vous peut fair voir que mon extérieur ne choc personne, et ne represente certainement pas la douleur que je ressente, a estre obligé a abandonner tous ceux qui ont suivi mon sort.” Correspondance diplomatique de François II Rákóczi. 1999. 153. p. Átvétel: Pillias, 71–72. p</p>
V.	<p>17. Indultunk meg tizenegy óra-kor Passziból⁶⁷ Marlinba.⁶⁸ *Ebédelt urunk Danten⁶⁹ hercegnél; ott volt Noaly⁷⁰ herceg, márki Dansó, cardinál Polinyák⁷¹, és Livri, az felséges király főkonyhamestere, Vill Roa marschal, és más főrendek. Ebéd után ment urunk az herceggel az kertben sétálni, és az vízimesterségeket</p>	<p>* „Le roi avoit commandé à M. d'Antin de faire voir Marly au comte de Saaros, qui est un grand connoisseur à tout; M. d'Antin lui donna un grand dîner, le promena partout dans les hauts et dans les bas de Marly. Il rencontra le roi durant sa promenade, et ne s'y attendoit point; le roi lui parla en passant fort gracieusement.” 1713. Mai. Mercredi 17, à Marly. 14. köt. 404. p. A király megparancsolta d'Antin úrnak, hogy mutassa meg Marlyt Sáros grófjának; d'Antin úr nagy ebédet adott a gróf tisztele-tére, és végigkalauzolta Marly felső és alsó kertjein. Séta közben a gróf össetalálkozott a királlyal, amire igazán</p>

⁶⁷Thalynál Passiba – innen kezdve gyakran az eredetiben Passzi – a változatokat a kettő-zött sz mai írása szerint, Passzi átírásban meghagytuk

⁶⁸Thalynál Marlinba

⁶⁹duc d'Antin, Louis-Antoine de Pardaillan de Gondrin, duc d'Antin (1665-1736) a királyi épületek főfelügyelője (directeur général des Bâtiments)

⁷⁰Adrien Maurice de Noailles, előbb comte és duc d'Ayen, később duc d'Noailles (1678-1766), marsall, a spanyol örökösödési háború egyik hadvezére.

⁷¹Thalynál Polinyak – Melchior de Polignac (1661-1742), bíboros, diplomata, korábban nagykövet Lengyelországban, részt vett az utrechti béketárgyalásokon.

	megnézni, azkik mind. vízzel játszódtanak. Innen nyolc óra tájban estve felé megindultunk vissza Passiban	nem számított; e találkozás alkalmával a király nagyon kegyesen elbeszélgetett vele. Rákóczi tükör, 447. p.
V.	22. Az békesség ⁷² az Francia, Anglia, Hollandia, Prussia, Portugallia és Szabaudia ⁷³ között pecsételtetett meg tizenegyedik maii, és publikáltatott itt ⁷⁴ Parisban 22. Az egész városbéli tiszték, városkerülői, (az ⁷⁵ király képe, és nyolc heroicusok ⁷⁶ régi kurta köntösben), az tanácsbéliek penig hosszú, bokáig való köntösben, feketében és veresben voltak, muzsikával a városban tizenkét helyen lóháton publicálták az békességet.	„On publia la paix à Paris; on l’a publiée en douze endroits de la ville, et il n’y a presque pas une grande rue où on ne passe. M. le duc du Maine et madame la duchesse du Maine, qui étoient venus de Sceaux, allèrent à la place royale, chez madame la duchesse de Rohan, d’où ils virent la marche et entendirent la publication de la paix, et de leurs balcons ils jetoient de l’argent au peuple. Il y avoit beaucoup de maisons dans Paris fort illuminées et des feux de joie dans toutes rues.” 1713. Mai. <i>Lundi 22, à Marly</i> . 14. köt. 407. p. [Kihirdették a békét Párizsban; a város tizenkét helyén hirdették ki, és szinte minden nagyobb utcán végigvonultak. Maine hercege és Maine hercegnője akik Sceauxból jöttek, a Place Royal-ra mentek, Rohan hercegnéhez, ahonnam látták a felvonulást és hallották a béke kihirdetését, és erkélyükről pénzt dobtak a népnek. Sok házat erősen kivilágítottak Párizsban, és minden utcában örömtüzeket gyújtottak.]
V.	25. A tűzi mesterségek délután 9 kilenc órakor kezdettek el; először mozsár és tarackok lövettettek ki,	„On chanta le <i>Te Deum</i> à Paris, et le soir à la Grève il eut beau feu d’artifice. Le duc de Tresmes, gouverneur de Paris, après le feu donna un souper magnifique à ses dépens dans l’hôtel de ville;” [...] „L’électeur

⁷² Utrechti béke, 1713. március 31-április 11. Franciaország és Anglia, Hollandia, Poroszország, Portugália, Savoya között.

⁷³ Szabaudia = Savoya

⁷⁴ hiányzik Thalynál

⁷⁵ Thalynál ez

⁷⁶ hérout, a királyi címert viselő kikiáltó, herold

	<p>azután úgy kezdődött el az tűzi mesterség, amely egész 12⁷⁷ tizenkét óráig éccaka tartott.⁷⁸ Innen az szállásunkra, mentünk az városban hálván.</p>	<p>de Bavière et le comte Saaros étoient priés à cette fête; l'électeur vit le feu dans une autre maison de Grève où il soupa avec des dames, et le comte Saaros vit le feu d'un autre endroit, mais à cause du cérémonial, il ne voulut point être au souper.⁷⁹ 1713. Mai. <i>Jeudi 25, à Marly</i>. 14. köt. 409. p. Párizsban is <i>Te Deum</i>-ot mondtak, és este szép tűzijátékot rendeztek a Grève-piacon. A tűzijáték után Tresmes herceg, Párizs kormányzója saját költségén pompás vacsorát adott a városházán; [...] A bajor választófejedelem és Sáros grófját is meghívták az ünnepségre; a választófejedelem egy másik Grève-piaci házból nézte végig a tűzijátékot, ahol hölgyek társaságában vacsorázott, Sáros grófja megint máshonnan, de csupán a tűzijátékra jött el; a mise miatt nem akart a vacsorán részt venni. Rákóczi tükör, 447-448. p.</p>
<p>V.</p>	<p>29. Urunk Marlinban ment az királyhoz az bavariai electorral⁷⁹ és egyéb francia hercegekkel és marschallusokkal szarvast siencurantázni,⁸⁰ azhonnan éccakára hazajütt.⁸¹</p>	<p>„Le roi se promena tout le matin dans ses jardin, et courut le cerf l'après-dînée; l'électeur de Bavière et le comte de Saaros étoient à la chasse. Le roi m'avoit commandé de donner à dîner à M. de Saaros, et l'électeur de Bavière soupa chez M. d'Antin, comme il fait d'ordinaire quand il est ici. Le roi fit donner des chevaux au comte de Saaros, comme il en fait donner à l'électeur, et lui parla plusieurs fois durant la chasse. [Eddig a Rákóczi tükörben.] L'électeur joua dans le</p>

⁷⁷ hiányzik Thalynál

⁷⁸ a Grève piacon

⁷⁹ Miksa Emánuel (1662–1726) bajor választófejedelem II. Miksa (megszakításokkal 1679–1726), ekkor franciaországi menekültként

⁸⁰ chien courant azaz sinkuranttal, sinkoránnal, vagyis vadászzebbel, kopóval történő, szakszerű vadászatról van szó. Magyar vadászati szakszóval kopászat, habár itt nem egy vadászkutyról van szó, hanem egy egész falka üzte a szarvast.

⁸¹ Rákóczi Besenvalhoz május 29-én írt levelében is megemlíti ezt a vadászatot. Pillias, 74. p.

		<p>salon devant et après souper, s'en retourna à quatre heures du matin pour revenir l'après-dînée voir les princesses aller à la roulette; c'est un divertissement qu'il ne connoît point encore." 1713. Mai. <i>Lundi 29, à Marly</i>. 14. köt. 411. p.</p> <p>A király délelőtt kertjében sétált; ebéd után szarvasra vadászott; a bajor választófejedelem és Sáros grófja részt vett a vadászaton. A király úgy rendelkezett, hogy hívjam meg Sáros gróf urat estebédre. A bajor választófejedelem d'Antin úrnál vacsorázott, mint szokott, ha itt tartózkodott. A király lovakat adott Sáros grófjának, ahogy a bajor választófejedelemnek is, és vadászat közben többször megszólításával tüntette ki.</p> <p>[A választófejedelem a szalonban játszott, vacsora előtt és után, hazatért reggeli 4 órakor, hogy visszatérjen ebéd után, hogy lássa a hercegnéket rulettezni menni; ez egy olyan szórakozás, amit még egyáltalán nem ismer.]</p>
VI.	<p>27. Az felséges király érkezett ide hétfőn délután 5 öt órakor, és itt maradt egész szombatig.</p>	<p>Június 26-n Dangeau: "Le roi partit à deux heures et demie de Versailles, ayant dans son carrosse madame la duchesse de Berry, Madame, madame la duchesse d'Orléans et la duchesse de Saint-Simon." [...] Voici à peu près le nom de tous les courtisans qui sont ici: les maréchaux de Villeroy, d'Estrées et de Tallard, les ducs de Villeroy, d'Antin, de Charost et de Duras, le comte de Roucy, le marquis de Castries, M. de la Vrillière, M. de Maillebois, Livry, le grand prévôt, M. de la Chaise et moi. M. le duc du Maine est du voyage, et le comte de Saaros aussi." 1713. Juin. <i>Lundi 26.</i></p>

	<p>*Vadászott minden-nap szarvasokat és nyulakat⁸³ az egész udvarral, hercegekkel, fejedelmekkel és fejedelemasszonyokkal. Az dámák amazonok módjára⁸⁴ lovakon vadásztanak. Itt volt Beri⁸⁵ herceg feleségestül, az öreg</p>	<p>[A hely hiányzik.] 14. köt. 430-431. p.⁸² [A király elindult fél háromkor Versailles-ból, hintájában volt Berry hercegné, Madame, Orléans hercegné és Saint-Simon hercegné. [...] [Íme, körülbelül ezek az itt lévő udvaroncok nevei: - <i>a felsorolt nevek</i> – és én. M. le duc du Main úton van és comte de Saaros is.] *Már 28-án, de, mint látni fogjuk, részben az előző napra visszatekintve írja Dangeau: Le roi „L’après-dînée il alla courre le cerf avec les chiens de M. le comte Toulouse; un orage furieux qui vint au commencement de la chasse en troubla un peu le plaisir; cependant on ne laissa pas de prendre le cerf.</p>
--	---	--

⁸² Dangeau-nál igen ritka az ilyen részletes felsorolás, s alig-alig fordul elő, hogy magát említse, ráadásul, mint itt, egyes szám első személyben. A napló vezetésének módja és feltehetőleg célja is sokban megegyezik Szathmári Királyéval. Rákóczi említésén túl a jelentősebb eseményeknél, vagy a részletesebb leírásoknál igyekeztünk az azonosságokat kimutatni, illetve Dangeauval kiegészíteni Szathmári Király amúgy igen pontos feljegyzéseit, hiszen Szathmári Király Rákóczi mindennapjai mellett gyakran, Dangeau journaljához hasonlóan a király mindennapjairól, legfőképpen vadászatairól is sokszor megemlékezett. Néha már-már az az érzésünk volt, mintha Szathmári Király az egyes mondatokat a királyról egyenesen Dangeau-tól másolta volna, magyar fordításban. Ez természetesen lehetetlennek tűnik, de Rákóczi információi sokban megegyezhetnek Dangeau-éval, illetve a Szathmári Király mellett forgó francia inasok, valet de chambre-ok híreivel, túl a személyesen is átélt eseményeken. Tegyük még hozzá, Dangeau feljegyzései, bár jólérsültége kétségtelen, s a diplomáciába is komoly betekintése és rálátása is van, még „szolgaibb”, mint a fejedelem mindennapjait megörökítő bejáró inasé: szinte azt mondhatjuk, Dangeau eltökélte, a király minden napjáról, kihagyás és összevonás, utólagos utalás nélkül ír összesen egy-egy oldalt, se többet, se kevesebbet, alkalmazva a szakzsargont, az ismétlődő panelekkel együtt, mint egy hírlapi tudósító, kitől ezt várják, s kinek a megállapodás szerint ennyi helyet biztosít a napilap. Azt gondolom, közel járunk az igazsághoz, ha tényleg, bár kézirat volt, betölthetett valami ilyen szerepet ez a szenttelen, részletes bár, de igen egyoldalú feljegyzésfolyam, mely írójáról gyakorlatilag semmit sem árul el. Egyszóval, tekinthetjük ezt is valamiféle „hivatalos naplónak”, ha nem is kifejezett megbízásból íródott.

⁸³ nyulakat

⁸⁴ azaz női nyeregben, oldalülésben lovagolva – tehát nincs szó a „szépséges” amazonokról, ez csak egyszerű szakkifejezés

⁸⁵ Berry, Charles de France, duc de Berry, XIV. Lajos unokája (1686–1714. május 5.)

<p>és ifjú Dorleanné⁸⁶, Burbon herceg úrfi annyjostúl⁸⁷ és a két hercegkisasszo- nyokkal, Talard⁸⁸, Detré⁸⁹, Vill Roa marschallallusok, és egyéb hercegek. Az muzsika min- den estve megvolt. <Az felséges király délután 5 óraker indult Rambulyébül Versályban.>⁹⁰</p>	<p>Madame la duchesse de Berry et les dames qui étoient à cheval avec elle furent mouillées à faire pitié, mais cela ne les dégoûta point de la chasse. Il y a tous les soirs musique dans l'antichambre de madame de Maintenon, où les courtisans entrent, et le roi et les dames entendent la musique de la chambre. [Innen a Rákóczi tükörben is.] <i>Hier</i>, à la chasse que firent les chiens du roi, le prince Ragotzki, qu'on appelle toujours le comte Saaros, avoit un habit comme les gens de l'équipage du cerf; on lui dit qu'on ne portoit point ces habits sans en avoir demandé la permission au roi. Il me pria d'en faire ses excuses, et le roi me répondit quand je lui en parlai à son botter qu'il ne falloit point permission pour cela, mais que quand il en auroit fallu il auroit trouvé bon ce que comte Saaros avoit fait et qu'il savoit bon gré d'avoir pris cet habit, et au premier défaut qu'il y eut à la chasse, le comte de Saaros s'approcha de sa calèche et voulut faire ses excuses, ne sachant pas encore que j'avoit parlé. Le roi lui dit: «Monsieur, vous m'avez fait plaisir, et un homme comme vous fait honneur à l'équipage.»” 1713. juin. <i>Mercredi 28, à Rambouillet</i>. 14. köt. 432-433. p. [A király ebéd után szarvasvadászatra ment Toulouse gróf kutyáival; egy szörnyű vihar, ami a vadászat elején jött, kicsit megzavarta az élvezetet, mindamellett nem hagytak föl vele, hogy elfogják a szarvast. Berry hercegné és a lovon vele levő hölgyek sajnálatra méltóan megáztak, de ettől</p>
---	---

⁸⁶ öreg Dorleanné, Orléans herceg azaz, Philippe de France, duc d'Orléans második felesége Charlotte-Élisabeth de Bavière, princesse Palatine, duchesse d'Orléans, (1652-1722); ifjú Dorleanné, Philippe d'Orléans (1674-1723) felesége, de Blois

⁸⁷ Burbon herceg úrfi, talán Louis-Henri de Bourbon

⁸⁸ Tallard Camille d'Houston de Tallard

⁸⁹ d'Estrées, Victor-Marie d'Estrées

⁹⁰ Ez a kihúzott rész megjegyzzük a július 2-i bejegyzéssel.

		<p>nem ment el a kedvük a vadásztatól. Minden este zene van Madame de Maintenon előszobájában, ahová az udvaroncok belépnek, és a király és a hölgyek kamarazenét hallgatnak.]</p> <p>Tegnap a királyi hajtóvadászaton Rákóczi fejedelem, akit csak Sáros grófjának hívnak,⁹¹ olyan ruhában jelent meg, amelyet a szarvasvadászok viselnek; figyelmeztették, hogy a király engedélye nélkül nem szabad ilyen ruhát viselni, mire megbízott, hogy kérjek bocsánatot a nevében; amikor a királynak említettem a dolgot, csizmaváltás alatt, azt felelte, hogy ehhez nem kell az ő engedélye, de ha kellene, készséggel megengedné, hogy Sáros grófja így cselekedjék; sőt, kedvére van, hogy a gróf ezt a ruhát öltötte magára. Vadászat közben, amikor először vesztek nyomot, Sáros grófja a király hintájához léptetett, öfelsége elnézését akarván kérni, mivel még nem tudta, hogy beszélt velem.</p> <p>A király azt mondta neki: „Uram, öltözetével nagy örömet szerzett nekem; olyan ember, mint ön, csak díszére válhat a vadászok testületének.”⁹² Rákóczi tükör, 448. p.</p>
--	--	---

⁹¹ Már hányszor mondta ezt el Dangeau, s ha csak magának írta volna, nem magyarázta volna meg újra s újára. Igaz, mivel diktálhatta, a kellő tiszteletet ezért is, lehet, hogy megadta, mintha valamiféle társaságban adná elő a történetket, de a nyilvánosságot sem lehet kizárni, sőt, talán a jobb részeket felolvasta talán. Kissé akár, ezeknél az érdekesebb, tegyük hozzá ritkábbak az ilyen részek, akár Mikes Kelemen leveleinek egy-egy részletének nyilvánosság előtt való ismertetésének, felolvasásának problematikájával is öszecsenghet valamiféleképp. Ilyen értelemben valóban illik rá a „napló- emlékirat” journal-memoire vagy journaux-memoires fura szóösszetétel.

⁹² Nem tudom, teljesen szerencsés fordítása-e a magyarra nehezen fordítható szónak. – Mindenestre ebből a Dangeau által „kiszínezett” tiszteletkörből is látszik, hogy Rákózi, mint erdélyi fejedelem, stb. kívül állt az udvari rangsoron, némiképp – minden függősége ellenére – rangjánál és helyzeténél fogva is – különleges helyzete volt, akár a többi valós vagy potenciálisnak vélt fejedelem mellett, kik mind a versailles-i udvartól remélték visszatértüket.

VII.	<p>*2. Az felséges király délután 5 óraker indult el Rambúlyéből vissza Verszályban. Engemet az felséges fejedelem küldött el előre 11 tizenegy óraker éjféel előtt Verszályban; érkezem 3, három óraker éjféel után oda, azholott az sésát kellett megszínáltatnom. Urunk indult meg Rambúlyéből Verszályban délután 1 egy óraker, azhova érkezett 4 négy óraker sésán; itt az Bontán⁹³ házánál egy déli álnot aludván őfelsége, az postasésán, megindultunk Passziban⁹⁴ hálásra.⁹⁵</p>	<p>Dangeau szerint *1-jén: „Le roi partit de Rambouillet sur trois heures, et arriva ici à cinq heures et demie.” 1713. Juillet. Samedi 1er juillet, à Versailles. 14. köt. 434. p.</p> <p>[A király három óra körül ment el Rambouillet-ből, és fél hatkor érkezett ide.] – Ugyanekkor írja Dangeau: „M. le comte Saaros, ayant eu un logement à Rambouillet, a espéré que le roi voudroit peut-être bien lui en donner un au premier voyage de Marly; mais, comme il craignoit d’embarasser le roi qui n’est pas accoutumé d’y mener des étrangers, il a pris conseil de M. du Maine et de M. le comte de Toulouse qui, s’étant chargées de pressentir le roi là-dessus, lui ont parlé avant qu’il partît de Rambouillet, et le roi leur a répondu qu’il lui donneroit un logement avec plaisir, mais qu’il falloît qu’il le demandât le jour de devant, comme les courtisans le demandent.” 1713. Juillet. Samedi 1er juillet, à Versailles. 14. köt. 434-434. p.</p> <p>– Az idézet Rákóczira vonatkozó második része: Sáros grófja, aki Rambouillet-ben saját lakosztályt kapott, erősen remélte, hogy Marlyban is kap lakosztályt a királytól első útja alkalmával; de mivel tartott tőle, hogy terhére lehet őfelségének, aki Marlyban nem szokott idegeneket vendégül látni, tanácsot kért Maine herceg úrtól és Toulouse gróf úrtól; ők elvállalták hogy kipuhatólják a király véleményét, s így is tettek, mielőtt Rambouillet-ből elindultak volna.,</p>
------	---	---

⁹³ Bontemps – Alexandre Claude Nicolas Bontemps (1674-1724), premier valet de garde-robe du roi 1690-1724-ig vagy inkább bátyja, Louis Alexandre (1669-1742), premier valet de chambre du roi 1701-1742-ig.

⁹⁴ Az eredetiben Passziban Thalynál Passiban – Az idegen szavaknál, személy- és helyneveknél általában megtartottak az eredeti írásmódot és a változatokat is. Az eredetiben az sz hang kettőzésekor gyakran előforduló szsz alakot mindenhol ártituk ssz-re.

⁹⁵ Rákóczi másnap, július 3-án innen keltezett levelében említi Besenvalnak, hogy a folytonos rambouillet-i vadászatok miatt három egymást követő postát is elszalasztott. Pillias, 77. p.

		<p>A király azt felelte, hogy szívesen ad a grófnak lakosztályt, ha előző nap folyamodik érte, ahogy ezt az udvarbeliek teszik. Rákóczi tükör, 448-449. p.</p> <p>Rákóczi Besenvélnak július 3-i levelében erről ezt írja: „J'ai ordonné à M. Kéri de faire argenter de tout; je vous prie de l'aider parce que je suis dans une impossibilité de secourir davantage; car rien n'est plus gracieux que cette Cour envers moy, mais aussi voilà tout. Je dois être du voyage de Marly: vous connaissez le prix de cette distinction, mais toute cela ne nourrit la guerre.” Pillias, 78. p.</p>
VII.	<p>14. Jött⁹⁶ vissza öfelsége pénteken Passyban ebédre Marlinbúl, és estvére ugyan visszatért öfelsége Marlinban hálásra postasésán.</p>	<p>Előző napon Marlyban Dangeau: „Le roi a donné ici des logements au cardinal Gualterio et au comte de Saaros, à mesdames de Montmorancy et de Crèvecoeur, dames d'honneur des princesses nouvelles mariées, et à madame de Champignelle, femme du premier maître d'hôtel de monseigneur le duc de Berry, et qui suivra madame la duchesse de Berry à la chasse.” 1713. Juillet. <i>Jeudi 13, à Marly</i>. 14. köt. 443. p.</p> <p>A király lakosztályt adott Gualterio bíborosnak és Sáros grófjának, Montmorency és Crèvecoeur úrhölgyeknek, és Champignelle úrhölgynek, aki Berry öfelsége első udvarmesterének a felesége, és Berry hercegnét kíséri vadászatain. Rákóczi tükör, 449. p.</p> <p>–Rákóczi: „Elmúlt a tél, és a húsvéti ünnepek elteltével, nyolcadnapra átköltöztem a Marly-beli kellemes kertekbe a király által e célra kinevezett férfiak és nők válogatott társaságában.” Vallomások, 522. p.</p>

⁹⁶ Thalynál jött

VII.	<p>26. Bovilyé⁹⁷ nevű főministernél ebédelt őfelsége, azholott márki Danso, márki Do⁹⁸ jelen voltak, Bovilyé⁹⁹ hercegaszszony is menyestül.¹⁰⁰ Marlinbúl magam indultam meg Rámbúlyében este nyolc 8 óra után két fertállal, s értem oda 12 tizenkét órakor éccaka.</p>	<p>Ezen a napon említi ismét Rákóczit Dangeau: A Tessé marsallnak adott audencia után: „[...] le roi alla se promener dans les hauts de Marly et revint à la roulette, où il vit aller madame la duchesse de Berry, les princesses et beaucoup de dames, à qui y firent aller aussi le comte de Saaros, à qui ce divertissement-là étoit fort inconnu. Le roi ensuite alla se promener à l’entour des réservoirs;” 1713. Juillet. <i>Mercredi 26, à Marly</i>. 14. köt. 452. p.</p> <p>[...] a király sétára indult Marly felső parkjában, majd a rulettasztalhoz vonult, Berry hercegaszszony, több királyi hercegnő és más hölgyek társaságában. Sáros grófját is odahívták; számára ez a szórakozás teljesen ismeretlen volt. A király ezután a medencék felé indult sétálni; Rákóczi tükör, 449. p.</p>
VII.	<p>31. Noály hercegnél ebédelt őfelsége, azholott cardinál Polinyák¹⁰¹ és Gváltério¹⁰², márki Dansó uram feleségestül jelen voltak, az hercegaszszony is jelen volt.¹⁰³ *Az felséges király szarvast vadászott az marlinyi vadaskertben, az szokott úri s asszonyi rendekkel.</p>	<p>„Le roi, après la messe, travailla avec M. de Pontchartain, *et l’après-dînée il courut le cerf; madame la duchesse de Berry est toujours à cheval à chasses, et, outre cela, elle va encore souvent à d’autres chasses avec monseigneur le duc de Berry.” 1713. Juillet. <i>Lundi 31, à Marly</i>. 14. köt. 454. p.</p> <p>[A király mise után M. de Pontchartain-nel dolgozott, és ebéd után szarvasra vadászott; Berry hercegné mindig lovon vadászik, és ezen kívül gyakran megy más vadászatokra is Berry herceggel.]</p>

⁹⁷ Paul de Beauvillier, comte de Saint-Aignan, duc de Beauvillier (1648-1714), chef du Conseil royal des Fiances

⁹⁸ d’O azaz Gabriel-Claude, marquis de Villers d’O (1654-1728), Toulouse gróf nevelője (gouverneur-je) volt.

⁹⁹ Thalynál Bowilyé

¹⁰⁰ A 26-a az eredetiben eddig utólag betoldva.

¹⁰¹ Melchior de Polignac

¹⁰² Filippo Antonio (Gualtieri) Gualterio (1660-1728) bíboros, pápai nuncius

¹⁰³ A 31-i bejegyzésnek ez a része az eredetiben betoldás. (38B)

	<p>Az vadászatról viszsza- szatérvén, urunk parancsalatjából Pa- risba mentem levéllel Brenner¹⁰⁴ uramhoz, hálásra Passziban mentem.</p>	
VIII.	<p>3. Másnap szarvast sinkoráta¹⁰⁵ kutyák- kal vadásztanak, azmely vadászatról délután hat órára hazajüttenek.</p>	<p>Ezen a napon jegyzi föl Dangeau: „Il y a des lettres de Transylvanie qui portent que l’archiduc n’a point voulu ratifier le traité que l’impératrice sa mère a fait pendant sa régence avec Caroli sur les privilèges qu’elle accordoit aux Transylvains et aux Hongrois, et ces peuples sont plus disposés que jamais à secouer le joug que leur a imposé la maison d’Autriche. On mande de plusieurs endroits d’Allemagne que le malade contagieuse continue et augmente même à Vienne; cependant l’archiduc et l’archiduchesse qui y sont ne paroissent pas avoir envie d’en sortir.” 1713. Août. <i>Jeudi 3, à Marly</i>. 14. köt. 456. p. [Levelek érkeznek Erdélyből, melyek arról tudósítanak, hogy a főherceg egyáltalán nem akarta ratifikálni a [béke]szerződést, amit anyja, a császárné készített régensége alatt Károlyival [Caroli] a kiváltságokról, amit adott az erdélyieknek és a magyaroknak, és ezek hajlamosabbak, mint valaha, hogy lerázzák az ausztriai Ház által rájuk kényszerített ígát. Németország??? több vidékéről jelentik, hogy a ragályos betegség folytatódik, és növekszik, még Bécsben is; ezalatt a főherceg és a főhercegné, akik Bécsben vannak, úgy tűnik, mégsem óhajtanak onnan távozni.]</p>

¹⁰⁴ Brenner Domokos (?–1721) apát, szepesi prépost, Rákóczi diplomatája Rómában XI. Kelemen Pápnál, Lengyelországban és Oroszországban, 1711-től a fejedelem franciaországi megbízottja.

¹⁰⁵ Thalynál sinkoránta – vadászeb, kopó.

		[Levelek érkeznek Erdélyből, melyek arról tudósítanak, hogy a főherceg egyáltalán nem akarta ratifikálni a [béke]szerződést, amit anyja, a császárné készített régensége alatt Károlyival [Caroli] a kiváltságokról, amit adott az erdélyieknek és a magyaroknak, és ezek hajlamosabbak, mint valaha, hogy lerázzák az ausztriai Ház által rájuk kényszerített ígát. Németország??? több vidékéről jelentik, hogy a ragályos betegség folytatódik, és növekszik, még Bécsben is; ezalatt a főherceg és a főhercegné, akik Bécsben vannak, úgy tűnik, mégsem óhajtának onnan távozni.]
VIII.	23. Reggel het<edfél> órákor postásására ülven urunk Passziban, ¹⁰⁶ értünk kilenc óra előtt Marlinban, úgy hogy az F. király még fel nem költ. Ebédelt ez nap ő F. gróf Tulúznál. *Ebéd után az felséges ¹⁰⁷ király volt vadászni az marlini parkban nyulakat az gróf Tuluz kutyáival, azholott az egész úri rendek szokás szerint jelen voltak.	*Le roi „après dîner il courut le lièvre avec les chiens de M. le comte de Toulouse.” 1713. Août. Mercredi 23, à Marly. 467. p. [A király ebéd után nyulat üzött Toulouse gróf kutyáival.]
IX.	1. Reggel megindulván innen, ebédeltünk ¹⁰⁸ nevű faluban; Fontenblóban pedig érkeztünk hét ¹⁰⁹ .	Ekkor „Le roi a fait meubler magnifiquement l'appartement qu'il a donné au comte de Saaros.” 1713. Septembre. <i>Vendredi 1er septembre, à Fontainebleau.</i> 14. köt. 472. p.

¹⁰⁶ Thalynál Passyban

¹⁰⁷ Az eredetibe Fel. Thalynál Fels

¹⁰⁸ A név hiányzik az eredetiben is.

¹⁰⁹ Thalynál 7

	<p>órákor estve, őfelsége penig érkezett márki Dansó uram hintájában kilenc óra után estve, ugyan Dansó¹¹⁰ urammal együtt.</p>	<p>A király pompásan bebútoroztatta a lakosztályt, melyet Sáros grógnának adott. Rákóczi tükör, 2. köt. 449. p.</p>
IX.	<p>4. Urunk fölöstökömözött gróf Tuluznál Sár¹¹¹ fejedelemmel, Raá és Lafölyád¹¹² hercegekkel, Livri nevű¹¹³ király főkonyhamesterénél. Ez nap az fölöstököm után voltanak ki vadászni szarvast, s fogattanak el kettőt. *Comedia is volt ez nap.</p>	<p>*„Le soir y eut comédie; monseigneur le duc de Berry et madame la duchesse de Berry y allèrent. Il y aura comédie trois fois la semaine; le roi ne va point à ces comédies-la, et quand il en voit chez madame de Maintenon, ce sont des pièces jouées par ses musiciens, où personne n’entre que les dames qui sont avec elle.” 1713. Septembre. Lundi 4, à Fontainebleau. 14. köt. 473. p. [Este színi előadás volt, Berry herceg és Berry hercegné odamentek. A héten háromszor lesz színház; a király egyáltalán nem megy ezekre az előadásokra, és ha ilyet néz Madame de Maintenon-nál, ezek olyan darabok, melyeket muzsikusok játszanak, ahová senki sem léphet be, kivéve a Maintenon-nal lévő hölgyek.]</p>
IX.	<p>7. Magánál ebédelt urunk. *Ebéd után az felséges király volt az egész szokott úri rendekkel vadászni szarvast az maga equipagiájával, s fogattanak el egyet.</p>	<p>* „Le roi courut le cerf l’ après-dînée, et fit la plus belle chasse du monde; madame la duchesse de Berry étoit à la chasse, à cheval, avec beaucoup de dames. Le cerf, en sortant d’un endroit fort fourré, vint à la calèche du roi qui étoit dans une fort petite route, et le roi le détourna avec un coup de fouet donné fort à propos.” 1713. Septembre. <i>Jeudi 7, à Fontainebleau.</i> 474. p. [A király ebéd után szarvasra vadászott, és ez a világ legszebb vadászata volt. Berry hercegné ott volt a vadászaton, lovon, sok</p>

¹¹⁰ Thalynál Dánsó

¹¹¹ Charles de France, duc de Berry (1686–1714), XIV. Lajos unokája

¹¹² Louis d’Aubusson La Feuillade herceg, hadvezér, államférfi

¹¹³ hiányzik Thalynál

		hölgygel együtt. A szarvas egy sűrű bozotos helyről jött ki, és ment a király kocsija felé, mely egy igen kis úton állt, és a király egy igen jókor jött ostorcsapással (!) visszafordította.]
IX.	10. Urunk ebédelt márki Dansóval, cardinál és gróf Polinyakkal, Datrimuly ¹¹⁴ herceggel, baron Börtöllyel ¹¹⁵ és egyéb úri rendekkel Vojzen nevű főministernél. Ebéd után az felséges király az bavariai electorral és az egész Fontenblóban lévő úri és asszonyi rendekkel ugyan az fontenblói parkban sésán sétált egész estvéig. *Egy része az uraknak és az dámáknak az király sésája mellett lóháton volt, más része pedig hintóban volt.	* „A cinq heures le roi alla se promener autour du canal, seul dans sa calèche; madame la duchesse de Berry étoit avec des dames dans une autre calèche, à côté de, celle du roi. L'électeur étoit dans un carrosse de M. d'Antin avec quelques courtisans; madame la Duchesse étoit dans une gondole, et le spectacle étoit magnifique par la quantité de monde qui étoit à cette promenade.” 1713. Septembre. <i>Dimanche 10, à Fontainebleau</i> . 14. köt. 476-477. p. [5 órakor a király sétálni ment a csatorna körül, egyedül a hintójában; Berry hercegné a hölgyekkel egy másik hintóban a királyé mellett. A választófejedelem egy másik kocsiban M. d'Antin-nel és néhány udvaronccal, a hercegné egy gondolában, és a látvány csodálatos volt, az emberek sokasága miatt ezen a sétányon.]
IX.	14. Ebédelt urunk gróf Tulúznál, Ráá herceggel és Szuternóval. Ebéd után az F. király ment ki vadászni maga equipagiájával szarvast, aholott az egész udvar jelen volt szokás szerint lóháton, s fogattanak el kettőt.	„L'après-dînée il [le roi] courut le cerf et en prit le plus gros du'il eût pris de sa vie;” 1713. Septembre. <i>Jeudi 14, à Fontainebleau</i> . 14. köt. 478. p. [Ebéd után [a király] szarvasra vadászott, és elejtette a legnagyobbat, melyet életében elejtett.]

¹¹⁴ de la Trémoille

¹¹⁵ Louis Nicolas de Tounelier, baron de Breteuil (1648–1728) ceremóniamester, introducteur des ambassadeurs, lecteur du Roi.

IX.	<p>16. Urunk ebédelt maga házánál a váron kívül. Ebéd után az maga postásájára ülvén, ment ki őfelsége gróf Tulúzzal és egyéb úri rendekkel szarvast vadászni, amely el is fogatott. Estve nyolc órakor comedia¹¹⁶ volt. *Az felséges király ez nap nyulat hajtattott a marchal¹¹⁷ Talárd¹¹⁸ kutyáival.</p>	<p>* „[...] l’après-dinée il [le roi] alla courre le lièvre avec les chiens du maréchal de Tallard.” [...] „M. d’Abzac, que M. le comte de Saaros avoit envoyé à Madrid, vient d’en arriver et a apporté à son maître des lettres de LL. MM. CC. qui le traitent de haut et puissant prince, et lui envoient 10,000 écus, lui faisant faire des excuses par la princesse des Ursins de ce qu’ils ne peuvent pas faire davantage présentement. Ils ont donné un assez beau diamant à d’Abzac son envoyé.” 1713. Septembre. <i>Samedi 16, à Fontainebleau</i>. 14. köt. 479, 480. p. [ebéd után [a király] nyulat vadászott Tallard marsall kutyáival.] D’Abzac úr, akit Sáros grófja Madridba küldött, visszatért, és meghozta urának ő katólikus felségeik leveleit, melyekben a gróft nagy és hatalmas fejedelemnek titulálták, és tízezer tallért küldtek neki, s egyben elnézését kérték Des Ursins hercegné révén, hogy jelenleg nem tehetnek többet érte. Küldötte, d’Abzac csinos gyémántot kapott ő katólikus felségeiktől. Rákóczi, 449. p.</p>
X.	<p>4. Márki Dansónál ebédelt urunk. *Ebéd után az felséges király az maga kutyáival ment ki szarvast hajtatni, azholott az egész udvari rend jelen volt, s fogattanak el egyet az Szeny nevű folyóvízben. Ez estve comédia¹¹⁹ is volt.</p>	<p>* „l’après-dinée il [le roi] courut le cerf;” 1713. Octobre. <i>Mercredi 4, à Fontainebleau</i>. 15. köt. 3. p. [Ebéd után [a király] szarvast üzött.]</p>

¹¹⁶ 16., 18., 20-án Thomas Corneille Comtesse d’Orgueil, Lafont Naufrage, más címen Pompe funèbre de Crispin ment. Köpeczi 1991. 205. p.

¹¹⁷ Thalynál Marschall

¹¹⁸ Thalynál Thalard - Tallard

¹¹⁹ Dancourt Gazettes d’Hollande című művét adták elő. Köpeczi 1991. 205. p.

X.	<p>6. Fölöstökömözött ur-unk márki DLivrinél. [1]¹²⁰ *Innen, mivel az felséges király az maga equipagiájával szarvast ment vadászni, az egész szokott úri rendekkel, urunk is kiment ugyanaz gróf Tulúz hintájában az gróffal és marchall Detrével, s fogattanak el egyet.</p>	<p>„Le roi travailla le matin avec le P. Tellier, *l’après-dînée courut le cerf, ne revint dela chasse qu’ à sept heures et demie après avoir pris deux cerfs. Madame la duchesse de Berry remonta hier à cheval après sa chute, et n’ a point voulu être saigné.” 1713. Octobre. Vendredi 6, à Fontainebleau. 15. köt. 4. p. [A király reggel P. Tellier-vel dolgozott, ebéd után szarvast üzött, a vadászatról csak félnyolckor tért vissza, miután két szarvast elejtett. Berry hercegné tegnapi esése után visszaült a lovára és nem akarta, hogy eretet vágjanak rajta.]</p>
X.	<p>10. Gróf Tulúzzal, márki DeLivrinél¹²¹ <ebédelt> fölöstökömözött urunk, a szokott egynéhány urakkal. Innen, hintókra ülven, mentenek ki az mezőre szarvast hajtani ugyanaz gróf equipagiájával, amely vadászaton az szokott egynéhány hercegnék is jelen voltak, s fogattanak el kettőt. Ez este az vadászatról az egész vadászó compánia az gróf Tulúz mezei házacsájában mentenek vacsorára, és ott mulattanak egész tizenegy 11 óráig éccaka.</p>	<p>„Après dîner il [le roi] donna audience chez lui dans son cabinet au comte de Saaros, qui en sortit très-content.” 1713. Octobre. Mardi 10, à Fontainebleau. 15. köt. 6. p. A király ebéd után dolgozószobájában kihallgatáson fogadta Sáros grófot, aki nagyon elégedetten távozott. Rákóczi tükör, 449. p.</p>

¹²⁰ Thalyné D’Livrinél – az eredetiben az aposztróf ` gyakran elmarad.

¹²¹ Thalynál De Livrivél – De Livry, Louis Sanguin

	<p>Szállására jüvén urunk 11 órakor, mindjárt postasésára ült őfelsége, és négy postát postalovakon jüvén, a kettejét az magunk lovain jüttük. Én magam voltam lóháton urunkkal.</p>	
X.	<p>11. Érkeztünk Paszsziban 7 hét órakor reggel. Ez egész éccaka mindéig jüttünk. Fontenbló Párishoz 14 francia mélyföld¹²². *Ezen az nap indult meg az felséges király is Fontenblóból az egész udvarral, úgy, hogy senki nem maradt több az várban az udvarbíróknál egyéb. Ez nap hálásra ment az felséges király Danten herceg Petit Bourg¹²³ nevű mezei házában, ki is Verszály és Fontenblo között félútban vagyon. Urunk ez nap helyben Paszsziban maradtott.</p>	<p>* „il [le roi] en partit aussitôt après son dîner pour venir ici, où il se promena beaucoup en arrivant, et le soir, dans la chambre de madame Maintenon, il y eut grande symphonie.” 1713. Octobre. <i>Mercredi 11, à Petit-Bourg</i>. 15. köt. 6. p. [[A király] elindult innen mindjárt az ebédje után, hogy ide jöjjön, ahová megérkezve sokat sétált, és este Madame de Maintenon szobájában nagy szimfóniát hallgatott.]</p>
X.	<p>12. Urunk 11 tizenegy órakor Parisba ment sésán, és egész estvéig ott maradtott. *Az felséges király ez nap érkezett Verszályban.</p>	<p>* „Le roi se promena tout le matin à Petit-Bourg, et en partit aussitôt après son dîner pour ici, [...]” 1713. Octobre. <i>Jeudi 12, à Versailles</i>. 15. köt. 7. p. [A király egész reggel Petit-Bourg-ban sétált, és onnan rögtön ebéd után ide indult.]</p>

¹²² 1 francia mérföld = 4451 m

¹²³ Thalynál Burg – Petit-Bourg

X.	<p>24. Verszályban <volt> ment urunk reggel, estvére vissza is jött.</p>	<p>Valószínűleg ekkor és nem a következő napon, ahogy Dangeau írta, találkozott a kertben sétáló királlyal, hiszen 25-én Szathmári Király szerint „egész nap magánál maradt”, azaz Passiban Rákóczi. – Dangeau szerint: „Après son dîner il [le roi] se promena dans ses jardins, et, quoiqu’il veut à ces promenades-là n’être siuvi que de ses officiers, il trouva bon que le comte Saaros, qui étoit venu ici le matin, le suivit à sa promenade.” 1713. Octobre. Mercredi 25, à Versailles. 15. köt. 13-14. p. Eztán [ebéd után] kertjeiben sétált, s jól-lehet nem szereti, ha sétáira tisztjein kívül bárki elkíséri, szívesen látta maga mellett Sáros grófját, aki ma reggel érkezett Versailles-ba. Rákóczi-tükör, 450. p.</p>
XI.	<p>2. Az felséges király jött¹²⁴ Marlinban az egész udvarral s az egész¹²⁵ úri renddel egy holnapig való lételre¹²⁶.</p>	<p>„[...] aussitôt après son dîner il [le roi] partit pour venir ici, où il demeurera jusqu’au 25 du mois.” 1713. Novembre. <i>Jeudi 2, à Marly</i>. 15. köt. 18. p. [Azonnal ebéd után ő [a király] elindult, hogy ide jöjjön, ahol e hónap 25-ig maradt.]</p>
XI.	<p>3. Urunk idején reggel megindult Passziból <hintókon> hintón Marlinban, engemet hagyott Passziban várakozni bizonyos dolog után. Tizenegy órakor jöttem őfelségéhez lóháton, mindenütt nyargalvást, az vadászó köntössel együtt, mivel *aznap az felséges király</p>	<p>* „Le roi courut le cerf, et madame la duchesse de Berry, quoiqu’elle eût été incommodée ces jours passés, fut à la chasse, à cheval.” 1713. Novembre. <i>Vendredi 3, à Marly</i>. 15. köt. 18. p. [A király szarvast üzött, és Berry hercegné, bár gyengélkedett az elmúlt napokban, ott volt lovon a vadászaton.]</p>

¹²⁴hiányzik Thalynál

¹²⁵hiányzik Thalynál

¹²⁶Betoldás Thalynál [ment] – Ez abból adódott, hogy a mondat elején a „jött” szó hiányzik Thalynál.

	<p>az marlini parkban szarvast vadászott az egész úri rendekkel. Ezen az nap ugyan visszaküldött engemet¹²⁷ őfelsége Paszsziban.</p>	
XI.	<p>6. Reggel 10. tíz órakor a postasásával én Marlinban jöttem urunkhoz, az útban hallottam meg, hogy *Friburgot az franciák az németektől megvették. Ebédelt urunk Dümen herceggel gróf Tuluznál.</p>	<p>* Dangeau még előző nap: „On attend avec impatience un courrier du marechal de Villars pour savoir si le gouverneur de Fribourg aura souffert l’assaut et quel en aura été l’événement; on ne doute pas que cela ne soit fait présentement.” 1713. Novembre. <i>Dimanche 5, à Marly.</i> 15. köt. 20. p. [Türelmetlenül várjuk a futárt Villars marsalltól, megtudni, hogy a fribourgi kormányzó osromot szenvedett, és hogy ment végbe; nem kétséges, hogy ez nem történik meg azonnal.] 6-án pedig Dangeau: „Contades, qui arriva la nuit passée, apporte la nouvelle de la prise de la ville de Fribourg.” 1713. Novembre. <i>Lundi 6, à Marly.</i> 15. köt. 20. p. [Contades, aki múlt éjjel érkezett, hozta a hírt, Friebourg város elestéről.]</p>
XI.	<p>9. Reggel 10 órakor az felséges király az marlini parkban az egész udvari renddel szarvast vadászott¹²⁸, itt urunk is jelen volt. Innen 1 órakor haza jüvén urunk, ruhát változtatván,¹²⁹ ebédelt gróf Tuluznál Dümen herceggel.</p>	<p>„Le roi, après la messe, monta en calèche et alla courre le cerf; madame la duchesse de Berry étoit à cheval à la chasse.” 1713. Novembre. <i>Jeudi 9, à Marly.</i> 15. köt. 21. p. [a király mise után hintóba ült, és ment szarvast üzni, Berry hercegné is ott volt lovon a vadászaton.]</p>

¹²⁷ Thalynál engem

¹²⁸ Thalynál vadásztatott

¹²⁹ Thalynál ruháit megváltoztatván

XI.	<p>25. Délután két óraker urunk postasésajára ülven, jött Passziban ebédre Marlibúl. Ezen az nap az felséges király is az egész udvarral és az urakkal Verszályban költözködött úgy, hogy Marli pusztán maradott egynehány hónapig.</p>	<p>„Il partit de Marly aussitôt après son dîner, et arriva ici de fort bonne heure.” 1713. Novembre. <i>Samedi 25, à Versailles</i>. 15. köt. 32. p. [Eljött Marly-ból mindjárt ebédje után, és megérkezett ide igen korán.]</p>
XI.	<p>30. Idején reggel postasésára ülven, ment urunk Passzibúl Verszályban az király felkelésére. *Ez nap énekelték az verszályi király kápolnájában Te Deum Laudamust¹³⁰ az Friburgum¹³¹ megvételeért. Innen estvére visszajött urunk Passziban hálásra.</p>	<p>* „On chanta le <i>Te Deum</i> l’après-dînée à Paris pour la prise de Fribourg.” 1713. Novembre. <i>Jeudi 30, à Versailles</i>. 15. köt. 35. p. [Te Deumot énekelték délután Párizsban Fribourg megvételeért.]</p>
XII.	<p>25. Az F. király felkelésére volt urunk, onnan az király kápolnájában volt¹³² misét hallgatni. Ebédelt öfelsége Dansónénál.</p>	<p>„Le roi entendit la grande messe, où l’évêque de Chartres officioit, et assista à toutes les dévotions de la journée.” 1713. Décembre. <i>Lundi 25, jour Noël, à Versailles</i>. 15. köt. 50. p. [A király nagymisét hallgatott, melyen a chartres-i érsek szolgált, és jelen volt a nap összes devócióján/áhitatán.]</p>

¹³⁰ „Téged, Isten, dicsérünk” kezdetű liturgikus éneket

¹³¹ Friburg

¹³² hiányzik Thalynál

SERES ISTVÁN

(MTA-ELTE KÖZÉP-ÁZSIAI KUTATÓCSOPORT, BUDAPEST)

A külföldre került kuruc katonaság sorsa a szatmári béke után

A Rákóczi-szabadságharc történetének szoros részét képezi a függetlenségi harc után megkezdődött katonai emigráció, mely során az 1711–1738 közötti kevesebb mint három évtized alatt magyar katonák és polgári személyek ezrei hagyták el hazájukat, s zömük idegen országok hadaiban vállalt szolgálatot. Alábbiakban a közvetlenül a szatmári békét és a nagymajtényi fegyverletételt követő külföldre távozásához kívánok hozzászólni, elsősorban eddig nem ismert források alapján. Kuruc emigrációról, és azon belül is elsősorban katonai emigrációról az Oszmán Birodalom területén csak az 1716–1718 között lezajlott osztrák–török háborútól beszélhetünk. Az 1716-ot követően török mellett harcoló magyar katonák többsége Lengyelországból vagy egyenesen otthonról érkezett. Annak ellenére, hogy Temesvárott a Rákóczi-szabadságharc bukásától kezdve folyamatosan jelen volt egy kisebb magyar csoport, ők Rákóczi keleti diplomatáiból, postásaiból tevődtek ki, akik korábban is az Oszmán Birodalom területén éltek. Így pl. Pápay Gáspár, Horváth Péter belgrádi és temesvári ügyvivők, Ternovai Tódorán, törökországi posta stb.

A franciaországi magyar katonaság, huszárság alapjait már jóval a kuruc függetlenségi harc előtt lerakták, II. Rákóczi Ferenc hívei pedig, a függetlenségi harc bukása után csak uruk ideérkezése után kezdtek szolgálatot vállalni a francia hadseregben. Egyértelműen katonai emigrációról, azaz egész alakulatok külföldre meneküléséről és idegen zsoldba szegődéséről tehát egyedül csak a Lengyelországba távozott kuruc katonaság esetében szólhatunk, mivel az ő esetükben valóban dokumentumokkal igazolható az a tény, hogy egyes egységeik lengyel, ill. orosz szolgálatba álltak.

A törökországi emigráció történetében még mindig sok a fehér folt, ennek ellenére – leginkább Karácson Imre önfeláldozó kutatásainak köszönhetően – elég jól ismerjük a bujdosók katonai szárnyának a történetét. Erről itt most nem is kívánunk szólni, mindössze annyit említünk meg, hogy két, egymástól jól elkülöníthető csoportot kell megkülönböztetnünk: az 1716–1718 között török földre érkező magyar katonaságot, mely II. Rákóczi Ferenc és tábornokai, Bercsényi Miklós, Eszterházy Antal, Forgách Simon, Csáky Mihály, ill. Hans Jakob Dietrich ezredes és Máriássy Ádám alezredesek nevéhez köthető; valamint a Rákóczi József köré gyűlt második hullámot, 1738-cal kezdődően. Még a törökországi kurucok sorsánál is feldolgozottabb ugyanakkor a franciaországi

története, hiszen a körünkben sajnos nem is olyan rég már örökre eltávozott Zachar József professzor számos kitűnő munkáját is a méltán világhírű franciaországi magyar huszárság történetének szentelte.

Marad tehát a lengyelországi katonai emigráció, amiről az elmúlt évtizedekben ugyancsak Zachar tanár úr tollából értesülhettünk leginkább. A teljes szakirodalom és a hozzáférhető források maximális kihasználtsága ellenére azonban be kell vallanunk, hogy ebben az esetben szinte minimális a tudásunk. Többnyire még mindig kénytelenek vagyunk Thaly Kálmán következtetésekkel jócskán kiegészített és megtűzdelte elbeszéléseire hagyatkozni. A szatmári béketárgyalások idején a fejedelmhez hű hazafiak valóban tömegesen követték urukat lengyel földre, s az *Archivum Rákócianum* 1710–1712 évi adatai számos főtsízt nevét is közlik, s ezek, valamint más forrásból származó adatok alapján a szakirodalomban számos kuruc „ezred”, ill. azok parancsnokai is úgy vannak elkönyvelve, mint akik idegen szolgálatba álltak.

Zachar József hat magas rangú, alezredesi vagy ezredesi rangot viselő tisztet nevez meg, aki szerinte lengyel földön állt idegen zsoldba. Az ezredesek közül a szerb származású Rác Draguly ezredes a legmagasabb rangú, aki Rákóczi legmagasabb rangot elért és leghűségesebb szerb tisztje, akinek lovasezrede zömmel dél-erdélyi, Alsó-Fehér és Hunyad vármegyei magyarokból és románokból állt, de kisebb számban voltak közöttük délszlávok (szerbek és bolgárok), valamint törökök is.

Ugyancsak az ezredesi rangúak között találjuk Jaen-Jaques Charriere-t, aki a korábban Zay András parancsnoksága alá tartozó vezette karabélyos regiment töredékével együtt ment ki Rákóczihoz és állt orosz szolgálatba.

Az alezredesi rangúak közül az alábbi négy személyt említik:

Cserei János, a székely testőrző ezred alezredese, aki arról nevezetes, hogy 1711. április 27-én, a szatmári béketárgyalások végén nem várta meg a békeokmány két nappal később történt elfogadását, ill. az azt követő fegyverletételt, hanem Dálnoki Veres Gerzson főhadnagy verses krónikája szerint „ló száját fordítván, Lengyelország felé ő elmasírozván” Rákóczihoz csatlakozott.

Máriássy Ádám, az udvari karabélyos ezred alezredese, aki a szabadságharc vége felé Deák Ferenc Sajó-Hernád melléki lovasezredének a vicekapitányi posztját is betöltötte, ill. annak parancsnokló ezredese is volt.

Székelyhídi Mihály, akiről meglehetősen keveset tudunk. Ez a tiszt úgy tűnik, eleve idegen hadakban szolgált, és a lovas századosi rangig jutott, s először 1710 nyarán bukkan fel idehaza, akkor őrnagyi rangot szeretett volna kapni, és Charrier francia–német dragonyos ezredébe akarták beosztani. Egy évre rá őt is Lengyelországban említik mint generál adjutántot.

Turkoly Sámuel, aki eredetileg Ocskay voluntér főhadnagya volt, de 1708 tavaszán átállt a labancokhoz. Egy évre rá ugyan visszaszökött, és némi huzavona után visszahelyezték korábbi tiszti rangjába.

Sajnos, be kell ismernünk, hogy még most, a 21. század elején is jócskán hiányosak az ismereteink, s még megközelítő adataink sincsenek a külföldi szolgálatot vállalt magyar katonák számáról, de még a megnevezett néhány főtiszt esetében is kétkedéssel kell fogadnunk a rájuk vonatkozó adatok egyik-másikát. Ragadjunk ki néhány példát:

Ráczy Draguly ezredest még 1711 februárjában hívta ki magához Rákóczi, márciusban már valóban ott-tartózkodik, ám konkrét adatunk nincsen arra vonatkozóan, hogy valóban orosz szolgálatba állt volna. 1715-ben Hunyad megyében éledélt, egy évre rá pedig a törökök ellen harcolt a délvidéken, mint a császári hadsereg tisztje!

Ugyancsak emigránsból lett orosz tisztként emlegetik Turkoly Sámuel, aki arról nevezetes, hogy 1725-ből egy rendkívül izgalmas levelet küldött haza, Szikszón élő rokonainak és ismerőseinek, melyben néprajzi leírásokat közöl az általa bejárt országokról és a személyesen megismert finnugor, valamint török-perzsa ajkú népekről. Őt Rákóczi 1711/12-ben orosz szolgálatba álló alezredesének írják, holott legutolsó forrásunk szerint 1709 közepén még hadnagy volt, a számtalan másolatban elterjedt és közkézen forgó levelében pedig csak annyit ír, hogy 1716-ban „elunván a heverést” Moldván keresztül Oroszországba ment és szolgálatot vállalt az oroszoknál! Szó sincs tehát a közben eltelt öt esztendőről, de még Turkoly alezredesi rangjára vonatkozóan sem találtunk adatot.

Természetesen a fentebb megnevezett ezredesek és alezredesek mellett számos alacsonyabb rangú tiszt is idegen földön próbálta meg a boldogulást. A korábbi szakirodalom gyakran megemlékezik Dudás vagy Dudássy Gábor kapitányról, aki állítólag a II. Ágost lengyel király szolgálatában álló 120 főnyi magyar gyalogos század parancsnoka volt. Az 1716-ban kitört török háború során többen ebből az alakulatból is a törökhöz álltak, maga a kapitány viszont, mintegy ötven emberével „éltek a kegyelemkérés lehetőségével, és szülőföldjükre tértek haza”.

Az elmúlt években végzett kutatásaink során több, 1711 után lengyel szolgálatba állt magyar alakulat sorsát is sikerült feltárnunk. Kiemelkedik ezek közül a Cserey János vezette, három századból álló magyar huszárregiment, melynek sorsát 1712–1718 között kísérhetjük figyelemmel. A Cserey keze alatt szolgáló katonaság mindössze három lovas századból tevődött össze, de mellettük még egy magyar gyalogosszázad is volt, amelynek élén a szakirodalomból jól ismert Pelárgus János kapitány állt, aki 1712 körül az ezred megbízott őrnagya is volt. Forrásaink korabeli jelentésekből, hadbírósi iratokból, létszámkimutatásokból állnak, mely utóbbiak közül némelyik még a tisztikar és a legénységi állomány

származási helyét is megnevezi vármegye és helység szerint. Ezek alapján jól nyomon követhető, hogy a néhány száz főnyi magyar katonaság eredetileg milyen kuruc ezredek kötelékeiből került ki Lengyelországba. Így pl. feltűnően sok volt a Nyitra és Komárom megyei katonák száma (17, ill. 12 fő), de hét-hét fő volt a Zemplén és a pest megyeiek száma, hatan háromszéki székelyek voltak, öten pedig gömöriek. A többiek pedig egy-két-hármasával az ország szinte minden megyéjéből. A katonák közül többen a Géczy Gábor-, ill. Beleznay János-féle lovasezredből, a testőrző karabélyos ezredből, valamint a székely testőrző ezredből valók voltak, ami egyébként a tisztikar eredeti szolgálati helyét is jellemzi. A korábbi szakirodalom szerint elsősorban Rácz Draguly ezredes szerb–román katonái álltak orosz szolgálatba, s belőlük szervezték meg az első huszárezredet. Nos, a Csereyvel amnesztiát kért katonaság névsorában két szerb név is van: Rácz György, a budai Tabánból, ő azonban még korábban meghalt, és a szegedi Demetrovics Pál, akiről feljegyezték, hogy „rác” nemzetiségű volt. Vendéglátóink kedvéért még annyit fűznék hozzá, hogy a Kárpátalja területén volt egykori magyar vármegyék közül Ungból találunk két katonát, egyet Kaposról, egyet pedig Latorcáról.

1717 nyarán egyébként mindössze két huszárszázadra olvadt le a magyar ezred létszáma, amikor is a katonaság III. Károlyhoz fordult amnesztiáért, hogy hazatérhessenek. A *Királyi Könyvek* 1717 júliusából és szeptemberéből több kegyelemlevél szövegét is megőrizte, s ezek alapján valószínű, hogy a katonák többsége haza is tért Magyarországra.

Fentebb már esett szó egy lengyel szolgálatban álló, s 120 főből álló gyalogszázadról, mely élén egy Dudás vagy Dudássy Gábor nevű tiszt állt. Alábbiakban róla és katonaságáról ejtenék néhány szót. Azt már Thaly Kálmán kutatásai óta tudjuk, hogy „Nemzetes Dudássy Gábor, ő Szent Felsége és a Respublica magyar gyalogjai kapitánya” neve néhai Forgách Zsigmond hitelezőjeként szerepel egy 1735. február 13-án kiállított okmányon, néhány valódi bujdosó kuruc társaságában. Mivel az okmányt aláíró Krucsay István többek között az ő nevében is szignálta az iratot, a kapitány akkor is a közölt ragjában és beosztásában szolgálhatott. Dudássyról egyébként maga Thaly sem tudott többet kideríteni, nevével ő sem találkozott a szabadságharc forrásaiban, szerinte „alkalmasint még fiatal hajdú-hadnagy lehetett 1711-ben a Rákóczi vagy Bercsényi palotásai közt”.

Valójában Dudássy Rákóczi egykori támogatójának, Sieniawski Ádám belzi palatinusnak és koranai nagyhetmannak a szolgálatában állt, mint egy (magyar) gyalogos század hadnagya. 1717. szeptember 23-án Ilyvóból, azaz Lembergől levélben kereste fel Rákóczi egykori generálisát, Károlyi Sándort, és segítségét kérte, hogy embereivel együtt amnesztiát kapjon az uralkodótól. A levél tartalma ugyanakkor egyáltalán

nem utal arra, hogy Dudássy kuruc emigráns lett volna. Sőt nagyon is úgy tűnik, hogy bár korábban otthon viselt tiszti rangot, nem is vett részt a Rákóczi-szabadságharcban! De lássuk erről ő magát:

„Familiám az *Felséges* Császár Koronás Királyunk eő Felsége hűségében valának s mindenkoron ell is végezvén életeket Fegyver által az eő Felsége hűségében: magam is Ober Officer lévén az eő Felsége hadaiban, de az Iffjúságnak nem reflexiója miat kénszerítettem ezen Országban jönöm, noha itt is az eő Felsége ellenségéhez nem adván magamat, Jól-lehet nékem nagy Promotiómmál lett volna, de itt is conserválván az eő Felsége hűségét, Promoveáltattam az Republica Szolgálatyában Had-nagyságra, Conserválván magam mellett ötvenig való Hazánkbelieket, hogy Török Szolgálatyára ne mennyenek.”

A levélben ugyan hivatkozott arra, hogy már volt alkalma személyesen találkozni Károlyival Nagyárolyban, amikor is neki kellett elkísérnie, odakísérnie Nagyszőlősről Esterházy Dánielnét, ám ez sem bizonyíték arra vonatkozóan, hogy Dudássy kuruc lett volna. A kuruc tábornok nevének utazásáról 1711 tavaszán számos adat áll rendelkezésünkre, s bár ezek a források nem említik Dudássy nevét, valószínűbbnek tartjuk, hogy a császári parancsnokok (Pálffy János vagy Ebergényi László) rendelték maguk mellől az úri hölgy mellé. Gróf Eszterházy Dánielné báró Cziráky Katalin az Ugocsa megyei Nagyszőlősen levő kvártélyában vészeltte át a függetlenségi harc utolsó hónapjait, és a szatmári béketárgyalásokat, miközben férje Kassa parancsnoka volt. A város 1711. április 26-i feladása után Esterházy szerette volna magához hozatni az asszonyt, s ez ügyben ő, valamint Ebergényi László császári tábornok és Károlyi Sándor között több levélváltásra került sor. Az asszony végül május második felében kelhetett útra gyermekeivel és poggyászával. 24-én Károly olcsvai „pusztás házánál” éjszakázott, maga Esterházy pedig három nappal később indult el a Szabolcs megyei Székelybe, hogy találkozhassanak. Mindezek alapján tehát egyértelmű, hogy a Dudássy levelében említett feladat teljesítésére 1711 májusában kerülhetett sor. Most pedig térjünk vissza a lengyel tiszttartóhoz írt levelére:

Dobossy levelét Károlyi bizalmi embere, Visky Sámuel közvetítette, aki Sieniawski skoljei tiszttartója volt, s így eleve közeli ismeretségben lehettek. Jó egy hónap múlva Dudássy már a Rákóczi-kor kutatóinak különösen ismerősen csengő Brezna városából érdeklődött Viskynél a grationális felől. A tiszttartó pedig Munkácson keresztül továbbította levelét Károlyinak. Ezt ugyan nem ismerjük, fenn maradt viszont Dudássy november 5-én, ugyancsak Breznáról írt levele, melyben ismételtlen Visky segítségét kéri, és feltételezi, hogy a Károlyihoz írt levele valószínűleg elkeveredett, mivel a mai napig nincsen válasza. Levelében a „Felséges Fejedelemről”, azaz Rákócziról is megemlékezik, aki a hírek

szerint „minden bizonnyal Törökországban vagyok”. Dudássy levelét Visky három nappal később küldte tovább Károlynak. Kísérőlevele azért is fontos, mert ebből derül ki, hogy Dudássy valóban a nagyhetmán szolgálatában állt.

Dudássy félelme alaptalan volt, levele célba ért, és Károlyi már el is indította az amnesztia megszerzését. Egy 1718 januárjában írt memorandum szerint választ még addig ő sem kapott a Haditanácstól, viszont úgy gondolta, hogy ha Dudássyéknek és a Haditanácsnak is megfelel, a hazatérő ötven katonát parancsnokostul a Gyulay Ferenc gyalogezredébe osztanak be az éppen akkor toborzott újonccal együtt.

Bármi történt is, ami gátat szabott a Károlyi által elindított folyamatnak, Dudássy és feltehetően csapatának tagjai, ekkor nem tértek haza. Továbbra is lengyel szolgálatban maradtak, amiről 1721 tavaszán–nyarán ismét több levél is beszámol. 1721. május 10. körül a nagyhetmán parancsára Skoljében járt, Visky Sámuelnél. A tisztartó ekkor úgy találta, hogy Dudássy még ekkor is inkább szolgálna szívesebben odahaza. Dudássy ki is használta az alkalmat, és írt Károlynak, levelében azonban mégcsak szó sem esik hazatérési szándékáról. Mivel a tisztet éppen ekkoriban léptették elő kapitánnyá, kevésbé hihető, hogy bár mint jó magyar embernek, kétségkívül volt honvágya, a magasabb jövedelemmel járó új pozícióját felrúgta volna a bizonytalanért! Június 24-én Visky arról tájékoztatta Károlyit, hogy arra bízta a tisztet: maga írja meg akarátát, szándékát. Visky Sámuel már 1719. augusztus 21-én amnesztiában részesült az uralkodótól, de továbbra is Skoljében maradt, így az is elképzelhető, hogy végül Dudássy is kegyelemben részesült, bár a *Királyi Könyvekben* nem találkozunk a nevével.

Dudássy életének eddig feltárt szakasza jól példázza a kuruc emigránsok sorsát, még akkor is, ha a fenti következtetésünk helyes, és személyében nem kifejezetten kuruc menekülről volt szó. Ugyanakkor kutatásunk arra is felhívja a figyelmet, hogy az 1711 után orosz és lengyel szolgálatot vállalt magyarok esetében nem csupán a függetlenségi harc folytatásának, újraindításának motivációját kell látnunk. Véget ért egy hosszú, majd nyolc esztendőn keresztül tartó háború, s a hirtelen feleslegessé váló, és még mindig jelentős számú magyar katonaságból sokan vélhették, hogy addigi életmódjuk, megélhetésük külföldön inkább biztosítva lesz. Természetesen erről leginkább a tisztikar korábbi pályafutását, otthoni vagyon és társadalmi helyzetét, ill. a katonaság életkorát elemezve vonhatunk le messzemenő következtetést. Előadásomat abban a reményben zárom, hogy rövid ismertetéssel, ill. annak remélhetőleg minél hamarabb nyomtatott formában is megjelenő, jegyzetekkel ellátott formájával sikerül felhívni a figyelmet nemzetünk történetének egy legszébb, feledésbe merült szakaszára.

HENZSEL ÁGOTA

(SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT LEVÉLTÁRA, NYÍREGYHÁZA)

Balogh István Rákóczi-kutatásai

Balogh István (1912–2007) pályájának egyik fontos helyszíne a Szabolcs-Szatmár Megyei Levéltár (korábban Nyíregyházi Állami Levéltár), amelynek 1964 nyarától 1975 tavaszáig igazgatója volt. Nyugdíjba vonulása után évtizedekig, amíg ereje-egészsége engedte, megmaradt kapcsolata a levéltárral, folytatta kutatásait, latin nyelvű iratokat fordított, publikált. Levéltár-igazgatói megbízása előtt – mint a történelem és a néprajztudományok doktora – múzeumokban, Debrecenben a Déri Múzeumban, majd 1957 végétől Nyíregyházán a Jósza András Múzeumban dolgozott. Debreceni születésű és kötődésű volt, néprajzsként az alföldi paraszti élet jelenségeit vizsgálta, az ún. történeti néprajzot művelte. E minőségében rendszeresen használt levéltári iratokat, a hazaiakon kívül kutatott a Bécsi Állami Levéltárban is.¹ 1944-től 1948-ig átmenetileg közéleti szerepet vállalt: a Nemzeti Parasztpárt aktivistája, 1945-ben Szatmár-Ugocsa-Bereg k. e. e. vármegyék főispánja.

1. kép. Balogh István az 1990-es években

¹ Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár (SZSZBML), XIV. 67. Balogh István levéltár-igazgató iratai, 1912–2007.

Nyíregyházán igazgatóként egy évtized alatt lehetősége nyílt a helyi levéltár anyagának megismerésére, az akkor zajlott rendezési, segédletkészítési munkák során szinte minden irat „átment a kezén”. Latin nyelvismerete, a régi iratok olvasásában szerzett jártassága és nem utolsósorban „tempós” munkavégzése nyomán széles körű anyagismeretre tett szert.

A Rákóczi-szabadságharc eseményeivel, levéltári anyagával bölcsészdoktori értekezésének készítésekor, 1935-ben találkozhatott először, amikor „*Debrecen hadiszolgáltatásai a Rákóczi-felkelés alatt 1703–1711*” című dolgozatát elkészítette.² A téma ezt követően csak az 1970-es években került újra kutatásai középpontjába. Az 1976-os, II. Rákóczi Ferenc születésének 300. évfordulója alkalmából tartott megemlékezések idején már kész anyagokkal állt elő, így a levéltár az ő kutatásaira támaszkodva mutathatta meg becses Rákóczi-anyagát az érdeklődőknek.

A levéltár 1975-ös munkatervében és beszámolójában nyoma maradt az évfordulós előkészületeknek.³ Levéltári kiadványként a Rákóczi-szabadságharc iratait bemutató füzetet kívántak 1000 példányban megjelentetni. Készültek egy Rákóczi-kiállításra, ami a levéltár előterében kapott helyet. A kiállított anyag másolatát Vaján, a központi ünnepség és tudományos ülés helyszínén is bemutatták. A Budapesten rendezett országos kiállításra szintén kölcsönöztek iratokat.

1976-ra két fontos munkája is elkészült Balogh Istvánnak: megjelent a „*II. Rákóczi Ferenc Szabolcs és Szatmár vármegyékben (1703. július–október)*” című kötete, és előadásként elhangzott, majd könyv alakban is hozzáférhetővé vált a „*Szabolcs és Szatmár megye a szabadságharc utolsó éveiben*” című tanulmánya. Mindkét dolgozat szerény terjedelmű, de tárgyát sokoldalúan és szemléletesen bemutató írás. Ekkor talán nem volt módja a szerzőnek részletesebb feldolgozásokat készíteni, de pályája során még többször visszatért a Rákóczi-szabadságharc témájához.

Balogh István a szabadságharc egész időszakát magába foglalóan végezte kutatásait a levéltárban rendelkezésére álló két történelmi vármegye iratanyagában. Két fontos időszakot, a felkelés elejét és végét választotta ki, és külön-külön tartotta őket feldolgozásra, bemutatásra érdemesnek.

Mi volt ennek az oka? A kérdésre ő maga válaszolt, amikor megjegyezte, hogy a szabadságharc első hónapjai és utolsó évei nagyrészt az északkeleti országrészben, a „mi” megyéink területén zajlottak, ide kötődtek, tehát ezekről lehet valami egyedit, ehhez a vidékhez kapcsolódót mondani, máshol nem vagy nem ugyanúgy tapasztalt jelenségeket bemutatni.

² BALOGH István: *Debrecen hadiszolgáltatásai a Rákóczi-felkelés alatt 1703–1711*. Bölcsészdoktori értekezés. Debrecen, 1935.

³ SZSZBML, VIII. 721. Szabolcs-Szatmár Megye Levéltárának iratai I/3. 1975.

Szabolcs megye levéltárában a Rákóczi-szabadságharc időszakából való nemesi közgyűlési jegyzőkönyvek és a velük párhuzamosan keletkezett közgyűlési és törvényszéki iratok sorozata is szerencsésen megmaradt. Szatmár megyéből csak a jegyzőkönyvek őrződnek Nyíregyházán, de így is lehetősége nyílt arra, hogy a két szomszédos vármegye korabeli történéseit összevesse, kiegészítse a debreceni vagy az országos levéltári kutatásaival, a szakirodalmi adatokkal, s így módon általánosabb érvényű megállapításokat tegyen.

Az említett kötet, ami több levéltári irat fényképmásolatát és szövegközlését is tartalmazza, a Szabolcs-Szatmár Megyei Levéltárnak (mint megyei intézménynek) első kiadványa lett.⁴ Ahogy a szerkesztő, dr. Gyarmathy Zsigmond igazgató az *Előszó*ban megjegyezte, a helyi levéltári anyagot ismertető saját kiadvány megjelentetésével, az iratok közreadásával a Kulturális Minisztérium Levéltári Igazgatósága ösztönzésének, elvárásainak is igyekeztek eleget tenni.

Balogh István felismerte, hogy Szabolcs megye levéltára igen gazdag a felkelés első időszakára vonatkozó forrásokban. Ezek nem voltak ismeretlenek a téma korábbi kutatói előtt sem, elsősorban Esze Tamás történész és Zimmermann Rezső nyíregyházi gimnáziumi tanár munkásságát kell említenünk, akikre Balogh István jegyzeteiben hivatkozott. Úgy vélte, hogy történetírásunk nem használt még fel érdeme szerint minden iratot, és igyekezett kötetével ezt a hiányt pótolni. A levéltári iratok szakszerű és alapos feltáráásával közelebb vitt a felkelést megelőző körülmények, a megyebeli történések időrendje, a társadalmi vonatkozások tisztázásához.

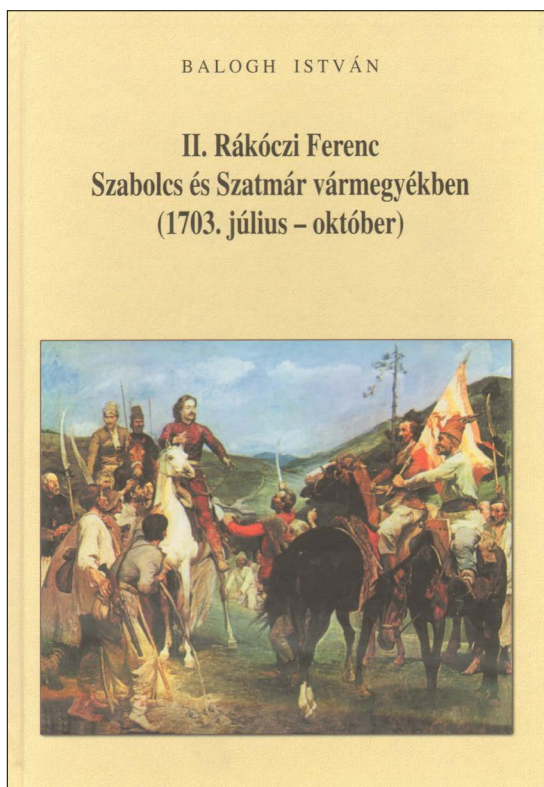
A dolgozatba beépítette, közölte néhány levéltári irat szövegét, aminek fényképmásolatát a mellékletben helyezte el. Az iratmelléletekhez rövid regeszta és a levéltári jelzet csatlakozott. 12 fontos dokumentumot tett közzé, egy kivételével – ez a naményi pátens, amit a Magyar Országos Levéltár őriz – valamennyi a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárban található.

A több szálon futó Szabolcs és Szatmár megyei események 1703 nyarán és őszén meghatározó jelentőségűek voltak a felkelés további sorát illetően. Ekkor valóban érdemes – ahogy a szerző tette – napról napra követni a fejleményeket. Ezekről időrendi táblázatot, a fejedelem megyéinkben tett útjáról térképet készített. Ezekben a hónapokban történt meg a mozgalom térbeli kiterjesztése, a támogatók társadalmi bázisának szélesítése, a közrendűek mellett a nemesek megnyerése. A terjeszkedés egyúttal a hadseregszervezés és ellátás, az új berendezkedés alapjai meghatározásának feladatait is felvetette. Itt keletkezett több alapdokumentum

⁴BALOGH István: II. Rákóczi Ferenc Szabolcs és Szatmár vármegyékben (1703. július-október). Nyíregyháza, 1976. 52 p.

(pl. a katonai szolgálatot teljesítő jobbágyokról a vetési pátens) és került sor fontos szervezési feladatok elvégzésére.

Balogh István kötete közismert lett, a kutatók és érdeklődők gyakran használták. A kivitelezés, a rendelkezésre álló nyomdatechnika azonban nem volt kifogástalan, ezért is vállalkozott a levéltár 2003-ban a kötet második, bővített kiadásának megjelentetésére.⁵ Balogh István ez alkalomból újraírta, kiegészítette a Rákóczi-szabadságharc első hónapjairól szóló dolgozatát.⁶ A kötet színesebbé, kicsit reprezentatívabbá vált. A levéltári iratok áttekinthetőbb formában, az iratokról készült képek a szöveg magyar (és latin) nyelvű átiratával kerültek közlésre.

2. kép. *A Rákóczi-kötet második kiadása, 2003*

⁵ BALOGH István: II. Rákóczi Ferenc Szabolcs és Szatmár vármegyékben (1703. július–október). Második, bővített kiadás. Nyíregyháza, 2003. 83 p.

⁶ Az 1990-es években is megjelent egy tanulmánya hasonló témában. Balogh István: II. Rákóczi Ferenc Szabolcs és Szatmár vármegyében. In: Perlekedő évszázadok. Tanulmányok Für Lajos történész 60. születésnapjára. Szerk.: Horn Ildikó. Budapest, 1993. 330–371. p.

A másik 1976-os, évfordulós munka, a tanulmány a Rákóczi-emlékév nyitó rendezvényén, az Országos Rákóczi Emlékbizottság megbízásából 1976. január 29-én és 30-án Vaján és Nyíregyházán tartott tudományos emlékülés keretében hangzott el és nyomtatásban is megjelent Molnár Mátvás szerkesztésében.⁷

Az előadás a szabadságharc utolsó éveiben Szabolcs és Szatmár megyékben kialakult helyzetet vázolta fel. A szerző, szokásához híven levéltári források alapján dolgozott, de kiegészítette írását Szaniszló Zsigmond menekült erdélyi nemes naplójának megyéinkre vonatkozó, élményszerű leírásaival. A viszontagságos időjárás, a pestis, a falvak elnéptelenedése, a kivetett adók beszédésének teljesíthetlensége, a hadellátás nehézségei tették próbára e vidék lakosságát és érlelték meg az egyszerű emberek békevágyát.

A szatmári békekötést megelőző időszakról 1987-ben egy terjedelmesebb tanulmányt tett közzé Balogh István a Levéltári Közleményekben.⁸ Ezt a munkát tekinthetjük az 1976-os dolgozat kibővített változatának, az 1710–1711-es megyei eseményeket számba vevő, részletező feldolgozásnak. Az utolsó év(ek)ről nem készült külön kötet és forrásközlés, de a téma megközelítését, a forrásgazdagságot tekintve méltán tarthatjuk az első hónapokról írott munkájához hasonlóknak. Az utolsó időszak talán legmarkánsabb helyi jellegzetessége az ideszorult embertömeg ellátására tett erőfeszítések bemutatása. Szabolcs és Szatmár mellett Bereg, Ung és Ugocsa megyék voltak azok, ahová a felkelők katonai egységei 1710-re visszaszorultak. Itt tartózkodtak az erdélyi menekültek és ide özönlöttek az anyaországi menekültek is. Balogh István minden fontos mozzanat számbavételével, hiteles képet rajzolva kíséri az eseményeket a végkifejletig.

Az 1980-as években végzett újabb kutatásaihoz kötődik Rákóczi 1710. augusztus 19-én, az Ónod melletti körömi táborból kiadott pátensének a *Szabolcs-szatmári Szemle* folyóiratban való közlése.⁹ Az irat a nemzetközi béketárgyalások meghíúsulása után az északkeleti országrész lakóit próbálta a harc folytatására, kitartásra bírni.

Említést érdemel, hogy Balogh István az 1980-as, 90-es években a levéltár Szatmár megyei kora újkori jegyzőkönyveinek kivonatolásával, átirásával is foglalkozott. A munka során megkülönböztetett figyelmet

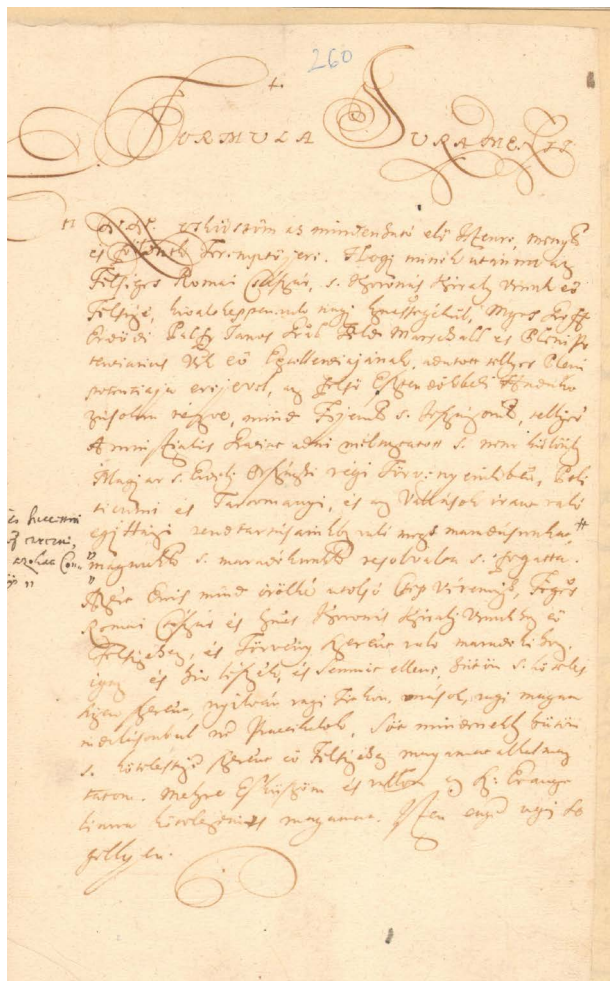
⁷BALOGH István: Szabolcs és Szatmár megye a szabadságharc utolsó éveiben. In: A Rákóczi-szabadságharc vitás kérdései. Tudományos emlékülés 1976. január 29–30. Szerk.: Molnár Mátvás. Vaja–Nyíregyháza, 1976. 16–20. p.

⁸BALOGH István: Szabolcs és Szatmár megyék a Rákóczi-szabadságharc utolsó évében (1710. augusztus–1711. május). Levéltári Közlemények, 1987/1–2. 13–25. p.; Balogh István válogatott írásai Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Nyíregyháza múltjáról. Szerk.: Henzsel Ágota. Nyíregyháza, 2007. 117–129.

⁹BALOGH István: Egy irat a Rákóczi-szabadságharc történetéhez (1710. augusztus 19.). Szabolcs-szatmári Szemle, 1988/4. 407–412. p.

szentelt a Rákóczi-szabadságharc jegyzőkönyvi anyagának. A nehezen olvasható jegyzőkönyvekről készült gépelt kéziratot a levéltár e korszak iránt érdeklődő kutatói azóta is használják.

Balogh István Szabolcs és Szatmár megyék levéltári anyagának feltárásával és közzétételével hozzájárult az északkeleti országrész Rákóczi-szabadságharc kori történetének megismertetéséhez és hiteles bemutatásához.

3. kép. A szatmári nemesség uralkodónak tett hűségesküjének szövege a megyei jegyzőkönyvben¹⁰

¹⁰SZSZBML, IV. A. 501. Szatmár Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai Prot. 10. fol. 260. 1711. május 13.

II. Rákóczi Ferenc és kora a kárpátaljai ukrán helytörténetírásban 1991-től napjainkig

A helytörténeti kutatás és helytörténetírás megítélése nem mindig egyforma, míg korábbi művekben találkozhattunk olyan felfogással, hogy a helytörténet „...viszonylag jól ellen tud állni a nacionalista vagy ideológiai nyomásnak”¹, ma ez a gondolat elavultnak tűnik, különösen a politikailag későn érő nemzetek esetében. Köztudott, hogy a honismereti (helytörténeti) munkáknak igen nagy szerepük van az újdonsült, labilis történeti tudattal rendelkező államok esetében is legitimitásuk öndokumentációjában, hisz ezek egyrészt könnyebben, szélesebb körben eljutnak az olvasóközönséghez, másrészt nagyobb hatással vannak a lokális tudatra, érdeklődésre.

A mai Ukrajna kötelékébe tartozó területek különböző időkben más-más államok fennhatósága alatt fejlődtek, így a történelmi, kulturális és vallási különbségeken kívül több nyelvi, közigazgatási és politikai rendszer is rányomta bélyegét ezekre az ukránok (vagy részben ukránok) által lakott területekre, elmélyítve a térségek lakosainak nemzeti és kulturális különbözőségét, vagyis a *regionalitást*.² Kárpátalja történetének egyik legmodernebb szintézisében is ezt olvashatjuk: „A történelmi események, és az azzal kapcsolatos ismeretek nagy hatással vannak a tudat, különösen az identifikáció alakulására. Azokon a vidékeken, ahol több nemzetiség él együtt, az átélt történelmi események megítélése és továbbadása a regionális tudat fejlődését segítheti...”³ Az erős regionális azonosságtudat folyománya, hogy az ukránok jól érzékelik a regionális különbségeket, melyek történelmi, vallási kulturális stb. alapúak. A regionalitás megértése lehetőséget nyújt egy általánosabb tudományos szakterület – az ukrán honismereti kutatás és helytörténetírás jelentőségének és szemléletformáló hatásának felismerésére.

A Rákóczi-szabadságharc történetéből ismeretes, hogy a kuruc mozgalom és első csatái, csatározásai vidékünkön bontakoztak ki. A fejedelem és a helyi események emléke nemcsak a gazdag levéltári anyagokban, de

¹ DAVIES, Norman: Európa története. Osiris kiadó, Budapest, 2002. 49.

² A regionalitásról részletesebben l.: pl. SEREDA, VICTORIA: *Regional Historical Identities in Ukraine: Case Study of Lviv and Donetsk*. Naukovi zapiszki Nacionaljnoho unyversitetu „Kijev–Mohiljanszka Akademiya”. 2002. T. 20. „Szociologicsnyi nauki”. 26–33.

³ OROSZ Ildikó: *Az identitást befolyásoló történelmi–gazdasági tényezők*. In: *A Kárpát-medence régiói. Kárpátalja*. Szerk.: BARANYI BÉLA. MTA Regionális Kutatások Központja, Dialóg Campus Kiadó, Pécs–Budapest, 2009. 354.

generációkon keresztül megőrződött a nép emlékezetében is. Mindebből feltételezhető, hogy az ukrán és ruszin helytörténetírásban is kellő súllyal van jelen a téma. Jelen vizsgálódás épp azt hivatott tisztázni, hol tart most e tekintetben a régió historiográfiája.

Már a gorbacsovi éra előtti korszaknak történetírói termését átfogó mutatók is jelzik, II. Rákóczi Ferenc alakja, általában a XVIII. század, sőt az egész közép-, illetve újkor nem tartozott a kutatókat élénken foglalkoztató témák közé. Jelzésértékű, az Ungvári Állami Egyetem tudósainak hungarológiai tárgyú publikációit a kezdetektől 1945–1990-ig bemutató bibliográfia⁴, amely nyelvészek, irodalmárok mellett 51 történész munkáját veszi jegyzékbe. Váradi-Sternberg János ismert kuruckutató tanulmányain kívül viszont kimondottan a fejedelemnek szentelt ukrán nyelvű munkáról nem számol be a kiadvány. Az 1463 tételt magába foglaló két-nyelvű regiszter mindössze az 1951–1972 között az ungvári egyetemen dolgozó Ilja Suljga két, Magyarország és Ukrajna kapcsolataival foglalkozó művét vehette csak nyilvántartásba.⁵ Nem tudott felvenni jegyzékbe hasonló tematikájú közléseket Váradi-Sternberg János tanulmányán kívül az említett felsőoktatási intézmény tanárai és munkatársai nyomtatásban megjelent főbb munkáinak, értekezéseinek, illetve a regionális tudományos konferenciák repertóriumára sem.⁶

A független Ukrajna létrejötte több tekintetben változást hozott a régió történetírásának fejlődésébe. A tematikai váltás folyamánya, hogy a „Kárpátalja – ősi szláv föld” jelszó „Kárpátalja – ősi ukrán föld”-re változott, vagyis az átpolitizáltsága bizonyos mértékben megmaradt, csupán a tematikája és az irányultsága módosult. Jelen kutatás célja elsősorban az volt, hogy megvizsgáljuk, milyen képet rögzít a Rákóczi-szabadságharc és a „Nagyságos fejedelem” személyéről a rendszerváltás utáni időszakban megjelent ukrán helytörténeti historiográfia. A szövegek vázlatos bemutatása, tartalmi elemzése alapján úgy gondoljuk, a múltból kiindulva regisztrálhatjuk azt is, milyen ismeretek alakulnak ki a vizsgálat tárgyát képező kötetek ukrán ajkú olvasóiban a magyar nép ezen eseményéről. Természetesen itt nincs elegendő terünk, hogy az új korszak (1991–2011) helyi tudósai által elért, témánkba vágó összes eredményt részletesen előadjuk. Jelen kutatás során a teljesség igénye nélkül, a kronológiai elvet követve – ami egyben a fejlődés irányvonalát is mutatja – néhány

⁴ *Хунгарология в Ужгородском государственном университете. Библиографический указатель. / Hungarológia az Ungvári Állami Egyetemen. Bibliográfia.* Red. kol.: КОСТЮ, Ю., ЛЮТА, О., МЕЛЬНИК, Л., ТУРЕНКО, Т., ШОВШ, К. Ужгород – Ungvár, 1990.

⁵ Uo. 159.

⁶ *Основні друковані праці викладачів та співробітників Ужгородського державного університету (1946–1990 р.). – Бібліографічний покажчик.* Ужгород, 1991. L. még: TROJAN, Mihail: *A kárpátaljai ukrán történészek legújabb kutatásai.* – In: Századok, 2. sz. Budapest, 1963. 408–415.

Kárpátalján megjelent ukrán vagy orosz nyelvű honismereti tárgyú művet vettünk fel jegyzékünkbe. A munkák kiválasztásánál fontos szempont volt, hogy több műfajú kiadványt vizsgáljunk meg az egyetemi szintézistől, a honismereti kézikönyvig, enciklopédikus segédkönyvig.

A kronológiai elv alapján először az 1993-ban látott napvilágot a „*Nariszi isztorii Zakarpattya*”, Kárpátalja történetének szintézisét vettük fel jegyzékünkbe. Az Ungvári Állami Egyetem, a Karpatisztikai Intézet, valamint a Kárpátaljai Műemlékvédő Egyesület tudósaiból álló szerzői kollektíva „számtalan levéltári anyag, ... hazai és külföldi történészek nagyszámú munkái alapján újszerűen” akarja tárgyalni a régió „gazdaságát, szociális és etnikai folyamatait, politikai életét, anyagi és szellemi kultúráját”.⁷ Természetesen itt az előzőekhez képest nagyobb teret kap a korszak, s benne vizsgált témánk. A XVII. század végét–XVIII. századot átfogó 4. fejezetben, 4 alpontban értekeznek róla. A fejezet címe: A Habsburgok hatalmának kialakulása Kárpátalján. A dolgozók Habsburgellenes és antifeudális harca – tulajdonképpen még mindig az osztályharc-elmélet továbbélését mutatja. A szerzők többek között megemlítik az elégedetlenség központjait: Máramarost, Ungot, de leginkább Bereg megyét. E tekintetben itt is vannak jellemző és egyben meglepő sorok: „Egy pár hét alatt a falusi és városi felkelések hulláma felölelte nemcsak Kárpátontúlt, hanem Kelet-Szlovákiát és Észak-Magyarországot és Erdélyt is”.⁸ Ezt arra vezetik vissza, hogy legjobban itt érződtek a hűbéri elnyomás, a bécsi hatalom önkénye, az erőszakos unió, a katolikus-protestáns ellentétek. A vonatkozó fejezet szerzője vázolja a dolhai ütközetet, tud a tiszteletére 1902-ben felállított emlékműről, röviden szól a helyi hadműveletekről – Técső, Huszt és Ungvár bevételéről, Ivan Pinte és Ivan Beca csoportjairól. Közben egyetért Váradi Sternberg Jánossal a tekintetben, hogy a régió nemcsak kiindulópontja volt a felszabadító háborúnak, hanem bázisa is.⁹ Rákóczi sikerei, hadserege létszámának növekedése – „1703 végére közel 30 ezer fő” – szempontjából mérvadónak tartja azt a történészi vélekedést, miszerint „a fejedelem törekedett egyesíteni Magyarország összes erőit az Ausztria elleni harcra, ignorálva a belső osztályellentéteket”.¹⁰ A szerző „a legfontosabb korabeli események” között tartja számon az orosz követek megérkezését a régióba, akiket Ungvár lakossága „örömmel köszöntött”, s mindenki bízott az orosz állam segítségében.¹¹ Rákóczi I. Péterhez való közeledésekor véleménye szerint számolt azzal is, hogy „szövetségesei – Kárpátontúl (értsd: Kárpátalja)

⁷ *Нариси історії Закарпаття (3 найдавніших часів до 1918 року)*. Ред. кол. під кер.: ГРАНЧАКА, І. Ужгород, 1993. Т.1. с.2.

⁸ *Нариси історії...*, 1993. 122.

⁹ Уо. 125.

¹⁰ Уо.

¹¹ Уо. 128.

és Szlovákia lakossága mély szimpátiával viszonyul Oroszországhoz”.¹² Később rámutat, a megkötött szerződések, Rákóczi nemzetközi tekintélyének növekedése ellenére a szabadságharc elbukott. A vereség okát mindenekelőtt a jobbágy-földesúri viszony kiéleződésében, a nemesség elnyomó és áruló politikájában látja, amelyhez hozzájárult még a nemzetközi helyzet kedvezőtlen alakulása és a sok áldozatot szedő járványok terjedése.¹³ Végezetül megállapítja, „a felszabadító háború sem Kárpátontúl (értsd: Kárpátalja), sem pedig Magyarország dolgozói számára nem hozta meg sem a szabadságot, sem a függetlenséget”.¹⁴ Legjobban szembeötlő az a kép, amelyet a fejezethez illusztrációként mellékelnek a kötetben, a következő szöveg aláírással: „*Esze Tamás, a felkelők osztagainak vezetője Kárpátontúl déli és Magyarország északi területein az 1703–1711. évi szabadságharc idején.*”

Külön kell szólnunk Jurij Mudra ungvári történelemtanár tudományos népszerűsítő, egyben tanórákra bontott honismereti előadásáról, amely 1994-ben jelent meg *Nas kraj – nasa istorija* címmel.¹⁵ A szerző 352 oldalon foglalja össze a régió múltját a kezdetektől 1993-ig úgy, hogy jegyzetanyagába felveszi az 1944-es rendszerváltást követő szovjet érában kitermelt szinte valamennyi szakirodalmat, míg a korábbi időszakból felfogása szerint válogat. E források adatainak kritikátlan átvételéből fakadt a mű sajátossága, mellyel észrevétlenül az érdeklődő olvasó elé tárja a kárpátaljai kutatások tükröképét: az eltúlzott honismereti beállítottság, illetve Kárpátalja önálló közigazgatási egységként kezelése a régmúlt századain át azt eredményezte, hogy a XVII–XVIII. századi szabadságharcok, illetve a porta és a bécsi udvar törekvései a vidék katonai értelemben vett elfoglalásában vagy éppen megtartásában merült ki. Mindezek hatása alatt kibontakozó helyi politikai megmozdulások pedig olyan regionális szabadságharc jellegű öltönek, amelyek „Kárpátalja” területi egységének megőrzése érdekében egyszerre királyi Magyarország-, Habsburg-, illetve Erdély-ellenesek. A vaskos kötet szerzője hosszasan megemlékezik a szabadságharc előzményeiről, kitér a Thököly-mozgalomra, ahol többek között megjegyzi „a kurucok mozgalma felölelte az egész Magyarország és Kárpátontúl területét, s átnő antifeudális és nemzeti felszabadító háborúvá”. Jurij Mudra Várit és Tarpát tekinti az első felkelő falvakkal, illetve a munkácsi domíniumot. Esze Tamás személyazonosságáról tulajdonképpen hallgat, Kis Albertet pedig barkaszoinak ismeri. A dolhai csata kapcsán megnevezi Károlyi Sándort, akiről úgy tudja, az osztrák császári csapatok vezetője és szatmári ispán volt, de azt már nem említi, hogy már október elején csatlakozott Rákóczihoz, 1710-től pedig

¹² *Нариси історії...*, 1993. 129.

¹³ Uo. 128–129.

¹⁴ Uo. 130.

¹⁵ МУДРА, Ю.: *Наш край – наша історія*. Ужгород, 1994.

a kuruc hadak főparancsnoka. Érdekes a meglátása Rákóczi támogatottsága tekintetében, amikor megállapítja, a Habsburg-ellenes harcaiban főként városi és falusi tömegek vettek részt, ennek ellenére nem annyira az ők érdekeit, mint a fejedelmet királyukká kikiáltó arisztokraták jogait tartotta szem előtt. Így, „bár kitartottak a parasztok Rákóczi mellett, mégsem adták fel a magyar földesúri jobbágyrendszer elleni harcot”. Később arról értesülünk, hogy a „parasztfelkelés Kárpátaljáról átterjedt más magyarországi és szlovák területekre”.¹⁶

Az események leírásánál többször előtérbe kerül Bercsényi Miklós, akiről megtudhatjuk, a „lengyelek, oláhok, litvánok és ukrán kozákok” alkotta hadaival szintén Rákóczi felkelő kurucaikhoz csatlakozott, s az egyesült seregek előretörésének következtében az osztrák hadsereg elhagyta Magyarországot. Az 1707. évi ónodi országgyűlést, illetve a trónfosztást a „népi harc tetőfokának” tekinti a kötet szerzője, s közben részletesen szól I. Péter diplomáciai tevékenységéről; Corbé udvari tanácsos követi szerepéről. A felkelés vereségét egyértelműen a nemesség szűk osztályérdekeket képviselő, áruló politikájának tulajdonítja, akik közül ráadásul a főnemes hadvezérek „a becsapott, éhes, lerongyolódott és kimerült kurucokat a döntő ütközetek pillanatában cserbenhagyták, átálltak az ellenesség oldalára”.¹⁷ A szatmári béke és a majtényi fegyverletétel időpontjainak téves közlése után a középiskolai tanár a következő ún. begyakorló kérdéseket teszi fel a tanulóknak: „Kit ismertek a nemzeti-felszabadító mozgalom kárpátaljai és magyarországi vezetői közül?”, illetve „Miért harcoltak együtt ebben a küzdelemben a magyar és a kárpátontúli nép?”¹⁸ Úgy vélem, a kérdésfelvetésekhez nem szükséges kommentárt fűzni.

A helytörténeti historiográfiai szintézisek közül figyelmet érdemel Dmitro Daniljuk 1997-ben megjelent műve, amelyben Kárpátalja történelmét mutatja be életrajzokon keresztül a legkorábbi időktől a XX. század elejéig.¹⁹ Bár a 289 oldalt kitevő vaskos kötet a régió kiemelkedő történelmi és történetírói személyiségeit tárja az olvasó elé, helyet kapott benne Cirill és Metód, a „kárpátaljai” Laborc herceg, Korjatovics stb., azonban furcsa módon II. Rákóczi Ferenc külön szócikként nem szerepel a tanulmánykötetben. Vizsgált témánk első ízben LutsKay Mihály történetírói pályaképe, ötkötetes, a régió és a ruszinok múltját tárgyaló művének elemzése kapcsán jelenik meg. Daniljuk egyetért LutsKayval, jogosnak tartja, hogy az a legnagyobb figyelmet a magyar nép 1703–1711. évi Habsburg-ellenes szabadságharcának szentelte. Úgy véli, LutsKay olyan részletes életrajzot írt művében a szabadságharc vezérééről, hogy

¹⁶ МУДРА, 1994. 60.

¹⁷ Уо. 61.

¹⁸ Уо. 64.

¹⁹ ДАНИЛЮК Дмитро: *Історія Закарпаття в біографіях і портретах (з найдавніших часів до початку ХХ століття)*. Ужгород, 1997.

a későbbi történészek már csak kevés adattal tudták azt kiegészíteni.²⁰ Később a XIX. században alkotó Lehoczky Tivadar, majd Hodinka Antal történeti munkáságából emeli ki újra II. Rákóczi Ferencet és korát. A szerző mindkettőjükénél hangsúlyozza, hogy fontosnak tartották értékelni a kárpátaljai ruszinok részvételét a felszabadító háborúban, akiket maga a fejedelem is a leghűségesebb és legrettentesebb népeknek tartott.²¹

Fontos megemlíteni, G. V. Pavlenko, az Ungvári Állami Egyetem professzorának 1997-ben napvilágot látott²², majd 1999-ben újra kiadott²³ kis enciklopédiáját, amely a történelem, a tudomány és kultúra terén Kárpátalján tevékenykedő személyeket mutatja be a lexikonokra jellemző terjedelemben. A szóban forgó kiadványok először a háború utáni ukrán helytörténetírásban veszik fel ilyen formán II. Rákóczi Ferenc fontosabb életrajzi adatait jegyzékükbe, hivatkozva a Szovjetunióban az 1970-es évek elején megjelent *Isztorija Vengriji*²⁴ többkötetes mű vonatkozó részére és a Magyar Életrajzi Lexikon 1969-ben kiadott változatára. Megjegyzendő, hogy az 1999-es kiadású mű már nemcsak II. Rákóczi Ferenc életrajzát közli, hanem a Rákóczi-családról, I. és II. Rákóczi Györgyről, Rákóczi Zsigmondról és I. Rákóczi Ferencről is közöl életrajzi adatokat. A rövid szócikk pozitívuma, hogy a többi kiadványhoz képest egyedülálló módon ismerteti, hogy a szatmári béke értelmében, a felkelést vezető nemesek amnesztiában részesültek és megtarthatták hűségesküjük fejében birtokaikat. Azonban mivel Magyarország ismét Ausztria fennhatósága alá került, Rákóczi nem tért vissza és száműzetésben halt meg Törökországban. Hamvait, Zrínyi Ilonáéval együtt 1906-ban átszállították és újratemetették Kassán.²⁵

Vizsgált témánkkal Dmitro Daniljuk *Isztoricsna nauka na Zakarpattji*²⁶ című, 1999-ben megjelent művében találkozhatunk. Akárcsak korábbi kötetében, itt sem önálló fejezetet szentel neki, hanem az egykor itt tevékenykedő történetírók munkásságának értékelése kapcsán kerül előtérbe. Így pl. Lehoczky Tivadar Bereg vármegye monográfiájának bemutatásakor egyetért vele a szabadságharc okainak – „az alkotmány korlátozása”, „a magas és igazságtalan adók”, „az osztrák hadsereg garázdálkodása”, „a protestantizmus üldözése” – megjelölésében. Ugyanakkor hangsúlyozza a magyarok és a ruszinok egységes fellépését a Habsburg-ellenes harcokban s közben nagyra értékeli II. Rákóczi

²⁰ ДАНИЛЮК, 1997. 131.

²¹ Uo. 245., 251.

²² ПАВЛЕНКО Г.В.: *Наша энциклопедия*. Ужгород, 1997. 81-82.

²³ ПАВЛЕНКО Г.В.: *Діячі історії, науки і культури Закарпаття. Малий енциклопедичний словник*. Ужгород, 1999.

²⁴ *История Венгрии. I–III*. Ред. гол.: ИСЛАМОВ Т.М., ПУШКАШ А.И., ШУШАРИН В.П. Издательство «Наука», Москва, 1971–72.

²⁵ Uo. 147–148.

²⁶ ДАНИЛЮК Дитро: *Исторична наука на Закарпатті*. Ужгород, 1999.

Ferenc tevékenységét. A vereség kapcsán idézi ugyan Lehoczky okfejtését, a pesszimista hangulatot, a fegyelmetlenséget, a járvány terjedését, a bátorság és a harci szellem csökkenését, azonban megjegyzi a szóban forgó történetíró nem látta a fő okot – a jobbágyfelszabadítás és a föld szétosztásának mint a parasztok legfőbb követeléseinek elutasítását a felkelés vezetői, beleértve II. Rákóczi Ferenc által is.²⁷

A XX. század 30-as évei kárpátaljai történelemtudományát értékelve megemlékezik O. Micjuk²⁸ koncepciójáról is, amelyből megtudhatjuk, hogy az nagy figyelmet szentelt a kuruc mozgalomnak, s a magyar nép 1703–1711. évi szabadságharcának. Micjuk 1936-ban, külön a témának szentelt cikkében *Geroj csuzsoji isztoriji*²⁹ (Egy idegen történelem hőse), enyhén szólva nincs jó véleménnyel a fejedelemről, személyiségét és tetteit, illetve a ruszinokhoz fűződő kapcsolatát is elmarasztalja. Szerinte Rákóczi fő célja nem a parasztság sorsának javítása, hanem a magyar és lengyel trón megszerzése volt Franciaország és Oroszország segítségével.³⁰ Saját érdekei és törekvései megvalósításához használja fel az egyszerű nép felkelését, védelmezőjüként állítva be magát, populista lözungokon bírálva a ruszinok elnyomását a Habsburgok által. „A ruszinok számára (akárcsak a szlovákok számára) II. Rákóczi Ferenc a maga politikai, nemzeti és szociális céljai tekintetében teljesen idegen volt, spekulálva sötétségükön, összegyűjtötte a ruszinokat, hogy az ő zászlaja alatt harcoljanak saját érdekeik ellen... Egy igazságos (szociális-gazdasági) történelemben felkelése... csak a vidék szörnyű lerombolása. Szerepe pedig – ha nem is tudatosan – a nagy romlás provokátorának szerepe.” Dmitro Daniljuk bírálja a Micjuk-féle sarkított felfogást, s megjegyzi, a fenti megállapítás „nem talált támogatókra a történettudományban”, s egyébként is, – teszi hozzá – „II. Rákóczi Ferenc tevékenységének értékelések a szerző eltért a legfőbb módszertani elvtől – a történetiségtől”.³¹

A már fentebb bemutatott, Pavlenko által publikált enciklopédikus művekhez hasonló az USA-ban élő Ivan Pop által szerkesztett kötet, az *Enciklopedyija Podkarpatszkoj Ruszi*.³² Már a szerző előszavából kitűnik, hogy az elmúlt 20 évben fellángolt ruszin–ukrán identifikációs vitában a mű alkotója a ruszin álláspontot képviseli, s ez a címében is jelzésértékű. A vidék múltját közismert politikai és kulturális személyiségek életrajzán keresztül igyekszik bemutatni a szerző, 72 oldalas történeti áttekintéssel

²⁷ ДАНИЛЮК, 1999. 225.

²⁸ МІЦЮК О. (1883–1943) történész, fő műve a két kötetes *Nariszi z szocijalno-hoszpodarszkoji isztoriji Pidkarpatszkoji Ruszi* (Vázlatok Pidkarpatszka Rusz társadalom- és gazdaságtörténetéből), 1936.

²⁹ Uő: *Geroj csuzsoji isztoriji* (Egy idegen történelem hőse). In: Kalendar „Zemlji i volji”, Uzshorod, 1936.

³⁰ Uo. 268.

³¹ Uo. 269.

³² ПОП Иван: *Энциклопедия Подкарпатскої Русі*. Ужгород, Издательство «В. Падыка», 2001.

vezetve be a szócikkeket. Bár a történeti bevezetőben nem tér ki részletesen a Rákóczi-szabadságharcra, a következményeiről, melyek a vidék birtokviszonyaira is kihatással voltak, igen. Itt megtudhatjuk, hogy miután 1711-ben a szatmári béke pontot tett a magyar nemesség Habsburgok elleni küzdelmére, a majdnem elnéptelenedett és feldúlt vidék a régi-új Habsburg közigazgatásba lett bevonva. Újraosztották a felkelésben részt vett nemesek birtokait, így a Rákóczik birtoka a Schönborn–Bukheim család kezébe került, legközelebbi barátja Bercesényi Miklós ungi birtokát az állam vette tulajdonba, az ugocsaiakat a Perényiek, míg a máramarosiakat pedig Teleki gróf kapta.³³

A II. Rákóczi Ferencről szóló szócikk objektív és részletes adatokkal szolgál a fejedelem felmenőiről, a szabadságharc kibontakozásáról, a szécsényi országgyűlésről és a szatmári békéről is. Bár a szabadságharc – melyet a szerző Habsburg-ellenes háborúnak nevez – részleteiről itt sem olvashatunk, a fejedelem életútjáról és emigrációjáról, illetve a hamvainak Kassára való átszállításáról is tudomást szerezhet az olvasó.³⁴

Tanulságos monográfiát tettek le az asztalra 2008-ban egy apa-fia szerzőpáros *Isztorija reszpubliki Podkarpatszkaja Ruszj* (Podkarpatska Rusz köztársaság története) címmel. Az 560 oldalas orosz nyelvű kötet előszavában a nem történész végzettségű szerzők előrebocsátják, hogy az egyetemes gyakorlatban „a történelemtudomány fejlődése abban rejlik, hogy minél mélyebben és teljesebben feltárja a múltat. A Szovjetunióban azonban a történelemtudományt a kommunista párt ideológiai kiszolgáló eszközévé tették, mivel a hatalmuk alatt álló történészek azt az utasítást kapták, írják át a keleti szlávok történelmét úgy, hogy az a pártvezéreknek megfelelően.”³⁵ Majd így folytatják: „sajnos, a független Ukrajna tudós történészeinek többsége, akik a szovjet érához szoktak, nem tudnak felhagyni a kommunista dogmákkal, hazugsággal, a történelem elferdítésével”. Mások azzal magyarázzák torzításait, hogy a történelem tanítása jelenti a hazafias nevelés fő forrását. Így a következő államhatalom megrendelésére már Ukrajna történetét hamisítják a „nemes cél érdekében”, ezáltal kreálva az ukrán nép számára olyan történelmi emlékeket, melyek nem felelnek meg a valóságnak, de egyeznek a megrendelő céljaival és érdekeivel. Megcáfolva a szovjetrendszer sikereit a mitikus kommunizmus-építésben, az ukrán áltörténészek az ukrán hatalompárt sikereit dicsérik. Nekik (a történészeknek) állami finanszírozás mellett könnyű írni és kiadni műveiket, ill. belesulykolni a tömegekbe azt a történelmet, ami ellentmond a valóságnak. A „független Ukrajna áltörténészei irigylésre méltó szorgalommal hamisítják a múltat, becsapják népüket és

³³ ПОП, 2001. 32.

³⁴ Уо. 319.

³⁵ Петр ГОДЬМАШ, Сергий ГОДЬМАШ: *История республики Подкарпатская Русь*. Ужгород, 2008. 5.

megnyomorítják az ország felnövekvő nemzedékét. Nem véletlen tehát, hogy az általuk írt Ukrajna történelmeket más országokban nem ismerik el mint tudományt, amely a saját törvényszerűségei alapján, és nem megrendelésre készült.”³⁶

Ilyen nagy szavakkal indítanak a mű címéből is kiszűrhetően ruszin-érmű szerzők, kritizálva a jelenkor ukrán történéseit. A bevezetőt olvasva a mű magas tudományos színvonalát és tényyszerűségét várja el az ember, amiben azonban csalódnunk kell, mivel a mű tárgyi tévedések sorozatát halmozza. Először is egy személylé mosza egybe II. Rákóczi György és II. Rákóczi Ferenc személyét, s egy bekezdés terjedelemben jutnak el 1648-tól 1772-ig. Idézem: „1648-ban II. Rákóczi György lett Erdély fejedelme, aki törekedett a lengyel trónra is. Szövetséget kötött Bohdan Hmelnickivel és a svéd X. Károly királlyal, Lengyelország felosztásáról, majd betört az ország területére és elfoglalta Varsót. Azonban a tényleges segítség nem érkezett meg sem Hmelnickijtől, sem a svéd királytól, így vissza kellett vonulnia. 1657. július 31-én megadta magát Lengyelország szövetségeseinek, a krimi tatároknak, ahonnan végül haza tudott szökni. Aztán 1703-ban Franciaország költségén felkelést indított a rutének és szlovákok körében Ausztria ellen. A rutének első csatája az osztrákokkal ugyanebben az évben Dolha mellett volt (ma Ilosvay járás Ukrajnában). Azonban 1711 májusában a Rákóczi vezette rutén (ruszin) és szlovák felkelést elfojtották, így Erdély teljesen a Habsburgok hatalma alá került.”³⁷ Láthatjuk tehát, hogy György vagy Ferenc, mindegy, csak Rákóczi legyen, s a felkelés sem a magyaroké, hanem a ruszinoké, illetve szlovákoké, ugyanúgy, mint Erdély is.

Végezetül, 2009-ben látott napvilágot egy 1992-es Kárpátalja-történet átdolgozott, kibővített kiadása. A szerző Andrij Olasin helytörténész, terjedelemben nem sokat változtatott művén, viszont bizonyos fejezetekben fogalmi változás érzékelhető a művön a korábbihoz képest. A kötetben egy egész fejezet foglalkozik a Rákóczi-szabadságharcral, a *Habsburg hóditók elleni felszabadító háború* címszó alatt. A szerző a szabadságharc kirobbanását Magyarország (beleértve a ruszinok által lakott területek) osztrák fennhatóság alá kerülésében és a földesúri-jobbgyi terhek és adók növekedésében, a katolikus egyház terjeszkedésében látja. Részletesen beszámol a „néptömegek” osztrákellenes fellépéseiről, melyben a ruszinok is részt vettek. A műből megtudhatjuk, hogy a Beregszász és Munkács környékéről indult parasztfelkelések idővel 4 megyére terjedtek ki: Bereg, Ung, Ugocsa és Máramaros, s ez a parasztfelkelés jelentette egy nagy Habsburg-ellenes felszabadító háború kezdetét. A szerző beszámol a dolhai ütközetről, a Rákóczi által küldött zászlók tarpai és vári kibontásáról, Munkács, Huszt és Ungvár elfoglalásáról. Majd az

³⁶ ГОДЪМАШ, ГОДЪМАШ, 2008. 6.

³⁷ Uo. 58.

1703–04-es események bemutatása után 1707-re ugrik a szerző, melynek kapcsán elmondja, hogy Rákóczi külföldi szövetségeseket keresett, Franciaországhoz és Oroszországhoz fordult segítségért. Corbé tárgyalásai nyomán Ungváron és Varsóban szerződést írtak alá, mely szerint Oroszország támogatásáról biztosította Rákóczit „Magyarország függetlenségéért vívott harcában”.³⁸ Ezt eddig egyik műben sem olvashattuk.

Terminológiai szempontból következetlenül fogalmaz a szerző, amikor azt írja, hogy a „Kárpátok vidékéről átkerült a felkelés a magyar-szlovák területekre, majd pedig egész Magyarország területére kiterjedt”.³⁹ Itt azt az érzést kelti, mintha a felkelés kiindulópontja nem is Magyarországon lett volna, hanem egy másik ország területén, vagy legalábbis egy különálló közigazgatási egységből. A szerző a szabadságharc csúcspontját az 1707. évi Habsburg trónfosztásban látja. Ezután a felkelő hadak élén álló földesurak a parasztmozgalom meggyengítése érdekében fosztogatásokra ösztönözték őket, ami a helyi lakosság elégedetlenségéhez vezetett. Ezek az osztályellentétek csökkentették a felkelő seregek harci szellemét, minek következtében az 1705-ben 75 ezer főt számláló sereg fogyatkozni kezdett. 1707 végétől fokozatosan vereséget szenvedtek, a nemesek nyíltan átálltak a király oldalára. 1711-ben a felkelő hadsereg Munkácsra vonult vissza, majd még keletebbre.⁴⁰

A szabadságharc végkimeneteléről annyit tudhatunk meg, hogy Rákóczi elhagyta seregét és Oroszországba, majd Franciaországba, és Törökországba távozott. A felkelők ereje kimerült. 1711. május 11-én a maradék hadsereg letette a fegyvert, majd június 22-én a munkácsi vár védői is kapituláltak. Így ért véget a magyar, ruszin, szlovák, szerb és horvát parasztság antifeudális harca a Habsburg-hatalommal szemben – konstatálja a szerző. A következményekkel kapcsolatban leírja, hogy ezután kegyetlen megtorlás vette kezdetét a hegyvidéki parasztság körében, sok falut teljesen kiirtottak, elvették a parasztok birtokát, vagyonát. A felkelésben részt vett nemesek birtokait német földesuraknak adták át (az amnesztiáról és a szatmári béke intézkedéseiről nincs szó a fejezetben). Az emigrációt illetően megtudhatjuk, hogy sok kuruc Oroszországban talált menedéket, a névjegyzékek alapján bizonyított, hogy Bal-parti Ukrajnában az ottani huszárezredekben szolgáltak, és még egy magyar ezred is létezett. Végezetül Olasin megállapítja, hogy bár a szabadságharc elbukott, mégis jó lecke volt a dolgozó osztály számára a nemzeti felszabadító harc folytatásából.⁴¹ Az idézetek tanúsága szerint az arctalan néptömegek és dolgozóosztály kontra nemesség szovjet sztereotípiákat ennyi év távlatából sem sikerült gyomlálni a műből.

³⁸ ОЛІАШІН А.: *Історія Закарпаття*. Мукачєво, 2009. 72–73.

³⁹ Уо. 74.

⁴⁰ Уо.

⁴¹ ОЛІАШІН А., 2009. 75.

Bár valamennyi kiadványról elmondható, hogy Kárpátalja történetének modern szintézisét képezik, némelyik nyomán az olvasó előtt mégis a szovjet érában megrajzolt kép elevenedik meg az eseményekről, mivel a 90-es évek szerzői számos esetben az 1945 utáni szakirodalmat vették alapul műveik elkészítéséhez, a fogalmi apparátusuk transzformálódása nehézkesen ment végbe. Mint láthatjuk, a függetlenedés utáni első években és a napjaikban megjelent művek tényanyagában néhol fejlődés tapasztalható, például egyes művekből eltűnt az osztályjelleg, azonban egyes történelmi és földrajzi fogalmak visszavetítése a múltba, Kárpátalja önálló közigazgatási egységként való szerepeltetése máig alapvető kérdése egyes műveknek. Az idézetek, úgy gondolom, világosan tükrözik a művek tudományos színvonalát.

Összességében megállapíthatjuk, II. Rákóczi Ferenc és koráról felelős kép alakult ki a régió ukrán helytörténetírásában. Az írások jelentős része a rendszerváltás ellenére még mindig túlpolitizált, nem a forrásokra és azok kritikai értelmezésére épít. A kérdések mélyebb tanulmányozása ennél fogva elmarad, pontosabban egy irányba terelődik. Így nem meglepő a szabadságharc okainak és vereségének interpretációja, illetve Kárpátalja, Szlovákia és egyben Magyarország és megyéinek ahistorikus szerepeltetése a XVIII. század elején.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Források:

- ГОДЬМАШ ПЕТР, ГОДЬМАШ СЕРГІЙ: История республики Подкарпатская Русь. Ужгород, 2008.
- ДАНИЛЮК ДМИТРО: Исторична наука на Закарпатті (кінець XVIII – перша половина XX. століття). Ужгород, 1999.
- ДАНИЛЮК ДМИТРО: Історія Закарпаття в біографіях і портретах (з давніх часів до початку XX. ст.). Ужгород, 1997.
- МУДРА Ю. І.: Наш край — наша історія. Ужгород, 1994.
- Нариси історії Закарпаття (з найдавніших часів до 1918 року). Том.І. Ред. кол. під керівництвом І. ГРАНЧАКА. Ужгород, 1993.
- ОЛАШИН А. В.: Історія Закарпаття. Посібник для середньої школи. – Мукачево, 1992.
- ОЛАШИН А.: Історія Закарпаття. Мукачево, 2009.
- ПАВЛЕНКО Г.В.: Наша енциклопедія. Ужгород, 1997. 81-82.
- ПАВЛЕНКО Г.В.: Діячі історії, науки і культури Закарпаття. Малий енциклопедичний словник. Ужгород, 1999.
- ПОП ИВАН: *Енциклопедія Подкарпатської Русі*. Ужгород, Издательство «В. Падяка», 2001.

Szakmunkák és tanulmányok:

- История Венгрии. I–III.* Ред. гол.: ИСЛАМОВ Т.М., ПУШКАШ А.І., ШУШАРИН В.П. Издательство «Наука», Москва, 1971–72.

Основні друковані праці викладачів та співробітників Ужгородського державного університету (1946-1990 р.). – Бібліографічний покажчик. Ужгород, 1991.

Хунгарология в Ужгородском государственном университете. Библиографический указатель. / *Hungarológia az Ungvári Állami Egyetemen. Bibliográfia*. Ред. кол.: КОСТЮ, Ю., ЛЮТА, О., МЕЛЬНИК, Л., ТУРЕНКО, Т., ШОВШ, К. Ужгород–Ungvár, 1990.

МІСЬЮК, О.: „Nariszi z szocialjno-hospodarszkoji isztoriji Pidkarpatszkoji Ruszi”. Uzshorod, 1936.

МІСЬЮК, О.: *Geroj csuzsoji isztoriji*. In: Kalendar „Zemlji i volji”. Uzshorod, 1936.

SEREDA, VICTORIA: *Regional Historical Identities in Ukraine: Case Study of Lviv and Donetsk*. Naukovi zapszki Nacionaljnoho unyiverszitetu „Ki-jevo–Mohiljanszka Akademija”. 2002.

TROJAN, MIHAIL: *A kárpátaljai ukrán történészek legújabb kutatásai*. In: Századok, 2. sz. Budapest, 1963.

DAVIES, NORMAN: *Európa története*. Osiris kiadó, Budapest, 2002.

OROSZ ILDIKÓ: *Az identitást befolyásoló történelmi-gazdasági tényezők*. In: *A Kárpát–medence régiói. Kárpátalja*. Szerk.: BARANYI Béla. MTA Regionális Kutatások Központja, Dialóg Campus Kiadó, Pécs–Budapest, 2009.

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

(II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA, BEREGSZÁSZ)

Rákóczi-kultusz Kárpátalján

Nemzeti önbecsülésünk erősítése végett is ideje kimondani, hogy a Rákóczi vezette függetlenségi háború Európa utóbbi 300 esztendejének leg-szebb és legheroikusabb szabadságharca volt. Ebben mára lelkes laikusok és szakavatott történészek is egyetértenek, miközben nem feledhetjük, hogy a leveretést követően a 18. századból hátra maradt majd kilenc évtizedet keményen átböjtölte a megfogyatkozott, létbiztonságától megfosztott nemzet. A bujdosókkal – hosszú időn át úgy tűnt – mintha a szabadságeszme is száműzetett volna, de azóta tudjuk: a szabadságeszme nem személyfüggő – a szabadságeszme koronként újrateremti önmagát. Így támadott fel 1848-ban ugyanazon lobogók alatt, ugyanazzal a birodalommal szemben, s így fordult szembe 1956-ban az új típusú zsarnoksággal.

Ha tehát a Rákóczi-kultusról beszélünk, tulajdonképpen a nemzeti szabadság kultuszáról szólunk, amely 1849 óta állandó társunk, hiszen e szabadságharcban felemelkedett, majd a Haynau bosszújától földre sújtott magyarság már nem tudott többé belenyugodni elveszített függetlenségébe. Amikor Kossuth és az aradi vértanúk éltetéséért, a Kossuth-nótáért, de még a Kossuth-bankóért is börtön jár, Rákóczi fejedelem alakját fedezi fel, és nevét veszi ajkára a nemzet. A kuruc kor kutatásának Thaly Kálmán személyében felkészült és elhivatott gazdája akad. Áldozatos munkássága által feltárul a Rákóczi-kor költészete, dallamvilága, politikai irodalma, tucatszám keletkeznek a kor hangulatát felidéző műdalok, újra szól a tárogató, számba veszik a Nagyságos Fejedelemezhez kötődő emlékhelyeket, a millenniumi ünnepek idején a munkácsi vár fokán helyet kap a turulmadár, és a szabadságharc 200. évfordulójára Dolha főterén emlékmű épül, hogy a hű ruszinok, a gens fidelissima nyelven is hirdesse a dicsőséges korszak emlékét. Igen, ez már valóságos kultusz, de Thaly még nem nyugodhat. Kijárja, hogy Magyarország hazahozassa és méltó gyászpompával örök nyugalomra helyezze a bujdosásban elhunyt fiainak hamvait. Erre, mint tudjuk, 1906-ban, a kassai dómban került sor.

Ekkor épül Tiszaújlak határában, a szabadságharc első győztes ütközetének színhelyén a monumentális turulos obeliszk. Alapozásához – ősi hagyomány szerint – Nagy-Magyarország vármegyéiből hordták össze a halmot, s ma már azt sem tudjuk biztosan, hogy a szájában szablyát tartó Turul alakját a helyi népmondai motívum ihlette-e, vagy a népmondát igazították magyaratzképpen a kardot emelő Turulhoz. Mindegy. Az a fontos, hogy az emlékmű elkészült, és a csehszlovák megszállás két

évtizedén át a nemzeti szabadságeszme megtestesítője volt. 1935-ben, a fejedelem halálának 200. évfordulóján a Turul szárnyai alatt felsorakozott Kárpátalja magyarsága, s az alkalomhoz illő tisztelettel és méltósággal csatlakoztak hozzá a ruszinság és a máramarosi románság népviseletben ünneplő csoportjai. Nagyszüleink, apáink legendaként emlegették az öreg ruszin alakját, aki testére tekerve hozta le a hegyekből, s a felvonuló menetbe állva rúdra tűzte Rákóczi féltve őrzött egykori lobogóját. Hanem – amire megszülettem, már nem volt helyén a tiszaujlaki Turul, azt én már nem láthattam. Illetve – átalakulva, az elesett szovjet katonák sírjai fölött összerakott obeliszket a gömb tetején elhelyezett nagy vörös csillaggal – mégis. „Az volt a tojása!” – mutogattak az emberek a gömbre. – „Azon ült a Turulmadár!” Ismertem ellenben, még láthattam sokáig Rákóczi hatalmas, öreg nyárfáját, hallhattam eleget keletkezése történetét, mint ahogy csöndes nyári estén a ház elé kiülve hallgathattuk az öreg Almási László messziről síró tárogatóját.

S így volt ez mindenütt: Ugocsában és Beregben, Munkácson, Salánkon, Váriban, Tarpán, de a Borzsa völgyében, a Máramarosban is ruszin és román falvakban, ahol életében a Fejedelem megfordult. Emlékhelyek vannak ott, amelyek a szovjet korszak négy és fél évtizedében is segítségünkre voltak az emlékezésben, a hagyomány megtartásában. Ezek az emlékhelyek késztették megszólalásra Kovács Vilmost már a múlt század 60-as éveiben, pár évvel később S. Benedek Andrást, Fodor Gézát, Füzesi Magdát és szerény személyemet, mert a kuruc kor megidézése, hőseinek helytállása az ellenállás, a kitartás, a túlélés üzenetét közvetítette az árvaságra jutott kárpátaljai olvasó felé. Megértették ezt sokan: köztük Veres Péter, beregszászi festőművész is, aki 1976-ban egy szénrajzsorozattal méltatta a Fejedelem születésének 300. évfordulóját. És ne feledkezzünk meg néhai Váradi Sternberg János professzorról se, aki kishazánkban elsőként kutatta a Rákóczi szabadságharc politikai és gazdasági hátterét, a helyi események levéltári anyagait, a fejedelem keleti diplomáciai kapcsolatait. Az ő alapos szakmai érvelése nélkül aligha kerülhetett volna sor – már 1989-ben! – a tiszaujlaki Turul újjáépítésére, amelynek tervét Bíró Andor – személyes és bizalmas közlése szerint – már jónéhány év óta lelkében dédelgette.

Most, amikor a Rákóczi szabadságharc 2003 óta tartó emlékező rendezvényeinek végére értünk, akár mérleget is készíthetnénk. Felmérhetnénk többek között, hogy erősödött-e magyarságtudatunk a rendezvények által, hogy a mögöttünk sorakozó nemzedékek szívében helyet kapott-e II. Rákóczi Ferenc és a kuruc kor a maga hőseivel, teljes dicsőségével? De egészen mai ésszel, az állandó versengés szellemében, a valóságos hősök iránti eredendő tiszteletet félretolva azt is felmérgethethetnénk a közvélemény-kutatókkal, hogy az utóbbi nyolc év alatt maga II. Rákóczi

Ferenc előrébb jutott-e történelmünk nagyjainak népszerűségi listáján? A legfájóbb kérdést azonban, hogy a nagymajtényi fegyverletétel után a politikailag kétfelé húzó magyarságnak végül melyik fele érezte magát győztesnek, nem merném megkockáztatni, mert térségünkben ennek máig ható, elevenünkbe vágó üzenete van.

Azt, hogy az egyetlen igaz oldalon küzdők, a vérüket önzetlenül és méretlenül áldozók elbuktak, jól tudjuk. Nyomor és véget nem érő hányattatás lett osztályrészük, de ők hozták a világra fiaikat és lányaikat, akik között Kölcseyk, Arany Jánosok, Petőfik, Tompa Mihályok, Vajda Jánosok, Munkácsyk, Bartókok, Kodályok és József Attilák voltak. És tudjuk, hogy a labancnak mondott másik oldal valóban a győztes térfélen találta magát. Az Andrássy, Csáky, Esterházy, Forgách, Pálffy és más családok, akik valóságos megosztottságban élték át a nyolcéves háborút, birtokaikat, javaikat jelentősen gyarapítva, biztos talajon álltak a Habsburgok árnyékában, ezért a vármegyéknél és más közintézményeknél betöltött hivatalaikban csak ők képviselhették ilyen-amolyan tisztességgel, helytállással a nemzetet, ők biztosították számára a boldogulás útjait. Majd amikor újra felkínálja a történelem a szabadság lehetőségét, mintha becsületbeli adósságot kívánnának törleszteni, Aulichok, Damjanicsok, Dessewffyok, Lahnerék, Leiningenek, Pöntenbergekek, Schweidelek állnak Kossuth mellé, és kardot rántanak, vértanúságot szenvednek a magyarok szabadságáért. Ilyen kiszámíthatatlan, ilyen szeszélyes útitársa az embernek a történelem.

Az a tény, hogy a salánki országgyűlés idején már hanyatlóban volt a nemzeti szabadság ügye, hogy a tanácsosok és szenátorok jelentős része – egyéb, fontosabb elfoglaltságaik okán – már meg sem jelent a helyszínen, önmagában véve is deheroizálja az eseményeket. Azonban nem engedhetjük meg, hogy ez a negatív érzés szívünkben felülkerekedjék. Élnek népek körülöttünk, akik bármit megadnának, ha azt a dicsőséggel és kudarcokkal egyaránt váltakozó nyolc esztendő nemzeti történelmük részének tekinthetnék.

A magyar ember számára minden Rákóczi-emlékhely szent, ahol levett fejfedővel, főhajtvá illik megállni, de – grácia szegény fejemnek – a szatmári békekötés és a majtényi fegyverletétel helyszínén a tricentenárium kapcsán sem szeretnék jelen lenni.

Beregszász város napja, 2011. május 20.
A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola hallgatói
felidézik az 1703-as beregszászi zászlóbontást.

TAMÁS EDIT

(MAGYAR NEMZETI MÚZEUM RÁKÓCZI MÚZEUMA, SÁROSPATAK)

II. Rákóczi Ferenc relikviái a sárospataki gyűjteményekben

Sárospatakon két múzeum őrzi a Rákócziak örökségét, mutatja be tárgyi emlékeiket. Az egyik a Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma, a másik a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei.

A MNM Rákóczi Múzeuma Magyarország legjelentősebb Rákóczi kultuszhelye, 1950-es alapításától gyűjtője s bemutatóhelye a Rákóczi-családhoz kapcsolódó tárgyakkal. A Református Kollégium több évszázados múltra tekint vissza, gyűjteményeiben különleges, országos jelentőségű darabok találhatók meg.

Válogatás a képzőművészeti alkotások között

A MNM Rákóczi Múzeuma gyűjteményében jelentős számú képzőművészeti alkotás kapcsolódik II. Rákóczi Ferenchez és a szabadságharchoz.

1954-ben került a MNM Rákóczi Múzeuma gyűjteménye *László Fülöp* reprezentatív *II. Rákóczi Ferencet* ábrázoló festménye, mely a portréfestészet egy kvalitásos darabja. László Fülöp (Pest, 1869 – London, 1937) korának legkeresettebb arcképfestője volt, a Rákóczit ábrázoló képét 1896-ban készítette. A nagyméretű kép (olaj, vászon, 177x100 cm), a fejedelem rangjára és hadvezéri mivoltára utaló. Páncélban, vállán hermelin szegélyes vörös palástban, az aranygyapjas-rend jelvényével, kezében díszbuzogánnyal jeleníti meg. A kép a múzeum 2003-ban rendezett új állandó kiállításán kapott kiemelt figyelmet, s lett a *Rákócziak dicső kora* című kiállítást reprezentáló portréja. Ez a kép került a kiállításvezető borítójára, képeslapokra stb. *Ltsz: 54.92.1.*

Csaknem 40 esztendővel korábban készült *Jakobey Károly II. Rákóczi Ferencet* és feleségét ábrázoló portréjának 2-2 darabja. Jakobey Károly (Kula, 1825–Pest, 1891) főként történeti személyek portréit készítette, 1852–65 között szinte csak arcképeket festett, jobbára műkereskedők megrendelésére.

II. Rákóczi Ferenc páncélban, vállán vörös, hermelinnel bélelt palástban látható mindkét, a MNM Rákóczi Múzeum gyűjteményében őrzött képen. Az 1861-ben illetve 1860 körül festett képek (olaj, vászon, 78x62 cm) közül az ovális keretes a korábbi állandó kiállításokon is látható volt, s helyet kapott a 2003-ban megnyílt új állandó kiállításon is. *Lsz: 54.90.1.1.; 54.90.1.2.*

A *Jakobey* által festett *Hesseni Sarolta Amália* (olaj, vászon, 78x62cm) képek úgyszintén 1860-ban, illetve 1860 körül készültek.

1954-ben kerültek a MNM Rákóczi Múzeumába. Csipkés ruhában, vállán hermelinnel bélelt vörös paláستtal ábrázolja a festő a fejedelem feleségét mindkét portrén. A képek közül az ovális keretben elhelyezett látható az állandó kiállításon. Jakobey metszetmintákat és híres mesterek alkotásait használta a portrék elkészítésénél. Több jelentős művész mellett David Richter nevét említhetjük. *Lsz: 54.91.1.1.; 54.91.1.2.*

Vásárlás útján került 1985-ben a MNM Rákóczi Múzeumába *Éder Gyula* (Kassa, 1875 – Budapest, 1945) *II. Rákóczi Ferencet* ábrázoló vázлата (olaj, vászon, 1908? méret: 40x33 cm). A fejedelmet páncélban, hermelines palástban láthatjuk egy fehér ágaskodó paripán. A 2008-ban rendezett, *II. Rákóczi Ferenc az államférfi* című időszak kiállításon láthatták a múzeumlátogatók. *Lsz: 85.5.1.*

Ismeretlen festő alkotása az ugyancsak *II. Rákóczi Ferencet* bemutató ábrázolás (vászon, olaj, 38,5x28 cm). Az ugyancsak reprezentatív portré a fejedelmet páncélban, vállán hermelines vörös palástban, kezében vasbuzogánnyal mutatja. A kép hátoldalán olvasható feliratból tudjuk, hogy „Ezen festés a Jankovich képgyűjteményből való...” 1994-ben vásárlás útján került a gyűjteménybe, 2003-ban helyet kapott az állandó kiállításon. *Lsz: 94.3.1.*

A MNM Rákóczi Múzeuma képzőművészeti gyűjteménye több jelentős korabeli festmény 1960-as évek második felében készült másolatát is őrzi. Ezek az 1967-ben megnyílt állandó Rákóczi-kiállítás számára készültek, s kerültek (másolójuk nevének feltüntetésével) beletárolásra. E képek sorából egyetlen darabot emelnék ki. Ezen ismeretlen XVIII. századi mester 1703-ban Podolinban örökítette meg *II. Rákóczi Ferencet. Illés János* másolata 1967-ben készült. (olaj, vászon). *Lsz: 1968.15.1.*

Remsey Jenő (Nagykörös, 1885 – Gödöllő, 1980) 1930-ban készült, *II. Rákóczi Ferencet és Czinka Pannát* ábrázoló műve (olaj, vászon, 150x150 cm) 1978-ban vásárlás útján került a múzeumba. A zenéjüket hallgató búsuló, Rákóczi mellett egy földön ülő, tárogatón játszó zenészt és a hegedűn játszó, népviseletbe öltözött Czinka Pannát láthatjuk a képen. Utóbbi a történeti népmondák hiedelme szerint szép hangjával és hegedűjátékával feledtetni próbálta a fejedelem bánatát. *Lsz: 80.4.1.*

Vásárlás útján került 1980-ban 12 ezereskapitányt ábrázoló festmény (vászon, olaj, méret: 38x27 cm) a MNM Rákóczi Múzeumába. Festőjük ismeretlen, 1708-ra, a pataki országgyűlés idejére datáltak a képek, részben nem azonosított személyeket ábrázolnak. Többségüket azonban név szerint ismerjük. A képek a múzeum állandó kiállításán láthatók.

Az azonosított képek között találjuk *iff. gróf Barkóczy Ferenc* – Barkóczy Ferenc szenátor, mezei generálmarsall fia – ábrázolását.¹ 1704-ben lovas ezredes, 1705-ben főcolonellus, 1705-ben aláírta a konföderáció

¹HECKENAST Gusztáv: Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? Budapest, 2005. pp. 48.

szövetséglevelét. 1704-ben visszakapta a kurucoktól konfiskált birtokait. 1706-ban resignálja ezredét, melyet Rákóczi addigi alezredesének Mikházy Györgynek ajándékoz. 1709 megkapta a Palocsay György által resignált lovasezred parancsnokságát. 1711. január 2-án feladta Csicsva várát és elpártolt. Zemplén vármegye örökös főispánja (1693–94, 1696–1711), majd Ung vármegye főispánja (1718–1719). *Lsz: 80.6.9.*

Berthóti Ferenc – Berthóti Gábor Sáros megyei alispán fia – 1703 októberében már Rákóczi híve volt; Sáros, Szepes, Liptó és Árva vármegyében lovas és gyalog hadak és várőrségek kapitánya. 1703–1705-ben Sáros és Szepes vármegye fiscalis praefectusa, a szomolnoki bányák inspectora. 1705-ben aláírta a konföderáció szövetséglevelét. 1705-ben szenátor, 1706-ban kassai vicegenerális, 1707-ben Sáros vármegye főispáni adminisztrátora, 1709-ben sáros vármegyei mustra-comissarius.² *Lsz: 80.6.10.*

Id. Borbély Gáspár (?–1710)³ Thököly gyalog főhadnagya, 1690 óta emigrációban élt. 1704. november 11-én hazaindult. 1706-ban voluntér kapitány Bezerédy Imre lovasezrede mellett, 1708-ban voluntér vicecolonellus, 1710-ben ezredes. 1710 szeptember 9-én halálosan megsebesült Vépnel, s október 25-én meghalt. *Lsz: 80.6.8.*

Csajághy Ferenc (?–1712)⁴ Csajághy János brigadéros bátyja. 1705-ben kapitány Esterházy Antalnál. 1706-ban főstrázsamester, simontornyai commendáns, Tolna és Baranya vármegyei portális hajdúk kapitánya. Dunántúli követ az ónodi országgyűlésen. *Lsz: 80.6.12.*

Csery Imre (?–1728)⁵ 1704-ben Bercsényi által kinevezett lovas vicekapitány, 1705–1710 között Bercsényi generáladjutánsa. *Lsz: 80.6.6.*

Dabasi Halász Péter (1676–1741) 1704-ben lévai hadnagya, 1705–1706-ban százados a karabélyos regimentben, 1707-ben Palocsay György vicéje, 1710-ben ezereskapitány. 1711. május 1-jén aláírta a szatmári békét.⁶ *Lsz: 80.6.3.*

*Géczy Gábor*⁷ 1703-ban vicekapitány Bercsényi Miklós lovasezredében, 1704-ben kapitány, 1705-ben aláírta a konföderációs szövetséglevelét. *Lsz: 80.6.1.*

Ibrányi László (1652/1659–1705)⁸ Thököly Imre ezredese. 1686-ban császári ezredes, 1701-ben gyanúsított a Rákóczi-összeesküvésben. 1703. augusztus 6-án csatlakozott Rákóczihoz, ezereskapitány, majd a

²HECKENAST Gusztáv: Ki kicsoda a Rákóczi szabadságharcban? Budapest, 2005. pp. 60–61.

³Uo. pp. 74.

⁴Uo. pp. 91.

⁵Uo. pp. 100.

⁶Uo. pp. 178.

⁷Uo. pp. 156

⁸Uo. pp. 199.

Tisza környékén lévő hadak vezérlője. 1705. április 5-én a jánosházi ütközetben sebesülten esett fogságba. *Lsz: 80.6.11.*

Zay András (1685–1734)⁹ Zay Lőrinc szenátor fia. 1705-ben az udvari lovas-karabélyos ezred főstrázsamestere, 1706-ban az udvari karabélyosok vicecolonellusa, 1707-ben a Nemes Compania főstrázsamestere, 1708-ban az udvari lovas-gránátos ezred colonellusa, 1710-ben az udvari lovas-karabélyos ezred főkapitánya. 1711. június 15-én aláírta a munkácsi kapitulációs pontokat. *Lsz: 80.6.2.*

II. Rákóczi Ferenc és Hesseni Sarolta Amália 1694. szeptember 26-án a kölni Dómban kötött házasságot. Házasságkötésükkel párhuzamosan grafikák sora született Párizsban (Jean Mariette, Francois Guerard, Henry Bonnart). Ezek sorába tartoznak az itt bemutatott ábrázolások, a *II. Rákóczi Ferencről* (metszet, papír, méret: 26,5x17,5 cm, *Lsz: 2004.22.1.*) és *feleségéről* készült metszetek (metszet, papír, méret: 26,5x17,5 cm, *Lsz: 2004.23.1.*).

Mindkét grafika egész alakos ábrázolás, enteriőrben, tájháttérrel láthatjuk őket. Rákóczi hermelinbélésű, uszályos palástot visel, kócsagtollas forgóval díszített fejfedővel. A Sarolta Amália-képmás jobb alsó sarkában G. Yalk szignatúra olvasható a metsző nevéként, azonban semmilyen olyan forrást nem sikerült találni, amely adatot közölne ilyen nevű mesterről (Lásd Basics Beatrix). Feltételezhetően a Francois Guerard, illetve Henry Bonnart-féle daraboknak a variációi, másolatai. Különlegessé teszi az ábrázolásokat utóbb történt „átalakításuk”. Mindkét metszetben az alakok ruháját színes darabokkal felülragasztották.

Magyar Tűz - II. Rákóczi Ferenc az ónodi országgyűlésen címet viseli következő képünk, mely egy gúnyrajz (Papír, méret: 52x62 cm). Az ismeretlen mester alkotásaként megismert viszonylag nagy méretű kép értelmezése több kérdést vet fel, hiszen nem ismerünk a most bemutatott ábrázoláshoz hasonló jellegű gúnyrajzot. A hátoldalán található felirata szerint elképzelhető, hogy Ernst Lajos híres történeti gyűjteményében is szerepelt egykor. Szokatlan és egyedülálló a téma bemutatása. Dokumentumértéke miatt fontos és különleges. A kép azt a jelenetet ábrázolja, amikor 1707-ben az ónodi országgyűlésen Károlyi és Bercsényi felkoncolja a két túróci követet, Rakovszky Menyhértet és Okolicsányi Kristófot. Keletkezési idejéről sem tudhatunk meg sokat. A jobb sarok felirata, 1709 semmiképpen nem a keletkezés idejét jelzi. Datálása a XIX. század első felére tehető.

A képen ábrázolt személyeket számok segítségével próbálja meg azonosítani a készítője, melynek feloldása az alsó negyedben helyet kapó szöveges részen olvasható. Igaz, eléggé megkopott formában, s több esetben sajátos írásmóddal. Rákóczi személye felirat nélkül is azonosítható.

⁹HECKENAST Gusztáv: *Ki kicsoda a Rákóczi szabadságharcban?* Budapest, 2005. pp. 467–468.

Háttérben egy város körvonalai, benne egy minaret is látható. Jól látható, azonosítható a kép cselekménye is. Egyik, másik személy nem, mások azonosíthatók. A kép bemutatásra került 2008-ban a II. *Rákóczi Ferenc az államférfi* című időszaki kiállításon. *Lsz: 2004. 26.1.*

A korszakból származó várak, városok ábrázolásait is megtaláljuk a MNM Rákóczi Múzeuma gyűjteményében. Köztük Houfnagel *Nagysárosi várat és kastélyt* megőrkítő metszetét (papír, metszet, 1617. méret: 305x42,5 cm). *Lsz: 2002.85.1.*

Edvi Illés Aladár híres, Rodostót és számos török települést megőrkítő metszetéből sajnos nem őrzünk Sárospatakon eredeti darabokat. Megtalálható ugyanakkor műveinek egységes méretben elkészült másolata. A művek *Mészáros Jenő* 1968-ban készült alkotásai. Bemutatóként kettőt emeltem ki a sorozatból, két *rodostói utcarészletet* (papír, akvarell, 1968, méret: 23x14,5 cm). A MNM Rákóczi Múzeuma állandó kiállításán láthatók a sorozat képei. *Lsz: 78.3.4; 78.3.5.*

Válogatás a történelmi tárgyak sorából

Vásárlás útján 2005-ben került a MNM Rákóczi Múzeuma gyűjteményébe a *Mikes család címerével díszített pohár*. Az egybejáró pohárkészlet II. számú darabja. Barokk. 1682. Ezüst, kívül-belül tüziaranyozott. Sima felfelé enyhén szélesedő forma, finoman ívelő szájrperemmel. A test egy lemezből felhúzott, fenéklemeze beforrasztott. A paláston vésett cikcakk mintás alapon háromszor ismétlődő motívum: közös szárból kinövő fodros levelek, ovális medailon címer. A Mikes-család címere díszíti: koronán ülő, mancsaiban nyílvevesszőket tartó oroszlán, fején koronával. Körirata: CLEMES MIKES CELS: PR COS IUDICY PRAESY: RAGNINA PROTONA Jelzett: H M és korona; Johannes (Hans) Mautner mester alias Starckmann senior mester 1670-től, meghalt 1694-ben. M: Mag: 9,3 cm, száj á.: 7,8 cm, Talp á.: 5,4 cm. 171 g. A MNM Rákóczi Múzeuma állandó kiállításán látható.

II. Rákóczi Ferenc közvetlen környezetéhez tartozott az emigrációban Mikes Kelemen és Szathmáry Király Ádám. A tárgy Szathmáry Király Ádám leszármazottaitól, Szathmáry Király Hannától került az árverésre. A Magyar Nemzeti Múzeum ugyanezen pohárkészlet 3 darabját őrzi (III.; VIII.; IX.). *Lsz: 2005.106.1.*

II. Rákóczi Ferenc pecsétnyomói közül egy családi címeres található Sárospatakon. A múzeumba kerülésének körülményei nem ismertek. A múzeum alakulását követően került a gyűjteménybe, s amikor 1955-ben Dankó Imre beletárolta, ő már nem tudott erről pontos információkat szerezni (méret: 12 cm). A MNM Rákóczi Múzeuma állandó kiállításán látható. *Lsz: 55.225.1.*

Sajnos nagyon kevés Rákócziakhoz kapcsolható bútor maradt meg. Ezek egyike az a *festett szekrény*, mely a *zborói kastélyból* származik. (XVII. század, méret: 195x224x57 cm). A MNM Rákóczi Múzeuma állandó kiállításán látható. *Lsz: 81.7.1.*

A *Rákóczi-szabadságharc zászlai* közül csupán néhány darab ismert. Ezek egyike a Református Kollégium gyűjteményébe tartozó azon darab, mely évtizedek óta a MNM Rákóczi Múzeuma kiállításán látható. A 2002–2003-ban Mátéffy György által restaurált műtárgy feliratos és évszámos. Felirata: Pro Deo et Patria – Az Istenért és a Hazáért. Felirata bizonyítja, hogy a XVIII. század első évtizedében készült, sajnos évszámának negyedik száma elkopott, nem olvasható.

Egy két évszázaddal fiatalabb *zászló* úgyszintén bekerül az állandó kiállításba. 1906-ban II. Rákóczi Ferenc és bujdosótársai kassai újratevésén a szülőfalu, Borsi küldöttsége vonult alatta. A címeres feliratos darab vásárlás útján került a MNM Rákóczi Múzeuma gyűjteményébe (selyembárony, festett, méret: 100x55 cm). *Lsz: 2002.1.1.*

Válogatás az írott források köréből

A Református Kollégium könyvgyűjteményében számos különleges darab között találjuk *Csécsi János sárospataki professzor naplóját*. Id. Csécsi János (1650–1708)¹⁰ 1665–1669 között Sárospatakon, 1669–1672 között Kassán tanult, 1682–1685 egyetemi hallgató Utrechben. 1686-tól a sárospataki iskola vezetője. 1705-ben követ a szécsényi országgyűlésen. Az országgyűlésről írott naplója 1705. szeptember 12-től október 3-ig íródott a szécsényi táborban. A napló kezdete megegyezik az országgyűlés nyitónapjával, zárása az országgyűlés befejezését követi. Az országgyűlés legfontosabb dokumentuma. Jelenleg laponként, szétszedett formában, egy XIX. századi naplóba beragasztva vehetjük kezünkbe. Ebbe a XIX. századi hordozónaplóba az eredeti szöveg mellé írta – nem folyamatosan – Kazinczy Ferenc bejegyzéseit, magyarázatait. Csécsi eredeti naplóját Kazinczy le is másolta, s később Zemplén Vármegye Levéltárában helyezte el. Ez ma is megtalálható. A Napló nagyon fontos kiegészítő dokumentuma a szécsényi országgyűlés alaprajza. *Lsz: Kt. 65/1.*

Az országgyűlésen hozott rendelkezések végrehajtását, miként a szabadságharc eseményeit is végigkövethetjük a Református Kollégium Levéltárában őrzött dokumentumok által. Ezen írás keretein belül csupán, egy szűk válogatásra van mód:

Csicseri Orosz Pál tábornok helyreállítja Sárospatak városában a vallásgyakorlás és a Református Kollégium szabadságát. Sárospatak, 1703. szeptember 2.

A pataki jezsuiták naplójukban májustól kezdve aggodalommal jegyezték fel a Rákóczi-szabadságharc eseményeit, a hadak közeledtét.

¹⁰HECKENAST Gusztáv: Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? Budapest, 2005. pp. 97.

Ők tudósítottak 1703. augusztus 28-án a kurucok érkezéséről is. A várost elfoglaló Csicseri Orosz Pál ezereskapitány a fejedelem megbízásából helyreállította a városban a református vallásgyakorlatot, és a Kollégiumot visszaadta a bujdosó diákok képviselőjének, Gönyüi Andrásnak.

Sárospatak Városi Protocollumában őrződött meg, hiteles egykorú másolatban: „... Csicseri Orosz Pál és mellette lévő kapitányok, hadnagyk és vitézlő rendek vevén Plenipotentiat (teljes felhatalmazást) a megháborított és turbáltatott (megzavart) akárminemű rendben levő ecclesiáknak restitiojara (helyreállítására); minekokáért ehhez tartván magunkat, Sáros Patak városában a szabados közönséges Isteni szolgálatot és a régen pusztaságban levő Collégiumot resognaltuk (visszaadtuk). Mellyrül adom ezen kezem irásával és pecsétemmel megerősített Assecuratoriat (írásos biztosítékot).”

A senior vezetésével, a diákok nagyobb része csak 1705 elején jött Patakra Csécsi János tanár úr vezetésével. Ezzel véget ért a Sárospataki Református Kollégium letragikusabb, meneküléssel, bujdosással töltött három évtizede. 1671-es elűzetésüket követően Debrecenben, Gyulaféhváron, Marosvásárhelyen, Göncön, Kassán működtek kényszerűségből, 1703-as visszatértüket követően pataki működésük nem került veszélybe.

II. Rákóczi Ferenc a lúci, kesznyéteni, ónodi, szederkényi, emődi és más birtokain élő fegyverforgató lakosoknak büntetés terhe mellett megparancsolja, hogy a Tokaj alatti táborban, három napon belül, fegyveresen jelentkezzenek. Tokaj, 1703. október 16.

Jelzet: A. II. 360.

A felsorolt települések közül Kesznyétent, Ónodot, Szederkényt, Emődöt a Sajó-Hernád melléki hajdútelepek közé soroljuk. A terület hajdúnépessége – bár letelepítésük hivatalosan nem történt meg – 1608-tól élt a területen, remélve kiváltságai elismerését. A Rákócziak végül elismerték kiváltságaikat és letelepítették őket, aminek fejében hadszolgálatot követeltek tőlük. Az 1703-ban kelt rendelet „fegyverviselő” kifejezése hadiszolgálatlaltartozó hajdúkat sejtet, igaz, megnevezve nincsenek. A szabadságharc alatt a zempléni hajdútelepekből külön kerület szerveződött báji Patai Sámuel főkapitánysága alatt 1705-ben.

Magyarország szövetkezett rendjei a szécsényi országgyűlésen határozatot hoztak az Abaúj, Zemplén és Borsod vármegyében lévő templomok, parókiák, kollégiumok ügyében. Szécsény, 1705. október 6. Hiteles másolat. Jelzet: A. II. 369.

II. Rákóczi Ferenc már 1704-ben megtiltotta a templomok és az iskolák erőszakos visszafoglalását. Fél évszázados belső harcoknak véget vetve, a szécsényi országgyűlésen kimondták a szabad vallásgyakorlást. Ennek érvényesítésére háromtagú bizottságokat (katolikus, református, evangélikus) hoztak létre. Ezek az iskolákat, templomokat a településen

többségben levő lakosság egyházának ítelték. A kisebbség részére telket jelöltek ki.

A szécsényi országgyűlés határozata értelmében II. Rákóczi Ferenc által a vallásügyi bizottság visszaadja az erdőbényei reformátusok templomát, parókiáját, iskoláját és azok javait. Erdőbénye, 1706. január 23. Jelzet: R.D.IV.3/1

A szécsényi országgyűlés határozatának egyik gyakorlati megvalósulása az erdőbényei reformátusok részére a templom, a parókia és az iskola visszaadása. A háromtagú bizottság ugyanakkor intézkedett a település római katolikus és evangélikus vallású lakosainak szabad vallásgyakorlatáról, kijelölve számukra templom, parókia és iskola céljára egy telket. Az erről szóló határozatot „nemes Abaúj, Zemplén és Borsod vármegyékben Templomok restitutiojára (visszaadására)” kirendelt biztosok, Gundelfinger János, Szakmári János és Brezinay János hozták.

II. Rákóczi Ferenc kiáltványban teszi közzé a nagyszombati béketárgyalások kudarcát okait. Érsekújvár, 1706. július 30.

Jelzet: R. D. IV. 1/1. (1706). Egyszerű másolat, feltehetően Kazinczy Ferenc készítette vagy készítette.

A szécsényi országgyűlés határozata értelmében II. Rákóczi Ferenc fejedelem a békéről tárgyalhat, de esetleges megegyezést csak a konföderáció hagyhat jóvá. Rákóczi 1705. október 6-án nevezte ki a császárral való tárgyalásra héttagú küldöttségét. 1705. október 27-én Nagyszombatban kezdődtek meg a béketárgyalások. 1706. június 30-án Rákóczi személyesen tárgyalt a császár képviselőjével. Mindezek a találkozások nem tudták közelebb hozni a felek céljait, és végül az Erdélyi Fejedelemség kérése miatt zátonyra futottak. Az udvar nagy propagandával Rákóczit okolta a sikertelenségért. Rákóczi kiáltványban fordult az ország népéhez.

Írott forrásanyag a MNM Rákóczi Múzeumába is bekerült az évtizedek során. Az 1999-ben vásárolt iratok körött található egy 1704-ben Egerben íródott, mely *II. Rákóczi Ferenc levele Szathmáry Jánosnak* (magyar nyelvű, mérete 40,2x32 cm, anyaga merített papír). 2000-ben Wallinger Mónika restaurálta. 2000-ben került először bemutatásra, *50 éves a Múzeum* időszaki kiállításunkon. 2003-tól állandó Rákóczi-kiállításon látható.

II. Rákóczi Ferenc 1704. március 9-én kezdte meg Eger várának ostromát. A fejedelem csaknem másfél hónapig tartózkodott itt, április 17-én vonult el seregével Eger alól. Ez idő alatt íródott ez a levél, melynek címzettje Szathmáry János, családja borsodi ágának megalapítója.¹¹ Szathmáry Király János és Berzeviczy Borbála fia neve jól cseng a reformátusok körében, 1670-ben szerepelt először a forrásokban. 1683-ban Gömör vármegye követe volt a kassai országgyűlésen, 1693-ban Borsod vármegye alispánjaként jegyezték fel. 1703-ban Gömör, Heves és Külső-Szolnok vármegye fiscális praefectusa, 1705-ben Gömör megyei

¹¹HECKENAST Gusztáv: *Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban?* Budapest, 2005. pp. 401.

dézs más. Az 1705 szeptemberében a Szécsényben összeült országgyűlésen kimondatott a katolikus és protestáns rendek közötti megállapodás. A többségi elv alapján megyénként és községenként rendezték a templomok ügyét, ennek érdekében a katolikusok, a reformátusok és az evangélikusok részvételével bizottságokat hoztak létre. 1705. október 1-jén Szathmáry János commissarius (biztos) lett a templomok restitúójában Abaúj, Zemplén, Borsod és Heves vármegyében. Utolsó tisztségét 1706-ban jegyezték fel, ekkor a gömöri nemesek közt praefektusként szerepelt, még ebben az évben elhalálozott. *Lsz: 99.8.1.*

2003-ban dr. Nagy Ferenc ajándékozott Rákóczi-levelet az állandó kiállításon való bemutatás céljából. *II. Rákóczi Ferenc levele* (magyar nyelvű, mérete 26x16 cm, anyaga merített papír) Ung vármegyéhez íródott. Szerencs, 1708. április 21. *Lsz: 2003.20.1.*

2005-ben dr. Nagy Ferenc további három, a szabadságharchoz kapcsolódó levelet ajándékozott a MNM Rákóczi Múzeumának:

Eötvös Miklós levele, Szatmár, 1708. szeptember 2. Lsz: 2005.107.1. (magyar nyelvű, mérete 32X39 cm, anyaga merített papír). A vásárosnaményi Eötvös család Bereg megyei eredetű, innen kerültek át Szatmár megyébe. A XVII. században már mindkét megyében viseltek hivatalt. Eötvös Miklós Károlyi Sándor birtokainak praefectura volt. Az adatok szerint 1696-ban már Szatmár vármegye szolgabírójaként, 1699-ben a megye perceptoraként ill. dicatoraként szerepelt. Kétszer nősült. Első feleségével, Irinyi Borbálával 1691-ben kötött házasságot. 1703-ban megözvegyült, majd újránősült. Debreczeni Péter ecsedi várparancsnok Mária (1690 k. –1764) nevű leányát vette nőül.

Már 1703-ban ott találjuk Rákóczi táborában, 1703. október 23-án Rákóczi biztosa a bányavárosokban. 1706 nyarán, majd ezt követően 1709-ig többször tiszántúli districtualis commissarius. 1708-ban vice districtualis commissarius Bereg, ill. Ung vármegyében. 1709-ben Szatmár megyei táblai assessor. 1709–1710-ben a nagykállói salétromos officina bérlője. 1709 és 1714 között Szatmár vármegye alispánja. A szabadságharc végnapjaiban, 1711 májusában még a kurucok kezén lévő Munkácson volt. A szabadságharcot követően 1712-ben Szatmár megye követe a pozsonyi országgyűlésen, 1723-tól tiszántúli kerületi főbiztos haláláig. Királyi tanácsosként halt meg 1731. november 7-én Pálfalván.¹²

Keczer Sándor levele, 1708. szeptember 19. Lsz: 2005.108.1. (magyar nyelvű, mérete 2x20,2x31 cm, anyaga merített papír).

A lipóczi Keczer család Sáros megye előkelő, régi családjainak egyike. Keczer Sándor Keczer István és Fuló Erzsébet fia. 1694-től Sáros vármegye alispánja. Előbb még a kurucok elől Kassára húzódott, majd a város kapitulációja után csatlakozott Rákóczihoz. Birtokait 1704

¹² HECKENAST Gusztáv: Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban. Budapest. 2005. pp. 129–130.; BÁNKÜTI Imre: A kuruc függetlenségi háború gazdasági problémái (1703–1711). Bp. 1911. pp. 39.; 129.; Kurucz világi emlékek Ugocsa vármegye levéltárában. Közli Komáromy András In: Történeti Tár 1901. p. 409..

októberében kapta vissza. 1704-től különböző gazdasági pozíciókat töltött be, tevékenysége jórészt Kassához köthető. 1704-ben főcomissarius, 1705-ben a Gazdasági Tanács tanácsosa. 1706-ban a kassai pénzverőház főinspektora. 1708-ban a Gazdasági Tanács eperjesi adminisztrációjának tanácsosa. 1711-ben lengyelországi emigrációba ment, de még az év augusztusában amnesztiával hazatért. Felesége, Sándor Zsófia (Szentmihályi István özvegye) túlélte őt. Keczer Sándor 1724-ben, míg felesége 1738-ban hunyt el.¹³

Erős Gábor levele Ugocsa vármegyéhez, Szak, 1705. július 24. Lsz: 2005.109.1.1. (magyar nyelvű irat mérete (2x) 19,3x31,3 cm).

A levél írója Lengyelfalvi Erős Gábor, Erős Adalbert és Irinyi Erzsébet fia. 1690–93 között írnok volt a Szepesi Kamaránál. 1694–1703 között szatmári tiszttartó. Első felesége Desseffy Mária, második felesége Illésy Erzsébet volt. 1702-ben Esterházy Pál herceg derecskei zálogbirtokán udvarbíró. A következő évben a váradi fiscalis provisor funkcióját is betöltötte. Már 1703 novemberében Rákóczi híveinek sorában találtuk. 1705-ben Szatmáron töltött be funkciót, 1706 és 1709 között tiszántúli főmustramester. A szabadságharc végnapjaiban 1711. április 26-án esküdött hűséget a császárnak. 1711–1723 között a szatmári kincstári udvarbíró. 1728-ban halt meg.¹⁴

Az utolsóként bemutatandó műtárgy egy asztal, mely talán a legismertebb Rákóczi-relikvia Kárpátalján, a magyar és ruszin néphagyomány népszerű darabja.

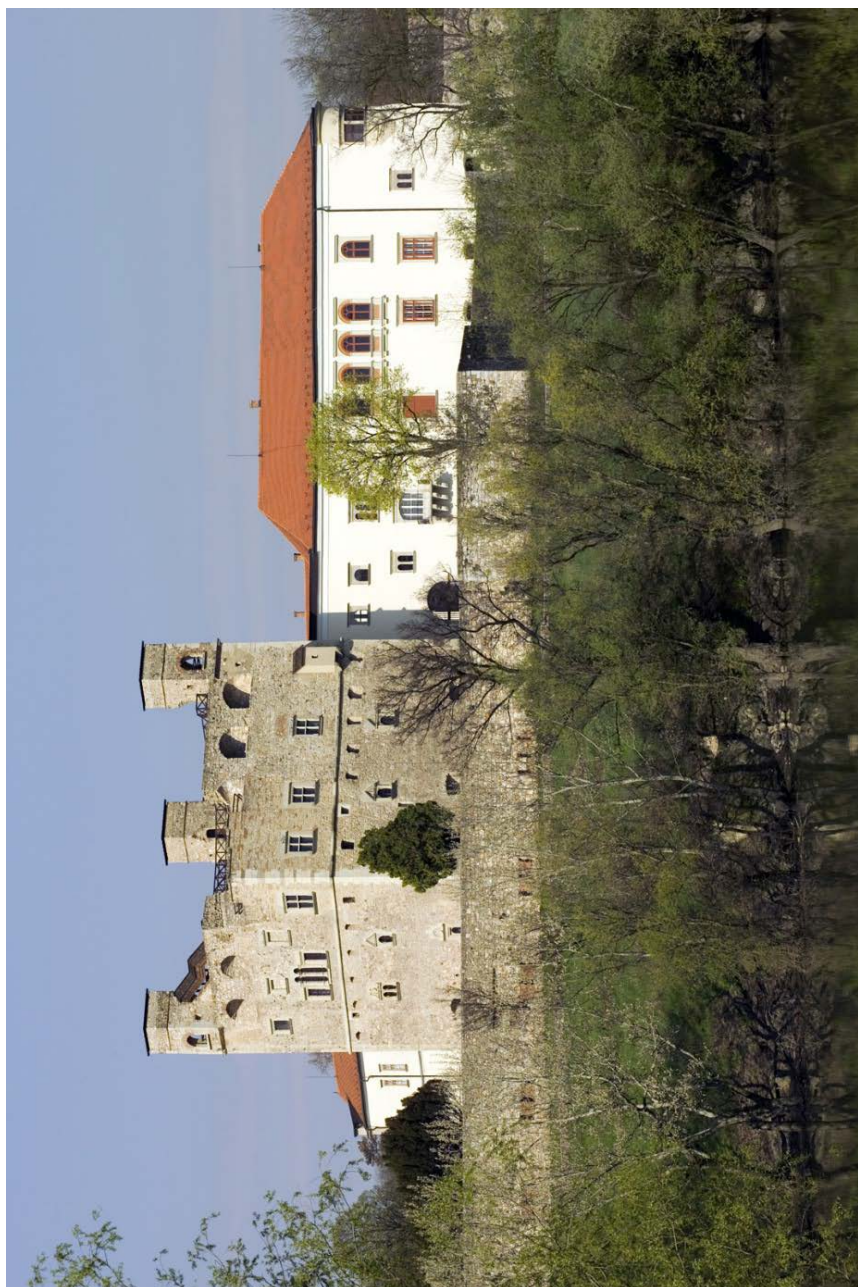
A Vereckei-szoros bejáratánál, ahol a hegyek szinte teljesen összenőttek, ahol csak a Latorca töri meg az irdatlan hegyek tömegét, fekszik Podpolóc. Rákóczi Ferenc ebben a faluban, Duzsarj István kenéz házában töltötte egy éjszakáját. A ház legmértőbb helyén, egy kőrisfából készült asztalon készítettek számára fekhelyet. Az asztalon való alvás nagy megtiszteltetésnek számított. Az asztalt a környékbeli ruszinok zarándokhelyül tisztelték. Itt rótták le a fejedelem iránt tiszteletüket, kegyeletüket.

Az asztalt 1882-ben a Sárospataki Református Kollégium Múzeumba szállították. Az egykor sötét asztal ma is ott látható az állandó kiállításon. Elfeledvén a ma is élő néphagyományt, muzeológusként tekintve a tárgyat, beazonosíthatjuk e bútordarab korát. Eszerint az asztal már létezhetett II. Rákóczi Ferenc életében, akár azt megelőzően. Tekintélyes méretű, ácsolt darab.

A most bemutatott darabok válogatást jelentenek a Sárospatakon őrzött, kiállításokon látható relikviákból. A tárgyak története, a hozzájuk kapcsolódó személyek életpályája azonban túlnyúlik a városon, Zemplén megye határain, sok szállal kapcsolódnak a tágabb környezetünk történetéhez, s érdekes epizódjai országunk történetének.

¹³ HECKENAST Gusztáv: *Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcba?* Budapest, 2005. pp. 223.

¹⁴ Uo. pp. 132.

A sárospataki vár

László Fülöp (1869–1937):
II. Rákóczi Ferenc
vászon, olaj, 1896.
Ltsz: 54.92.1. M: 177x100 cm

Jakobey Károly (1825–1891):
II. Rákóczi Ferenc
vászon, olaj, 1861.
Ltsz: 54.90.1.2.M: 78x62 cm

Jakobey Károly (1825–1891):
II. Rákóczi Ferenc
vászon, olaj, 1860 körül
Ltsz: 54.90.1.1. M: 78x62 cm

Jakobey Károly (1825–1891):
Hesseni Sarolta (1679–1722)
vászon, olaj, 1861.
Ltsz: 54.91.1.2. M: 78x62 cm

Éder Gyula (1875–1945):
II. Rákóczi Ferenc
vászon, olaj, vázlat, 1908 (?)
Ltsz: 85.5.1. M: 40x33 cm

Ismeretlen mester:
II. Rákóczi Ferenc
vászon, olaj, XVIII. század
Ltsz: 94.3.1. M: 38,5x28 cm

Ismeretlen XVIII. sz.-i mester festménye után XX. sz.-i másolat (Illés János, 1967):

II. Rákóczi Ferenc 1703-ban
vászon, olaj
Ltsz: 1968.15.1.M: 93x63 cm

Remsey Jenő (1885–1980):
II. Rákóczi Ferenc és Czinka Panna
vászon, olaj, 1930.
Ltsz: 80.4.1. M: 150x150 cm

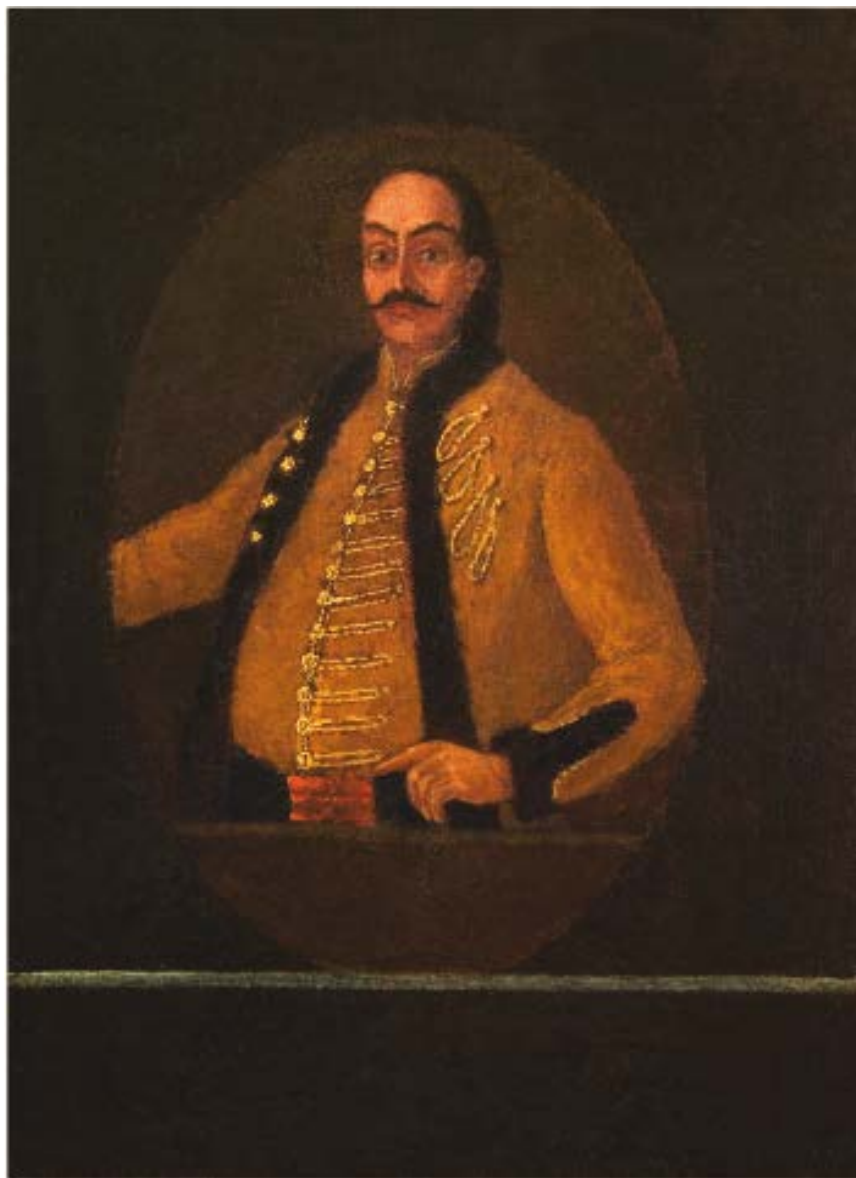
Ismeretlen festő:
Ifj. gr. Barkóczy Ferenc
vászon, olaj, 1708.
Ltsz: 80.6.9. M: 38x27 cm

Ismeretlen mester:
Berthóti Ferenc (?–1710)
vászon, olaj, 1708.
Ltsz: 80.6.10. M: 38x27 cm

Ismeretlen mester:
Borbély Gáspár (?–1710)
vászon, olaj, 1708.
Ltsz: 80.6.8. M: 38x27 cm

Ismeretlen mester:
Csajághy János (1673–1712)
vászon, olaj, 1708.
Ltsz: 80.6.12. M: 38x27 cm

Ismeretlen mester:
Csery Imre (?–1708 e.)
vászon, olaj
Ltsz: 80.6.6 M: 38x27 cm

Ismeretlen mester:
Dabasi Halász Péter (1676–1741)
vászon, olaj, 1708.
Ltsz: 80.6.3. M: 38x27 cm

Ismeretlen mester:
Géczy Gábor
vászon, olaj, 1708.
Ltsz: 80.6.1. M: 38x27 cm

Ismeretlen mester:
Ibrányi László (1652/59–1705)
vászon, olaj
Ltsz: 80.6.11.M: 38x27 cm

Ismeretlen mester:
Varga Pál
vászon, olaj, 1708.
Ltsz: 80.6.5. M: 38x27 cm

Ismeretlen mester:
Zay András (1685 k.–1734)
vászon, olaj, 1708.
Ltsz: 80.6.2. M: 38x27 cm

II. Rákóczi Ferenc
 metszet, papír, 1694.
 Ltsz: 2004.22.1.M: 26,5x17,5 cm

Hesseni Sarolta Amália

metszet, papír, 1694.

Ltsz: 2004.23.1.M: 26,5x17,5 cm

Magyar tűz – II. Rákóczi Ferenc az ónodi országgyűlésen
 Ismeretlen mester alkotása,
 papír
 Ltsz: 2004.26.1. M: 52x62 cm

Rákóczi asztala

Rákóczi asztalának teteje

Наукове видання

Славна епоха Ракоці

Редактор: Чоторі Юрій Юрійович

Відповідальний за випуск: *Когут Аттіла*

Верстка: *Лукач Оттила*

Коректура: *Г. Варцаба Ільдико*

Обкладинка: *K&P*

Здано до складання 11.06.2012. Підписано до друку 29.11.2012.

Папір офсетний. Формат 60x84/16. Умовн. друк. арк. 14,20.

Тираж 200. Зам 26/12

СП "ПоліПрінт", м. Ужгород, вул. Тургенева, 2.

Славна епоха Ракоці. / За редакцією Чотарі Ю.Ю. – Ужгород:
Ч-46 ПоліПрінт, 2012 – 244 с. (угорською мовою).

У виданні розміщені матеріали міжнародної наукової конференції, яка була проведена 24 березня 2011 р. у Закарпатському угорському інституті ім. Ференца Ракоці II з приводу 300-річчя підписання сатмарського мирного оговору між куруцями Ференца Ракоці II і австрійськими військами. У докладах науковців Угорщини, Словаччини та України розглядалися військові, політичні та економічні аспекти загального і регіонального значення у антигабсбурзькій боротьбі 1703–1711 рр.

УДК 94(439) "1703" (063)
ББК 63.3 (4 ВН) 46